

Thor Ola Engen (red.)

Kulturell identitet og regional utvikling

Rapport fra en forskningskonferanse

Høgskolen i Hedmark
Rapport nr. 8 – 2002

Online-versjon

Utgivelsessted: Elverum

Det må ikke kopieres fra rapporten i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Forfatteren er selv ansvarlig for sine konklusjoner. Innholdet gir derfor ikke nødvendigvis uttrykk for Høgskolens syn.

I rapportserien fra Høgskolen i Hedmark publiseres FoU-arbeid og utredninger. Dette omfatter kvalifiseringsarbeid, stoff av lokal og nasjonal interesse, oppdragsvirksomhet, foreløpig publisering før publisering i et vitenskapelig tidsskrift etc.

Rapporten kan bestilles ved henvendelse til Høgskolen i Hedmark.
(<http://www.hihm.no/Publikasjon/default.htm>)

Rapport nr. 8 - 2002

© Forfatterne/Høgskolen i Hedmark

ISBN: 82-7671-242-8

ISSN:1501-8563

Høgskolen i Hedmark

Tittel: Kulturell identitet og regional utvikling. Rapport fra en forskningskonferanse

Redaktør: Thor Ola Engen

Nummer: 8

Utgivelsesår: 2002

Sider: 363

ISBN: 82-7671-242-8

ISSN: 1501-8563

Oppdragsgiver:

Emneord:

Sammendrag:

I samarbeid med Hedmark fylkeskommune og Norges forskningsråd, arrangerte Flerfaglig gruppe for minoritetsstudier ved Høgskolen i Hedmark den 10. - 12. januar 2002 en forskningskonferanse på Victoria hotell, Hamar, med tittelen *Kulturell identitet og regional utvikling*.

Konferansen hadde sin bakgrunn i et initiativ fra Fylkeskommunen om å skape større forskningsmessig interesse for Finnskogen og den skogsfinske kulturen blant forskere som har arbeidet med etniske minoriteter og / eller regioner i et kulturelt og / eller næringspolitisk perspektiv, og forskere som har arbeidet med regional utvikling eller lokal næringsutvikling.

Konferansen var bygd opp rundt et antall plenumsforedrag fra inviterte bidragsytere på en rekke forskjellige fagområder fra Finland, Sverige og Norge. Disse er samlet i denne rapporten. I tillegg er de fleste av konferanseinnleggene også samlet.

Høgskolen i Hedmark

Title: Cultural Identity and Regional Development. Report From a Research Conference.			
Editor: Thor Ola Engen			
Number: 8	Year: 2002	Pages: 363	ISBN: 82-7671-242-8 ISSN: 1501-8563
Financed by:			
Keywords:			
Summary: <p>In cooperation with the regional authorities of the County of Hedmark and the Norwegian Research Council, the Multidisciplinary group for minority studies at Hedmark University College set up a research conference at Victoria hotel, Hamar. The conference took place on 10. - 12. January 2002 under the title <i>Cultural Identity and Regional Development</i>.</p> <p>The main objective of the conference was to awaken a new interest among researchers from various research fields, in order to initiate projects concerning the Finn forest area situated on the Norwegian -Swedish border and the culture of the inhabitants of this area, descending from Finish immigrants.</p> <p>In this report the plenary speeches of a number of invited key note speakers from Finland, Sweden and Norway, representing different research fields, are published. In addition some of the papers are presented included. The report contains a few comprehensive research overviews concerning immigrants of Finish ascendancy in central and Northern Scandinavia. In addition the main topics covered are Norwegian immigrant history, regional identities and regional development, the socio-political dynamics of languages, the interrelationship between central and peripheral regions and the relationship between the cultural context of the researcher and the understanding of cultural practices of indigenous people.</p>			

Forord

I samarbeid med Hedmark fylkeskommune og Norges forskningsråd arrangerte Flerfaglig gruppe for minoritetsstudier ved Høgskolen i Hedmark den 10. – 12. januar 2002 en forskningskonferanse på Victoria hotell, Hamar, med tittelen *Kulturell identitet og regional utvikling*.

Konferansen hadde sin bakgrunn i et initiativ fra Fylkeskommunen om å skape større forskningsmessig interesse for Finnskogen og den skogsfinske kulturen. Forskere, journalister og forfattere som har vært opptatt av dette temaet, var derfor ei hovedmålgruppe for konferansen. Men ettersom denne gruppa er liten, og målet med konferansen var å mobilisere ny interesse, ønsket en i tillegg å samle også deltakere med annen bakgrunn og orientering. Dette gjaldt både forskere som har arbeidet med etniske minoriteter og / eller regioner i et kulturelt og / eller næringspolitisk perspektiv, og forskere som har arbeidet med regional utvikling eller lokal næringsutvikling. I tillegg ble det invitert til å rette søkelyset mot metodologiske og metodiske problemer.

Bak konferansen ligger det et ganske omfattende forarbeid over en periode på et drøyt år. Viktige milepæler har vært to møter på Hamar, ett arrangert i regi av Hedmark fylkeskommune, og ett arrangert i regi av Høgskolen i Hedmark. I tillegg har det vært avviklet et arbeidsseminar på Mattila i Torsby, og et mindre møte i Torsby finnekulturcentrum. Deltakelsen på disse møtene har variert noe fra gang til gang, men gjennomgående har forskere fra Høgskolen i Hedmark og Karlstads Universitet vært til stede, sammen med representanter for Hedmark Fylkeskommune. På Mattila var det også deltakelse fra Østlandsforskning, og på Fylkeskommunenes møte deltok Maud Wedin, Midthögskolan.

Fra Karlstads universitet har Gabriel Bladh vært den sentrale bidragsyter helt fra begynnelsen av, mens Fylkeskommunen til å begynne med var representert ved Kari Nilsen og Randi Langøygjelten Bjørn. Etter hvert har sistnevnte vært Fylkeskommunens faste kontakt. Høgskolen i Hedmark har

gjennom hele perioden vært representert ved Gerd Wikan og Thor Ola Engen, mens Lars Anders Kulbrandstad har deltatt ved særlig én anledning. Fra Høgskolen i Hedmark var Mona Strand dessuten en viktig støttespiller i det administrative forarbeidet for konferansen, mens Bodil Irene Hekne tok over denne oppgaven under selve konferansen og i etterarbeidsfasen.

Konferansen var bygd opp rundt et antall plenumsforedrag fra inviterte bidragsytere på en rekke forskjellige fagområder fra Finland, Sverige og Norge. I tillegg var det sendt ut åpen invitasjon til å *presentere konferanseinnlegg*. I denne rapporten er alle plenumsforedragene samlet, og vi har valgt å presentere dem i den rekkefølgen de ble holdt på konferansen. I tillegg er de fleste av konferanseinnleggene også samlet. Utvalget er ganske enkelt foretatt på den måten at den enkelte forsker sjøl fikk bestemme om han eller hun ønsket sitt innlegg publisert på denne måten. Konferansen ble avsluttet med en plenumsdebatt, som også er gjengitt i referat. En spesialsesjon som behandlet etableringa av et flerkulturelt senter i Hedmark er også referert.

Jeg vil med dette takke både de som er nevnt ved navn og alle andre som har bidratt til at konferansen kunne gjennomføres, og håper at også den som leser rapporten vil ha et like stort faglig utbytte som jeg har inntrykk av at deltakerne hadde. En særskilt takk rettes til personalet på Victoria hotell, som bidro til et knirkefritt arrangement, og Norges Forskningsråd og Hedmark fylkeskommune som bidro med den nødvendige finansielle støtte. En særskilt takk også til Gerd Wikan som på grunn av sykdom i familien, ikke fikk anledning til å fullføre det som mesteparten av forberedelsesfasen var et engasjert og faglig kompetent arbeid med konferansen, og til Bodil Irene Hekne for hennes utrettelige og humørfylte innsats når det gjaldt å legge alt det praktiske til rette, holde orden på økonomien og holde kontakten med bidragsyterne.

Hamar i august 2002

Thor Ola Engen

Innhold

Forord.....	7
Norsk innvandringshistorie. Har folk før i tida opprettholdt seg som egne etniske grupper?	13
Knut Kjeldstadli	
Regional identities and the challenge of the mobile world.....	33
Anssi Paasi	
Språks sociopolitiska dynamik – med eksempel på globala trender från det svenska minoritetsspråkslandskapet	49
Kenneth Hyltenstam	
Forskning om skogsfinnar och finnskogar i Skandinavien.....	68
Gabriel Bladh	
Bureising, periferivekst og forholdet mellom samfunnsklassene	91
Ottar Brox	
Forskning om kvenene.....	106
Einar Niemi	
Andres kontekster og egne.	133
Jens-Ivar Nergård	

Dokumentation och källor i skogsfinsk forskning	150
Maud Wedin	
Frå jakt til jordbruk til elgbruk?	167
Torstein Storaas, Hege Gundersen og Harry Petter Andreassen	
Kulturella förändringsprocesser på Finnskogen.....	176
Gabriel Bladh	
Skjønnlitteratur som vindu – Åsta Holths finnskogstrilogi lest med sosiolingvistiske briller	187
Lars Anders Kulbrandstad	
Tradisjonsmusikk i de skogsfinske områdene i Hedmark og Värmland	207
Atle Lien Jenssen	
Kultur og regional utvikling	218
Tor Selstad	
Hvem er den stygge ulven?	242
Wiebke Hartmann	
Forvaltning av reinheimen og lokal kulturell identitet i Nord- Gudbrandsdalen	253
Sæbjørn Forberg	
Ungdom og nye medier	256
Roel Puijk	

Regional litteratur	274
Eva-Marie Syversen	
Åsta Holth og den skogsfinske kulturen.....	290
Randi Brenden	
Stedsnavn og identitet.....	306
Tuula Eskeland	
Flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter:	325
Mostafa Pourbayat	
Bakom ligg tusen sjøars land.....	337
Thor Ola Engen	

Norsk innvandringshistorie

Har folk før i tida opprettholdt seg som egne etniske grupper?¹

Knut Kjeldstadli

Hva er en etnisk gruppe? Her er lagt til grunn at etnisitet foreligger når faktiske eller forestilte trekk ved en gruppe tilskrives mening og brukes til å trekke en grense mellom gruppa og omverdenen. Grensetrekkingen kan skje fra gruppa sjøl, fra omgivelsene eller i et samspill. Etnisitet er altså ikke en iboende størrelse, som en da for eksempel kan ”miste”, men en størrelse som skapes og opprettholdes under visse vilkår. Den er konstruert – men av den grunn ikke fiktiv.

Temaet er ikke flertallets – men mindretallenes etnisitet. Med mindretall menes her en gruppe som er en minoritet i kraft av antall, i kraft av å tilskrives/tilskrive seg en særart, og endelig i kraft av å ha en underlegen maktstilling i forhold til flertallssamfunnet.

Hvilke historiske grupper kunne en da snakke om? En kunne for eksempel snakke om svensker, som noen ganger ble oppfattet som en gruppe svært annerledes enn nordmenn. En kunne snakke om norsk-amerikanere, remigranter, som ut fra mange kriterier kunne oppfattes som en innvandringsminoritet. Men jeg har valgt å snakke om de fem gruppene som har fått rettslig status som nasjonale minoriteter i Norge: skogfinner, kvener, jøder, tater og sigøynere. Slike nasjonale mindretall skiller seg med hensyn til formell stilling fra urbefolkningsminoriteter, som samene, som antas å ha vært til stede innen territoriet opprinnelig eller først. Nasjonale mindretall skiller seg også rettslig fra nye innvandringsminoriteter. Kriteriet som er lagt til grunn, er at de nasjonale mindretallene

---

¹ Foredraget bygger på forfatterens bidrag til ”Norsk innvandringshistorie”, bind III (kommer). Fulle referanser vil foreligge der. Her er tatt med noen sentrale titler til hvert tema.

har en lang historie i riket. Dette er et praktisk kriterium, reint logisk er det ikke sjølsagt hvorfor jøder, som har vært i riket om lag 150 år, skal ha en annen status enn la oss si pakistanere, som har vært i riket om lag 30 år. Jeg kommer til å snakke om tilstanden slik den var før andre verdenskrig, med noen få linjer opp til i dag.

Skogfinner – symbolsk etnisitet?

Ved utgangen av 1800-tallet eksisterte det fortsatt på begge sider av grensa på Finnskogene, lommer med en egen skogfinsk kultur – manifestert i egen byggeskikk (badstuer), husflid (neverarbeider), matretter (som *motti*, en tørr korngrøt og *hillo*, en bærmos av mel og skogsbær), en mengde stedsnavn og et alderdommelig finsk språk. Folketellingen i 1900 oppgav at det bodde 429 ”finner (kvæner)” i Grue i Solør – av disse var 426 vesentlig eller bare norsktalende. I 1910 skulle bare 30 være tilbake, alle norsktalende. Men i 1920 var der igjen omkring 300, nå bare kalt ”kvæner”. Den mysteriøse veksten blant skogfinnene oppklarte Statistisk Sentralbyrå med at de samme personene hadde svart forskjellig på samme spørsmål i 1910 og 1920. Denne merkverdigheten har interesse, den kan fortelle om skiftende sjøldefineringer blant skogfinnene. Rett etter 1905 var det kan hende politisk ukorrekt å ikke være 100 prosent norsk. Byrået bemerket at de var ”når undtas at de stammer fra innvandrede finnlendere – helt å regne som norske”. Hvorfor ble de da registrert som en egen kategori – i motsetning til la oss si folk av dansk ætt? En grunn var treghet eller tradisjon, en annen var at situasjonen i nord forlente dem med en ny betydning. Sjøl om det var flere hundre år siden at forfedrene hadde innvandret og de gjerne hadde finsk-svensk-norsk herkomst, benevnte Statistisk sentralbyrå dem med folkenavnet kvener, uten at de noen gang hadde blitt kalt slik i eldre tid.

På 1900-tallet synes ikke skogfinnene på Østlandet å ha blitt forstått som noen distinkt egen gruppe. Reportasjer i aviser fra Finnskogene formidlet et nostalgisk bilde av en lett eksotisk, forsvunnet gruppe. Den ellers innvandrerskeptiske politiadjutant Helge Refsum skrev i 1939 at skogfinnene ”har betegnet et verdifullt innslag i folket”, at ”de ble for det meste straks fornorsket”, sjøl om det fantes noen lommer av finsk språk og

kultur opp på 1800-tallet. Hvor langt skogfinnene forstod seg som en egen folkegruppe i begynnelsen av 1900-tallet er ikke utforsket. Finnskogen var stor, og inntrykket fra ett område behøver ikke gjeld for et annet. En kan iallfall slutte at så mye tradisjon overlevde, at det fantes et grunnlag for dem som bygde opp muséer og samlinger etter andre verdenskrig. Uten å ville hevde noe sterkt synspunkt her, er det mitt inntrykk at skogfinsk identitet i dag kan karakteriseres med et amerikansk begrep – ”symbolsk etnisitet”. Det betegner en situasjon der individer kan ha en identitet knyttet til for eksempel innvandrete besteforeldre, eller der en markerer en tilhørighet gjennom eksempelvis matskikker. Men etnisiteten fungerer ikke kollektivt, ikke gruppekonstituerende.

Kvener – på vei mot integrasjon?

Myndighetene balte i det hele med å putte folk i rette båser – etter herkomst, språk og statsborgerskap. Hvor mange som var kvener, var et spørsmål om definisjoner, som ble styrt av ideologiske og politiske overveielser. Skulle folketellerne legge vekt på avstamning, i så fall hvor langt tilbake, eller skulle en legge vekt på språk? Og hva med dem som hadde foreldre eller besteforeldre fra flere grupper? Statistisk sentralbyrå regnet at antall kvener av ”ren race” talte 6031 i 1900, 5062 i 1930. Av ”blandet i 1ste generasjon” regnet en 4589 ”norsk-kven” og 2542 ”sam-kven”, av ”blandet i 2nen generasjon” i alt 5808, inkludert ”sam-norsk-kvener”.

Kvenenes situasjon viser hvordan en innflyttergruppes forhold kunne utvikle seg etter avsluttet innvandring. Den kvenske innvandringen var i utgangspunktet en ”settlermigrasjon”, i den forstand at folk i utgangspunktet ikke søkte etter lønnsarbeid, men skapte sitt eget levebrød, og ved å bosette seg forholdsvis konsentrert, i ”kolonier”, som en kalte det. Migrasjonen var opprinnelig først og fremst agrar, og kvenene var jordbrukere i større grad enn nordmennene og til dels mer enn samene i de samme områdene. Men i det 20. hundreåret var kvenene langt på vei blitt byboere. De var engasjert i fiske, men var ifølge folketellingene underrepresentert i handel, kommunikasjon, industri og immaterielle yrker. Den lave industrisysselsettingen kan delvis skyldes en kulturell barriere mellom

næringene, men var også resultatet av en etnisk diskriminering på politisk grunnlag. A/S Syd-Varanger gruver ble sett som en norsk ”grensefestning”. Tendensen over tid var likevel at sammensetningen av yrkesbefolkningene ble likere mellom de etniske gruppene.

Den kvenske bosettingen var konsentrert i områdene Gratangen, Lyngen-Kvænangen i Troms, Alta-Porsanger og Varanger. Også innen Norges kvenske by, Vadsø, der finskættete var i flertall, bodde folkegruppene til dels segregert.

Egenartet næringsstruktur og konsentrert bosetting var to tegn på at kvenene opprettholdt seg som en distinkt etnisk gruppe. Når disse mønstrene først var etablert, ble de samtidig også årsaker til at den etniske særarten ble gjenskapt. Kvenene kunne skilles ut i minst to generasjoner etter at innvandringen var avsluttet, og opprettholdt seg slik klarere som en etnisk gruppe enn tyskere eller svensker. Et tredje tegn på at kvenene klart var en egen etnisk gruppe, var den høye graden av bevaring av finsk språk. En overgang skjedde over tid. Men språket ble bibeholdt i større grad enn myndighetenes fornorskingspolitikk skulle tilsi eller iallfall tilsiktet.

Språket var nært forbundet med religionen. Kvenene var jamt over læstadianere, og læstadianismen hadde både sitt opphav og sin største tilhengerskare i Finland. Dette har blitt tolket ulikt av historikere. Noen har sett det slik at finsk – eller kvensk - hadde en status som et *lingua sacra*; ”et slags hellig sprog som Gud best fant velbehag i og folk lettest forstod”, som en norsk lokalhistoriker skrev i 1937. Å gi avkall på finsk var å inngå kompromisser i det religiøse feltet. Andre har sett det mer som et praktisk spørsmål, predikant og menighet nyttet det språket der Guds ord ble lettest forstått. Men samtidig må den religiøse bruken ha bidratt til å holde språket i hevd.

Et mulig tegn på etnisk identifikasjon er statsborgerskap. Mange kvener, ikke bare de som krysset grensa, men også av dem som ble født i Norge, hadde finsk statsborgerskap. I Norge bodde det flere finske statsborgere enn det bodde mennesker som var født i Finland, motsatt situasjonen for de fleste nasjonalitetene. Blant de ulike gruppene av utenlandske statsborgere

hadde finnene/kvenene i 1920 den høyeste andelen Norges-fødte. Nå er ikke dette kriteriet entydig, i en subsistens-orientert livsform var spørsmål som vedrørte statsborgerskap ikke så ofte aktuelle. En tenkte rett og slett ikke på dem. Og dessuten var norske myndigheter restriktive, spesielt ved å insistere på kravet om norsk-kyndighet som forutsetning for borgerskap.

Einar Richter Hanssen har skissert tre typer holdninger blant de kvenene som ikke orienterte seg mot Norge: Det fantes et aktivt pro-finsk syn, som i noen grad kunne næres av storfinsk aktivisme i Finland. Men den innskrenket seg til familier eller enkeltpersoner, og innebar sjelden noen seriøs separatistisk tanke om at territorier burde innlemmes i den finske staten. Videre var det et mer utbredt ønske om å bevare nedarvet kultur i et nytt fedreland. Endelig var det en likegyldighet overfor det norske, et fravær av en norsk, nasjonal følelse. Noen kvensk vilje til utbrudd eller sterk egenmarkering synes i liten grad å ha funnet sted, og enda mindre grad noen mobilisering. En kvensk forening fantes i Vadsø, men den var uten politiske overtoner og sosialt mindre viktig enn de uformelle treffstedene. Kanskje skortet det også på viljen, på motivene til en politisk revolt: læstadianismen kunne forstås som autoritetsorientert, og innstilt på å godta det verdslige regimet en levde under. De trøstet seg med skriftens ord, skrev sogneprest Johan Beronka i 1936: ”Vi er fremmede og utlendinger på jorden, vårt borgerskap er i himmelen.”

Forandringer i språkbruk og statsborgerskap tydet på en bevegelse vekk fra segregasjon henimot en sakte innvevning i Norge. Så gjorde hverdagshendinger, som slagsmål. I 1931 fortalte Aftenposten om ”finnen som drepte en nordmann med et knivstikk i hjertet”. Finnen, som het Ahonen, hadde stukket ned mannen etter en krangel på dansemoro i Kirkenes. ”Finner” var ikke velkommen på festene, hadde nordmannen ment. Han het Kaliainen. Også deltaking i det politiske systemet vitnet om innveving. Om integrasjon talte aller klarest ekteskapene over de etniske gruppegrensene, de talte tydeligst fordi dette valget var nærmest de enkelte menneskene. Folketellingene opererte med blandingskategorier. Noen folketelling ble ikke holdt i 1940, men andelen er for Vadsøs vedkommende anslått til 30-40 prosent blandete ekteskap før andre

verdenskrig. Først etter krigen ble mange kvener assimilert eller valgte iallfall å underkommunisere en kvensk etnisitet.

I den siste generasjonen har det vært en ny etnopolitisk mobilisering, uttrykt i Norske Kveners Forbund, stiftet i 1987. Hovedinnsatsen har vært konsentrert omkring bevaring og styrking av kvenenes språk og kultur. Sjøl om flertallet i Norge med en kvensk bakgrunn ikke har vært aktive i foreningen, er det en atskillig større andel som identifiserer seg som kvenske.

Jøder – mer religion enn nasjon

De første generasjonene av jødiske innvandrere etter 1851 hadde stort sett kommet fra Danmark og Tyskland. Erindringer fra dette miljøet viser mange tegn på integrasjon i mottakersamfunnet: barna omgikkes andre norske barn, gikk på norske skoler, deltok i norsk foreningsliv, hadde en skikk med å gi barna norske markørnavn, som Einar og Sigurd, også uten å gi et eget jødisk fornavn i tillegg. I miljøet var det også eksempler på giftermål ut over religiøse skiller og ut av dette sprang igjen en villighet til eksempelvis å feire julaften sammen i blandete familier. I så måte bærer de videre trekk fra det danske jødiske miljøet, ikke i noe annet europeisk land var andelen av giftermål med ikke-jøder like høyt. Tidlig på 1900-tallet var det der om lag like vanlig å gifte seg innenfor som utenfor miljøet.

De neste generasjonene, som kom mellom 1881 og 1920, kom fra ulike deler av tsarens rike, fra de baltiske områdene, særlig Lithauen, fra det russisk kontrollerte Polen, Hvite-Russland og Ukraina. Bakgrunnen var delvis regelrette pogromer, voldelige forfølgelser. Og i tillegg var jødene utsatt for og innringet av en rekke diskriminerende lover, om adgang til utdanning, innskrenking av næringsvirksomhet til visse områder, forbud mot å drive enkelte yrker m.v. Mange ble både religiøse og økonomisk betingete flyktninger. Distinksjonen ble i deres tilfelle meningsløs, i og med at de ble rammet i eksistensgrunnlaget på grunn av en spesiell religiøs tilhørighet.

Blant dem som kom til Norge, hadde flere flyttet mange ganger mellom ulike guvernementer i Russland. Og mange hadde hatt Sverige som en

mellomstasjon først, i 10-15 år. En flyttemekanisme var omførselshandel, faren eller andre familiemedlemmer kunne dra på en salgstur til et nytt land, mens familien var igjen i Russland eller i Sverige. På et tidspunkt var det praktisk og fornuftig å flytte og bytte bosted; det nye landet syntes å by på bedre muligheter. Innflyttingen til Norge var en meget liten nordlig utløper av den store bevegelsen av jøder fra øst mot vest, fra Øst-Europa til Vest-Europa og fra Europa til Amerika. Mellom 1881 og 1914 er det anslått at 2,4 til 2,7 millioner jøder flyttet fra Europa til andre verdensdeler. I tillegg slo altså mange seg ned innen Europa, omkring 100 000 bare i Storbritannia. Under verdenskrigen foregikk intensiverte forfølgelser av jøder fra Russland; de fikk skylden for dårlig krigslykke; og derfor kom nye flyktninger. Blant dem som kom til landet, var og en mindre gruppe som var kastet ut av England ved krigens begynnelse, og som ble værende her.

Jødene i Norge ble ikke mange. Men antallet vokste forholdsvis markert tidlig i hundreåret. Mens 214 ble registrert av folketellerne i 1890, var det 642 i 1900 og 1457 i 1920. Med dem som flyktet fra nazismen på slutten av 30-tallet kan det ha vært om lag 1800 i 1940. Om lag halvparten bodde i hovedstaden. Her og i Trondheim var tallet så stort at jødene dannet egne samfunn. Andre steder bodde noen få familier eller enkeltpersoner. Få bodde på landsbygda.

Samtida tegnet et bilde av jødene i Norge som handelsmenn, med klær og klokker som spesialitet. Og et stykke på vei dekket det virkeligheten når det gjaldt dem som kom før 1900. Relativt mange tilhørte et handlende småborgerskap. Innen handel førte en vei ut av den økonomiske nisjen de opprinnelig kom inn i, en sosial mobilitet fra omreisende kramkar til etablert kjøpmenn. Noen arbeidet seg opp til grosserer eller fabrikant, gjerne innen samme bransje. Stundom var det andre generasjon som tok dette skrittet oppover. Samtidig var "handelsjøden" også en klisjé, idet jøder entret plasser i alle deler av det urbane klassemønsteret i Norge. Jøder var håndverkere – flere var urmakere, buntmakere, snekkere, eller fotografer. Jøder var fabrikkarbeidere. Tobakksindustrien sysselsatte flere; blant andre spesialister fra Vilna i Lithauen. Nidaros Teglverk i Trondheim importerte i 1912 25 arbeidere fra Galizia. Jøder var også industriborgere.

Brødrene Siegmund og Simon Salomon startet en av de større skofabrikkene i Kristiania. Andre drev med tekstiler, tobakksfabrikker eller boktrykkerier. En mindre, men voksende andel tok utdanning, spesielt i andre generasjon. Blant kvinnene fantes sangerinner, spillelærerinne, translatører og sykepleiere – men som i andre familier i Norge var de gifte kvinnene jamt over husmødre.

De jødiske samfunnene utviklet et omfattende organisasjonsliv, som fylte religiøse behov, behov for å ivareta jødisk kultur, sosialt samvær og endelig hjelp til trosfeller som av ulike grunner ikke klaret å ivareta seg sjøl – behov som for øvrig synes å være nokså allmenne i innvandringsminoriteteter.

En jødisk religiøs forening var etablert i Kristiania i 1892, året etter kalt Det Mosaiske Troessamfund i Christiania. I 1905 ble en sjølstendig menighet etablert i Trondheim, noe overordnet organ for alle jøder i Norge ble aldri opprettet. Mellom jødene med dansk-tysk og østeuropeisk bakgrunn var det skilnader. De etablerte kunne oppfatte østjødene som lite ”europiske”, som én skrev. I ytre trekk, som klesmote og hårstil, kunne nykommerne avvike mer fra flertallsbefolkningen. Gutter fra Øst-Europa, med hengende hårlokker, kunne oppleve å bli tvangsklippet på norske folkeskole av hygienisk besatte frøkener. Dagligspråket varierte, sjøl om også vestjøder hadde kjennskap til jiddisch. Nykommerne var mindre sosialt etablerte, sjøl om skillene ikke ble så store som i Danmark eller i de større vesteuropeiske landene der jøder fra gammelt også gikk inn i eliten. Norge atskilte seg fra Danmark og Sverige ved at de vesteuropeiske jødene ikke hadde noen klar dominans. Innen religionen var det varianter i lære og ritualer. Sammen med spenninger omkring enkelte sterke og kontroversielle geistlige personligheter gjorde disse forskjellene at det i tiåra rundt 1900 var opp til fire ulike mosaiske menigheter i hovedstaden.

Slike samfunn var i minoritet, ikke bare i tall, men ved en underlegen stilling. Storsamfunnet representerte en overlegen makt, som kunne gripe inn eller påvirke minoriteten, og var slik en potensiell trussel. Det jødiske mindretallet svarte verken med assimilasjon eller med konfrontasjon, men en strategi som gikk ut på en lavprofilert integrasjon. Folk deltok i det

norske samfunnet i skolegang, arbeid, militærtjeneste og i noen grad i foreningsliv. Flere norske jøder hadde verv i norske yrkes- eller bransjeorganisasjoner. Ved sida samlet en seg om det egne samfunnet.

Strategien ble dels innadvendt – være seg sjøl, hjelpe seg sjøl. Det jødiske foreningslivet liknet slik i mangt på det tyske eller det svenske. Det fylte behovet for samvær og hjelp; det ble med tida mer differensiert. Tidsskrifter ble utgitt, jødiske hjelpeforeninger ble dannet, egne kvinneforeninger kom. Israelitisk (seinere Jødisk) Ungdomsforening i hovedstaden fra 1909 var kanskje den mest livskraftige organisasjonen, og utfoldet særlig utover i mellomkrigstida, stor aktivitet, med idrett, en egen hytte, skandinaviske kontakter m.v. Den trondhjemske ungdomsforeningen kom i 1917. I mellomkrigstida blomstret også en teatervirksomhet, egne kulturforeninger og akademiske foreninger. Jøder var like andre innvandrergupper, som tyskere eller svensker, ved at menighetene hadde en sentral posisjon – herfra sprang både hjelpetiltak, foreninger for gjensidig hjelp som begravelsesselskap, barnehjem, gamlehjem og kulturpraksis, som kor. I det nye samfunnet gjentok en altså – av tradisjon, religiøs begrunnelse og sosial nødvendighet – det gjensidige hjelpearbeidet som særkjente de østjødiske samfunnene.

Etableringen av hjelpeforeningene, den jødiske som de andre, og i skikken med å etablere legater, lå en tanke om å ta seg av ”sine”. Det etniske eliten skulle stille opp for sine. Slik besvarte en også forventninger fra det øvrige norske samfunnet: innvanderne skulle ikke ligge til last, og de hadde et særlig ansvar for hverandre. Et annet ledd i denne strategien innover synes å ha vært en ganske høy sosial kontroll, i familiene og det breiere miljøet. Kriminalitet eller handlinger som påkalte negativ oppmerksomhet utenfra kunne kompromittere hele gruppa. Indre konflikter kunne nå offentligheten, men det er sjelden jøder ble omtalt i avisene fordi de var i strid med nordmenn – når en unntar angrep fra antisemitter.

En minoritet, også en som var konstituert ved medlemmenes religiøse tilhørighet, kunne også komme i en prekær posisjon ved likegyldighet eller frafall fra medlemmene. Graden av trosiver og oppslutning varierte, her som i andre trossamfunn. De var de som utgjorde den aktive, indre

menighetskjernen, de som var medlemmer uten å bære virksomheten, de som ikke betalte kontingent, men likevel trakk veksler på menighetene ved livets høytider og passasjeriter, og de som var sekulariserte og holdt seg utenom. Etter hvert som miljøet ”satte seg”, blant andre og tredje generasjon, kom til syne en sekulær tendens, en mindre inderlighet i troen. I ungdomsforeningens tidsskrift *Israeliten* mente en innsender i 1922 at foreldrene ikke lenger bibrakte ungdommen kunnskaper om jødedommen. Ungdommen fulgte ikke i sine fedres spor, den aktet ikke ”hvad de og deres fædre har værnet om, som livets helligdom! De har fuldstændig ret naar de sier, at ungdommen nutildags er glidd bort fra jødedommen ind i farlig likegyldighet.”

Ordnete religionsskoler ble ett svar på denne sekulariseringen. Et annet var feriekolonier for barn. De jødiske miljøene i Norge synes, særlig etter at østjødene kom, å ha evnet å inkorporere og skape en jødisk identitet både i andre og tredje generasjon. I motsetning til det danske vestlige jødiske miljøet, var giftermål over religionsskillene forholdsvis få og lite vel ansett. Ett av målene med Ungdomsforeningen var å hindre assimilasjon og blandingsekteskap.

Samtidig som livet i dette etniske samfunnet først og fremst var innadvendt, gjorde det religiøse fundamentet at jødene mer enn de fleste andre innvandrerkategoriene måtte forholde seg aktivt til flertalls-samfunnet som gruppe. De ble fra tid til annen kollektivt angrepet av skriverier fra norske antisemitter. Og de måtte bringe myndighetene i tale for å sikre rettigheter – til egen kirkegård, rett til vielse. En langvarig og dramatisk sak gjaldt adgang til rituellet slaktet, *kosher*, kjøtt. Jødisk tro foreskriver en slaktemetode, *schächtning*, der avlivingen skjer ved å kutte halspulsåren og tappe blodet av dyret. Saka verserte i Norge fra 1890-åra. Blant andre engasjerte Foreningen til dyrenes beskyttelse seg, og krevde at dyret skulle bedøves først. Flere norske veterinærer gikk til gjengjeld god for at *schächtning* ikke påførte større lidelser enn andre slaktemetoder. Argumentene omkring dyrebeskyttelse ble i debatten blandet og supplert med generell uvilje mot jødene. En lov fra 1929 nedla forbud. For de jødiske miljøene betydde det et stort og plundret arbeid med å importere *schächtet* kjøtt - og et kosthold der høner og fisk spilte en viktig rolle.

Valget av strategi overfor storsamfunnet var basert på ønsket om å bli latt i fred. Derfor handlet de primært reaktivt, svarte på tiltak og angrep, og kom sjelden med utspill. Ett unntak var situasjonen helt på slutten av første verdenskrig, da de jødiske menighetene i Norden prøvde å påvirke regjeringene til å rykke ut mot pogromer i Polen og Galizia.

Nasjonalitet – som en størrelse atskilt fra religion – måtte spille en annen rolle blant jøder enn for eksempel kvener. Dels kom jødene i Norge fra flere land, dels hadde de som emigrerte fra de russiske områdene et spent forhold til denne staten. En nasjonal identifikasjon utover Norge kunne da bare knyttes til drømmen om et jødisk nasjonalhjem, et Israel. Den sionistiske bevegelsen som i organisert form stammer fra 1897, var representert også i det norske jødiske miljøet. Det sionistiske arbeidet ble likevel kraftigere i andre halvdel av 30-tallet, som en reaksjon på nazismens frammarsj.

Forholdet til den norske staten synes ikke å ha bli komplisert av at det fantes sionistiske ideer i miljøene. Norsk var bruksspråket, sjøl om mange kunne jiddisch. Tilhørighet til Norge ble markert. Hver 17. mai ble Henrik Wergelands grav bekranset, en måte å markere at jødene i Norge soknet til staten og nasjonen og kunne være en egen gruppe. Talerne la vekt på at de var ”norsk ungdom av jødisk troesbekjennelse, føtt [sic] i Norge av norske borgere opdragne i norske skoler og av norske tankesæt”. Elias Oster, den første jødiske studenten skrev i 1925 i erindringsboka for studentene at ”aldri behøvde jeg at løpe spidsrot for min religiøse overbevisnings skyld. Jeg sier dette som norsk israelit, fordi jeg alltid har hatt følelsen av at Norge er mit fædreland”. Kanskje harmoniserte Oster forholdene vel mye. Flere jødiske familier endret etternavnet særlig utover på 1930-tallet, for eksempel fra Dwersky til Devor, Kazerginsky til Valner, Selikowitz til Krömer. På ett vis var dette en parallell til at Pettersson ble Pettersen, eller at norske utvandrere i USA anglifiserte sine navn. Men det var også de som søkte et norsk klingende navn ”fordi deres eget var dem til byrde”.

Optimistisk sett syntes dette innvandremiljøet syntes før andre verdenskrig å ha vært på god vei mot integrasjon. En prosess var på vei, som ble brutalt avbrutt av andre verdenskrig, og så måtte reetableres etter

krigens traumer. Nå vekker det til ettertanke at det norske politiets bistand ved deportasjonene i 1942 og fraværet av motstand fra den norske befolkningen, viser at integrasjonen langt fra var fullstendig, at den brast da den ble satt på prøve. Men trass alt var dette en ekstrem situasjon, ikke den hverdag som det heldigvis er flest av. Trass i forfølgelsen har de jødiske samfunnene i Norge vært klart levedyktige, og er i dag godt organiserte religiøst og sosialt.

Reisende – et folk som ble gjort til klienter

Var de reisende, taterne, en innvandringsminoritet, representanter for et eget folk? Sjøl svarte de ja, med et visst forbehold. Innad skilte de reisende på 1800-tallet mellom det Eilert Sundt kalte to ”stammer”: ”storvandring” som oppfattet seg som ”horta romanisæler”, ekte romani, ved å stamme fra et eget, innvandret folk, kanskje i slekt med sigøynerne, og ”småvandring” eller ”mjøltravere”, som skulle komme fra Europa og fra medlemmer av bygdesamfunnet som var blitt pauperisert og hadde langt på vandring. Sjøl om de omkring 1900 mer hadde vokst sammen til én etnisk gruppe, synes skillet å ha levd som en status som fulgte noen store slekter. Mer eller mindre vitenskapelige undersøkelser besvarte spørsmålet forskjellig. I motsetning til Eilert Sundt hevdet Kaspar Flekstad: *Omstreifere og sigøynere* (1947) på grunnlag av slektsstudier over de omstreiferne Sundt omtalte, at de nedstammet fra norske bygdesamfunn, særlig i sør og sørvest. Her er det lagt til grunn at det faktisk fant sted en historisk innvandring trolig via Sverige, og at de reisende uansett utgjorde en distinkt etnisk gruppe. Men i samtida var de reisende i et politisk og sosialt grenseland, de passet ikke inn i de kategoriene myndighetene ønsket å plassere dem i, tilbake ble en moralsk bedømming av en livsform. Med ordene til en av deres formyndere, pastor Oscar Lyngstad, som fra 1935 var generalsekretær i Norsk misjon blant hjemløse: ”Vel hører de landet til, de er norske statsborgere, men lever allikevel sitt liv utenfor folket, ja, endog i skarp motsetning til folket.” Sosiologen Dagfinn Sivertsen har skrevet at de ble omdefinert ”fra genus til kasus”, fra å bli sett som et eget folk, genus, til å bli oppfattet som sosialtilfeller, kasus. De hadde ikke som andre innvandringsgrupper et

identifisert opphavsland eller en annen stat i ryggen eller på nakken, de befant seg ”utenfor det samfunnet som de er innesluttet i”.

Hva gav grunnlaget for å kalle dem én gruppe, et ”folk”, som de sjøl sa? Det avgjørende var sjølførståelsen. De utgjorde et folk fordi de mente å være det, slik nordmenn med aner i andre land mente å være – og var – nordmenn. De trakk klare grenser mot andre ”farendes folk”. Sjølførståelsen fikk støtte ved at også andre så dem som en egen gruppe, slik som lofferne og slik Eilert Sundt skrev om ”fantefolket”. Denne forståelsen fikk også støtte i flere særtrekk.

Det viktigste var språket, for storvandringene *romani*. Alle kunne norsk, men de hadde et annet morsmål, som ble brukt dem i mellom og som bevisst ble brukt som en grensetrekking mellom *rom* og omverdenen. Romani var ikke et religiøst hellig språk som finsk blant de læstadianske kvenene, men like fullt et språk for innvierte, et språk som rommet hellighet og hemmelighet. Språkforskerne har vist hvordan romani har opphav i indisk språk, men over lang tid har tatt opp i seg et ordtilfang fra mange land som en hadde beveget seg gjennom. Den varianten som ble brukt i Norge, anvendte samme grammatikalske bøyningmønstre som norsk, et sjeldent, men ikke unikt eksempel på språkskifter.

Denne etniske gruppa kunne ikke tenkes uavhengig av sin særegne livsform. Først og fremst var de mobile. Reisingen kan forstås på mange vis – som noe folk likte og foretrakk, som en vane eller spor de fortsatte og som en tvang de var underlagt på grunn av utstøting fra omgivelsene. Men reisingen har også vært sett som motstand, raske oppbrudd var en form for problemløsning eller motstrategi i møtet med en fiendtligsinnnet lokalbefolkning eller myndigheter som truet med å ta fra dem barna.

Den mobile livsformen forutsatte yrker som ikke var stasjonære, eller like gjerne omvendt sagt, yrkene forutsatte at en ikke var bundet til ett sted der markedet raskt ville ha blitt mettet. Myndigheter og godtfolk mente at betleri og noe tjuveri var hovednæring, og at den øvrige virksomheten var et skalkeskjul. Slikt forekom åpenbart, men de faktiske tilfellene ble generalisert til stereotyper som omfattet hele gruppa. Flere kilder viser at

de reisende livnærte seg ved å fylle funksjoner i det omgivende samfunnet, spesielt i bondesamfunnet. Dels produserte en serie håndverks- og husflidsvarer som ble solgt på gårdene eller til forretninger. Dels utførte de tjenester – kastrering av hester, kurering av hester, reparasjoner av klokker, fortinning av kjeler. Kvinnene hadde ord på seg for å være kyndige i legeråder. Et gjennomgående trekk var ønsket om å bevare sjølstendigheten, å ikke være avhengige av andre. Lønnsarbeid og spesielt fast lønnsarbeid, hadde derfor en lav status i miljøet. Utenfra ble dette ofte sett som latskap og allmenn motvilje mot å arbeide, og var en provoserende unndragelse fra et grunnprinsipp i det borgerlige samfunnet, at en solgte arbeidskrafta si.

Både med hensyn økonomisk tilpasning, bomåte og familieforhold skjedde endringer innover på 1900-tallet. Økonomisk ble de reisende rammet av industrialisering og kapitalisering. De ble konkurrert ut av billige fabrikkvarer og mer systematiserte salgsapparater fra storsamfunnet. De søkte å innovere innafor tradisjonelle yrker – i stedet for å lage blikkøser og kjeler gikk de over til takrenner og liknende, i stedet for å selge egne produkter kjøpte de ferdigvarer fra grossister og solgte dem. Over tid, og ikke minst i de dårlige åra i mellomkrigstida, ble disse nisjene overfylte. Flere tusen fra det norske samfunnet, plassbarn, barnehjemsbarn, tidligere anleggsarbeidere, la i disse åra ut på landeveiene og prøvde å slå seg gjennom med småsalg. At det fra midten av 1800-tallet og innover 1900-tallet faktisk skjedde en overgang fra en mobil, men småborgerlig økonomi og livsform bygd opp omkring tjenester og småsalg til en mobil og filleproletær livsform mer avhengig av tigging og forsorg, er ikke urimelig. At endringer i livsformen førte flere til en mindre sjølkontrollert livsstil, med større alkoholbruk, kan også ha vært tilfelle. Kanskje nærmet omstreiferne, taterne, seg også mer løsgjengerne, ved at familiesystemene ble satt under press, ved at flere reiste enslige eller i et par, ikke i familier eller følger.

Flere av dem som reiste, kjøpte eller leide etter hvert hus for vinteren, noen ganger dannet de egne grender, og vandret om sommeren, slik at en rettere kan snakke om en halvnomadisk livsform. Myndighetenes bestrebelser på å presse eller hjelpe folk vekk fra ”fantestien” fikk også flere til å slå seg

ned. At barna ble sendt på barnehjem og til fosterforeldre, at foreldrene for godt ble skilt fra barna, at myndighetene satset på å spre tidligere beboere på Svanviken fra hverandre, var et angrep ikke bare på en livsform, men virket til å omdanne de reisende i retning ”fra genus til kasus”. Ut fra offentlig statistikk forsvant store deler av dette folket. Svaret lå ikke i fysisk utrydding, men i tvangsassimileringen, spesielt av barna. I 1896 skulle 1555 barn ha vært med på vandringene, i 1927 het det at over halvparten av barna, i gjennomsnitt 27 av de 40-50 som ble født hvert år, ble anbrakt på hjemmene. Og dem hadde det ”gaat bare bra med senere i livet”. Kriteriet var at de ”har ikke følt nogen lyst til at gjenopta sin forældres landeveisliv”.

Av alle etniske grupper i Norge var taterne den som var minst formelt organisert. Ja, faktisk ble de alle bare brakt sammen via myndighetenes klassifisering og registrering av dem. Hva gjorde da at de reisende faktisk overlevde som en egen gruppe? Noen indre trekk kan ha forklart dette: Familiene var ofte storfamilier med god mulighet for tradisjonsoverføring, også fra besteforeldre til barn. Familiene inngikk i større slekter, og avstamning spilte en rolle for lederskap. Disse slektene synes å ha hatt visse territorier å bevege seg i; i grensetrekkingen mellom dem lå nødvendigvis en kontakt og forhandling. Og endelig innebar skillet mellom storvandring og småvandring, som på 1900-tallet var mest knyttet til ulike slekter, at den enkelte hadde en struktur, mentalt og sosialt å definere seg inn i. En visste hvor en hørte hjemme.

Den nye etnopolitiske mobiliseringen som har foregått i siste generasjon med flere organisasjonsdanninger, som i utgangspunktet skjedde mot mange odds, demonstrerer livskrafta og drivkrafta til å opprettholde seg sjøl som egen gruppe.

Sigøynere - ekskludert

Sigøynerne i Norge var ytterst få. I nyere tid kom de første trolig en gang mellom 1860 og 1888. Sannsynligvis tilhørte de en gruppe kalt Koelderari, som hadde flyktet fra Ungarn og Romania på 1860-tallet. Forholdsvis mange ble født i Norge fra 1890-åra og framover. En del ervervet de facto

norsk statsborgerskap og seinere pass, men Justisdepartementet mente det skjedde på uriktig grunnlag, og nektet fra 1924 rett og slett å godkjenne passenes gyldighet. Sigøynerne opprettholdt den mobile livsformen sin. Den kjernegruppa som hadde tilknytning til Norge kom inn i landet via Sverige i 1922, dro til Frankrike i 1926, kom tilbake i 1929, så igjen til Frankrike i 1930, før de i 1934 igjen prøvde å komme til Norge fra Tyskland via Danmark, men ble i stedet sendt til Tyskland. Mellom tatere og sigøynere var det ingen tett kontakt, men enkelte sigøynere reiste sammen med norske tatere under første verdenskrig, som det spansk-rumenske ekteparet Modest. De norske signøyerfamiliene i dag, som Karoly, stammer fra denne forholdsvis nye innvandringen.

Etniske plasseringer

I hvilken grad opprettholdt de ulike innvandringsnasjonalitetene seg som egen gruppe? Ideelt skulle mange trekk ha vært undersøkt presist for å besvare spørsmålet – fra arten av arbeid til de mest intime som ekteskap. Her må skillene anslås grovere og mer prøvende. De fleste innvandrere synes å beholdt fornemmelsen av å være noe annerledes enn nordmenn flest, om enn i ulik grad. Om en tenker seg en skala fra å være på utkanten av flertallssamfunnet, marginalisering, til å være gått helt opp i samfunnet, assimilasjon, synes romani-folket og skogfinnerne å ha vært ved hver sin pol, sjøl om det altså må ha funnes en skogfinsk identitet. En kan snakke om grader av etnisk gruppedanning, fra å være medlem av en løs kategori som ikke var svært viktig for dem som inngikk til å tilhøre en tett organisert gruppe. Alle nasjonalitetene i Norge så seg som etniske *kategorier*. Med det siktes det til det forholdet at individer definerte seg sjøl inn og andre ut av et fellesskap, og at denne tilhørigheten også innebar ideer om riktig atferd, opphav m.v. Det etniske *nettverket* innebar en høyere grad av innlemming av medlemmene, at en tilhørte samme etniske kategori dannet også basis for en regelmessig samhandling og for å fordele ressurser langs kontaktlinjene i nettverket. Også i denne forstand spilte etnisitet inn for iallfall en del medlemmer av kategoriene, noe foreningene for hjelp og sjølhjelp viste. Å ha tilgang på sosialt samvær og på kveik av hjemlandets hverdagskultur var også en ressurs. Men det må legges til at nettverkene rakk ulikt ut – blant svenskene og russerne hadde mange ikke

kontakt med etniske miljøet. Med den etniske *organisasjonen* var i en situasjon der medlemmer deltok ut fra en oppfatning om at det fantes felles interesser og slo seg sammen for å fremme dem. Av de innvandringskategoriene som var i Norge, dannet svært få før andre verdenskrig organisasjoner som hadde til hensikt å fremme interessene deres overfor flertallssamfunnet, enn si etnopolitiske kamporganisasjoner. Men om også innadventd organisering omkring trivsel og bibehold av identitet, regnes som etnisk organisering, ble dette utviklet i nesten de etniske kategoriene. Unntaket var romani-folket med sin mobile livsform og kvenene der mange inngikk i en sjølforsyningspreget livsform, litt på sida av økonomien for øvrig. Ingen av disse gruppene utviklet formelle organisasjoner. Kvenene fylte derimot et annet, viktig kriterium som vanligvis regnes til det etniske *samfunnet*, som er den mest vidtgående inkluderingen av individer i en etnisk gruppe, nemlig at gruppa var geografisk konsentrert og helt eller delvis rådde over et territorium, som ”kvenbyene” i Finnmark. I tillegg kan jødene i Kristiania sies å være på grensa av å utgjøre et slikt samfunn, med en viss konsentrasjon av institusjoner og boliger i kvartalene mellom Youngstorget og Jakobs kirke og på Grünerløkka.

Forklaringen på disse forskjellene kan søkes både i opphavlandet, i situasjonen i Norge og i den norske befolkningens og de norske myndighetenes måte å forholde seg. Med hensyn til *opphavslandet* kunne sosial klasse spille en rolle. Karrierevandrere med høy status så i tidligere tid liten grunn til å bli ”norske”, det vil si å bli som allmuen. En kunne da vente at en høystatusgruppe, og de jødiske omførselshandlerne, som motsatt var en sosial marginal gruppe, skulle plassere seg forskjellig. En skulle også tro at den kulturelle bagasjen – språk og religion – spilte med. Hvis det en brakte med seg var etterspurt, var det grunn til å holde på den. Men jødisk tro og finsk språk var en kulturell ressurs som var lite omsettelig i Norge – og likevel ble tro og også språk forholdsvis godt bevart. Den opprinnelige statusen de hadde fra hjemlandet kunne bli rokket av grunnene til å dra – en flyktningnasjonalitet kunne ikke velge å dra til tidspunktet var gunstig. Derfor ble de jamt over mer utsatt for deklassering enn arbeidsvandrere. Flyktninger kunne være lite motivert for å bli, helst ville de tilbake, helst ville de iallfall ikke å bli i et utkantland som Norge.

Først sakte godtok de situasjonen. Endelig bør forholdet til opphavsstaten nevnes. For jøder var forholdet til Tsar-Russland spent. Jødene synes å ha kuttet tvert med Russland og i stedet ha orientert seg mot medlemskap i den nye staten, i Norge. Men denne verdslige tilhørigheten gjaldt på et annet plan enn den religiøse. Enkelte drømte om at nasjon og religion kunne møtes, de håpet på en ny jødisk nasjonalstat i Palestina, et sionistisk Israel. Kvenene synes, trass ikke den norske mistanken om det motsatte, å ha vært lite interessert i noen tilbakeføring av kvenske områder til den finske staten.

Forholdet til staten spilte en praktisk rolle også for *situasjonen i Norge*, men kanskje ikke så skarpt når det gjaldt de fem seinere nasjomale minoritetene. Vitaliteten i disse innvandreroffentlighetene avhang sjølsagt av slikt som balansert kjønnsammensetning – kvinnene var ofte tradisjonsbærere, videre av hvor mange de var, hvor geografisk tett de bodde, hva slags ressurser som fantes i miljøet og av graden av indre klassemessige og politiske spenninger. Men dette forklarer saka bare delvis, det jødiske miljøet var ikke spesielt stort eller spesielt rikt, men likevel av de mest differensierte og levedyktige. Forklaringen lå derfor også i hvilke *behov* miljøene tilfredsstilte for individene. Alle de etniske miljøene kunne mer eller mindre gi hjelp til nykommere, som informasjon om arbeid eller bistand ved den første hverdagslige tilpasningen, de fleste gav også hjelp og en viss oppdragelse og opplæring av ungdom inn i hjemlandets kultur. Men i tillegg kom to behov som det jødiske miljøet kanskje hadde i større grad enn andre. De trengte en utadvendt representasjon av deres felles interesser, for å skaffe kirkegårder, for å prøve å få gehør for rituell slakting, for å bekjempe antisemittisme. Og et sterkt miljø var nødvendig for å kunne praktisere sin egen kultur i et samfunn som var annerledes og ikke bare vennlig, slik bidrog det etniske samfunnet til å sikre identitet og stabilisere personligheten i en situasjon med store forandringer.

Behovet for å holde på sitt eget kunne igjen styres av *forholdet mellom nykommerne og Norge*. Åpenheten i det norske samfunnet, med hensyn til både politisk innlemming, økonomisk plassering og sosial aksept, skiftet fra gruppe til gruppe og over tid. Utenrikspolitikken kunne få en skepsis til

å blusse opp. Dårlige tider aktiviserte ideen om å skjerme norske arbeidsplasser. Forholdet varierte fra miljø til miljø i Norge. Forskjeller fantes mellom deler av befolkningen og staten, for mange i Finnmark var det ikke ”den finske fare”, med den finske ektefellen de tenkte på. Endelig varierte forholdet etter hvilken innvandrerkategori det gjaldt. Generelt ble kvener, jøder og østeuropeere rammet sterkest av nasjonale fordommer i den norske staten, hva enten det gjaldt nasjonal språkopplæring, næringslovgivning som handelsloven av 1907 eller jordsalgsloven for Finnmark i 1902, men om en legger følgende kriterium til grunn – hvor langt inn i privatlivet staten var villig til å gripe – synes sosial klasse å ha slått sterkere ut enn nasjon eller religion. Bare taterne, som myndighetene altså omtolket til å være sosiale kasus, opplevde at staten tok barna fra dem.

Litteratur

Om etnisitet og mindretall

Barth, Fredrik (red.) (1969): *Ethnic Groups and Boundaries*, Oslo

Kommunal- og regionaldepartementet: St. meld. nr. 15 (2000-2001)
Nasjonale minoriteter i Norge – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar

Om skogfinner

Wedin, Maud (200): *Rapport fråan förprosjektet Skogfinsk kultur i Norden*.
På oppdrag av Hedmark fylkeskommune, juni 2000. Hedmark fylkeskommune

Om kvener

Eriksen, Knut-Einar og Einar Niemi (1981): *Den finske fare: sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*, Oslo

Richter Hanssen, Einar (1974): *Pro-finske holdninger i Finnmark i mellomkrigstiden*, Oslo

Om jøder

Kieding, Vibeke (2000): *Neste år i Jerusalem? Sionisme blant de norske jødene i mellomkrigstiden*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo

Mendelsohn, Oskar (1987): *Jødenes historie i Norge gjennom 300 år*. Bind 1 1660-1940, Oslo

Om tatere

Hvinden, Bjørn (red.) (2000): *Romanifolket og det norske samfunnet: følgene av hundre års politikk for en nasjonal minoritet*, Bergen

Schlyter, Ragnhild (1993): *De reisende: en norsk minoritets historie og kultur*, Oslo

Om sigøynere

Hanisch, Ted (1976): *Om sigøynerspørsmålet: en undersøkelse av bakgrunnen for en sosial konfrontasjon*, Institutt for samfunnsforskning, Oslo

Om etnisk plassering

Handelman, Don: The organization of ethnicity. I *Ethnic Groups*, Vol. 1/1977

Heckmann, Friedrich (1992): *Etnische Minderheiten, Volk und Nation*, Stuttgart

Eriksen, Thomas Hylland (1993): *Ethnicity & Nationalism. Anthropological Perspectives*, London og Chicago, Illinois

Wedin, Maud (200): *Rapport från förprosjektet Skogfinsk kultur i Norden*. På oppdrag av Hedmark fylkeskommune, juni 2000. Hedmark fylkeskommune

---

Regional identities and the challenge of the mobile world

Anssi Paasi

Introduction

‘Identity’ has become one of the key categories in social and cultural science during the last two decades or so and it has been discussed from a variety of angles. Hence the identities of cities, rural villages, refugees and displaced people, sexual orientations, not to mention ‘traditional’ national and regional identities, have been increasingly on the agenda all around the world. Debates on regional identities have partly been associated with

- the collapse of the east-west divide, which generated an intensive search for national (and ethnic) identities in eastern and central Europe
- the perpetual struggle of ethno-regional minorities in existing states in Europe and elsewhere all around the world
- the increasingly fast processes of globalisation and the rise of ‘flows’ (economic, cultural and human) which in many places have been seen to be a serious threat to traditional local identities and ways of life
- the general ideology of ‘competition’ where nothing seems to have a fixed value but everything is perpetually weighed in the marketplace, and this include national economies and university departments
- the debates on the re-scaling of democracy especially in the EU
- the rise of the ‘Europe of regions’
- the general ideology of individualism.

This is a long list and, as such, shows the complexity of identity discourses. As far as the identities of human beings are concerned, they consist of course of many elements (Eisenstadt & Giesen 1995, Hall 1996). Sex, ethnicity, class, occupation, generation, hobbies etc. are usually very important sources of identity, often much more important elements than a

‘region’ or ‘place’ as such. There are major differences in this respect between different countries and regions, however (Paasi 2001). In some contexts regional features – and ethno-regionalism as their political expression – may be significant, in other contexts social hierarchies and classes may be major sources of identification. In some other contexts the physical features of nature characterise the existing spatial imaginaries, in some others it is cultural elements that dominate. Some regional or local features are normally chosen to represent ‘national identity’, while some other features are pushed aside and forgotten. In Finland, for instance, it is the lake area of Central Finland that is normally regarded as the ‘national landscape’ while most other areas do not have a specific role in national narratives (Paasi 1997).

Nevertheless it is a basic existential and social fact that people always operate in some specific regional contexts and locations. Spatial relations and spatial representations are therefore always constitutive of social action. Human beings act in a functional-symbolic network of ‘regions’ where the local, regional, national and global come together and where boundaries may be both overlapping and hierarchical. While these scales may be distinguished merely analytically, it is self-evident that larger spatial scales are of necessity more strongly symbolic than smaller ones since these larger units cannot be seen and experienced directly. People are socialised as members of these larger units through education, media and other institutional practices. On a local scale concrete landscapes, the personal social networks and various material structures are important elements in identity building. It has been argued that for human beings his or her life is normally a narrative whose plot(s) is identity. People try to make sense in their life by leaning on this narrative (Somers and Gibson 1994).

While it is extremely popular today, ‘identity’ is at the same time a very problematic expression because it usually explains less than it appears to (Billig 1995:61). Identity is usually understood very positively. It is often understood as being something valuable that people already have or that people struggle over. Billig (1995) reminds us, however, that an identity is an expression for ways of talking about the self and community, and

further more, these inevitably ideological discourses are always related to forms of life and they reflect social power. As the events in former Yugoslavia have shown, narratives of identity can also be used in the service of regionalist and nationalist practices and in the creation of social exclusions and, in extreme cases, to legitimise terrible violence (Sibley 1995).

This paper discusses the complicated idea of regional identity. I will approach this question from several perspectives, so that regional identity refers here not only to the regional identification of individual actors, nor is it understood merely as a feature of social collectives, that is a feature of a regional 'us'. While both of these elements are nowadays an important part of identity discourses, I will rather problematize the links between region and identity (Paasi 2002). This can be done best by taking some empirical examples to illustrate the theoretical arguments. I will do this by depicting the development of the Finnish regional system and the emergence of regional identity narratives. Because we are living today in an increasingly mobile world, I will also present some examples of the mobility of Finns at various regional scales. The major aim is to show that 'regional identity' is a label that usually brings together numerous historically contingent social practices and discourses in the spheres of media, literature, economic development, promotion of heritage business, academic research, political struggle, etc.

Identities in the world of flows

The break-up of the ideas of fixed identities, their reconstruction and changing relations to contemporary (postmodern) society characterised by metaphors such as travel, mobility and flows, are currently very visible topics in the texts of social and cultural theoreticians. These debates contain their own rhetoric: sociality, tribal society, tourist, pilgrim, etc. have been much used categories among researchers who have mapped current societal tendencies and the changing roles of (post)modern individuals. Many authors argue that identities may indeed be regarded as processes. Brah (1996:124), for instance, writes that if identities are processes, it is very problematic to speak of 'an existing identity', as

something that is already constituted. This also means that identities are context-specific constructions.

The above comments hold also as far as the ideas of *regional identity* are concerned: this expression also has positive connotations. It is normally represented as being something relatively permanent that brings people and regions together and that provides 'regions' with a medium to struggle over resources and power in a larger spatial system. This is most evident in the cases of cultural and economic regionalism. French sociologist Pierre Bourdieu (1991:223) has defined regionalist discourse as a 'performative discourse' that aims at imposing as legitimate a new definition of the boundaries and to make people know and recognize the region that is thus delimited so that it is in opposition to the dominant definition. The latter, for its part, does not usually 'recognize' this new definition and accept it as legitimate. This means that identity narratives are inevitably contested. What is legitimate for some individuals and social groups may be totally unacceptable to some others.

The contemporary world and especially modern society with its deep division of labour is deeply characterised by mobility, which by necessity challenges the supposedly fixed links between a territory and a group of people. As we saw above one major background for new tendencies is doubtless 'globalisation', especially as it challenges both the images of a 'national we' and a 'regional we'. Images of both 'we's' become in this process in principle more de-territorialized, and competing, overlapping images will challenge the fixed images of traditional harmonic national and regional identities (Paasi 2002). In contemporary Europe, for instance, the emergence of the idea of 'regional Europe' especially during the last 15 years has generally strengthened the power of regions and identity discourses. This has not occurred in all states in the same way and there are remarkable differences in the forms that regional powers may take (Paasi 2001). By the way, the case of Europe is perhaps the best expression of the fact that the question about the links between identity and space (especially 'regions') has not been raised merely in academia, but is increasingly based on social practices and discourses that are linked with place-marketing (regions, cities) or (ethno-) regionalism. It has become very

topical in one institutional context in particular, that is the making of the ‘new Europe’. This means that debates on ‘regions’ and identities also inevitably have a deep political dimension and element of power as part of them. As Bourdieu (1991:221) has suggested:

Struggles over ethnic or regional identity – in other words, over the properties (stigmata or emblems) linked with the origin through the place of origin and its associated durable marks, such as accent – are a particular case of different struggles over classifications, struggles over the monopoly of the power to make people see and believe, to get them to know and recognize, to impose the legitimate definition of the divisions of the social world, and thereby, to make and unmake groups.

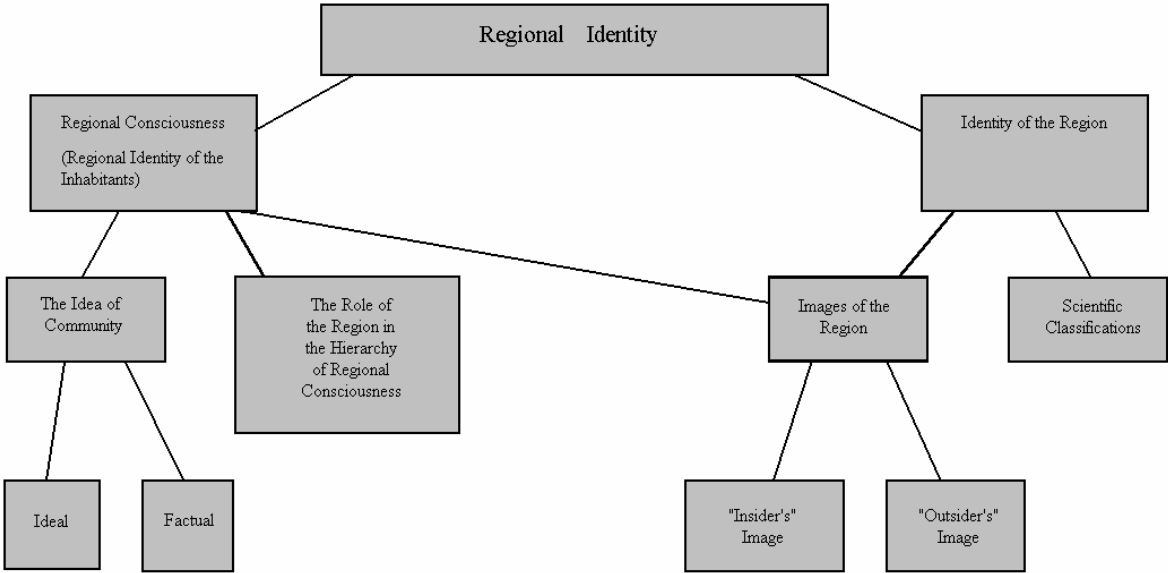
One important point in the rise of new regions discourses in Europe is the fact that new forms of regionalization have increased the number of actors that operate with regions or even ‘produce’ them: actors that write and talk about them, and even draw various representations, like maps, on them (Paasi 2002). These regional entities enter the daily life of ordinary people most typically through the media but they may have also more concrete impact on daily life through new forms of governance and legislation.

Regional and local education materials may also create images of regions in an effective way. In Finland, for instance, *kotiseutuopetus*, education about native localities, or *Heimatkunde*, has always been a significant element in the geographic education in primary schools. We may even discuss a specific ‘pedagogy of space’ that contributes to providing fixed symbolic shapes and boundaries in space.

Both regions and identities are historical processes, not permanent elements with a fixed identity. Identities are complicated social and cultural categories. Various forms and practices of identity in (and through) space are often overlapping, not separate, neat boxes beside each

other. The globalisation of economic life, politics and culture will inevitably break up the unity of people and territory.

One problem that has often been overlooked in debates on spatial identities is the link between space and actors. I have suggested elsewhere some analytic distinctions between these elements to render possible the complicated nature of identities. On the one hand we can distinguish the regional identity of a region which refers to all those features of nature and/or culture that distinguish the region in question from all other regions. On the other hand, it is useful to distinguish the regional consciousness of the inhabitants, which refers to the identification of people with a region (Figure 1).

Figure 1. Some important dimensions of regional identity (source: Paasi 1986a)

Regions have a specific image not only in the minds of the inhabitants but also for outsiders. The idea of a community is part of identity in at least two senses. Firstly, people may be active members of various associations that strive to promote or develop the region in question. Secondly, the community may be merely a set of collective representations and images put forth by the media. These are often idealised images that resemble what

Benedict Anderson (1991) has famously labelled imagined communities in his discussion of the development of nationalism. Regional identity thus consists of several dimensions and practices, which partly reflect the material basis of the region, and partly the symbolic processes and representations of the region, which are mediated by the media and literature, for example.

Because the formation of personal and social identity are context dependent, various generations typically have different spatial experiences. It has been argued that the period between 18 and 25 years of age is crucial in the socialisation process and in adopting a worldview (Paasi 1996). One element in the effective territorial socialisation is linguistic community. Dialects are region-bound phenomena and they are learnt as part of this very socialisation.

The Finnish case as a concrete example

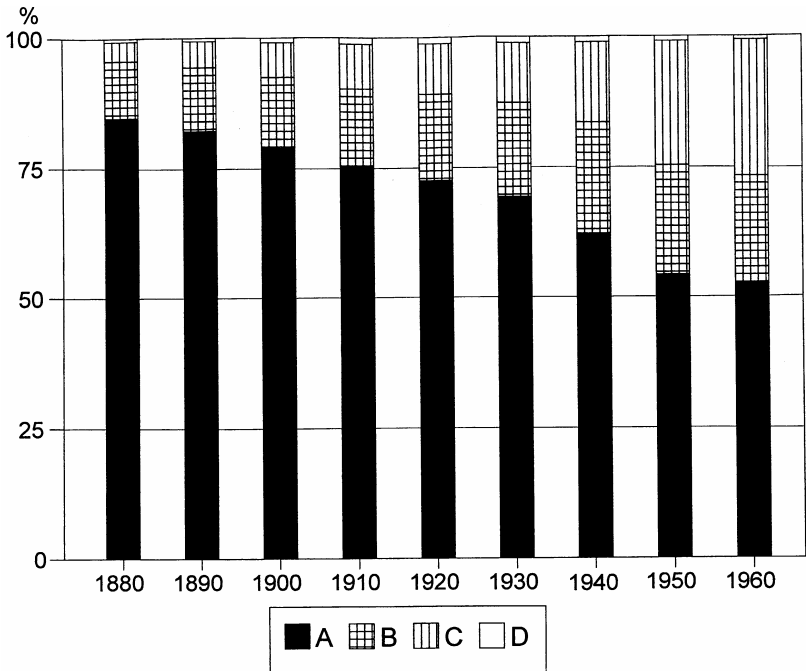
I will illustrate the mobility of the Finns in relation to the region formation and identity discourses on county/province and municipality level. The number of counties steadily increased from the 19th century, between 1960 and 1997 their number was 11 but then their number was cut to five in 1995, after a serious debate at all levels of society. Perhaps not surprisingly, identity was among the keywords in this debate. Now the major unit at this level is the province, which also has a long history.

Contemporary division into municipalities in Finland contains almost 450 spatial units varying from the capital city Helsinki with some 450.000 inhabitants to a number of small communities with a couple hundred inhabitants. These units have some local autonomy, the right of taxation, health care and the education system, for instance. Also the number of municipalities has been argued to be too large in some right wing and leftwings cricles, whereas the Central Party that dominates the municipality map politically, opposes this view. This is, of course, a power play, and all suggestions to combine municipalities on a large scale have failed, even if single municipalities have joined together in some cases every now and then. 'Identity' has also in this case been among the arguments to keep the existing municipal regional system in operation. A

further expression of identity, but perhaps even more of image building, has been the fact that an increasing number of municipalities have changed their status to ‘towns’, in a way, formally distancing themselves to the often rural past of these units. As a consequence, eastern and northern Finland are dominated with respect to their area by ‘towns’ that are in fact very rural with a small municipality centre.

Places of birth and present dwelling places of the Finns

Migration to Finnish cities was for a long time very slow but a new phase started when legislation was changed in the spirit of liberalism during the second half of the 19th century. The relative mobility was still slow but the relative increase of the urban population, generated by the processes of migration, was increasingly rapid (Haapala 1995:94). The percentage living in the municipality of their birth in 1880 was 85 percent and in the county of their birth 5 percent respectively (Fig. 2).

Figure 2. Birthplaces of people living in Finland at different times between 1880 and 1960 (A. present home municipality, B. present home county, outside present home municipality, C. in Finland, outside present home county, D. abroad, Source: Statistical Yearbook of Finland 1971).

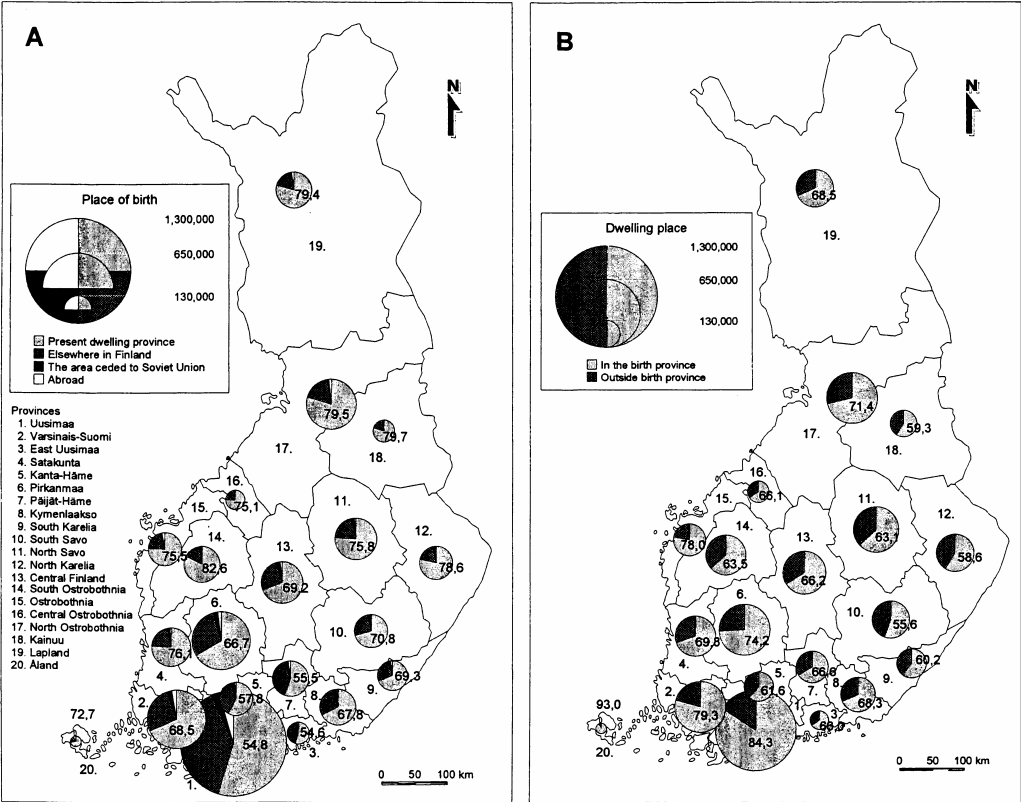

In 1910 75 percent of the Finns were still living in their birth municipalities. Haapala (1995) points out that migration accumulated for the same persons during this time. On the average, every fourth Finn migrated once per ten years and every citizen once during their life history. Major migration flows were directed to the counties of Uusimaa, the capital city area, and Vyborg (Purola 1964:80). During the early decades of the 20th century the percentage of those living in their areas of birth was decreasing so that in 1960 only half of the Finnish population was living in their municipalities of birth and some 70 percent in their counties of birth.

People's 'roots' are typically associated with their place of birth. In the Middle Ages 'patria' was the area where a human being had been born and got his or her name (Dirven et al. 1993). Later the term expanded to cover the nation-state. Patria emphasises the personal history and roots of a person – at the same time this often meant the determination of one's regional and social background. Along with increasing mobility, the flows of immigrants, refugees and asylum seekers, one's home region is more and more often located outside of the 'original' region, often in the territory of other states.

Figure 3 is based on previously unpublished data from the Central Statistics Office of Finland and it displays the provinces of birth and the present dwelling of Finns in 1999. These figures are, in fact, the mirror image of migration and they show how there are remarkable variations between different regions as far as the origins of their inhabitants are concerned. Firstly, part A shows that the major proportion of the population in all areas has been born in the respective area. Flows of migration that in Finland have tended to move from North and East Finland to Southern areas have different effects on this share, however. The province of Uusimaa, the province of the capital city Helsinki and the surrounding major cities Espoo and Vantaa has received new residents so rapidly that the relative number of those born in this area is lowest (Paasi 2002). This observation in a way confirms the old saying that Uusimaa province is the 'melting pot' of the Finnish population. The highest proportion is in the province of South Ostrobothnia where more than 80 percent of the existing population has been born. One reason for this observation might be the fact

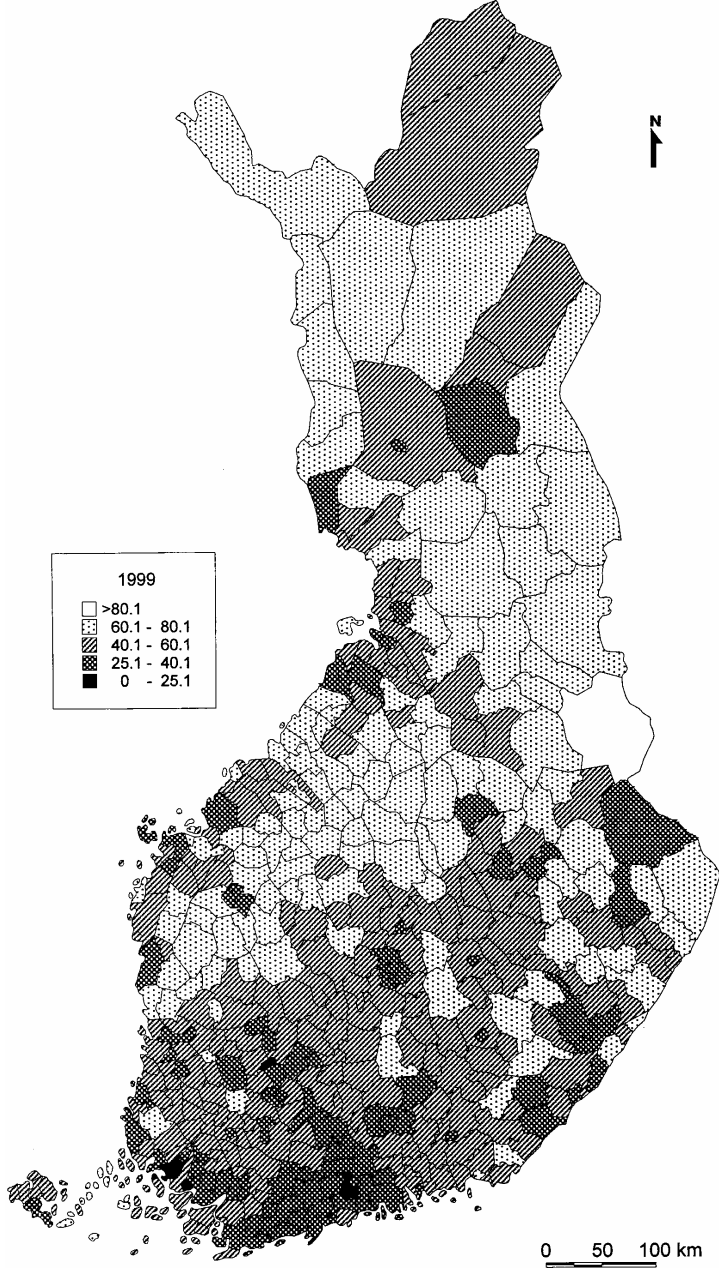
that this area is well known in Finnish publicity for its provincial characteristics and cultural self-consciousness. The figure also shows that the population that was evacuated to Finland from the areas that were ceded to the Soviet Union is mostly concentrated in to the capital area. Most of them are, moreover, living in the Uusimaa area. This is also the case with the immigrant population, now some 100 000 persons.

Figure 3. (A) The provinces of birth and (B) present dwelling provinces of Finns in 1999 (Source: unpublished data, Central Statistical Office of Finland).

The B section of the figure shows how the population born in the provinces is divided by their place of residence, i.e. what is the relation between those who are still living in the county area and those living outside the area. The figure shows that in some eastern Finnish counties only less than 60 percent of those who have been born in the respective province, still live there. This means that almost half of the original population is living outside the area. On the other hand, as an other example we can take the province of Uusimaa. Even 85 percent of those born in this area are still

living there. However, the proportion of the population who have moved in from outside the region is almost as large (Paasi 2002).

Figure 4. Percentages of people living in their municipality of birth in 1999 (source: unpublished data, Central Statistical Office of Finland).

The analysis above showed remarkable variations in the provincial backgrounds of the Finns. I will now analyse the pattern in the case of Finnish municipalities. We have already seen in Fig. 2 how the number of those living in their municipality of origin has decreased during the period 1880-1960. Figure 4 shows the percentage of people living in the

commune of their birth in 1999. In 1999 the average of all communes was 42 percent. There was just one municipality where more than 80 percent of the population had been born there. The general conclusion is that municipalities where less than 40 percent of people have been born dominate the 1999 map. All previous figures force us to think seriously through what regional identity means.

Finnish regions as units of identification

The Finnish county has been a relative fuzzy area as far as the regional identification of the Finns is concerned. By tradition counties have been understood as instruments that the state exploits in territorial governance. Very few people have had direct links with this body. Provinces, for their part, have been much more important for territorial identification, a fact created by the development of numerous social and cultural institutions, such as provincial newspapers, the regionally based organisation of civil society, the development of the primary school system, the development of provincial symbols, etc (Paasi 1986b, 2002). The institutions and organisation and the discourses that they have created for economic, ideological or cultural purposes since the second half of the 19th century have been extremely important in the creation of territorial, symbolic and institutional shapes for Finnish provinces. They have created images of provinces as cultural, economic and political units.

Several provinces have become institutionalised since the second half of the 19th century and two of them, Keski-Suomi (Central Finland) and Pohjois-Karjala (Northern Karelia) even gained a status of county in the 1960 – only to lose it in 1997 when the number of counties was cut from 12 to five. The present provinces have been shaped as the results of spatial divisions of labour through regionally based activism. The tracing of the institutionalisation of these areas effectively shows that social construction matters: these areas were literally made by active actors and organisations in a political struggle where the meanings associated with space were defined and re-defined several times (Paasi 1986b).

The concept of province is not, however, a clear concept for the Finns: empirical surveys show that people living in different provinces simply name different regional units as their 'home province', in many cases even their local municipalities are labelled as 'provinces' (Paasi 1996, Paasi 2002). One reason for this fuzzy situation is the fact that the idea of province in Finland is based on many kinds of elements that emerge from national history. Hence, so-called historical provinces (8 areas), i.e. the first so-called castle counties, the functional areas of present provincial leagues (20 units) and the above mentioned regional institutions have all been sedimented in the regional imagination so that some provinces are relatively well established as units of identification while others are not. The strongest identity profile has usually been associated with those areas that were at the same time counties and provinces. This provides the best possible medium for mechanisms that contribute to the maintenance of 'imagined communities' on county level (Paasi 2002).

Especially important for regional narratives of identity have been the depictions of provinces and the stereotypes associated with their inhabitants that were made popular in *Maamme kirja* (The Book of Our Land), written by the professor of history Zacharias Topelius, in 1975. Already at the turn of the 19th and 20th century this book had sold some 300.000 copies, a huge number in a country with some 2 million inhabitants (Paasi 1986b, 1996). Topelius painted a stereotypical profile of people living in provinces that proved to be a very fitting example of written regional identity. Geography textbooks that were used in schools tended to reproduce these up to the 1960s and provincial newspapers still use them effectively as part of their languages of integration and difference to create a vision of a regional 'we' that differs from regional 'others'. There is no doubt then that these elements are also one part of the 'folkloric wisdom' and the social classifications of everyday life that people from different parts of Finland use to classify the Other even if they do not inevitably have personal experience of these 'Others'.

The promotion of regional identities has been one important element in sub-national social spatialization (Shields 1989), i.e. the production of spatial categorisation and ideas and spatial socialisation, i.e. those practices

and discourses that, often leaning on community-formation oriented ‘gemeinschaft-language’, aim at providing an idea of an existing, sustaining ‘we’. It is self-evident that this requires strong regional media that uses regional discourses in delimiting the territory where it is seeking subscribers. In Finland the inhabitants of provinces are relatively ‘faithful’ subscribers to ‘their’ newspaper, and it is not rare for more than 80 percent of the households to have subscribed to the major provincial newspaper. Further, the boundaries between distribution areas are relatively clear so that where one province ends, the numbers of subscribers also collapses there (Paasi 1996, Hujanen 2000).

Historical provinces have been gradually replaced by new provinces that have become institutionalised as part of the territorial system. An important phase in this development started in the 1920s when first provincial leagues were established to promote the cultural and economic interests of the provinces. A fitting illustration of the current provincial thinking is the fact that whereas historians by tradition studied historical provinces, current provincial histories are written about new provinces, i.e. they combine space and time in a presentist way to create continuity and identity.

Discussion

The above, rather lengthy, empirical analysis tried to point to some ‘structural facts’ that force us to question what ‘regional identity’ means in the contemporary mobile world. As the first conclusion, it seems to be necessary to understand the discourse on regional identity as part of the process where ‘regions’ are made, i.e. become institutionalised as spatial units that have a position in the scaled regional system and also in the spatial consciousness of the people living in that very region and ‘outside’ - the latter context may vary dramatically. Secondly, it is useful to make an analytic distinction between the identity of a region and the regional identity of people living in regions, i.e. regional consciousness. These categories normally overlap but are not the same thing. The former category points to those elements of nature, culture and regional life that simply differ from other regions. Who makes these distinctions and

classifications and in what ways are always acts of power. Several actors usually provide the guidelines for defining the power of symbolism, the character of boundaries and the narratives of who 'we' are. They maintain old territorial practices and discourses, invent new ones while perhaps actively forgetting some others. Important actors in identity making may be scientists, politicians, administrators, cultural activists, entrepreneurs etc. (Paasi 2002).

The empirical material on the regional migration flows in Finland shows that the idea of regional identity as a fixed relation between a region and a group of people is very problematic. It is therefore important to study both the general rhetoric of homogeneous regional identities and local/regional cases to understand the power of identities.

References

- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Brah, A. (1996). *Cartographies of Diaspora*. London: Routledge.
- Dirven, E., Groenewegen J., & S. van Hoof, eds. (1993). *Stuck in the Region? Changing Scales for Regional Identity*. Netherlands Geographical Studies 155. Utrecht.
- Eisenstadt, S. & B. Giesen (1995). *The construction of collective identity*. Archives Européennes de Sociologie 36, pp. 72-102.
- Haapala, P. (1995). *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914-1920*. Helsinki: Painatuskeskus.
- Hall, S. (1996). Introduction: Who needs identity? In: S. Hall & P. Du Gay, eds., *Questions of Cultural Identity*, pp. 1-17. London: Sage.
- Hujanen, J (2000), *Journalismin maakunnallisuus* (Summary: Regional journalism). Jyväskylä Studies in Communication 11. Jyväskylä.
- Paasi, A (1986a), *The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitutions of regional identity*. Fennia 164, pp. 105-146.

- Paasi, A. (1986b). *Neljä maakuntaa: maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden synnystä* (Summary: Four provinces in Finland: a geographical study of the development of regional consciousness). University of Joensuu Publications in Social Sciences no. 9. Joensuu.
- Paasi, A. (1991). Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life. *Environment and Planning A* 23, pp. 239-254.
- Paasi, A. (1996). *Territories, Boundaries and Consciousness*. Chichester: John Wiley.
- Paasi, A. (1997) Geographical perspectives on Finnish national identity. *Geojournal* 43, pp. 41-50.
- Paasi, A. (2000). Territorial identities as social constructs. *Hagar – International Social Science Review* 1, pp. 91-113.
- Paasi, A. (2001). Europe as a social processes and discourse: considerations of place, boundaries and identity. *European Urban and Regional Studies* 8, pp. 7-28
- Paasi, A (2002). Bounded spaces in a global world: deconstructing 'regional identity'. *Tidschrift voor Economische et Sociale Geografie* (in print)
- Purola, T. (1964). *Maassamuuton vilkkaus*. Porvoo: WSOY.
- Shields, R. (1991). *Places on the Margin*. London: Routledge.
- Sibley, D. (1995). *Geographies of Exclusion*. London: Routledge.
- Somers, M.R. and G.D. Gibson (1994). Reclaiming the epistemological 'Other': narrative and the social constitution of identity. In C. Calhoun (ed.), *Social Theory and the Politics of Identity*. Oxford: Blackwell.
- Statistical Yearbook of Finland 1971*. Helsinki.

Språks sociopolitiska dynamik

Med exempel på globala trender från det svenska minoritetsspråkslandskapet

Kenneth Hyltenstam

Inledning

Dynamik är ett av de mest framträdande dragen hos språk. Både språkets form och deras samhälleliga status är i ständig rörelse. Formmässigt förändras språk successivt på alla plan, i fonologi, grammatik och diskursstruktur, och de byter ut delar av sina ordförråd genom att nya ord inkorporeras och existerande ord försvinner. I fråga om samhällelig status ökar eller minskar språk i betydelse som en spegling av den sociopolitiska situation i vilken de används. Den relativa status som sålunda tillkommer givna språk vid olika tidsperioder står i fokus för denna artikel. En av de frågor som motiverar diskussionen här är i vilken utsträckning språk-användare är tvingade att acceptera en tävlan på den ”fria marknaden”, eller alternativt i vilken utsträckning språkpolitiskt agerande i form av aktiv språkplanering har potential att förhindra förändringar som kan uppfattas som oönskade.

Denna konferens om kulturell identitet och regional utveckling riktar särskild uppmärksamhet mot skogsfinnarna, en befolkningsgrupp som i december 2000 erkändes som en av Norges nationella minoriteter (Stortingsmelding nr 15, 2000-2001). Skogsfinnarna, såväl på den norska som på den svenska sidan, representerar en etnisk grupp vars språk, finska av huvudsakligen savolaxisk varietet, har gått förlorat. Medan språket fortfarande var levande under början av 1900-talet och hade talats i Finnskogens kärnområde sedan slutet på 1500-talet (Bladh, 2002), anses språkdöden ha blivit fullbordad så sent som på 1970-talet (Lainio, 1999: 165). För att reflektera över om den process som ledde till språkdöd i det

skogsfinska området var nödvändig eller om utvecklingen hade kunnat gå i en annan riktning kan det vara av intresse att se på vad man idag känner till om fenomenen språkbevarande, språkbyte och språklig revitalisering. Ett faktum i sammanhanget är att medveten språkpolitik med inriktning på stöd för etniska minoriteters språk är en tämligen ny företeelse. Om sådan språkpolitik varit möjlig tidigare, hade då skogsfinnarnas språk kunnat bevaras? Det går inte att ge något entydigt svar på en sådan fråga. I stället överlämnar jag åt läsaren att reflektera över språkpolitikens potential för minoritetsspråkens bevarande och för språklig revitalisering mot bakgrund av en presentation av dagens globala språksituation, konkretiserad och exemplifierad med förhållandena för de inhemska minoritetsspråken i Sverige. Detta är särskilt aktuellt sedan Sverige år 2000 på basis av ett riksdagsbeslut i december 1999 ratificerade den europeiska stadgan för landsdels- eller minoritetsspråk för fem språk, tre territoriella (samiska, meänkieli, finska) och två icke-territoriella (romani och jiddisch).

Globalisering, centralisering och migration

I dagens värld finns det ett antal sammanhängande fenomen, alla beroende av ekonomiska eller politiska processer, som påverkar språks sociala status eller samhällsliga funktion. Centrala fenomen är globalisering, centralisering och migration.

Den aktuella *globaliseringen* av marknaden åtföljs av en snabb spridning av ett gemensamt språk, engelska, som fått rollen ett *lingua franca*, ett språk som används för kommunikation mellan människor i alla delar av världen oberoende av vilket/vilka språk som är deras modersmål och som de för övrigt använder. I de flesta av världens länder känner invånarna en stark önskan, men också en press på sig, att lära sig engelska som ett andraspråk eller som ett främmande språk. Utöver att engelska används som officiellt språk i nästan en fjärdedel av världens stater (jfr Banks, 1987), håller språket successivt på att ta funktionsdomäner från andra språk i många länder, där engelska tills nyligen endast haft rollen som ett främmande språk.

Sverige – liksom förstås de övriga nordiska länderna – är ett bra exempel på en situation där engelska får en alltmer framträdande roll som internt kommunikationsspråk (jfr redogörelser i Teleman, 1992; Gunnarsson & Öhman, 1997; Hyltenstam, 1999a, under utg). Från en situation där svenska kunde användas och användes i alla samhällsfärer, gör nu engelskan insteg som kommunikationsspråk i funktionsdomäner som forskning och högre utbildning, gymnasie- och även grundskoleutbildning, handel och näringsliv och i ”ungdomskulturen” generellt. För att förtydliga, även i fall där dessa domäner är ”inhemska” i betydelsen att alla interaktanter är talare av svenska (som modersmål eller andraspråk), så används engelska i många fall som kommunikationsmedel. Om denna förändring kan styras och balanseras av språkpolitiska insatser, och om sådana insatser kan få effektivt politiskt stöd i de berörda samhällena är en öppen fråga. I Sverige föreslås just nu i betänkande från en parlamentarisk utredning, *Kommittén för svenska språket* (SOU, 2002), en nationell språkpolitik vars syfte skulle vara att säkerställa tre förhållanden, nämligen att svenska fortsatt fungerar som ett ”komplett och samhällsbärande språk”, att den offentliga svenskan även fortsättningsvis blir ett ”korrekt och välfungerande språk” samt att alla invånare i Sverige ska ha ”rätt till språk”. Detta senare ska tolkas som möjlighet att lära och utveckla *svenska* (som första- eller andraspråk), *andra modersmål* (som förstaspråk) och *främmande språk* (engelska och andra språk som skolan tillhandahåller undervisning i).

Utvecklingen mot ekonomisk och politisk *centralisering* har med starkt stöd från nationalistisk ideologi under det gångna seklet haft ett enormt inflytande på den relativa status och funktion som tillkommer olika språk inom en och samma nationalstat. På samma sätt som engelskan nu sprids globalt, har majoritetsspråken inom nationalstaterna spridits till alla regioner inom länderna, inklusive de områden där andra språk har använts av hävd. Detta har resulterat i en diglossisk situation i dessa regioner. Minoritetsspråken är ofta begränsade till användning i den intima sfären (familjen och i övrigt det informella sociala livet), medan majoritetsspråken blir nödvändiga för interaktion i mer officiella sammanhang. Denna typ av diglossi kan vara mer eller mindre stabil i olika etniska kontaktsituationer. Bl a på grund av social mobilitet, exogami

och migration kan det hända att individuella minoritetsspråkstalare eller grupper av dem slutligen ger upp att använda minoritetsspråket över huvud taget och byter till majoritetsspråket även i den intima sfären.

I Sverige har centralisering och spridningen av svenskan pågått i flera sekler. Denna försvenskingsprocess har emellertid varit mycket mer ”effektiv” under det senaste århundradet som ett resultat av mer utvecklade kommunikations- och transportsystem och särskilt som en följd av den allmänna skolplikten (jfr Aikio, 1988, för paralleller i Finland). Efter en kort period mot slutet av 1800-talet, då minoritetsspråken användes i skolundervisningen av samisk- och finskspråkiga barn i norra Sverige, implementerades snart en medveten central policy där uteslutande svenska fick användas i undervisningen (jfr Svonni, 1993, respektive Wande, 1989). För finsktalande i övriga delar av Sverige, som anlänt kontinuerligt över århundradena (jfr benämningen *historisk närmigrantgrupp* hos Lainio, 1999: 175), både till ”finnskogarna” och utspridda över landet, fanns inga möjligheter att använda modersmålet i barnens skolgång förrän 1962 när modersmålsundervisning i finska för första gången blev tillgänglig för nyligen anlända finsktalande barn (jfr Hyltenstam & Tuomela, 1996: 44).

De senaste 50 årens omfattande internationella *migration* har fört talare av hundratals olika språk i kontakt med varandra. Särskilt har den industrialiserade delen av världen dragit till sig invandrare från olika, ofta avlägsna, delar av världen. Detta resulterar ibland i situationer där invandrarnas språk antar rollen av ”nya” minoritetsspråk. I Europa kan man tänka sig att språk som turkiska, spanska, arabiska, persiska, somaliska osv så småningom utvecklar nya europeiska varieteter av olika slag i kontakt med de europeiska språken. I Sverige kan detta tänkas ske för flera språk. Inte minst finska, vars särutveckling i Sverige följs och vårdas av en särskild sverigefinsk språknämnd, uppvisar ett antal karakteristiska strukturella drag liksom dialektutjämning (Lainio, 1989).

Uppkomst av nya språk

Den sociopolitiska dynamiken i fråga om språks status resulterar både i att nya språk uppstår, och att existerande språk försvinner. Ofta använda metaforer är att språk föds och dör. När nya språk uppkommer är det en effekt av en kombination av språkliga och sociopolitiska faktorer. Ett sätt på vilket nya språk kan uppstå illustreras av pidgin- och kreolspråk. *Pidginspråk* är kontaktspråk som kan etableras tämligen snabbt i situationer där talare av olika språk regelbundet kommunicerar med varandra. Pidginspråk hämtar material från de språk som är i kontakt med varandra, men man får också räkna med att allmänna förenklingsprocesser, som f ö också reflekteras vid andraspråksinläring sätter sin prägel på ett sådant språks karaktär. Ett exempel på nära håll är russenorsk som uppstod i samband med norsk-rysk gränshandel redan på 1700-talet och som användes fram till 1917 (se Broch & Jahr, 1981). Pidginspråk har ofta uppstått i koloniala miljöer eller i plantagesituationer i den ”nya” världen. Dessa språk har i jämförelse med ”vanliga” språk en enkel grammatik, och deras ordförråd kan vara hämtat från de språk som är i kontakt med varandra i olika proportioner. Dock är det vanligt att lexikon hämtas från det starkaste språket i sammanhanget, typiskt kolonistörernas eller plantageägarnas språk. Detta innebär att ordförråden i många av världens pidginspråk är engelsk-, fransk-, portugisiskbaserade etc. *Kreolspråk* å andra sidan är likvärdiga med naturliga språk vad gäller grammatisk och semantisk komplexitet. Ofta är de vidareutvecklade på basis av pidginspråk som använts i generationer och därför så småningom blivit modersmål för uppväxande barngenerationer (Sankoff, 1980).

Ett annat sätt på vilket nya språk uppstår är när grupper av personer som talar samma språk blir åtskilda och mer eller mindre isolerade från varandra. Detta kan innebära att de utvecklar sitt gemensamma språk i olika riktningar. Ett exempel är gränsen mellan f d Öst- och Västtyskland som resulterade i subtila skillnader i den tyska som talades på ömse sidor om gränsen. Ett annat exempel utgör den aktuella politiska situationen på Balkan. Den nya politiska geografien i f d Jugoslavien innebär att regionala skillnader inom det språk som tidigare kallades för serbokroatiska framhävs och att nya skillnader uppstår eller skapas. Därför betraktas numera serbiska, kroatiska och även bosniska som olika språk.

I Sverige är meänkieli (tidigare benämnt tornedalsfinska) ett nytt språk som uppstått på detta sätt. Efter att gränsen mellan Sverige och Finland drogs längs Torne älv 1809, vilket delade ett huvudsakligen finstalande område i en finsk och en svensk del, har den finska som talas på den svenska sidan under en period av 200 år delvis utvecklats på ett annat sätt än den som talas på den finska sidan. På den finska sidan om gränsen har standardfinskan haft ett inflytande genom skolan och den praxis för litteracitet på finska som där utvecklats. Eftersom standardfinskan utvecklades först senare under 1800-talet och under tidigt 1900-tal, kom dess inflytande att bli minimalt eller inget på den svenska sidan. Här påverkades finskan å andra sidan starkt av kontakten med svenskan. Denna skilda utveckling för finskan på respektive sida om gränsen var emellertid inte tillräcklig för att man skulle kunna säga att ett nytt språk hade uppstått – vilket *språkliga* skillnader i sig aldrig är (se Hyltenstam, 1999b). Det som dessutom har skett och som är av vikt för språktillblivelsen är att den varietet av finska som talats i svenska Tornedalen har genomgått en standardiseringsprocess, särskilt påtagligt under 1990-talet (en deskriptiv grammatik, ordböcker, bibelöversättning m m). Meänkieli har också använts i utbildningssammanhang under flera decennier. Det är alltså mot bakgrund både av en särspråklig utveckling, standardiseringsprocesser och användning av varieteten i officiella sammanhang som meänkieli blivit erkänt som ett av Sveriges fem historiska minoritetsspråk (se nedan). Men det allra viktigaste i språktillblivelsen är det politiska beslutet att betrakta meänkieli som eget språk. I och med denna händelse så *är* meänkieli ett språk, dess status har ändrats från att ha varit en dialekt av finska till att vara ett eget språk.

Språkdöd

Språkdöd är ett mycket vanligare fenomen i dagens värld än att nya språk uppstår. Språkdöd är vanligtvis en effekt av att ett språks talare går över till att använda ett annat språk, men kan också vara resultatet av att den etniska grupp som talar språket i fråga på något sätt upphör att existera. Som påpekats ovan är det särskilt centraliseringstendenserna inom nationalstater men också globaliseringen som får minoritetsspråkstalare att byta till majoritetsspråk. När minoritetsspråket inte längre förs över till nästa

generation, dvs när barn börjar uppfostras på majoritetsspråket i stället för på föräldrarnas modersmål, då är språkbytet ett faktum.

I en inflytelserik vetenskaplig artikel presenterar Krauss (1992) ett scenario över hur den språkliga mångfalden i världen kan komma att minska under de närmaste hundra åren. Han baserar sin diskussion på en uppdelning av världens språk i tre kategorier: döende språk, hotade språk och säkra språk. Kategorin döende språk definieras som språk som inte längre överförs till barngenerationen. Krauss uppskattar att ungefär 50 procent av världens ca 6.000 språk för närvarande håller på att dö. Denna bedömning baseras för vissa områden i världen enbart på kvalificerad gissning, men för andra områden där det finns mer kunskap om språkförhållandena, är bedömningen betydligt säkrare. Till exempel är det i Alaska bara två av de tjugo inhemska språken som numera överförs till barnen, och bland de 187 inhemska språken som fortfarande talas i Nordamerika är det så många som 149 som *inte* överförs till barnen.

Hotade språk överförs till den yngre generationen i viss utsträckning, men inte alla föräldrar som har dessa språk som modersmål använder dem med sina barn. Enligt Krauss' bedömning hör mer än 1.000 språk till denna kategori.

Krauss' kategori *säkra språk* definieras av två kriterier, dels att de är officiella språk, dels att de har många talare. Språken i denna kategori är mycket få. Enligt Krauss är endast 55 språk officiella språk (pga det faktum att många länder använder engelska, franska etc. som officiella språk), och om vi tar 100.000 talare som undre gräns för vad som är ett språk med många talare (vilket kan vara rimligt med tanke på att medianen för antal talare i världens språk ligger på 5.000-6.000), så är det bara 600 språk som hör till kategorin säkra språk. Krauss antar att dessa, eller möjligtvis så få som 500, kanske är de enda språk som fortfarande talas om hundra år.

Det behöver inte ens påpekas att alla förutsägelser om det framtida språklandskapet är osäkra av många skäl. Ett är att de är baserade på grova beskrivningar av dagens situation; all statistik omkring språk har en

tämligen låg grad av tillförlitlighet. Ett annat skäl är att samspelet mellan olika samhällsfaktorer som påverkar språkbytesprocessen är mycket intrikat och därför inte fullt förstått. Detta betyder att det i specifika fall kan förekomma en utveckling som inte följer den allmänna trenden.

Språkbyte

Orsaker till språkbyte

Trots detta, dvs att *samspelet* mellan de olika faktorer som påverkar språkbyte inte är klarlagt fullt ut, är orsakerna till språkbyte kända på ett allmänt plan. Det är uppenbart att föräldrars val att uppfostra sina barn antingen på minoritets- eller majoritetsspråket är avgörande för om ett språkbyte inträffar, men det val som enskilda individer gör är inbäddat i den sociala kontext i vilken minoritets-språkstalarna lever sina liv. Det är ett *samspel* mellan faktorer på olika samhällsnivåer som till slut leder till språkbyte – eller till språkbevarande i en situation som potentiellt skulle kunna leda till språkbyte. Ett sätt att organisera dessa faktorer (Hyltenstam & Stroud, 1991: 75-113, 1996) är att skilja mellan faktorer på samhälls-, grupp- och individnivå (se vidstående uppställning).

Faktorerna på *samhällsnivå* (I) beskriver fenomen som speglar och i viss utsträckning bestämmer minoritetens status i förhållande till majoriteten eller inom samhället i stort. Dessa faktorer omfattar (a) *politisk-legala förhållanden*,

I. FAKTORER PÅ SAMHÄLLSNIVÅ

- a) Politisk-legala förhållanden
- b) Majoritetssamhällets ideologi
- c) Språklagstiftning
- d) Implementering
- e) Ekonomiska faktorer
  - Industrialisering-urbanisering
  - Majoritetsnäringar
  - Kommunikationer
  - Arbetsmarknad
- f) Sociokulturella normer
- g) Utbildning

II. FAKTORER PÅ GRUPPNIVÅ

- h) Demografi
  - Storlek
  - Kärnområde
  - Migration
  - Åldersfördelning
  - Könsfördelning
  - Äktenskapsmönster
- i) Språkförhållanden
  - Officiellt språk
  - Officiellt språk i annat land
  - Talas i mer än ett land
  - Dialekt- eller språksplittring
  - Standardisering och modernisering
  - Förhållandet mellan tal och skrift

dvs huruvida minoritetsgruppen i fråga har någon grad av politisk autonomi eller, mer allmänt, om minoriteten har rättigheter att själva besluta om frågor som rör den egna gruppen, (b) *majoritetssamhällets ideologi*, vilket har att göra med hur majoritetssamhället uppfattar minoriteten och vilken behandling olika uppfattningar leder till, t ex i termer av pluralistisk, segregativ eller assimilatörisk policy gentemot minoritetsgruppen, (c) *språklagstiftning*, vilket hänför sig till om det i samhällets lagverk finns specificerade särskilda bestämmelser om minoritetsspråkets officiella användning, (d) *implementering* av minoritetspolitiken, vilket berör huruvida och i vilken utsträckning politiska beslut angående minoriteten i praktiken genomförs enligt sin avsikt eller ej, (e) *ekonomiska förhållanden*, t ex i vilken utsträckning industrialisering och urbanisering, företagsidkande och företagsägande, arbetsmarknaden och samhällets kommunikationer och infrastruktur i övrigt är orienterade mot minoritetens eller majoritetens intressen eller om det finns balans mellan grupperna, (f) *sociokulturella normer*, dvs huruvida normer i vanor, beteende, klädsel, språk etc som gäller inom minoriteten är synliga i majoritetssamhället, samt (g) *utbildning*, dvs vilka utbildningsresurser som är tillgängliga för minoriteten respektive majoriteten och således om dessa resurser är jämnt fördelade.

I förhållande till denna grupp faktorer kan allmänt sägas, att en minoritetsgrupp som har en stigmatiserad identitet i samhället, som har tillgång till få lagliga medel för att hävda sina intressen, som lever i ett samhälle som är karakteriserat av en assimilatörisk ideologi och som är missgynnad i förhållande till majoriteten med avseende på ekonomiska och utbildningsmässiga resurser kan förväntas ha jämförelsevis större svårigheter att i det långa loppet bevara sitt språk. Faktorerna samverkar emellertid på ett komplext sätt i varje enskild situation. Det finns t ex minoritetsgrupper i samhällen som karakteriseras av en assimilatörisk ideologi och där förhållandena i övrigt helt stämmer med dem som vi just beskrivit, men där språket bevaras trots alla svårigheter, t ex beroende på dess vikt som en framträdande identitetsmarkör och som instrument för politiskt motstånd. Dessa förhållanden gäller t ex kurdiskan i Turkiet, men där finns också andra skillnader. En annan illustration av hur svårförutsebara effekterna av enskilda faktorer kan vara utgörs av iriskan i

republiken Irland. Liksom i många andra fall där ett minoritetsspråk fungerar i ett uttalat pluralistiskt samhälle, en situation som i normala fall skulle inverka stödjande på språkbevarandet, är användningen av iriskan på tillbakagång till förmån för engelskan (i en process som pågått sedan 1600-talet). Här är det framför allt frågan om ett misslyckande i implementeringen av minoritetsrättigheterna, vilket innebar att goda villkor för språkbevarande i praktiken aldrig kom att skapas på det sätt som avsågs i lagstiftningen (Edwards, 1985).

Faktorerna på gruppnivå (II) berör de interna förhållandena inom minoritetsgruppen. De omfattar gruppens (h) *demografiska karakteristika*, dvs sådant som gruppens storlek, geografiska utbredning (särskilt om gruppens språk talas i ett tätare befolkat kärnområde eller ej och om gruppens bosättning är geografiskt avskild eller blandad med majoritetsbefolkningen), ålders- och könsfördelning, i vilken utsträckning giftermål sker inom eller utom den egna gruppen och gruppens mobilitet, (i) *språkförhållanden*, som om språket har status av officiellt språk, om det är officiellt språk i annat land, om det talas i flera dialekter och vilken grad av standardisering som gäller samt förhållandet mellan tal och skrift liksom graden av tvåspråkighet, behärskning av respektive språk och vilken syn gruppen har på språklig purism och minoritetsspråkets status i förhållande till majoritetsspråket, (j) *heterogenitet/homogenitet* inom gruppen, dvs existensen av social, professionell och kulturell variation, (k) *närningar*, dvs om speciella sysselsättningar eller ekonomiska nischer innehas av gruppen, (l) *typ av etnicitet* som kan bestämma vilken typ av mobilisering för t ex språkbevarandefrågor som förekommer inom gruppen eller om sådana frågor betraktas som viktiga över huvud taget, (m) *intern organisation*, t ex om det förekommer organisationer och sammanslutningar inom gruppen, om man har tillgång till (karismatiska) ledare eller talesmän samt om gruppen omfattar en utbildad elit, (n) *egna institutioner* för t ex utbildning, religionsutövning, forskning, mediaproduktion, språkvård och kulturaktiviteter, (o) *media*, dvs om gruppen har egna tidningar, radio- och TV-sändningar, särskilt på minoritetsspråket och (p) *kulturyttringar* som om gruppens kulturella angelägenheter manifesteras genom berättartraditioner, musik, litteratur och teater.

På samma sätt som vid den första gruppen faktorer, kan de faktorer som beskrivs här samverka på olika sätt för att antingen stödja ett språkbevarande eller bidra till att förhållandena tappar över mot ett språkbyte. Allmänt kan sägas att en stor, väl sammanhållen och geografiskt avgränsad befolkningsgrupp med en väl utvecklad inre organisation, med egna institutioner och media och vars språk, både av gruppen själv och av utomstående, uppfattas ha prestige – pga att det har formell status och är standardiserat – har jämförelsevis större möjligheter att bevara sitt språk. Om språket dessutom är en viktig symbol för etnisk identitet och om det används i de näringsfång eller den religiösa utövning som är speciell för gruppen, är chanserna för språkbevarande ännu mer gynnsamma.

Den tredje gruppen av faktorer (III), som alltså hänför sig till den individuella minoritetsmedlemmens språkliga beteende, är (q) *språkval*, dvs i vilken utsträckning och i vilka domäner den tvåspråkiga minoritetsmedlemmen väljer minoritetsspråket i interaktion med andra tvåspråkiga, samt (r) *socialisation*, speciellt med avseende på hur de två aktuella språken används i barnuppfostran. I vilken utsträckning individuella minoritetsmedlemmar använder minoritetsspråket är inte uteslutande, eller ens huvudsakligen, en fråga om individuella, kommunikativa eller attitydbaserade val, utan snarare en spegling av den status språken har i gruppen och i samhället i stort. Hur det ser ut i det enskilda fallet med avseende på faktorerna på individnivå bestäms alltså i stor utsträckning av det konkreta värdet hos faktorerna under I och II.

Symptom på språkbyte

Hur märks det att ett språkbyte pågår? Processen kan tidsmässigt ta allt från ett par generationer till flera hundra år. Snabba språkbyten förekommer vanligen bland invandrade minoriteter, medan de långsamma är typiska för minoriteter som är stationära och har bott i sitt eget område kanske innan majoritetsbefolkningen kom dit.

Ett av de potentiella symptomen på ett pågående språkbyte är att språkliga drag överförs från det dominerande språket (majoritetsspråket) till det svagare språket (minoritetsspråket). Man kan här tala om *transferfenomen*. Särskilt lexikala enheter ”lånas” in i minoritetsspråket. Dock är det så att inte ens mycket omfattande lån är något säkert tecken på språkbyte, trots

att det är detta som brukar oroa talarna mest, kanske pga att det är lättast att observera. Lån sker nämligen ständigt mellan språk som är i kontakt med varandra utan att det behöver betyda att något av språken håller på att överges. Vad som däremot *är* ett säkrare symptom på att en språkbytesprocess kommit igång är *förlust av funktionsdomäner*. Förlust av funktionsdomäner innebär att majoritetsspråket successivt tränger in i kommunikationssituationer där minoritetsspråket tidigare varit det normala kommunikationsspråket, t ex i utbildningssammanhang eller i kommunikation relaterad till arbetslivet. På så sätt kan minoritetsspråket så småningom komma att bli använt bara i hemdomänen. Slutligen är *reduktioner* i språkets struktur och uttrycksförmåga ett säkert symptom på att språkbytesprocessen kommit in i ett avancerat skede. I denna fas har processen en direkt effekt på språket självt. Eftersom minoritetsspråket här har kommit att bli använt i allt färre situationer och om allt färre ämnen, inträder en reduktion av både ordförrådet och den stilistiska flexibiliteten. På samma sätt sker reduktioner i grammatik och fonologi i de sena faserna i ett språks livscykel.

Medan inget av de inhemska minoritetsspråken i Sverige kan sägas höra till kategorien döende språk i Krauss' typologi, eftersom barn fortfarande tillägnar sig dem som modersmål, kan man möjligtvis karakterisera alla som hotade. Som nämnts ovan har det under mer än ett sekels centraliseringsprocesser legat en stark press på minoritetsspråkstalare att använda svenska för alla officiella ändamål. Detta har resulterat i ett fortlöpande språkbyte, vilket bl a reflekteras i att antalet talare av minoritetsspråken är lägre än storleken på respektive etniska grupp. På basis av demografiska undersökningar utförda av Johansson för snart 30 år sedan (1975a, b) har den samiska minoriteten i Sverige uppskattats till 15.000-17.000 individer; ca 9.000 bedöms tala språket (för en översikt av olika bedömningar av antalet talare av samiska i hela Sápmi, dvs det samiska territoriet, se Hyltenstam, Stroud & Svonni, 1999: 44). För meänkieli är motsvarande siffror 75.000 för den etniska gruppen (Winsa, 1996: 41) och 40.000-50.000 för antal talare (Pekkari, 1997; för en översikt av siffror, se Hyltenstam, 1999b). Antalet finländare som bor i Sverige är uppskattat till 440.000. Bland dessa bedöms 200.000-250.000 vara finsktalande (Reinans, 1996). Den romska befolkningen i Sverige

uppskattades till 15.000-20.000 i mitten av 1990-talet (SIV-NZR, 1996), men beroende på en betydande invandring av romer från Balkan mot slutet av 1990-talet kan antalet mycket väl vara högre nu. Beroende på att romsk etnicitet och användning av romani under lång tid varit stigmatiserande, inte minst i vissa av de länder som de nyligen invandrade kommer från, är bedömningar av antal talare i denna grupp särskilt svåra att göra (se diskussion i Fraurud & Hyltenstam, 1999: 277f). Antalet talare av jiddisch slutligen har uppskattats till 3.500-5.000/6.000 (se Boyd & Gadelii, 1999: 322); det totala antalet judar i Sverige har bedömts till 20.000, men relationen mellan judisk identitet och jiddisch är mer komplicerad än den mellan etnicitet och språk i de övriga grupperna. Det ska kanske också tilläggas att det endast är meänkieli bland de fem språken som bara finns inom Sveriges gränser. När det ovan antogs att alla de inhemska minoritetsspråken skulle kunna räknas till kategorin hotade gäller utsagan deras existens i Sverige.

Bland nya invandrargrupper kan språkbytesprocessen antas vara ganska likartad, även om variationer i språkbytets hastighet föreligger mellan olika grupper. En nordisk undersökning av hur olika invandrargrupper uppfattade värdet av språkbevarande gav vid handen att skillnader förekom mellan turkiska, vietnamesiska, finska och nordamerikanska invandrare (se Boyd, 2001). En tidig undersökning av språkval och språkbyte bland andragenerationsinvandrare stödjer bilden att språkbytet i de invandrade grupperna ofta går tämligen snabbt (Boyd, 1985).

Språkbevarande och revitalisering

Det är inte nödvändigtvis så att en obalanserad maktrelation mellan två etniska grupper resulterar i språkbyte. Begreppet *språkbevarande* används för situationer där minoritetsspråkstalare fortsätter att använda sitt eget språk trots att förutsättningarna för språkbyte föreligger. Som Dahl (2000: 161) noterar innehåller termen språkbevarande det underförstådda antagandet att aktiva insatser görs för att ett språk ska bevaras. Att någon form av aktiv handling krävs vid *språklig revitalisering* är ännu mer uppenbart. Revitalisering av ett språk som redan är utdött eller som är på ett visst stadium i språkbytesprocessen innebär alltid aktiva och medvetna

ansträngningar för att processen ska kunna vändas (jfr Fishman, 1991). Eftersom språkdöd är en effekt av en successiv förlust av funktionsdomäner, krävs vid revitalisering först och främst ett återtagande av dessa, men i många fall behövs det också att språket förvärvar nya funktionsdomäner som det aldrig tidigare haft. Det är nästan alltid fallet att ett minoritetsspråk som vill utöka sin samhällsliga funktion i de flesta fall måste standardiseras och moderniseras. I många fall saknar minoritetsspråken t ex ett tillräckligt ordförråd för politiska eller vetenskapliga livssfärer.

Det mest uppseendeväckande exemplet på språklig revitalisering exemplifieras av hebreiskan (jfr Fishman, 1991), ett språk som helt hade försvunnit som levande kommunikationsspråk och bara användes begränsat vid judiska religiösa ritualer. Vid skapandet av den israeliska staten 1948 och med grund i en klar vilja och hängivenhet hos befolkningen blev introduktionen av hebreiska som det nya landets samhällsbärande språk för allmänt bruk i det moderna samhället en fullständig framgång. Man kan med säkerhet säga att revitaliseringen av språket inte hade lyckats så totalt om det inte hade varit för att det förelåg ett klart behov av ett förenande språk och en klar motivation att lära sig och använda hebreiska bland den israeliska befolkningen under de tidiga årtiondena.

Eftersom alla de inhemska minoritetsspråken i Sverige befinner sig i olika faser av språkbytesprocessen behövs revitaliseringsåtgärder. Att fem minoritetsspråk fått officiell status är i det sammanhanget ett viktigt första steg, men framgången för språkbevarandet kommer att vara beroende av hur minoritetsspråkspolitiken kommer att implementeras. Enligt riksdagsbeslutet i december 1999 stadfästes lagar för stöd åt de territoriella minoritetsspråken. Lagarna specificerar särskilda förvaltningsområden för å ena sidan samiska (SFS 1999:1175) och å andra sidan meänkieli och finska (SFS 1999:1176). Förvaltningsområdet för samiska språket omfattar Arjeplogs, Gällivare, Jokkmokks och Kiruna kommuner. Förvaltningsområdet för meänkieli och finska sträcker sig över Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner. Lagarna ger talare av samiska, meänkieli och finska rätt att använda sina egna språk vid kontakt med

myndigheter och domstolar inom sina respektive områden. Utöver att språken får användas i undervisning i den obligatoriska skolan, en möjlighet som funnits sedan 1960-talet och varit mer allmänt tillgänglig sedan den s k hemspråksreformen 1977 (se Hyltenstam & Tuomela, 1996: 45ff), ska de nu också regelbundet kunna användas i förskola och vid äldreomsorg inom förvaltningsområdena.

Den status av icke-territoriella inhemska minoritetsspråk som tillkommer romani och jiddisch, ger talarna rätt till undervisning i och på språken samt tolkservice. Dessa rättigheter har funnits även tidigare och gäller i hela landet även för de territoriella minoritetsspråken och för invandrarspråk. De inhemska minoritetsspråken skyddas dock av något generösare bestämmelser för modersmålsundervisning (t ex behöver kravet på att det ska finnas minst fem elever för att modersmålsundervisning ska ges i ett visst språk inte vara uppfyllt). Utöver detta gäller för alla fem språken att deras status som officiella språk ger dem mer resurser för media, forskning, språkvårdsinsatser och utbildning på alla nivåer, inklusive universitetsutbildning. Dessutom ska stoff om både de inhemska minoritetsspråken och deras talare, dvs de nationella minoriteterna samer, tornedalingar, finnar, romer och judar, ingå i undervisningen för alla barn i det allmänna skolväsendet.

Avslutning

Sveriges åtgärder för sina historiska minoritetsspråk kan alltså ses som steg i en revitaliseringsprocess. Stora och hängivna ansträngningar från alla parter kommer att behövas för att språken ska kunna skapa sig ett utrymme som officiella, moderna språk i det svenska samhället. Vad som bl annat krävs för att detta ska lyckas är en förståelse bland den svenska majoritetsbefolkningen av att det är nödvändigt med både ekonomiskt ock ideologiskt stöd och att ansträngningarna att vidmakthålla minoritetsspråken inte är en angelägenhet bara för talarna av dessa språk utan för hela den svenska befolkningen eftersom att ett sådant bevarande bidrar till den kulturella och språkliga mångfald som kan utgöra en tillgång för landet. Men det är inte tillräckligt med stöd från majoritetssamhället. Som det hebreiska fallet visar är det vilka steg talarna själva tar som blir

avgörande i det långa loppet. Det är viktigt att de känner tillräcklig motivation och att de anser det vara angeläget att använda sitt eget språk i så många situationer som möjligt, speciellt i uppfostran av barnen. En sådan motivation uppstår emellertid inte ur intet. Den är en integrerad del i den intrikata interaktion mellan olika faktorer som leder antingen till språkbyte eller språkbevarande – eller till revitalisering. Det kommer att bli intressant att se om de aktuella politiska besluten och lagstiftningen till minoritetsspråkens fördel leder till en samhällssituation som har kraft nog att gynna språkbevarande och revitalisering. En sådan gynnsam samhällssituation är den förutsättning som motivationen hos de individuella minoritetsspråkstalarna vilar på.

Att det finska språket försvunnit som ett levande kommunikationsspråk bland skogsfinnar framstår som ett tydligt exempel på en språkbytesprocess som ägt rum inom ramen för de ”fria marknadskrafternas” spelrum. Hade språkpolitiska åtgärder kunnat leda utvecklingen i andra fåror? Kan språkpolitiska åtgärder idag leda till en revitalisering av skogsfinnarnas språk?

Referenser

- Aikio, M. (1988), *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisociologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910-1980*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Banks, A. S. (1987), *Political Handbook of the World: 1987*. Birmingham, N.Y.: CSA Publications.
- Bladh, G. (2002), Om finnskogsforskningen i Skandinavien. (manuskript)
- Boyd, S. (1985), *Language Survival: A Study of Language Contact, Language Shift and Language Choice in Sweden*. Göteborg: Dept. of Linguistics, Göteborgs universitet.
- Boyd, S. (2001), Immigrant languages in Sweden. I: Extra, G. (ed.), *The Other Languages of Europe*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Boyd, S. & Gadellii, K. E. (1999), Vem tillhör talgemenskapen? Om jiddisch i Sverige. I: Hyltenstam, K. (red.), *Sveriges sju inhemska språk - ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

- Broch, I. & Jahr, E. H. (1981), Russenorsk: a new look at the Russo-Norwegian pidgin in northern Norway. I: Ureland, P. S. & Clarkson, I. (eds.), *Scandinavian Language Contacts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, Ö. (2000), *Språkets enhet och mångfald*. Lund: Studentlitteratur.
- Edwards, J. (1985), *Language, Society and Identity*. Oxford: Blackwell.
- Fishman, J. (1991), *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fraurud, K. & Hyltenstam, K. (1999a), Språkkontakt och språkbevarande: romani i Sverige. I: Hyltenstam, K. (red.), *Sveriges sju inhemska språk - ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Gunnarsson, B.-L. & Öhman, K. (1997), Det internationaliserade universitetet. En studie av bruket av engelska och andra främmande språk vid Uppsala universitet. *TeFa*, 16. Forskningsgruppen för text- och fackspråksstudier, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Hyltenstam, K. (1999a), Svenskan i minoritetsspråksperspektiv. I: Hyltenstam, K. (red.), *Sveriges sju inhemska språk - ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Hyltenstam, K. (1999b), Begreppen språk och dialekt - om meänkielis utveckling till eget språk. I: Hyltenstam, K. (red.), *Sveriges sju inhemska språk - ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Hyltenstam, K. (under utg. b), Engelskan, skolans språkundervisning och svensk språkpolitik. I: Josephson, O. (red.), *Svenskan på 2000-talet*. Stockholm: Norstedts.
- Hyltenstam, K. & Stroud, C. (1991), *Språkbyte och språkbevarande. Om samiskan och andra minoritetsspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Hyltenstam, K. & Stroud, C. (1996), Language maintenance. I: Goebel, H., Nelde, P.H., Sary, Z. & Wölck, W. (eds.), *Kontaktlinguistik. Contact Linguistics. Linguistique de contact. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research. Manuel international des recherches contemporaines*. Berlin: Walter de Gruyter.

- Hyltenstam, K., Stroud, C. & Svonni, M. (1999), Språkbyte, språkbevarande revitalisering. Samiskans ställning i svenska Sápmi. I: Hyltenstam, K. (red.), *Sveriges sju inhemska språk - ett minoritetsspråkperspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Hyltenstam, K. & Tuomela, V. (1996), Hemspråksundervisningen. I: Hyltenstam, K. (red.), *Tvåspråkighet med förhinder? Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, H. (1975a), De renskötande samerna i Sverige 1958-1972. En befolkningsstudie. I: *Samerna i Sverige. Stöd åt språk och kultur. Bilagor. SOU 1997:100*.
- Johansson, H. (1975b), Den icke renskötande samebefolkningen i Sverige. Storlek, sammansättning och geografisk utbredning 1973. I: *Samerna i Sverige. Stöd åt språk och kultur. Bilagor. SOU 1997:100*.
- Krauss, M. (1992), The world's languages in crisis. *Language*, 68. 4-10.
- Lainio, J. (1989), *Spoken Finnish in Urban Sweden. Uppsala Multiethnic Papers*, 15. Centre for Multiethnic Research, Uppsala.
- Lainio, J. (1999), Språk, genetik och geografi – om kontinuitetsproblematiken och debatten om finska som minoritetsspråk. I: Hyltenstam, K. (red.), *Sveriges sju inhemska språk - ett minoritetsspråkperspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Pekkari, K. (1997), Meänkieli som hemspråk i skolan genom åren. I: Westergren, E. & Åhl, H. (utg), *Mer än ett språk. En antologi om två- och trespråkighet i norra Sverige*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Reinans, S. A. 1996. Den finländska befolkningen i Sverige - En statistisk-demografisk beskrivning. I: Lainio, J. (red.), *Finnarnas historia i Sverige, del 3*. Finska Historiska Samfundet & Nordiska Museet. Helsingfors & Stockholm.
- Sankoff, G. (1980), *The Social Life of Language*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- SFS 1999:1175, *Lag om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar*. Stockholm: Regeringskansliet.
- SFS 1999:1176, *Lag om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar*. Stockholm: Regeringskansliet.

- SIV-NZR (1996), *Romer i Sverige. Situationsbeskrivning. Rapport från arbetsgruppen SIV-Nordiska Zigenarrådet, Januari 1996*. Statens invandrarverk & Nordiska Zigenarrådet.
- SOU (2002), *Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket. Betänkande av Kommittén för svenska språket. SOU 2002:27*.
- Stortingsmelding nr. 15 (2000-2001), *Nasjonale minoriteter i Noreg – om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.
- Svonni, M. (1993) *Samiska skolbarns samiska. En undersökning av minoritetsspråksbehärskning i en språkbyteskontext*. Umeå Studies in the Humanities 113. Stockholm: Almqvist&Wiksell.
- Teleman, U. (1992), Det svenska riksspråkets utsikter i ett integrerat Europa. *Språkvård*, 4/92. 7-16.
- Wande, E. (1989), Från 1809 till 1989 - viktiga årtal i svenska Tornedalens språk- och utbildningspolitiska historia. I: *Symposium Lingua - Cultura. Övertorneå 1988-11-21--22*. Länsstyrelsen i Norrbottens län, Utbildningsenheten.
- Winsa, B. (1996), Tornedalen - den svenska minoritetspolitikens akilleshäla. *Invandrare & Minoriteter*, 1996/1-2. 39-43.

Forskning om skogsfinnar och finnskogar i Skandinavien

Gabriel Bladh

Syftet med detta inlägg är att ge en översikt över tidigare forskning om skogsfinnarna i Skandinavien med utgångspunkt i presentationen av några viktiga perspektiv och centrala arbeten. Inlägget inleds med en kortare introduktion till skogsfinsk historia och kultur. Frågan om varför skogsfinnarna och finnskogsområdena intresserat forskarna diskuteras. Här betonas hur den skogsfinska kulturen förändrats till att bli en del av olika finnskogskulturer och hur dessa behandlats i forskningen. På grund av den särställning som området forskningshistoriskt haft tas här i första hand exempel från Finnskogen i Värmland/Solör. Avslutningsvis behandlas frågan om möjligheter och utmaningar för den framtida forskningen om Finnskogen och skogsfinnarna.

Historisk bakgrund och kort introduktion till skogsfinsk historia och kultur

Från 1580-talet och ett knappt sekel framåt koloniserades stora delar av Mellansveriges och östra Norges skogsområden av svedjebrukande finnar, främst savolaxare, tillhörande den östfinska kultursfären (Broberg 1988, Tarkiainen 1990,1993, Bladh 1995). Gruppen har på finska kommit att betecknas som ”metsäsuomalaiset” dvs. skogsfinnar. Från några primära kolonisationsområden i Södermanland, Karlskogatrakten, Gästrikland och Ångermanland skedde en stegvis kolonisation av nya områden allt längre västerut under 1600-talet. Orsakerna bakom den skogsfinska kolonisationen till Skandinavien är komplexa, men viktiga faktorer var sannolikt flykt från krig och missväxt i Finland samt sökande efter nya försörjningsmöjligheter från en överbefolkad region. Ett antal större sammanhängande bosättningsområden där den skogsfinska kulturen givit en bestående karaktär på landskap, bebyggelse och ortnamn kan urskiljas idag. Dessa s.k. finnskogar och finnmarker återfinns framförallt i

nordvästra Värmlands gränsområden mot Solör i Norge och i delar av Bergslagen samt mellersta Norrland.

Skogsfinnarnas näringar och materiella kultur innehöll drag av ett försörjningssystem som var karaktäristiskt för det kombinerade gårds- och erämarksutnyttjandet i östra Finland under medeltiden. Savolax var under denna period också ett kolonisationsområde, där gamla erämarksområden i östra och norra Savolax successivt kom att bebyggas (Bladh 2000). På 1500-talet kom savolaxarna att kolonisera större områden i det inre av Finland i norra Tavastland, övre Satakunta och det inre av Österbotten. Från främst Rautalampi och Ruovesi storsocknar togs sedan steget över Bottenviken. Svedjebruket gav förutsättningen för att de tidigare obebyggda moränområdena i mellanskandinavien kunde befolkas. Finnarnas medförda kunskaper i svedjande gav möjlighet att utnyttja också den grova barrskogen och frigöra podsolmarkernas näringskapital till sädesodling. Höga rågskördar kunde fås under goda år, men skördarna varierade dock kraftigt och misslyckades stundtals helt (Bladh 1995). Kolonisationsperioden innebar en stor rörlighet bland finnarna, och då särskilt bland de s.k. lösfinnarna som inte hade etablerat sig som gårdsbrukare. Dessa fungerade ofta som arbetskraft vid någon redan etablerad gård för någon tid för att sedan dra vidare. Målet för huvuddelen av finnarna var dock att etablera en egen gård med mera långsiktig bärkraft. Det innebär att svedjebruket redan från början kombinerades med boskapsskötsel, åkerbruk samt jakt och fiske.

De särskilda släktnamn som sannolikt utvecklats i östra Finland under tidig medeltid, kan ses som någon slags ärftliga klannamn. Sådana namn som Häkkinen, Liukkonen och Havuinen har varit i allmänt bruk bland skogsfinnarna, och gör, i den mån de nedtecknats, det möjligt att följa kolonisationens förlopp. Den skogsfinska kolonisationsprocessen uppvisar tydliga inslag av ett generationsbundet flyttningsmönster, där ”kolonisationsfronten” lokalt och regionalt ofta har karaktären av ett steg-för-steg mönster. Åtskilliga exempel på släktskapsrelaterade flyttningar återfinns också.

De livsformer som utvecklades inom den östfinska kultursfären har också skapat sina speciella betydelselandskap som vi känner från den finska rundiktningen och Kalevalavärlden. Åtskilliga berättelser och nedteckningar från de skandinaviska finnbygderna, och särskilt väl känt från Värmland, pekar på den betydelse som magi haft i vardagslivet och folktron (Se t.ex. Mörtberg 1936). Magin kunde ha formen av praktiska handlingar eller ordmagi i form av besvärjelser eller signaler, där syftet var att kunna kontrollera och tyda sin omgivning. I finnens skog kunde naturväsen i form av ”skogsfolk”, ”vindfolk” och ”eldfolk” ses som en del av ett sätt att se på skeenden i naturen som förmänskligade med tydligt arkaiska drag.

Olika händelser eller personer som utnyttjat landskapet avspeglas ofta i ortnamnen. Medan landskapets större former som sjöar, älvar och skogsområden hade en nordisk namnsättning före finnarna, så kom gårdar och landskapets mindre former att få finska namn. De finska släktnamnen används ofta i namnsättningen, och berättar då indirekt om tillkomsthistorien för lokalen (Mägiste 1968-72, Eskeland 1994).

Karaktäristiskt för de skogsfinska bosättningarna var dess utspridda karaktär. Precis som i Finland föredrogs både sjölägen eller högt belägna lidlägen som plats för bosättningen. Det viktigaste här var i vilken omfattning mark var tillgänglig för kolonisation, vilket främst var beroende av den tidigare lokala markanvändningen. Detta innebar att finnarna oftast kom att bosätta sig i marginella områden jämfört med den tidigare bygden. Här kunde finnarnas svedjande skapa förutsättningar för nya bosättningsområden.

Den skogsfinska migrationen i Skandinavien behöver sättas in i ett historiskt samhällsligt sammanhang för att förstås på ett adekvat sätt. Migrationen på 1500- och 1600-talen skedde inom ett svenskt-finskt rike med mer än 400-åriga relationer. Detta är centralt eftersom att huvuddelen av flyttningen sker inom det gemensamma Svenska riket. Inte förrän migrationen når Norge kan vi tala om invandring. Sedan medeltiden hade arbetsvandringar ägt rum framförallt mellan östra Svealand och västra Finland. Dessa hade i huvudsak karaktären av säsongsvandringar för arbete

inom jordbruket, men också bergsbruket berördes. På 1500-talet var finska arbetsvandrare vanliga inom delar av bergslagen. En del av dessa blev bofasta, vilket gör den traditionella uppdelningen i skogsfinnar från öst och andra västfinnar oklar. Sådana typer av arbetsvandringar kom aktivt att stödjas av kronan, och flera brev som beskriver rekryteringar av arbetskraft under Gustav Vasas tid återfinns.

Gustav Vasas regenttid innebar stora förändringar inom rikets institutionella uppbyggnad och karaktär (Jokipii 1995). Kronans hävdande av regalrätten, dvs. att obebyggd mark tillhör kronan, innebar i Finland att hela erämarkssystemet förändrades i grunden i mitten av 1500-talet. Kronan stödde således aktivt den savolaxiska kolonisationen i det inre av Finland, som dock hade börjat redan tidigare (Soininen 1961, Pirinen 1982). Utan kronans aktiva stöd hade effekten dock blivit en helt annan. Statens inkomster byggde under 1500-talet på skatteintäkter från jord, och politiken att stödja nya bebyggelseenheter var särskilt framträdande under Karl IX:s tid. Indikationer finns på att den första kolonisationen av skogsfinnar i mellansverige under 1580-talet aktivt kan ha förmedlats av hertig Karl, men detta är omstritt bland forskarna. Klart är dock att kronan stödde sådan kolonisation med skatteförmåner och nedsättningsbrev. 1630-talets förändringar mot en merkantilistisk ekonomisk politik, där metallhantering och tullar delvis skulle ersätta jordskatter innebar en förändring i attityden till ny kolonisation (Bladh 1995). Till stöd för bl.a. bergshantering tillkom nu Bergskollegium och Jägeristaten, som från statens sida skulle representera bergshantering och skogsintressen. Svedjeförbud och förbud mot nykolonisation i Bergslagen på 1630-talet är några av de företeelser som ledde till en fortsatt kolonisation över till Värmland och Norge. Som tidigare noterats finns dock ett tydligt inslag av ett generationsbundet flyttningsmönster som alltså mera pekar mot inre förklaringar. Den senare vasatiden innebar också utvecklandet av en krigsekonomi inom det svenska framväxande stormaktsväldet. Utskrivningar av soldater kom att bli en betungande del av lokalsamhällets insats. Särskilt under 1630-talet ledde detta till ett stort antal soldatrymlingar från östra Finland, varav en del sökte sig över Bottenviken (Saloheimo 1995).

De skogsfinska bosättningarna spreds över ett stort geografiskt område i mellersta Skandinavien, som här vidare benämns finnbygdsområden. Under 1600-talet tycks förbindelserna mellan finnar i de olika områdena varit goda. Från mitten av 1700-talet kan emellertid de olika finnskogarna och finnmarkerna i stor utsträckning ses som större eller mindre enklaver, där kulturdrag från de olika svenska respektive norska äldre bygderna allt mer påverkade den skogsfinska kulturen. Expansionen av järnbruksrörelsen kom, framförallt i Bergslagen, men också i Norrland och Värmland, att påtagligt förändra förutsättningarna för liv och boende i finnbygdsområdena. I Norge kom timmerhandeln att påverka finnkolonisationsområden redan från slutet av 1600-talet. Detta ackulturations- eller assimilationsförlopp är än så länge bara utforskat i begränsad omfattning. Helt tydligt är dock att befolkningen i olika delar av finnbygderna assimilerades olika snabbt. Medan det för skogsfinnarna i Sörmland troligen handlade om att begreppet "finne" är en relevant beteckning någon generation, var situationen i t.ex. Grangärde finnmark, Orsa finnmark och Finnskogen i Värmland/Solör mycket mera gynnsam för ett bibehållande av finsk kultur och identitet.

En central effekt av dessa förändringar är dock att det knappast är möjligt att efter mitten av 1700-talet tala om en skandinavisk skogsfinsk kultur i singular. Istället kom det att i de olika skogsfinska enklaverna utvecklas lokala kulturer som formades av kulturmöten, där olika strukturella förutsättningar respektive interaktioner som skogsfinnarna blivit en del av skapade olika situationer. Följden av de kulturella förändringarna blev att medan vissa aspekter av kulturen kom att bibehålla mycket ålderdomliga drag, så kom andra att kännetecknas av att vara nya innovationer eller lån från den omgivande bygden.

En annan effekt av förändringarna är att Finnskogen i Värmland-Solör i dominerande grad blivit utforskad i förhållande till andra finnbygderna där den de finska kulturdragen kommit att assimileras tidigare. Genom det ökande intresset omkring skogsfinsk kulturhistoria i andra finnbygder i Sverige har detta till delar förändrats. Verksamheten vid högskolor/universitet i Karlstad, Örebro och Mitthögskolan har tillsammans med aktiviteter bl.a. inom nätverket Finnsam under de senaste femton åren

också initierat sådan dokumentation och forskning. De finska forskarnas intresse för Finnskogen i Värmland-Solör byggde på att såväl det finska språket som skogsfinska kulturdrag fortfarande kunde studeras i fält här. Ur forskningens synpunkt har detta inneburit att Värmland-Solör ofta fungerat som norm för en bild av en "allmän" skogsfinsk kultur som för länge sedan förändrats i andra riktningar inom de olika finnbygdsområden. När det gäller material i arkiven och bevarat fältmaterial intar Värmland-Solörs Finnskog en särställning, vilket gör området gynnsamt för forskning. Samtidigt innebär detta att ett behov av utökad forskning finns i andra finnbygdsområden. I ett norskt sammanhang finns det t.ex. anledning att tydligare belysa förhållandena i finnkolonisationsområdena utanför Solör.

Finnskogen i Värmland/Solör

Solör-Värmlands finnbygd, här benämnt Finnskogen, belägen mellan Glommas och Klarälvens/Fryksdalens dalgångar, är således det område där skogsfinsk kultur i olika bemärkelser levt kvar längst. Området koloniserades under första hälften av 1600-talet, och finngårdarna etablerades på de gamla bygdernas utskogar eller i delar av Solör på kronoallmanning. Området på bägge sidor riksgränsen blev befolkat av skogsfinnar med åtskilliga sociala band mellan sig som kom att bibehållas långt fram i tiden, och vilka också har en gemensam historia och ursprung. I den meningen kan vi tala om ett gemensamt kulturarv. Vid närmare studium blir dock åtskilliga strukturella skillnader tydliga mellan Norge och Sverige, men detta utgör i stor utsträckning utforskat forskningsområde.

Under kolonisationsperioden var svedjebruket en central del av försörjningen, men redan från början fanns en diversifierad ekonomi (Bladh 1995). Betydelsen av svedjande minskade från slutet av 1600-talet genom svedjeförbud och inre förändringar av skogsfinnarnas näringsliv. Från 1700-talet kom boskapsskötsel och mjölkhushållning att vara huvudförsörjningen på Finnskogen. I Norge växte timmerhanteringen redan från slutet av 1600-talet fram som en viktig näring, medan den från slutet av 1700-talet också blir viktig på svensk sida. I Solör kom denna

hantering att leda till att de norska finngårdarna blev underordnade timmerhandlare från Kristiania, och särskilt 1700-talet och början av 1800-talet kan närmast karaktäriseras av feodala förhållanden för skogsfinnarna. På svensk sida kom närmast vissa järnbruk som Mitandersfors (Bogen), Högfors(Gräsmark) och Kristinefors (Vitsand) att få en sådan funktion. Huvuddelen av de svenska finngårdarna var dock självägande fram till slutet av 1800-talet. Åtskilliga norska gårdar kom istället att bli självägande under 1820-talet genom utauktioneringen av det Ankerska fideikommisset.

Den starka befolkningstillväxten kom dock att innebära att stora sociala skillnader växte fram mellan jordägare och icke-jordägare. Från mitten av 1800-talet har timmerhanteringen blivit den dominerande försörjningskällan, och från senare delen av detta sekel kom stora markområden att inhandlas av skogsbolag. 1900-talet har kännetecknats av att området utgjort en resursbas för skogsindustrins virkesförsörjning, en kontinuerlig minskning av antalet småbrukare har skett och Finnskogen har haft karaktären av ett utflyttningsområde. Här föreligger dock en påtaglig skillnad i situationen mellan Solör och Värmland, där t.ex. systerbyarna Lövhagen och Viggen illustrerar hur den nationella jordbrukspolitiken efter andra världskriget givit olika förutsättningar för boende och liv på Finnskogen. Jag vill betona att det finns anledning att uppmärksamma sådana strukturella skillnaderna mellan finnskogen i Solör respektive Värmland som vi kan studera historiskt och idag.

Skogsfinsk kultur... - ... och Finnskogskultur

Ännu i början av 1900-talet talades fortfarande en form av den ålderdomliga savolaxiska dialekten i Finnskogens kärnområde. En mångfald ortnamn utgör exempel på de betydelselandskap som formades på Finnskogen. I material från finska forskares insamlingsresor finns också rester av skogsfinnarnas folktro och världsbild i form av runodikter och olika magiska läsningar. I dessa framträder åtskilliga arkaiska drag i form av en väsenfylld natur med animistiska inslag (Se översikter om språk hos Virtaranta 1986 samt om materiell kultur Talve 1986).

Ett framträdande element i skogsfinnarnas materiella kultur är byggnadsskicket (Hämäläinen 1945, Keyland 1954, Torsby Finnkulturcentrum 2000, Nesholen 2001). Bostaden utgjordes av en rökstuga med den typiska rökugnen. Till gården, som hade karaktären av ett funktionellt månghus-system, hörde också bastu, ria (torkhus för säd), kokhus och ett flertal smärre hus och byggnader för djurhållning och foderförsörjning samt ofta smedja och skvaltkvarn. Bebyggelsens placering och kulturlandskapets gestaltning är också karaktäristisk för området. Bland föremål, husgeråd och redskap återfinns typiskt finska inslag, där gaffelplogen ("finnplogen") som användes i åkerbruket blivit en framträdande symbol. Den stora användningen av flätat näver utgör ett annat kännetecken

Även om det går att urskilja ett antal genuint finska kulturdrag på Finnskogen, så präglas området också av ett påtagligt kulturmöte där finskt, svenskt och norskt givit upphov till en särskild finnskogskultur. Maträtten mutti, som blivit en symbol för Finnskogen idag, görs t.ex. av rostat havremjöl. Värmland och Östnorge utgjorde under bondesamhället havreområden i folkhushållningen, och det i maträtten ursprungliga kornet eller rågen kom på Finnskogen att ersättas av havre. Nävgröt har sedan fått sin stora spridning och renässans som skogsarbetar-mat på slutet av 1800-talet. Åtskilliga sådana omformade och sammansmälta kulturelement har funnits och finns på Finnskogen inom såväl materiell som icke-materiell kultur. Vad gäller byggnadstyper är t.ex. bruket av långa ladugårdslängor resp. användandet av sommarladugårdar något som uppkommit i Värmland.

Som tidigare nämnts karaktäriseras finnbygdsområdena efter 1700-talets mitt av ett nära utbyte med den omgivande svenska eller norska majoritetskulturen. Detta har gjort att den skogsfinska kulturen utifrån en gemensam kärna utvecklats olika i de olika finnbygdsområdena. Finnmarker i Dalarna eller Bergslagen respektive finnskogar i Norrland, Värmland eller olika delar av Norge har alla sin lokala utveckling av den skogsfinska kulturen som sammanhänger med olika grad av ackulturation, dvs. kulturell anpassning och förändring. När ortnamnsforskaren Julius Mägiste talar om värmlandsfinska ortnamn, språkforskaren Virtaranta om

visionen att skapa en värmlandsfinsk ordbok eller byggnadsforskaren Hämäläinen skriver om värmlandsfinska byggnader är det inte i första hand ett onödigt framhävande av Värmland som det ibland har uppfattats som. Det är framförallt ett sätt att betona det sätt på vilket det skogsfinska kulturarvet utvecklades till en blandkultur, där beteckningen värmlandsfinsk i ovannämnda sammanhang också visar på det kulturmöte som format de speciella kulturdrag som skall dokumenteras och tolkas.

Detta förhållande är fundamentalt för att förstå de kulturella förändringsprocesser som verkat bland skogsfinnarna, men också för en förståelse av det kulturarv som skogsfinnarna representerar. En följd av detta innebär att den kultur som är känd bland skogsfinnarna under 1800- och 1900-tal bör i Värmland-Solör betecknas som finnskogskultur. En sådan finnskogskultur utgår från det historiska kulturarv som skogsfinnarna förde med sig, men utvecklas utifrån de kulturella förändringsprocesser som verkat inom Finnskogen i Värmland-Solör.

Varför har skogsfinnarna och finnbygderna intresserat tidigare forskare?

Skogsfinnarna och finnskogarna har mera systematiskt varit föremål för olika forskares intresse alltsedan prästsonens Carl-Axel Gottlunds vandringar i finnbygderna under början på 1800-talet. En god översikt över forskning om skogsfinnarna finns i Kari Tarkiainens arbete om Finnar i Sverige (Tarkiainen 1990,1993). Forskningsområdet kan delas upp i några olika ansatser. Vissa studier har allmänt velat behandla skogsfinnarnas bosättningar och liv i Skandinavien; Petrus Nordmann (1888), Sven Lönborg (1902) och Richard Broberg (1988) kan nämnas här. För Norges del utgör i första hand Kristian Östbergs arbeten en sådan översikt.

Andra forskare har berört skogsfinnarna som del av ett studerat område. Utgående från den regionalgeografiska traditionen har flera arbeten mer eller mindre behandlat finnbygder, och beskrivit befolkning, bebyggelse, landskap och näringsliv i dessa områden. Här återfinns personer som Helge Nelson, Sigvard Montelius, Ernst-Ture Ström (Bergslagen), Ingvar Jonsson, Richard Gothe (Norrland) samt Yngve Nilsson och Gabriel Bladh

(Värmland). I Norge återfinns här en bygdeboktradition med lokalhistorisk prägel.

En tredje kategori har intresserat sig för vissa tematiska karaktärer i finnbygderna eller skogsfinnarnas liv, och genomfört specialstudier t.ex. av språkets karaktär, finska ortnamn eller skogsfinnarnas bebyggelse typer, där personer som Nils Keyland, Albert Hämäläinen, Ilmar Talve, Väinö Salminen, Julius Mägiste, Lauri Kettunen och Pertti Virtaranta kan nämnas av äldre forskare.

Varför har Finnskogen intresserat forskarna ? Ämnet berör idag tre olika nationella kulturkretsar, den svenska, norska och den finska. Detta innebär att problematiken med skogsfinnarna i Skandinavien kan studeras utifrån tydligt skilda sammanhang och utgångspunkter. Etnologen Ilmar Talve (1986) har pekat på hur skogsfinnarna för de finska forskarna efter 1809 representerar en gammal utvandrargrupp, där det gällt att klarlägga utflyttningsområdet, utvandringens orsaker och typiska drag.

Skogsfinnarnas isolering från ursprungsområdet kom att intressera finska forskare från andra hälften av 1800-talet, och ett omfattande insamlings- och dokumentationsarbete genomfördes av främst språkforskare och etnologer särskilt i början på innevarande sekel. Forskarnas intresse knöts till vissa möjliga komparationer mellan utflyttningsområdena i Finland och inflyttningsområdena i Norge och Sverige. Finnskogen i Värmland-Solör var det område som kom att uppmärksammas som finnkulturens sista fäste, och blev därför föremål för de flesta forskningsresorna. Mycket intressant källmaterial från i huvudsak de värmländska finnskogarna finns bevarat vid t.ex. Finska litteratursällskapet och Museiverket i Helsingfors, Nordiska Museet i Stockholm och Dialekt- och Folkminnesarkivet i Uppsala.

En bärande tanke i den tidigare forskningen har varit att det skogsfinska materialet i Värmland, utifrån den senare isoleringen mellan ursprungsområdet och kolonisationsområdet, skulle kunna utnyttjas för datering av vissa kulturföreteelsers ålder och ursprung. Språkforskaren Väinö Salminen uttrycker detta som språkforskare: ”Skogsfinnarnas runor

är som handskrifter från 1500-talet.” Av särskilt intresse för forskarna var komparationer på det språkliga och etnologiska området, där situationen i Finland för t.ex. den savolaxiska dialekten eller redskapsutnyttjandet i finsk boskapskötsel från början av 1600-talet kunde studeras med bakgrund i forskningsresultaten från de från Finland isolerade norsk-svenska finnskogarna. Sådana aspekter är fortfarande viktiga för dagens forskare även om insikterna i vilka komplexa former som kulturell förändring kan ta har gjort forskarna mera tveksamma till direkta tillämpningar.

De svensk-norska forskarna har fram till 1980-talet betonat de avvikande kulturdrag som skilde de främmande inflyttarna från huvudbefolkningen. Ett annat betydelsefullt forskningsområde har varit bosättningshistorien i samband med finnbygdernas etablering. Följaktligen är det de olika bosättnings-områdenas historia och kultur som dominerat inom forskningen. Detta tema har också tagits upp av lokalhistoriker och personer inom hembygdsrörelsen. Det alltmera ökande intresset för genealogi (släktforskning) har också inneburit ett ökande engagemang och intresse bland lokalhistoriker. De särskilda östfinska släktnamn ger särskilda förutsättningar för att spåra individers flyttningar i detta fall.

Historisk forskningsöversikt - några centrala arbeten

Två tidiga grundläggande och fortfarande i hög grad betydelsefulla framställningar om den skogsfinska kolonisationen och skogsfinnarna i Sverige är den finske historikern Petrus Nordmanns ”Finnarne i mellersta Skandinavien” publicerad 1888 samt geografen Sven Lönborgs artiklar i tidskriften Ymer 1902 om ”Finnmarkerne i mellersta Skandinavien”. Båda har ett brett anslag och behandlar den skogsfinska kolonisationen samt bebyggelse, näringsliv och folktraditioner i de nytillkomna finnbygderna. I bägge fallen grundades framställningarna i högre grad än tidigare på systematiska kamerala arkivstudier, men dessa kombinerades med egna studieresor i finnbygderna och genomgång av tidigare forskares material.

En sådan föregångare var uppsalastudenten och sedermera docenten i finska i Helsingfors Carl-Axel Gottlund, som rest och samlat material om

finnbygderna främst under 1820-talet, då frågan om att skapa ett finskt härad i Värmland-Solör blev en uppmärksammas riksdagsfråga i såväl Sverige som Norge. Gottlunds resedagböcker från hans resor i Dalarna/Bergslagen 1817 (Gottlund 1984) samt Värmland/Solör 1821 (Gottlund 1986) har ett mycket stort dokumentationsvärde. Hans efterlämnade handlingar i Helsingfors, främst i arkivet vid Finska litteratursällskapet (SKS), men också på nationalarkivet och i Universitetsbiblioteket återfinns ytterligare värdefullt material. Av särskilt stort värde är konceptmaterialet till den nästan 1000 sidor omfattande promemoria som Gottlund framställde till 1823 års Riksdag i Stockholm, men som tyvärr är förkommen i original. Här finns framförallt centralt material för studier av Finnskogen i Värmland/Solör, och olika aspekter av dess kulturhistoria. Den politiska aktiviteten runt 1820-talets etniska mobilisering i samband med försöket att upprätta Finnskogens härad i Värmland-Solör kan också studeras i detta material. I detta material framskymtar också tydligt Gottlunds egna utgångspunkter och perspektiv. Här återfinns viktiga områden som fortfarande väntar på en mera genomgripande undersökning (jfr Godö 1975). Ilmari Heikinheimos biografi (1933) över Gottlund utgör också en viktigt material om denna period som vore värt att översättas från finska.

Kari Tarkiainen (1990) menar att Carl-Axel Gottlunds inflytande på Nordmanns avhandling genomgående är mycket stort. Ett framträdande drag i Gottlund och Nordmanns tolkningar av ämnesområdet var en betoning och framhävande av de oförrätter som svenskarna hade begått mot finnarna. Relationerna mellan svenskar och finnar har utifrån en nationalistiskt färgad historieskrivning följaktligen gärna tolkats i perspektivet av konflikt, och mindre i form av samhandling och ömsesidigt utbyte. Den tidiga finska forskningens perspektiv måste tolkas utifrån synen på de svensk-finska relationerna i allmänhet. Det är tydligt att betoningen av ett konfliktperspektiv mellan majoritets- och minoritetsgruppen har inneburit att motsättningarna inom gruppen finnar liksom sociala skillnader i samhället generellt i stor utsträckning har lämnats obeaktade av denna forskning. För många finska forskare har Finnskogen representerat lustiga vandringsår som upptäcktsresande i

sommargrönka. Detta förhållande hindrar dock inte det stora värde som deras forskningsresor har haft för vår kunskap om skogsfinsk kultur.

En annan föregångare, vars material Lönborg och Nordmann utnyttjade, var lektorn vid folkskoleseminariet i Karlstad Albrekt Segerstedt, som under 1880-talet genomförde ett brett anlagt insamlingsarbete över den skogsfinska kulturen. Hans material, bevarat i två kopior (Helsingfors universitetsbibliotek samt Antikvariskt-Topografiska arkivet vid Riksantikvarieämbetet i Stockholm) utgör en viktig källa för forskningen om den skogsfinska kulturen. Segerstedt skickade ut en typ av frågelista till olika nyckelpersoner, oftast präster och skollärare, i finnbygderna, och deras svar ger en värdefull bild av finnbefolkningens förhållande på 1880-talet.

Samtidigt upptecknas i detta material också i den kommande hembygdsrörelsens anda olika aspekter av den försvinnande finnkulturen. Då finnbefolkningen alltmer blev försvenskad och förnorskad kom den senare traditionen att fördjupas och innebära en fokusering på de specifikt finska aspekterna i t.ex. den materiella kulturen. Detta synsätt har haft en stark ställning inom åtskilligt av kulturforskningen och kulturminnesvården rörande skogsfinnarna. För företeelser med anknytning till landskapsutnyttjandet innebär det t.ex. att svedjebruket som ett genuint finskt kulturdrag framhävts, medan knappast någonting skrivits om skogsfinnarna som timmerhuggare och flottare. Den senare verksamheten var betydande på Finnskogen redan från slutet av 1600-talet med verksamma finskspråkiga eller tvåspråkiga nätverk, men då timmerhantering var något som finnarna kom att börja tillämpa först i Skandinavien har detta i mycket liten grad intresserat utforskarna av det ”urfinska” arvet.

Ytterligare en forskare värd av lyfta fram i sammanhanget med översiktliga perspektiv är Richard Broberg. Broberg var verksam som arkivarie på ULMA (dialekt och folkminnesarkivet i Uppsala). Hans livsverk var en kartläggning av skogsfinsk bosättning i Skandinavien (särskilt mellansverige). Detta sammanfattades i boken *Finsk invandring till mellersta Sverige* 1988. Brobergs primära forskning under ett antal

decennier har givit en påtaglig detaljskärpa till Nordmanns och Lönborgs arbeten om vilka områden som blev befolkade av skogsfinnarna. Hans arbete bygger på en genomgång av bebyggelsehistoriskt källmaterial som jordeböcker, tiondelängder, mantalslängder, domböcker och andra kamerala handlingar. För en helhetsbild för hela utbredningsområdet bör de dock kompletteras med Richard Gothes många arbeten om Norrland, samt Östbergs översikt över Norge. Till Brobergs viktiga resultat hör också hans undersökning av medeltida arbetsvandringar från Finland till Sverige inom det Svensk-finska riket. Vidare har Broberg mer än någon annan kunnat vederlägga Gottlunds och Nordmanns bild av finnkrig och stora motsättningar mellan svenskar och finnar på 1600-talet (Broberg 1981). Istället framträder bilden av ömsesidig samhandling samt att svenskar och finnar var undersåtar inom ett gemensamt rike som tydligt. Hans genomgång av sägenmaterial har dock visat hur 1800-talets ökande sociala motsättningar, också delvis blir av etniskt karaktär. Sålunda uppkommer bilden av de stora motsättningar mellan svenskar/normmän och finnar snarast just under 1800-talets sociala problemperiod, där överbefolkning, fattigdom, resursbrist och socialt förtryck gav förutsättningarna.

Rickard Gothes stora bokproduktion är framför centrala lokalhistoriska skildringar av Norrlands finnbygdsområden (t.ex. Gothe 1942,1945,1950). Han har dock också givit viktiga insikter av allmän karaktär, och särskilt kan nämnas hans skildring över Skogsfinnarna och religiösa samt kyrkliga förhållanden. En viktig forskningsinsats vad gäller Norrland och skogsfinnarnas bebyggelsegeografi har också gjorts av Ingvar Jonsson (1970,1995). För Bergslagen har särskilt konflikterna och omställnings-svårigheterna för skogsfinnarna i samband med bergshanteringens utveckling behandlats av kulturgeograferna Montelius (1962) och Ström (1956) samt särskilt i historikern Per Jonssons avhandling (1989).

Tematisk forskning om språk och kultur

De omfattande uppteckningarna som C. A. Gottlund genomförde på 1820-talet utgör en självklar grund för en förståelse av skogsfinnarnas språk och kultur i vid mening. Detta blev också startpunkten för ett tidvis rätt intensivt insamlings- och dokumentationsarbete av finska forskare, som i

första hand genomförts på Finnskogen i Värmland-Solör. Fram till slutet på 1930-talet var de fortfarande finskspråkiga byar i Finnskogens kärnområde mycket attraktiva dokumentations- och forskningsobjekt för de finska forskarna. En värdefull översikt av språk- och traditionsinsamlingen har gjorts av professor Pertti Virtaranta i konferensrapporten *Värmlandsfinnar* (1986). Publikationer från denna forskningstradition har till stor del bestått av publicerade material-insamlingar, som inte har varit problematiserade utifrån någon särskild frågeställning. Några teman är värda att betona. Uppteckningar av runodikter, besvärjelser och trollformler har varit ett återkommande tema, och grundmaterialet finns samlade på Finska litteratursällskapets arkiv i Helsingfors. De flesta av runodikterna finns samlade i en delvolym av serien *Suomen kansan vanhat runot* (Det finska folkets forndikter) från 1933 med titeln *Skandinavian metsäsuomalaisten runot* (De skandinaviska skogsfinnarnas dikter) redigerat av språkprofessorn och finnskogsresenären Väinö Salminen. I dessa dikter och besvärjelser återfinns fragment av värld med närmast arkaiska drag med starkt inslag av magi och syn på en väsensfylld natur som präglade skogsfinnarnas världsbild och kulturarv ibland ända in i 1900-talet.

Ett annat viktigt tema är språk, där Lauri Kettunens forskning om den finska dialekten i Värmland är central. Under 1930-talet organiserade den finska ordboksstiftelsen (Sanakirjasäätiö) ett arbete med att samla in den värmlandsfinska dialektens ordförråd. Ett antal stipendiater sändes till Finnskogen under början av 1930-talet (Reponen, Juvas, Rapola, Helminen m.fl.). I centralarkivet för finskans ordförråd återfinns över 40 000 ordsedlar insamlade i Värmland. Pertti Virtaranta förde fram utmaningen och visionen att utarbeta en värmlandsfinsk ordbok som en viktig uppgift, men denna uppgift återstår att utföra. Ett stort antal bandinspelningar finns också vid finska bandarkivet liksom vid SKS ljudarkiv i Helsingfors. Endast en mindre del av detta är littererat.

Skogsfinska ortnamn tillhör ett av de teman som under 1900-talet har behandlats av flera forskare. För Värmlands del utgör det stora verket av Julius Mägiste om Värmlandsfinska ortnamn (1968-72), medan namnen i

Solör har behandlats av Ragnvald Iversen (1959) och senast av Tuula Eskeland i hennes avhandling från 1994

Tre forskare har mera systematiskt dokumenterat byggnadstyper och byggnadsbestånd på Finnskogen - Nils Keyland, Albert Hämäläinen samt Ilmar Talve. Keyland var själv finnättling från Mangskog, och kom under 1900-talets första decennier att bl.a för Nordiska museets räkning dokumentera liv och folk i Värmlands finnbygder (Keyland 1954). År 1916 och 1920 gjordes speciella dokumentationsresor där Keyland tillsammans med Ludvig Matsson dokumenterade delar av bebyggelsen på Finnskogen inkl. foton och skisser och planritningar. Detta material återfinns idag på Nordiska museets arkiv. Albert Hämäläinen färdigställde 1941 en monografi över "Bostads- och byggnadsskick hos skogsfinnarna i mellan-skandinavien". Boken utgör ett grundläggande översiktligt verk om skogsfinnarnas byggnadskultur med jämförelser mellan Finland och Finnskogen. Hämäläinen har i huvudsak använt källmaterial från Keyland och Segerstedt. Vidare bygger han på eget insamlat material från en resa på Finnskogen 1931 (foton i Museiverkets etnologiska bildarkiv, Helsingfors) samt på material insamlat av finska ordboksstiftelsens stipendiater. Ilmar Talve samlade under en resa på Finnskogen sommaren 1949 material om byggnader på Finnskogen. Ett antal finngårdar dokumenterades i form av foton, skisser och planritningar (Nordiska museets arkiv). Detta material kom att utnyttjas i Talves framställningar om bastur och rior i nordeuropa (1960,1961).

Sammanfattningsvis har alltså denna äldre forskning i huvudsak varit inriktad på insamling och dokumentation av den försvinnande finnkulturen. De finska forskarna har betraktat Finnskogen och dess människor och kultur som en reliktkultur som kunde ge pusselbitar till den finska forskningen i moderlandet. Framförallt vad gäller byggnadskulturen har Hämäläinens arbete givit en för den tiden systematisk översiktlig jämförelse mellan de skandinaviska finnbygderna och Finland. Talve har vidare skrivit två viktiga översiktsartiklar om värmlandsfinnarnas folkkultur (1953, 1986). Talve har liksom sentida forskare som Tuula Eskeland och musikforskaren Timo Leisiö också tydligare arbetat med

systematiska komparationer mellan Finland och de skandinaviska finnbygdsområdena.

Några viktigare evenemang efter andra världskriget

Ett viktigt bidrag till en mera sammansatt forskningsöversikt över skogsfinne- och finnskogsforskning togs genom Värmlands läns landstings initiativ i början av 1950-talet. Värmlands museums årsbok 1953 kom att behandla värmlandsfinnarna, och bl.a. utarbetades en bibliografi över Värmlandsfinnarna.

-
- 1953 - Värmlands museums årsbok, bibliografi över Värmlandsfinnarna
  - 1967 - Nordisk möte i Hässelby
  - 1981 – Karlstad, Värmlandsfinnar - Om finnskogens historia och kultur (1986)
  - 1986 – Falun, Kulturfonden för Sverige och Finland
  - 1987 – Stockholm, nordiskt projekt om skogsfinnarnas kultur
  - 1988 – Hällefors, projektansökan Nordiska ministerrådet
  - 1992 - Högskolan i Karlstad, start för nätverket Finnsam
  - 1993 - Torsby, Invigning Torsby Finnkulturcentrum - rapport: Eles, H. (red) (1995)
  - 1996 – Forskningskonferens Rautalampi
  - 1997 - Svedjefinsk bibliografi – utgiven på CD-rom av L-O Herou
  - 1999 – Forskningskonferens Mitthögskolan, Härnösand – rapport Wedin, M. (red) (2000)
  - 2001 – Boken ”Det skogsfinska kulturarvet” utgiven i nätverket Finnsams regi

---

Tabell 1: Viktigare forskningsevenemang efter 1945
Större symposier eller samlade publikationer

1967 genomfördes en nordisk konferens om migrationsfrågor, där bl.a. Richard Broberg och Ingvar Jonsson behandlade skogsfinnarna. En viktig konferens ordnades i juni 1981 i Karlstad av Kulturfonden för Sverige och Finland, där forskare från Skandinavien och Finland presenterade aktuella forskningsöversikter. Ilmar Talves och Pertti Virtarantas översiktsartiklar (1986) utgör här en uppsummering av de många dokumentationsresorna och den tidigare forskningen. Andra hälften av 1980-talet innebar början på ett mera tydligt generationsskifte för forskningen. Ett antal olika initiativ, varav inte alla kunde fullföljas, påbörjades bl.a. flera med tydliga kopplingar mot fritidsforskningen (försök till utveckling av forskningscentrum i Hällefors med bl.a. högskolan i Örebro som viktig aktör; utveckling av museum och forskningscentrum i Torsby i samarbete med högskolan i Karlstad). Flera fältseminarier kopplade till ett stort planerat samnordiskt forskningsprojekt under ledning av bl.a. Per-Martin Tvensberg fungerade som en viktig mötesplats för yngre forskare. Olika kurser och lokala utvecklingsprojekt var viktiga inslag i denna finnskogsrenässans i tvärvetenskaplig och lokalhistorisk anda. Detta kom bl.a. att ledda fram till starten av forskningsnätverket Finnsam som blivit en betydelsefull mobiliserande faktor, särskilt för fritidsforskningen i Bergslagens och Norrlands finnmarker. Resultat av dessa arbeten kan ses i Lars-Olof Herous svedjefinsk bibliografi och introduktionsboken "Det skogsfinska kulturarvet". Invigningen av Torsby Finnkulturcentrum innebar en uppdatering av forskningen om skogsfinnarna (Eles (red) 1995), och bl.a. presenterades material från flera pågående avhandlingsprojekt, t.ex. Eskeland och Bladh. Av aktiva finska forskare kan här särskilt nämnas historikern Veijo Saloheimos studier av 1600-talets flyttningar från Finland, samt musikforskaren Timo Leisiö som under 1980- och 90-talen studerat musiktraditionen i finnbygderna och på Finnskogen i kontexten av finsk-ugrisk kultur. Karaktäristiskt för utvecklingen från det sena 80-talet har varit en tydlig omvärdering av den skogsfinska kulturen bort från fattigdomsstämpeln och något som sågs som en relik kultur. Detta har bl.a. lett till ett ökande behov att koppla samman skandinavisk och finsk akademisk forskning (Bladh 2000).

Varför fortsätta forska om Finnskogen och skogsfinnarna ?

Jag vill lyfta fram tre forskningsområden med framtida relevans

- A) Nordisk kulturhistoria
- B) Naturresursutnyttjande
- C) Kulturell förändring och kontinuitet

Den skogsfinska kolonisationen av mellanskandinavien ger anledning till en djupare förståelse av hur det gemensamma svensk-finska riket fungerade. Här är det centralt att sätta in kolonisationsprocessen i den samhällseliga historiska kontexten, och tydligt knyta samman forskningen om skogsfinnarna med annan aktuell historisk forskning. Kolonisationen belyser viktiga frågor kring vad som setts som svenskt, finskt eller för den delen norskt vid olika tidpunkter liksom förhållandet mellan lokalsamhälle och centralmakt. För forskningen är det intressant att se hur nationella traditioner har uppkommit i forskningen. Fortfarande är åtskilliga äldre frågeställningar om flyttningens orsaker, förlopp och mönster inte tillräckligt utredda, och nya metoder och material förväntas ge nya insikter på detta. I ett pågående svenskt-finskt forskningsprojekt: Skogsfinnar i Sverige, där undertecknad fungerar som projektledare kommer bl.a. dessa frågor att behandlas på nytt. Forskningsprojektet är en del av det bilaterala forskningsprogrammet ”Svenskt i Finland- Finskt i Sverige”.

En annan enligt min mening alltför obeaktad del av problematiken med de olika kulturkretsarna som berör skogsfinnarna innebär att den vid första påseendet perifera företeelsen finner i Värmland-Solör i ett större sammanhang kan ge perspektiv på helt andra företeelser. Vid studier av landskapsutnyttjande ges t.ex. möjligheter till jämförelser mellan västeuropeiska odlingstraditioner och den finsk-ugriska med dess beröringar till slaviska och baltiska områden. Frågor om förhållandet mellan svedjebruk, boskapskötsel och åkerbruk blir t.ex. intressanta här (se bidrag till boken om röjningsbränning och svedjebruk i Norden, Larsson (red),1995). Här kan forskningsområden som paleoekologi och arkeologi ge viktiga bidrag (Bladh 2000). Meningsfulla komparationer fordrar emellertid en välgrundad kännedom om både de olika kulturkretsarnas utveckling var för sig, hur dessa har förändrats i möte med varandra samt

de specifika förändringsförloppen i olika områden. Hur gammal är egentligen det vi kallar savolaxisk eller skogsfinsk kultur? Mycket tyder på att det handlar om möten och fortgående kulturell förändring, som givit en sammansmältning av olika kulturer under tidig medeltid i östra Finland, om än med vissa kontinuiteter och traditioner. En betonade av arkaiserande drag leder alltför lätt till ett då och nu perspektiv eller ett evolutionistiskt synsätt från det primitiva till det moderna.

Ett viktigt område är också att studera den skogsfinska kulturen ur ett genusperspektiv. Brister här innebär t.ex. att ett kvinnodominerat näringsfång som boskapsskötsel eller frågor med vardagslivsanknytning studerats i alltför liten grad. Vidare framträder familjen och hushållet som en central enhet för vidareförandet av centrala skogsfinska kulturdrag. Hur såg dynamiken ut här ur ett könsperspektiv?

Talve (1986) har betonat att forskningen i alltför liten grad integrerat grundligare kunskaper om både de finska respektive svenska och norska sammanhangen, samt deras olika forskningstraditioner och material. Forskningen har t.ex. inte tillräckligt beaktat den historiska och socio-ekonomiska utvecklingen inom det skandinaviska finnskogsområdet fram till nutiden, och därigenom har t.ex. ackulturationsproblematiken i hög grad lämnats obesvarad (jfr Bladh denna volym). Många frågor som berör de förändrade relationerna och förhållandet mellan majoritets- och minoritetsgrupperna behöver belysas närmare. En viktig aspekt för forskningen är här att se skogsfinnarna och finnbygderna i Skandinavien i kontexten av de omgivande politiska och ekonomiska strukturerna. Hur yttrar sig moderniseringen och de nationalromantiska strömningarna på Finnskogen? Vad händer när skogsfinnen i Kalneset blir en god norsk patriot, medan Jussi på Juhola ser sin tillhörighet till Sverige? Varför är dragspel och Kalle Jularbos Livet i Finnskogarna något som fångar skogsbygdens människor idag i såväl Norge, Finland och Sverige. Vilka bilder vill vi idag förmedla av skogsfinnarna till de turister som möter Finnskogen? Är det de stolta storsvedjande yxmännen, den fattige finnen eller nävgröt och fläsk på hembygdsgården?

Litteratur

- Bladh, G. (1995). *Finnskogens landskap och människor under fyra sekler - en studie av samhälle och natur i förändring*. Göteborg.
- Bladh, G. (2000) Savolaxare i rörelse på bägge sidor Bottenviken. I: *Ymer*.
- Broberg, R. (1981) *Äldre invandring från Finland i historia och tradition*. Fataburen
- Broberg, R. (1988) *Finsk invandring till mellersta Skandinavien*. Karlstad.
- Eles, H. (red) (1995) *Skogsfinnarna och Finnskogen*. Rapport från konferens på Torsby Finnkulturcentrum 1993. Högskolan i Karlstad.
- Eskeland, T. (1994) *Fra Diggasborrå til Diggasbekken. Finske stedsnavn på de norske finnskogene*. Opubl. avhandling, Institutt for østeuropeiske och orientalske studier, Universitetet i Oslo.
- Finnsam (2001) *Det skogsfinska kulturarvet*. Falun.
- Godö, H. (1975) *Grue Finnskog: Etniske aspekter ved sosio-økonomisk utvikling*. Opubl hovedoppgave i etnografi, Universitet i Oslo.
- Gothe, R. (1942) *Hasselafinnar*. Stockholm.
- Gothe, R. (1945) *Medelpads finnmarker*. Stockholm.
- Gothe, R. (1950) Orsafinnarna. I Boethius, J. (red) *Orsa, en sockenbeskrivning* vol. 1, Stockholm.
- Gottlund, C-A. (1984) *Dagbok öfver dess resor på Finnskogarne i Dalarne, Helsingland, Vestmanland och Vermland år 1817*. Dalarnas museum.
- Gottlund, C-A. (1986) *Dagbok över mina vandringar på Wermelands och Solörs finnskogar 1821*. Gruetunets museum.
- Heikenheimo, I. (1933) *Kaarle Aksel Gottlund*. Elämä ja toiminta I. Porvoo.
- Huovinen, S. (red) (1986) *Värmlandsfinnar. Om Finnskogens historia och kultur*. Kulturfonden för Sverige och Finland. Stockholm.
- Hämäläinen, A. (1945) *Bostads- och byggnadsskick hos skogsfinnarna i Mellan-Skandinavien*. Stockholm
- Iversen, R. (1959) *Finsk på norsk grunn*. Trondheim.
- Jokipii, M. (1995) Reformpolitiken i Finland under äldre Vasa tiden. I Eles, H. (red) *Skogsfinnarna och Finnskogen*. Högskolan i Karlstad.
- Jonsson, I. (1970) *Finsk kolonisation och bebyggelseexpansion i Norrland Migrationen mellan Sverige och Finland*. Nordisk utredningsserie 14. Stockholm.

- Jonsson, I. (1995) Finnkolonisationen - Norrland under 1600-talet. I Layton, I. (red) *Då, nu och sedan. Geografiska uppsatser till minnet av Ingvar Jonsson.*
- Jonsson, P. (1989) *Finntorparna i Mången. Jord, människor och rättsuppfattning i förproletär bergslagsmiljö.* Landskrona.
- Keyland, N. (1954) *Folkliv i Värmlands finnmarker.* Stockholm.
- Larsson, B. (red) (1995) *Svedjebruk och röjningsbränning i Norden - terminologi, datering och metoder.* Nordiska museet:Stockholm.
- Leisiö, T. (1995) Musik och identitet i finnskogarna. I Eles, H. (red) *Skogsfinnarna och Finnskogen.* Högskolan i Karlstad.
- Lönborg, S. (1902) Finnmarkerna i mellersta Skandinavien. I: *Ymer*, 22.
- Montelius, S. (1962) *Säfsnäsbrukens arbetskraft och försörjning 1600-1865.* Uppsala.
- Mägiste, J. (1966-73) *Värmlandsfinska ortnamn.* Helsingfors.
- Mörtberg, M. (1936) *Björnfest och jaktmagi hos värmlandsfinnarna.* Svenska kulturbilder, ny följd 6, Stockholm.
- Nesholen, B. (2001) Byggnadsskick. I *Finnsam, Det Skogsfinska kulturarvet.*
- Nilsson, Y. (1951) *Bygd och näringsliv i norra Värmland.* Lund.
- Nordmann, P. (1888) *Finnarne i mellersta Sverige.* Helsingfors.
- Pirinen, K. (1982) *Savon historia II:1.* Kuopio.
- Salminen, V. (1933) *Skandinavian metsäsuomalaisten runot.* Suomen kansan vanhat runot VII:5, Helsinki.
- Saloheimo, V. (1995) Om savolaxarnas migration. I Eles, H. (red) *Skogsfinnarna och Finnskogen.* Högskolan i Karlstad.
- Soininen, A.M. (1961) *Pohjois-Savon asuttaminen.* Helsinki.
- Stenman, L. (1998) *Rätten till land och vatten ur ett svedjefinskt perspektiv.* Karlstad.
- Ström, E. T. (1956) *Hällefors och Grythytte bergslag från 1640 till omkring 1700.* Göteborg.
- Talve, I. (1953) Drag ur finnbygdens näringsliv. I *Värmland Förre och Nu*, 1953.
- Talve, I. (1960) *Bastu och torkhus i Nordeuropa.* Turku.
- Talve, I. (1961) *Den nordosteuropiska rian.* Turku.
- Talve, I. (1986) Skogsfinnarna och Finlands folkkultur. I Huovinen, S. (red) *Värmlandsfinnar*, Stockholm.

- Tarkiainen, K. (1990) *Finnarnas historia i Sverige 1*. Stockholm.
- Tarkiainen, K. (1993) *Finnarnas historia i Sverige 2*. Helsingfors.
- Torsby Finnkulturcentrum (2000) *Finnskogens bebyggelsehistoriska arv*. Torsby.
- Tvengsberg, P-M. (1986) Skogsfinnene på Finnskogen. i Huovinen, S.(red) *Värmlandsfinnar*, Stockholm.
- Vilkuna, K. (1953) Varpå beror den finske svedjebondens kolonisationsförmåga. I: *Värmland Förr och Nu*, 1953.
- Virtaranta, P. (1986) Utforskningen av språk och traditioner i mellersta Skandinaviens finnskogar. I Huovinen, S. (red) *Värmlandsfinnar*, Stockholm.
- Wedin, M. (red) (2000) *Rapport från Finnbygdskonferensen i Härnösand/Viksjo 1999*.
- Wiklund, K.B. (1902) Finska språkets nuvarande utbredning i Värmland och Grue Finnskog. *Ymer* 22.
- Östberg, K. (1978) *Finnskogene i Norge*. Grue.

Bureising, periferivekst og samfunnsklassene

Ottar Brox

Det kan høres paradoksalt ut, men det som skjer i samfunnets periferi har krav på minst like stor interesse som det som foregår i sentrum. Det gjelder ikke minst om vi refererer til sentrum/periferi-forholdet i bokstavelig, geografisk forstand. Som jeg skal prøve å gi eksempler på, er det lettere å forstå norsk historie om en tar de viktige prosessene i periferien i betraktning, som f.eks. den rollen som Nord-Norges kolonisering og bureisinga i tidligere ubebodde områder har spilt i forhold mellom samfunnsklassene. Og dette er så langt fra noe særnorsk fenomen.

Den amerikanske historikeren Fredrick Jackson Turner, som levde fra 1861 til 1932, er vel den som særlig har lagt vekt på at prosesser som i og for seg foregår i periferien av et økonomisk-politisk system, kan ha en avgjørende innvirkning på systemet som helhet. Det var han som utmynta begrepet *frontier* – grensen – om det feltet der den euro-amerikanske busettinga gikk over i indianernes villmark. Det som foregikk i dette feltet mente han hadde en avgjørende innflytelse på USAs økonomi, politikk, sosial struktur og det som populært refereres til som ”kultur”, og særlig skjønnlitteraturen. Jeg kan prøve å oversette en av hans viktigste teser: ”At det finnes et område med fritt tilgjengelig dyrkingsjord, som gradvis fylles opp, forklarer USAs utvikling”. Vi kan vel tilføye den tilleggsbetingelse at denne dyrkingsjorda ikke må kunne monopoliseres, slik at det skapes undertrykkende jordknapphet. Det kan også nevnes at Turner ikke var den første som noterte seg sammenhengen mellom fri jordtilgang og den amerikanske samfunnsformen på 1800-tallet, med relativt stor likhet (utenom slavestatene) og utvikling av lokalt demokrati. Både Tocqueville og Marx, som fra europeiske synspunkter bare kunne beundre USA omkring midten av det 19. århundre, er inne på den samme tankegangen. Men Turner var særlig opptatt av det vi i det 21. århundre kanskje ville kalle *identitet*: Livet i frontier-regionen skapte en amerikanertype med

visse verdier og karakteristika, en befolkning som også skapte institusjoner ut fra de frontier-erfaringene og den mentaliteten som strevet med å ”brøyte seg rydning” hadde bidratt til å forme. Av de karakteristika som nevnes er oppfinnsomhet og styrke, sjøltillit og en viss råskap i manéer, individualisme og høy vurdering av likhet og demokrati. *Amerikaneren*, slik vi kjenner og oppfatter *ham* (maskulinformen er i dette tilfelle helt på sin plass) er *skapt* i dette feltet, og ikke i de gamle New England-statene eller på slaveeierens plantasjer.

Andre har naturligvis satt viktige spørsmålstegn ved Turners teser. Han har vært kritisert som ”mono-causationist”, altså henfallen til en-faktorforklaringer. Men særlig fra et norsk synspunkt er han utvilsomt inne på noe viktig. Jeg tenker ikke da først og fremst på det han og andre har sagt om frontier-*kulturen*, eller på hva slags mennesketyper livet på grensen til villmarka genererte, selv om de typene som Håkon Garåsen presenterer i sine bøker fra finnebygdene mot svenskegrensen uten videre kunne brukes til å illustrere en slik kulturteori. Det viktige med denne modellen, om vi prøver den på vår egen historie, er at etableringa av nye bruksenheter på tidligere ubebygde område har vært en viktig byggestein i det vi ofte refererer til som ”den norske likheten”.

Det jeg skal si handler ikke spesifikt om de bygdene som ble etablert i de store skogene på Østlandet, for disse områdene har jeg aldri studert, selv om jeg for noen år siden fant Håkon Garåsens bøker i min fars boksamling. En av dem het ”Magre vilkår”, som med utgangspunkt i embetsmannsdokumenter og utrolig kunnskapsrike og velformulerte informanter som ”Ljøstad Børe” beskriver skogsbygder noen generasjoner *etter* etableringa, med interessante rester av finsk språk og materiell kultur.

Men nettopp tittelen ”Magre vilkår” setter fokus på noe viktig: Det er ingen tvil om at det er en eksistens på marginalen som skildres, med førknipe, matmangel og dårlig helsestell – for ikke å snakke om utdanning. Men det spørres om det gir særlig mye innsikt å karakterisere forfedres livsvilkår ut fra andre standarder enn de som var aktuelle *for dem*.

Folk gikk jo ikke i ukevis gjennom skogene til de norske skogsbygdene på Østlandet eller Nordreisa og Varanger uten at de trodde at de ville få det bedre enn der de kom fra – på samme måten som nordiske husmenn og andre jordløse krysset Atlanteren for å kunne sette plogen i jord som ikke bare var gratis tilgjengelig, men også langt bedre enn den de forlot.

Min far, Arthur Brox, som skrev *Berg og Torsken Bygdebok*, avslutta bd.II med en skisse som viste hva de hadde å stri med, senjaværingene mot slutten av 1800-tallet, med slit, sagn, sykdom, rovdyr og forlis. Han ba meg lese og kritisere denne skissen, som jeg syntes framstilte min generasjons oldeforeldres liv i litt for dystre farger. Han så denne perioden i lys av den sterke framgangen på 1900-tallet, mens jeg mente at han heller burde vurdere den i forhold til småfolks vilkår i andre områder på samme tid: I England lå folk og krøp inne i trange og farlige kullgruver, for ikke å snakke om hvordan jordbruksproletariatet på kontinentet og ungene i tekstilindustrien hadde det.

Men selv om vi må *forutsette* at folk slo seg ned i periferien – og ble boende der – fordi de alternativene *som sto åpne for dem*, var dårligere, så er det ingen tvil om at bureiserne hadde ”magre vilkår”, og at valget av det alternativet å etablere seg i periferien måtte begrunnes på lang sikt. Bureising var et *livsprosjekt*, som emigrasjon var det. Særlig de første årene i villmarka kunne nok være harde, og det er vanskelig å forstå rasjonalet bak slike valg om en ikke er klar over hva det i bondesamfunnet betydde å være bonde, og også småbruker, på egen gård, i forhold til å være husmann eller avhengig medlem av andres hushold.

Hva det innebar å etablere eget bruk i villmarka kommer godt fram i ei bok som nylig er kommet ut i Sverige. Den er gitt ut av Vilhelmina kommune under tittelen *Nybyggares daglige leverne*, og bygger på den usedvanlig nøyaktige og flittige lokalhistorikeren Olof P. Petterssons opptegnelser, - Med en båt, noen få dyr, spade, øks og litt fangstredskaper dro et jordløst ektepar med tre unger en forsommer midt på 1800-tallet et par dagsmarsjer opp i villmarka for å rydde seg et bruk. Før vinteren kommer må de bygge provisorisk husvære til seg og krøttera, berge for og forberede seg på

overvintring. Stort sett måtte familien de første åra leve av fiske og jakt, til de fikk trekkdyr, rydda åker og bygd skikkelig hus med potetkjeller

Denne familien etablerte seg omkring 1850 under vilkår som ikke likna så lite på de vilkår som antakelig de fleste som bygde på Finnskogene og ellers i Østlandets villmarker erfarte et par hundre år tidligere. Den heroismen som kommer fram i skjønnlitteratur og lokalhistorie om dem som rydda seg en plass på jorda under slike vilkår, behøver vi ikke å avskrive som patriotiske overdrivelser.

Jeg har brukt uttrykket ”bureising”. Denne betegnelsen blir særlig brukt om den nødtørftig statsstøttede etablering av nye norske gårdsbruk som ble initiert – karakteristisk nok – av ”Selskabet til emigrasjonens bekjempelse”, senere av den sammensluttede organisasjonen ”Ny Jord”. Bevegelsen kom i gang omtrent samtidig som et tilsvarende *dansk* initiativ, nemlig den oppdyrking av den jyske heden – lyngmarka – som startet opp etter at Bismarck hadde tatt Sønder-Jylland. ”Hvad udad tapes, skal indad vindes!”. Vi ser at bureisinga inngikk i *nasjonale* prosjekter, og ofte drevet fram av idealistiske nasjonalister med klar overklasseidentitet.

Men det meste av den etablering av nye gårdsbruk som hadde betydning for forholdet mellom samfunnsklassene, foregikk uten direkte pengemessig statsstøtte og hadde ikke den offisielle, byråkratiske betegnelsen ”bureising”. Vi må altså ta med den bureisinga som hadde pågått i århundrer i skog og villmark – og ikke minst i Nord-Norge, som lå der som en konstant ”frontier” i hundrevis av år. Dessuten ble langt flere selvstendige nye bruk etablert gjennom oppdeling av foreldrenes eiendom, – enn gjennom offentlig støttet bureising.

Den offisielle statistikken over den etablering av nye bruksenheter som ble betegnet som bureising, viser at bortimot 20.000 slike enheter ble etablert fram til 1940. Men samtidig økte det samlede tallet på bruk fra 1875 til 1920 fra 173.000 til 393.000, altså med 220.000, og ifølge en annen kilde fra 1917 til 1949 med 90.000.

I en enkelt nordnorsk kommune, Skjervøy, ble det etablert ca. 250 bureisingsbruk i mellomkrigstida. Det er det massive *omfanget* av bruksetablering som gjør alle former for bureising interessant i forhold til inntektsfordeling og vekst i en kapitalistisk velferdsøkonomi som den norske. Det får være opp til andre å avgjøre om denne analysen har noen relevans for andre nordiske land. Men jeg vil prøve å vise at slike busettingshistorier som Finnskogenes ikke *bare* er lokalhistorie for Värmland og Hedmark.

I denne sammenhengen kan det ha en viss interesse å referere en kontrovers som foregikk på DNAs landsmøte i 1933 (grundigere referert i min bok *Norge mot tusenårsskiftet*, Gyldendal 1994). For hundretusener av arbeidsledige bygdeungdommer talte ”utkantsozialistene” for støtte til bureising og kombinasjonsnæringer for småbrukerne. Deres hovedmotstander var økonomen Ole Colbjørnsen, som hadde lært planlegging i Sovjet og privat business i Storbritannia, og som ikke hadde noen tro på ”bureising i avdalene eller hvor som helst”. Colbjørnsen fikk flertallet med seg, men i realiteten fortsatte DNA under Nygaardsvoldsregjeringen bygdeutviklingsarbeidet med større kraft enn de sentrumsregjeringer som den avløste i 1935.

For Colbjørnsen, som for hans parti etter 1952, da Nord-Norgeplanen ble satt ut i livet, lå framtida i storindustrien og byene, mens primærnæringene måtte organiseres i større enheter og rasjonaliseres maksimalt. Disse to linjene har gjennom en lang periode vært i konflikt i det norske sosialdemokratiet, og holdt hverandre i sjakk fram til omkring 1975, mens det en i denne sammenhengen kan kalle ”Colbjørnsen-linja”, har absolutt hegemoni i DNA nå. Partiets slagord i Nygaardsvoldsperioden var ”By og land, hand i hand”, mens det i dag må kalles et ”urbant” parti, delvis med front mot det som ofte kalles ”bygderomantik”.

Utviklinga av busettingsmønsteret, både i Norge og andre land, må først og fremst forstås som konsekvenser av motsetningene mellom samfunnsklasser, og i og for seg ikke mellom sentrum og periferi. Slik har det vært gjennom hele vår historie. Jeg mener ellers at det også for

framtida er viktig å forstå bygd/by-forholdet i et klasseperspektiv, men det har vi kanskje ikke tid til å komme inn på i denne omgang.

Jeg skal prøve å skissere en *aktør*-sentrert klasseanalyse, altså med individuelle valg i brennpunktet, slik at vi kan få øye på de muligheter og begrensninger som kanalisere befolkning inn i klasser og livsformer. Den aktørtypen som jeg gjerne vil holde fast, er *den eiendomsløse ungdommen på jakt etter et fotfeste i livet*, en jobb eller et økonomisk grunnlag for etablering av familie. Denne aktørtypen gjør seg lite gjeldende politisk, men den *bestemmer*, med sine valg, eller kanskje vi heller skal si *tilpasninger*, hva slags hovedretning samfunnet skal utvikle seg i. Vi snakker nå om samfunnets *vekst-punkt* – for å låne en metafor fra botanikken; den sosiale kategorien som har størst interesse for den som er interessert i *endring*. Slike aktører er det lett å identifisere – såvel i den før-industrielle fase, for 200 år siden, som under industrialismen, i vårt århundre, og som i den post-industrielle fasen som vi lever i nå. Det gjelder ikke bare barn av eiendomsløse husmenn og løsarbeidere i den første fasen, proletariatets barn under industrialismen eller unge arbeidsledige i den fasen som vi nå lever i. Så lenge Norge var et bondeland, var yngre barn av vanlige småbønder ofte like eiendomsløse som husmannssønner og løsarbeiderdøtre.

Det som gir samfunnet, og særlig klassesystemet *form*, er nettopp hva som skjer med denne aktør-kategorien fra de når puberteten til de – eventuelt – etablerer eget hushold, noe, nota bene, jo ikke alle gjorde i noen av de skisserte fasene. Det spørsmålet som vi må stille er dette: Hva slags strukturelle begrensninger traff og treffer de på i sitt strev etter å finne en trygg plass i samfunnet? Her må vi skille mellom den før-industrielle fasen og den fasen da industrien var en viktig samfunnsomformende kraft.

Den førindustrielle fasen

I denne fasen – som i Norge varte kanskje 100 år lenger enn i de land der industrialismen oppsto - var det for eiendomsløs ungdom bare *ett* alternativ til et marginalt liv som avhengig tyende eller husslave hos eiendomsbesittere. Det var å skaffe seg *jord*, på en eller annen måte. Det

kunne være som leilending hos store jordgodseiere, som husmenn hos sjølstendige bønder - eller som bureisere i ubygde områder. Selve klassesystemets *form* var avhengig av den mulighetsstrukturen som kanaliserte eiendomsløs ungdoms karrierer: Var mulighetene til å etablere uavhengige hushold basert på egen jord sterkt begrenset, som i Sør-Skandinavia tettbygde jordeiersamfunn, fikk vi store kategorier av tjenere eller "tyende", jordløse landarbeidere og fattigfolk på den absolutte marginalen. Hva slags klassemessig undertrykkelse dette innebar, kan en lese seg til i f.eks. Börje Hansens *Østerlen* (1952), om 16- og 1700-tallets Skåne.

I dette området var all jord eid av noen, og det var ingen andre åpent tilgjengelige ressurser heller. Det fantes et tallrikt eiendomsløst proletariat, "backstugufolket", uten jord og praktisk talt uten andre rettigheter. Noen av de viktigste oppgavene til kirke og rettsvesen var å forhindre at proletariatet formerte seg ukontrollert. Det var høge terskler mot etablering av nye hushold, og gapestokken, bøter og korporlige straffer ble tatt i bruk for å sanksjonere uhjemlede tilløp til seksualliv. Det er lett å forstå at dette ikke bare innebar undertrykkelse av arbeidskraft til fordel for den eiendomsbesittende klasse, men også utvikling av et undertrykkende institusjonelt system og sterke klassemotsetninger.

En del egalitære og demokratiske trekk ved USA for hundre år siden kan som nevnt forklares nettopp ved den nordamerikanske *frontier*. Det at arbeidsfolk hadde muligheter for å slippe ut av det klassedelte østkystsamfunnet, *slik at den naturlige folkeauken og immigrasjonen ikke fikk virke i retning av å svekke arbeidernes markedsmakt*, skapte viktige forutsetninger for likhet og demokrati. (I en viss forstand forklarer det også slaveøkonomien i sørstatene: For mulighetene til å få jord "at the frontier" gjorde det rimeligvis umulig å rekruttere frie arbeidere til det uutholdelige arbeidet på bomullsplantasjene.)

Å finne et grunnlag for etablering av eget hushold har alltid vært den eiendomsløse klassens overordnede prosjekt. Forstår en ikke det, forstår en verken hvordan klassesystemet eller busetningsmønsteret er skapt. Her har den nord-norske kysten vært særlig viktig. Der lå de viktigste ressursene i

allmenning, det vil si at alle hadde rett til å utnytte dem. Kontrasten med ensidige jord- og skogbruksbygder er lett å se. Nordnorske lokalsamfunn kunne mangedoble sitt folketall uten at noen behøvde å bli fattigere. Kystbygder og fiskevær hadde plass for sin folketilvekst: Få behøvde å forlate bygda av mangel på rett til å utnytte bygdas ressurser, og muligheten til å utnytte andres arbeidskraft gjennom kontroll over slike ressurser var dårligere enn der alle ressursene hadde eiere. For å få øye på den menneskelige virkeligheten bak dette abstrakte resonnementet, skal vi ta for oss en nybyggerfamilie, som lokalhistoriene om Granvin i Hardanger og Berg og Torsken i Troms kan fortelle om:

Håver Larsa var født i 1815 og kona Torbjørg Jacobsdatter i 1817 i Granvin. Vi vet lite om deres dilemmaer og planer, men de dro i alle fall nordover til Tranøy omkring 1850, der Håver ble dreng og båtbygger.

Hva er det som får folk til å forlate den solrike fruktbygda Granvin og dra nordover til det værutsatte Senja, med lang vinter, mørketid og korte og regnfulle somrer? For å si det kort og enkelt: For å leve noenlunde skikkelig i Granvin midt på 1800-tallet måtte du ha eiendom. Vi vet ikke stort om Torbjørg og Håver, men de var nok ikke helt ulike flertallet av de søringene som fant seg en plass på jorda i Nord-Norge i det 18. og 19. århundre. Håver var sønn av den jordløse indersten "Guri-Lars" i Øvre Folkedal, men han kunne godt ha vært nr. 8 i søskenrekka på en gård høyt oppe i fjellsida, der det knapt nok var plass for odelsgutten, som kanskje heller ikke kunne stifte familie før han var i 40-årsalderen. Vi må vel regne med at i Granvin var all jord tatt i bruk, eller i alle fall *eid* av noen som ikke syntes at de hadde noe dyrkbart areal til overs. Husmannskår kunne han kanskje få, om han var heldig, ellers var det å gå som ugift dreng for lite mer enn kosten. For Torbjørg fra Selland var kanskje alternativene til husmannskonekår valget mellom ubetalt arbeid i foreldrenes hushold eller nesten ubetalt arbeid for andre.

I Tranøy ble ikke Håver og Torbjørg lenge i tjeneste hos andre: Sommeren 1851 leide de ei ku og et geit med seg over Senja, der de bygsla den plassen som seinere er kalt Håverjorda under Straumsnes i Berg. Men i 1857 kjøpte de gården Giska for 76 spesidaler, og alt i 1865 hadde de hest,

6 kyr, 10 sauer, 5 geiter og gris. Innimellom onnene og sesongfiskene bygde Håver båter.

Det var helt enkelt *lettere* for sånne som Torbjørg og Håver, som bare hadde to tomme hender, å skaffe seg utkomme i Nord-Norge enn i overbefolka bygder sørpå. De lange vintrene, mørketida og det dårlige været var mindre viktig enn at det var såpass lett å få jord, og at havet var så ufattelig rikt.

Nå er det lett å oppfatte ei slik framstilling som romantisering av 1800-tallets Nord-Norge, og det må vi passe oss for. Livet var hardt på Ytre Senja for 120 år sida. Først og fremst var folk utsatt for ulykker, sjukdom og uår. To av de fire barna til Torbjørg og Håver døde små, og den tredje omkom på sjøen 16 år gammel.

Men for den som i 1850-åra bare hadde sine tomme hender var ikke livet lett noe sted i verden – heller ikke i delvis industrialiserte land. Håver og kona var nok utsatt for ulykker, uvær, misvekst og dårlig pris på tørrfisk, men de kunne i alle fall *vanligvis* regne med å ha maten på bordet, ingen annen over seg en Vårherre og tørrfiskmarkedet, og til tider kunne i alle fall Vårherre gi dem overflod: Småsei i gryta om sommeren, feitsild i panna om høsten og torsk gjennom heile vinteren.

Det var mange som Torbjørg og Håver. I alle fall i fra de første århundrene etter Kristus og et stykke ut i det 20. århundret har bølge etter bølge av eiendomsløse forlatt fattigdommen i rike samfunn og funnet en relativ rikdom på den karrige jorda i Europas periferi, praktisk talt oppe mot tundraen og iskanten.

Når en forteller slike historier i Norge, må en regne med å bli beskyldt for romantisering. Reidar Carlsen, som administrerte Nord-Norgeplanen i mange år, pleide å si at det spredte busettingsmønsteret reflekterte *fattigdommen* i denne landsdelen. Men dette fortoner seg annerledes når en ser på Torbjørg og Håvers liv i komparativt perspektiv. For en svært stor del av de eiendomsløse folkemassene i Europa sto de ikke åpne, de

mulighetene som Håver og Torbjørg fant på Senja. Den konsentrerte slumbebyggelsen i Glasgow reflekterte vel eller ingen *rikdom*?

På bakgrunn av en slik forståelse av klassesystemets genese skjønner vi lett at et lite attraktivt jordbruksland som Norge – med helt marginale naturlige betingelser for åkerdyrking – måtte få en ekstremt spredt busetting: Bureising i impedimentet – og en kontinuerlig migrasjonsstrøm nordover – mot ”the frontier”. På den ene sida var den spredte busettinga en lett innsett konsekvens av klassemessig undertrykkelse. Å rydde et nytt gårdsbruk til skogs, langt fra folk, eller å sette seg ned ved gode fiskeplasser nordpå var tilgjengelige og *relativt* attraktive alternativer til det eiendomsløse liv i det gamle jordeiersamfunn.

Men på den andre sida innebar selve *muligheten* for bureising – for å ta i bruk marginale områder – en lettelse av det demografiske *trykket* som var selve motoren i underklasse-genesen. Jordbruksproletariatet hadde exit-muligheter: Såpass mange forlot eiendomsbesitternes samfunn at undertrykkelsen ikke kunne bli så effektiv som i områder der hele folketilveksten måtte finne plass innafor lukkede systemer der all eiendom var opptatt og fordelt.

Denne tolkinga av vår busettings- og klassehistorie kan en altså finne støtte for i komparativ litteratur – og særlig i USAs historie fram til omkring 1910. Det kan heller ikke være noen tvil om at selve *natur*-forutsetningene i vårt land – med Nord-Norge som en permanent *frontier* gjennom minst 1500 år – må være en viktig faktor bak det som har vært referert til – også i komparativ litteratur – som den norske *likheten*, som vi *gikk inn* i industrialismens fase med. Når jeg her har skrevet ”likhet” er det naturligvis unøyaktig – jeg burde vel heller si ”relativt liten ulikhet”. Det er altså umulig å forstå det norske bygdesamfunns genese uten å forstå den grunnleggende, allmenne dynamikken i utviklinga av klassemotsetninger. Men samtidig er det altså umulig å forstå den spesifikke utforming av det norske klassesamfunnet, med en – i komparativt perspektiv – *relativt* svak overklasse, større muligheter for eiendomsløse til å skaffe seg kontroll over naturressurser og i det hele mindre klasseforskjeller enn i land lenger sør – om en ikke forstår det som foregikk i tusenvis av norske bygder.

Industrialderen

Forutsetningene for *den industrielle revolusjon* gis ulik vekt av forskjellige historiker-skoler, og jeg skal avstå fra å konfrontere dem. Mens noen legger vekt på selve *oppfinnelsene*, og andre på *verdenshandelen*, har de som har vært opptatt av *klasseforhold*, som Maurice Dobb og E.P. Thompson særlig påpekt eierklassens bruk av sitt statlige voldsapparat til å ta fra bygdefolk det alternativ å leve av jorda. Det var nok ikke så enkelt som at tekstilfabrikantene rekvirerte kronens soldater til å jage folk vekk fra småbrukene sine – for å "skape mobilitet" som det heter nå, dvs. gjøre folk så fattige at de måtte ta til takke med de ekstremt lite attraktive industri-jobbene. Men *effekten* av at jordeierne fant ut at sauer var mer lønnsomme enn leilendinger var den samme: Den britiske arbeiderklassen ble skapt.

Om vi forstår de klassedannende prosessene i den før-industrielle fasen, forstår vi også at den industrielle revolusjonen ikke kom til Norge: Det var for det første for få konsentrerte fattigfolk i vårt land: Men enda viktigere var det at så mye av denne jorda *ikke kunne brukes til noe annet enn sjølforsyning*. Selv da danskekongens favoritter eide hundrevis av gårder, hadde de i store deler av landet ikke den britiske jordeierklassens incentiv til å kvitte seg med leilendinger og bruke jorda til noe annet. Om vi bruker Ricardos grunnrentebegreper, kan vi uttrykke det slik at den marginale norske jorda, som absorberte så mye av folketilveksten, ikke ga mer i grunnrente enn den tradisjonelle landskylda. Det er et uttrykk for at sjølforsyningsjordbruk var den mest lønnsomme jordanvendelsen. Bygdebøkene tyder på at det var "bygslers marked" med hensyn til jordleie i utkant-Norge, noe som også forklarer at godseiersystemet ble så smertefritt avvikla. Enda viktigere var det sjølsagt at de viktigste ressursene – de som kunne bidra med det nødvendige kontanttilskuddet til husholdsøkonomien – var tilgjengelig for fattig og rik gjennom *allemannsretten*. Det ble nok gjort forsøk på ekspropriasjon av allmuens fisk: *Trollfjord-slaget* må vel kunne tolkes som et eksempel på – først anarkistisk eller "luddistisk", senere parlamentarisk – motstand mot slik ekspropriering. De "før-industrielle" prosessene bare fortsatte: Mens Storbritannias bygdesamfunn – som de skotske dalene – ble avfolket, vokste Nord-Norge – der det praktisk talt ikke fantes industri – flere ganger

raskere befolkningsmessig enn resten av landet. Dette gjelder hele perioden fra Napoleonskrigene til 2. verdenskrig sett under ett. *Nyetablering* av småbruk fortsatte til etter krigen. Da Vaddasgruva ble nedlagt i mellomkrigstida, førte det til masse-etablering av småbruk på Skjervøy fastland. Det er illustrerende for den ekstremt *retarderte* norske industrialiseringsprosessen at tallet på bruksenheter med 1 eller 2 kyr kulminerte så seint som i 1949. Mo i Rana-prosjektet viste at industri-reising *stimulerte* denne utviklinga: Helge Solli rapporterte at folk brukte anleggsfortjenesten til å ruste opp småbrukene sine og utstyre sjarkene bedre. Mye tyder også på at alt Gerhardsen-regjeringen gjorde for å begrense industrilønningene, må være med i forklaringen på at så mange etablerte hushold valgte å vedlikeholde og utvikle yrkeskombinasjonen med basis i småbruk, heller enn industrialalternativene, i de første etterkrigsåra.

Vi har hittil referert til *natur* som den viktigste faktoren i de klasse-dannende prosessene: Det var *naturlige* grunner til at så mye av jorda bare kunne brukes til subsistensjordbruk, og de viktigste allmenningsressursene – de nedafor flomålet – kunne av liknende fysiske grunner vanskelig eksproprieres. Med etableringa av den norske staten, og særlig med den allmenne stemmeretten fra omkring århundreskiftet, overtar *politikk* som den viktigste variabelen. Alle de nye velgerne kunne ikke ignoreres. Alt regjeringen foretok seg, måtte bygge på *konsensus*, og det får viktige konsekvenser for forholdet mellom samfunnsklassene: Folk blir bedre i stand til å beskytte sine tilpasninger, særlig gjennom Stortinget, men naturligvis også gjennom nærings- og fagorganisering.

Etter min vurdering innebar dette at industriveksten – for perioden allment – ikke på noen måte skjedde "på bekostning av bygdesamfunnet", slik som under den britiske industrielle revolusjon. Alliansen mellom bygdenes småbrukere og industriarbeiderne var lenge en garanti for dette.

Småbrukere blir potensielle rekrutter til industrien om de mister sine tilvante kontantinntektskilder. Selv om det ble gjort *forsøk* på slik klassisk "mobilitetsfremming" etter britisk mønster, dvs. redusere attraktiviteten ved bygdefolks tilpassing så sterkt at de ville finne proletære by-

tilpassinger attraktive - slik jeg har dokumentert det i *Hva skjer i Nord-Norge ?* (svensk utgave 1969: *Centralbyråkraterna och glesbygden*) - var dette vanskelig i et konsensusbasert politisk system. Om det lyktes å hindre folk i å utnytte lokale ressurser, måtte de kompenseres på annen måte – for å unngå politisk turbulens – f.eks. gjennom subsidiert boligbygging i bygdene eller økte overføringer gjennom kommunene.

I ettertid burde det være mulig å se at mange av de økonomiske aktørene som utgjorde den potensielle arbeidskrafta for industriveksten – altså bygdene eiendomsløse – i prinsippet sto overfor *alternativer*. De foretok *valg* – kanskje mellom lokale muligheter, f.eks. yrkeskombinasjoner, og flytting til industristeder. Min sentrale hypotese om denne fasen er at "kvaliteten" (eller attraktiviteten) ved bygdetilpassingene *bestemte* attraktiviteten ved de proletære tilpasningene i det klassesdelte industrisamfunnet. Jo lettere det var å komme seg oppover i bygde-samfunnet, jo bedre måtte de proletære tilbudene være, for jo sterkere sto proletariatet overfor sine motparter på toppen av industrisamfunnet. En annen implikasjon av dette er de sterke incentivene som knappheten på arbeidskraft i byene innebar til industrialisering av *bygdene*. Det er naturligvis dette som er den viktigste faktoren bak for eksempel 70-tallets desentraliserte industrivekst. Jeg har aldri hørt noen norsk bedriftsleder uttale seg slik, men på et seminar i Jylland i 1970 sa en dansk tekstil-direktør at det var hyggelig å få statsstøtte som en ekstragevinst, men at det bare var *jakten på arbeidskraft* som hadde fått ham til å ekspandere i jyske utkantbygder. Overgangen fra sjølforsyning og yrkeskombinasjon til lønnsarbeid er uendelig mye lettere uten flytting enn med: Det er god dekning for å hevde at en småbrukerfamilie som f.eks. i 1950 hadde valget mellom lokal yrkeskombinasjon og flytting til en industriby, stort sett ville velge å kombinere lite lønnsomme lokale alternativer – til og med melkeproduksjon i liten skala. Men den samme familien ville sannsynligvis spontant si ja til tilbud om lønnsarbeid innafor rimelig rekkevidde, og raskt sende de 3-4 kyrne til slakteriet, og heller drive jordlappen med minimal arbeidsinnsats. Slik sett var den "mobilitetsfremmende" arbeidsmarkeds-politikken paradoksalt nok et bidrag til vedlikehold av småjordbruk og en hindring for rask industrialisering. At dette ikke ble forstått så sent som på 1970-tallet, er den såkalte Vestlandsplanen et klart bevis for. Den anbefaler

industrireisning så langt borte fra småbruksområdene som mulig, for at småbrukerfamiliene skulle bli nødt til å flytte, slik at de større gårdene kunne overta jorda deres.

Et annet viktig forhold som må trekkes fram er *pendlinga* mellom urbane og rurale tilpassingsformer. Når vi gjennom nesten et halvt århundre hadde full sysselsetting uten problematisk inflasjon, skyldes dette i høy grad en buffergruppe av arbeidskraft som gikk inn og ut av det kapitalistisk organiserte næringslivet – småbrukere som dro til byggeplassene under overretterspørsel, og forlot dem til fordel for bygdealternativene når den urbane arbeidskrafttetterpørselen ble redusert. Det samme skjedde i livssyklus-perspektiv: Folk ble arbeidsløse i 1930-åra – dvs. ble dyttet ned i underklassen, noe som gjorde alternativene i heimbygda mer interessante. På 1960-tallet registrerte jeg også at noen kom tilbake med familie – etter flere år i byens arbeiderklasse – når hans eller hennes foreldre var klar til å gi fra seg *relativt* attraktive bygdemuligheter. Av slike grunner vil jeg konkludere med at bygdealternativene hadde en viktig rolle å spille i industrialiseringsfasen. At sjølsysselsettingsmulighetene *sto åpne* for relativt mange i denne fasen innebar en sikkerhetsventil, og *en garanti for den relative attraktiviteten ved lønnsarbeideralternativene*.

E.P. Thompson har dokumentert at den britiske industriarbeiderklassen ble stadig fattigere under den industrielle revolusjon – i alle fall gjennom hele perioden 1800-1830. At dette var nødvendig for at ny teknologi skulle kunne utvikles og tas i bruk er det rene tøv, for andre land er industrialisert på måter som helt klart har økt levestandarden for de aller fleste, og i alle fall for dem som sto ved maskinene. Dette overgrepet mot britiske arbeidsfolk var bare mulig fordi de var uten innflytelse på spillereglene i det økonomiske liv, altså uten den politiske makt som organisasjonsfrihet og stemmerett gir.

Den som velger å innta plassen ved en maskin, kan gjøre dette fordi hun eller han har mistet det alternativet de hadde før. Det var dette som skjedde i massiv målestokk i Storbritannia, ved at jordeierne ved hjelp av soldater og politi jagde folk bort fra småbrukene sine, eller ved at de mistet muligheten til å leve av håndveving etc. Men industrialisering kan også

foregå gjennom en fundamentalt forskjellig prosess: Plassen ved maskinen kan komme som et mer attraktivt tilbud enn de mulighetene som folk på forhånd har, som marginalt jordbruk eller husarbeid. Da innebærer industrialisering større frihet, gjennom at folk får et nytt alternativ i tillegg til de gamle. Særlig vil dette slå ut i sterk økning i reell levestandard dersom de ”førindustrielle” alternativene samtidig oppgraderes, og her har bureising og andre former for nyetablering, sammen med alle mulige former for yrkeskombinasjoner, spilt en viktig rolle.

Avslutning

Uten at jeg vil gå nærmere inn på det ved dette høve, vil jeg til slutt nevne at det er gode grunner til at dette perspektivet på framveksten av det moderne klassesamfunnet ikke står særlig sterkt i for eksempel arbeiderbevegelsens historie. Det har å gjøre med sosialdemokratiets grunndogme: Først må vi sørge for at kaka blir så stor som mulig, for eksempel ved å føre en mobilitetsfremmende politikk. Deretter må vi fordele denne kaka så rettferdig som mulig. Problemet er bare at en bare får småbrukere til å flytte til industrijobber ved å redusere deres *makt*. For når alt kommer til alt, har en bare makt i forhold til sin arbeidsgiver så lenge en har attraktive alternativer utenom bedriften. Det er altså det en gjør for å forstørre kaka som bestemmer hvordan den skal fordeles. Forstår en at de mulighetene som ble skapt i bygdesamfunnet på en avgjørende måte bestemte hva slags industrisamfunn vi skulle få, er det vanskelig å beholde trua på den ”kaketeorien” som de fleste partiene bygger sin politikk på.

(Noe av dette stoffet har tidligere vært publisert i Festskrift for Rune Skarstein, trykt i april 2000, som nr. 26 av *Vardøger*.)

Forskning om kvenene

Politikk og vitenskap, oppdagelse og gjenoppdagelse¹

Einar Niemi

Innledning: Hypotese, avgrensning, definisjon

Forskningen om kvenene har ikke vært omfattende fram til nå, især dersom vi sammenligner med forskningen om samene. I så måte deler kvenene skjebne med andre minoritetsgrupper som har vært betraktet som marginale i samfunnssammenheng og kanskje ikke eksotiske nok til å vekke den store nysgjerrigheten. Men samtidig har forskningen vært omfattende nok til at vi kan foreta målinger av omfang og kvalitet, operere med historiografiske faser og lansere hypoteser om utviklingstrekk og trender. Og la meg da straks lansere min overordnede hypotese for analyse og forståelse av utviklingen av kvenforskningen.

Det er jo langt fra noe ukjent forhold at vitenskap og politikk kan henge sammen, for eksempel på den måten at forskningen framstår som barometer på politisk interesse eller samfunnsinteresse – eller på mangel på slik interesse. Kvenforskningen og svingningene i volum og aktivitetsnivå faller imidlertid i usedvanlig grad sammen med svingningene over tid i den politiske og allmenne interessen for kvenene. Forskningen og forskningsinnsatsen kan slik tjene som speil av samfunnets opptatthet eller mangel på opptatthet, med andre ord: *Forskningen speiler på denne måten minoritetspolitikken*, selv om det alltid finnes forskere som representerer brudd på dette mønsteret, forskere som står fram også i tider der lite forskning utføres. Minne og glemsel, status og manglende status blir i en

---

¹ Denne artikkelen er en revidert versjon av Niemi 2001 (se litteraturlista).

slik kontekst like viktig som forklaring på innsats og mangel på innsats, noe det kronologiske mønsteret i kvenforskningen avspeiler. For som vi skal se, er det her markante svingninger i innsats og aktivitet som er så vidt dramatiske at en faktisk kan tale om flere runder av *oppdagelse* av kvenkulturen, om *oppdagelse* og *gjenoppdagelse*, ja så å si om *oppfinnelse* av kvenene i flere omganger.

Før vi går videre med dette emnet, kan det være på sin plass med en summarisk påminning om kvenenes historie.

Ordet ”kven” dukker for første gang opp i Ottars beretning, nedtegnet ved kong Alfreds hoff i England noe før år 900. Ottars beretning er for øvrig også den første kilden av norrønt opphav som omtaler nordmenn og samer (”finner”). Det bildet som dannes av kvenene på basis av denne kilden, bekreftes og utdypes gjennom andre middelalderkilder, især kongesagaene. Kvenene var et folk med finsk opphav som bodde rundt det innerste av Bottenviken, ”Kvenland”, og som hadde utstrakte forbindelser med omverdenen, også vestover, der forholdet til nordmennene noen ganger var fiendtlig på grunn av rivalisering om ressursene, som handel og skattlegging av samene. Andre ganger gikk nordmennene og kvenene i allianse med hverandre, især mot karelerne. Den kvenske autonomien ble i høymiddelalderen brutt ned av karelerne og av handelsstaten Novgorod, dernest også av svenskekongen. I norrønt materiale brukes kvenbegrepet gjennom senmiddelalderen især om birkarlene, storbønder ved Bottenviken som fra 1300-tallet til begynnelsen av 1600-tallet hadde privilegier fra svenskekongen på skatteinnkreving og handel på Nordkalotten.

I skattemanntall for Finnmark på 1500- og 1600-tallet finner vi en og annen omtalt som kven, men en regulær innvandring av kvener til Nord-Norge begynte ikke før under den store nordiske krigen. Det kan neppe være tvil om at krigshandlingene bidro til flyttingen. Men den var også et resultat av den finske bondekoloniseringen av Lappmarkene. Den siste av en rekke etapper i denne koloniseringen, som tok til i senmiddelalderen, gikk over vannskillene til elvedalene og fjordbotnene ved havet i vest og nord, som til Ofoten, Lyngen, Nordreisa, Alta, Porsanger, Karasjok, Polmak og nedre del av Tanadalen. En kombinasjon av jordhunger og

befolkningsoverskudd på finsk side og ledige ressurser på norsk side gir hovedforklaringen på flyttingen, for øvrig et område som ikke fikk traktatfestede riksgrenser før i 1751 (mellom Norge og Sverige fra Trøndelag og nordover) og 1826 (mellom Norge og Russland). Fra om lag 1830 begynte en ny fase av den kvenske innvandringen til Nord-Norge, nå med preg av masse- og arbeidsvandring og med de ekspansive byene, fiskeværerne og gruvesamfunnene som hoveddestinasjoner. I 1875 utgjorde kvenene om lag 25 % av befolkningen i Finnmark og om lag 8 % av befolkningen i Troms. Mot slutten av 1800-tallet opphørte nesten innvandringen, både på grunn av den økonomiske utviklingen i Finland og Nord-Sverige (med sine finnbygder), den økende direkteutvandringen til USA over finske havner og en mer restriktiv norsk innvandringspolitikk. Til tross for at ”kven” ikke sjelden ble oppfattet som et nedsettende begrep, og at det ikke var i vanlig bruk av gruppen selv, har det befestet seg som etnonym. *Norske kveners forbund* har da også gjennom sin offisielle bruk bidratt vesentlig til å rehabilitere det (Niemi 1991:119–137).

Oversikter og utredninger

Dette foredraget kan støtte seg til flere oversikter og utredninger fra de siste par tiår om kvensk forskning, i tillegg til de forskningshistoriske perspektivene som er trukket i en god del vitenskapelige publikasjoner, som nødvendige ledd i innledningene, der det redegjøres for *Stand der Forschung* og metodiske og teoretiske spørsmål.

Av tidlige arbeider med sterk relevans for kvenforskningen vil jeg særlig trekke fram rapporten fra kvenseminaret i Rovaniemi i 1980, publisert i 1982, med en rekke forskningshistoriske bidrag som til sammen dekker de fleste humanistiske og samfunnsvitenskapelige felt, dog med i alle fall ett fraværende område, nemlig skjønnlitteratur/fiksjon. Denne tospråklige rapporten, *Suomalaiset Jäämeren rannoilla/Finnene ved Nordishavets strand*, kan faktisk ennå i dag – til tross for at den er 20 år gammel – betraktes som et standard referanseverk. Fortsatt har den sterk historiografisk relevans, i tillegg til at den fortsatt er aktuell – kanskje til og med forut for sin tid – når det gjelder vitenskapsteoretiske problemstillinger og refleksjon om disiplinære trender (Kalhama 1982).

Omkring midten av 1990-tallet ble det utført flere mindre utredninger, med ulike bakgrunn og initiativ. Den første var et notat i 1994 som ble utarbeidet av Øystein Aspaas ved Universitetet i Tromsø etter påtrykk fra Norske kveners forbund, fulgt opp av et oppdrag gitt av rektor Ole D. Mjøs, om forskningen ved Universitetet i Tromsø ”om kvenske/finske spørsmål”, der målsettingen var å dokumentere omfanget og arten av kvenforskningen ved dette universitetet (Aspaas 1994). En annen utredning fra om lag samme tid er en rapport laget etter oppdrag fra Norges forskningsråd/Område for kultur og miljø, *Kvensk forskning i Norge*. Gruppen besto av Anna-Riitta Lindgren, Salla Taavetti, Irene Andreassen og undertegnede og ble oversendt forskningsrådet i juni 1995 (*Kvensk forskning i Norge* 1995). Utredningen munnnet ut i et forslag til konkrete satsningsområder for forskningsrådet, som ble delvis fulgt opp, noe jeg skal komme tilbake til. En tredje utredning, som også var den mest ambisiøse av disse tre, var Elin Karikoski og Aud-Kirsti Pedersens *Kvenane/dei finskætta i Noreg. Språk, kultur og tilhøvet til nyinnvandrere*, laget i 1996 etter oppdrag fra Kommunal- og arbeidsdepartementet som ledd i departementets utarbeidelse av stortingsmelding om nyere innvandring til Norge og det flerkulturelle samfunnet (Karikoski & Pedersen 1996). Selv om utredningen dreier seg om mer allmenne aspekter ved historie, kultur og politikk, inneholder den mange observasjoner av forskningshistorisk art. Det bør tilføyes at også i forbindelse med ulike andre utredninger, forskningsprogrammer osv. finnes det innslag av forskningsoversikter, likeså i forbindelse med seminarer mv. av mer avgrenset art, som seminaret om kvensk jordbruk arrangert av Vadsø Museum/Ruija kvenmuseum i 1998 (Skarstein 2000).

Men samtidig må det sies at fraværet og nesten-fraværet av det kvenske feltet er nok så iøynefallende for eksempel i flere av de store utredninger om forskning og høyere utdanning regionalt såvel som nasjonalt. Selv en så ambisiøs og landsdelsfokusert utredning som den Bjørgoutvalget sto for, *Nybrott og gjenreisning. Ny kunnskapspolitikk for Nord-Norge* (NAVF 1990), var tynn når det gjelder kvenforskning. Den nøyde seg stort sett med å slå fast at det var store forskningsutfordringer i den ”språksosiale situasjonen” i landsdelen, samt anbefale en stipendiatstilling i flerspråklig-hetsforskning ved Finnmark distriktshøgskole, nå Høgskolen i Finnmark

(*Nybrott*: 119, 121, 185). I det siste tiåret er det særlig to større utredninger som sier noe om kvensk forskning og utviklingsarbeid. Det gjelder utredningen *Museum. Mangfald, minne, møtestad* (NOU 1996:7), utført etter oppdrag fra Kulturdepartementet, som omtaler kvenkulturen i nord og finnekulturen i sør og peker på mulige arbeidsoppgaver knyttet til modellen om ”ansvarsmuseer” (*Museum*: 66–67, 215). Dernest gjelder det Mjøsutvalgets utredning om høyere utdanning og forskning, *Frihet under ansvar* (NOU 2000:14). Den har et lite kapittel om kvenene, ”Høgre utdanning og kvenene” (s. 396–399), der det ikke fremmes konkrete forslag til tiltak, men der det slås fast at behovet for lærer- og forskerstillinger er betydelig, og at det er nødvendig med ”en ressursinnsats” ved institusjoner som Høgskolen i Finnmark og Universitetet i Tromsø, især ved midler til doktorgrad- og hovedfagstipend. (Det kvenske feltet ble imidlertid ikke fulgt opp i stortingsmeldingen (*St.meld. nr. 27* (2000–2001).) Fra de aller seneste år foreligger det et relevant materiale knyttet til Europarådskonvensjonen for nasjonale minoriteter, som jeg vil vende tilbake til nedenfor.

Jeg tillater meg også å nevne min egen historiografiske artikkel om kvensk og samisk forskningshistorie i boka *Making a Historical Culture. Historiography in Norway* (Niemi 1995:325–346) og artikkelen ”Kvenforskningen: Et forskningshistorisk perspektiv”, som herværende bidrag i særlig grad lener seg til (Niemi 2001:7–30).

I det følgende vil jeg se på temaet kvenforskning i hovedsak allment og derfor vil jeg ikke ha noen ambisjon om å dekke alle de ulike felter og disipliner. Videre vil jeg i all hovedsak ta for meg den norske forskningen om kvenene, dvs. den forskningen som er utført i Norge og ved norske institusjoner, til tross for at det foreligger en ganske omfattende finsk litteratur om kvenene, med økende interesse i den senere tid for finske ”kvenbilder” og finske forskningsbidrag (Ryymin 2001, 2001b; Anttonen 2001). Det bør også presiseres at jeg vil konsentrere meg om forskningen om kvenene i Nord-Norge og dermed overse forskningen om skogfinnene, som faktisk også til tider har vært omtalt som kvener (jf. konferansebidragene til Gabriel Bladt og Maud Wedin). Det ville vært spennende å se samlet på hele det kvenske og skogfinske feltet, men

oppdraget tillater det ikke. Dersom forskningen om skogfinnene hadde blitt trukket inn, ville vi trolig ha sett at denne forskningen mer enn den nordlige kvenforskningen har fokusert på kulturhistorie, med tema som stedsnavn, folkeminne, byggeskikk, svedjebruk osv., altså tema som er relatert til Finnskogene som reliktområde.

Og endelig vil jeg presisere at begrepet ”kvenforskning”, slik det blir anvendt av meg i denne artikkelen, står for et inkluderende heller enn et ekskluderende begrep. Det vil omfatte studier av kvenske tema og problemstillinger i spesifikk forstand og av kvenrelaterte tema i mer generell avgrenset forstand. For denne definisjonen vil det da for eksempel ikke spille noen rolle om forskeren selv er kven eller ikke.

Periodisering og utviklingstrekk

Ut fra den hypotesen jeg har lagt til grunn, vil jeg operere med fire kronologiske perioder i kvenforskningen i Norge. De tre første periodene, som strekker seg fram til om lag 1970, vil bli behandlet heller summarisk, noe som først og fremst har sammenheng med at omfanget på kvenforskningen i Norge fram til da var heller beskjeden. Den siste perioden, fra om lag 1970 til i dag, vil jeg se litt nærmere på fordi man kan spørre om ikke kvenforskningen i denne perioden opplevde et slags paradigmeskifte, både når det gjelder forskningsproduksjon og offentlig innsats.

Første periode, fra 1700-tallet til om lag 1870, spenner idé- og litteraturhistorisk over flere grunnleggende strømninger, fra klassisismen og opplysningstida via romantikken til begynnende realisme. Det er for øvrig lett å se at det ideologiske tankegodset ofte har et etterslep inn i neste fase av den idéhistoriske utviklingen, for eksempel på den måten at klassisismens opptatthet av folkegrupper relatert til natur og naturressurser slepes inn i den romantiske fase, der faktorer som ”folkeånd” og ”folkenes vårløsning” legges til og etter hvert blir dominerende. Denne lange perioden er således karakterisert av nyttefilosofi som etter hvert blir parret med liberale og romantiske ideer, både allment og relatert til etniske minoriteter, herunder kvenene.

På 1700-tallet kan vi knapt tale om noen forskning om kvenene i Norge. Men de er omtalt i en rekke norske topografiske studier. Felles for hele denne litteraturen er for det første at kvenene oppfattes som en egen etnisk gruppe, eller "nation", som er samtidas begrep. Mye av litteraturen diskuterer da også de særegne trekk som skiller kvenene fra de andre "nationer" i nordområdet, samene og nordmennene, for eksempel språk, byggeskikk, håndverkstradisjoner og ikke minst agrarkulturen, som framheves som et særlig kvensk bidrag. For det andre omtales kvenene overveiende positivt i denne litteraturen, som et viktig tilskudd til nordområdets befolkning og bosetting: De var flittige og dyktige, og de var bofaste gårdbrukere i et tynt folkesatt grenseland. Av verker som kan nevnes i denne sammenheng, er major Peter Schnitlers *Grenseeksaminasjonsprotokoller* (Schnitler (1744) 1962/1985), misjonæren Knud Leems store arbeid om samene i Finnmark, som altså også omtaler kvenene (Leem 1767) og Finnmarksamtmanden Sommerfeldt og hans skildring (Sommerfeldt 1799/1800). Slike vurderinger må naturligvis ses i lys av en framtrædende ideologi som fysiokratismen (med sin vektlegging av landbruk og naturressurser og sin nisjetenkning om de ulike nasjoners særlige egenskaper) og i lys av samtidspolitiske spørsmål knyttet til statsgrenser og grensefastsettelse. (Fast bosetting og ressursbruk var et viktig argument for territorialitet under grenseforhandlingene som førte fram til fastsettelsen av den norsksvenske grensen i 1751 og av den norskrussiske grensen i 1826. Men også rettstenkningen på denne tid trakk i favør av å innrømme de ulike "nationer", ikke minst urfolket i nord, samene ("de innfødte", "de eldste i landet"), vide eksklusive rettigheter på grunnlag av "alders tids bruk", til tross for etnisk hierarkisering og også diskriminering i hverdagslivet lokalt.

Mens kvenene altså ble ønsket velkommen til Norge og betraktet positivt av norske forfattere, som et kjærkomment bidrag til bosettingen og økonomien, ble et motsatt bilde tegnet i finske og svenske skildringer: Kvenene var svikere som forlot hjemlandet og unndro seg den plikt de hadde til å dyrke jorda i fedrelandet – gjennom emigrasjonen tappet de moderlandet for folk og ressurser.

Rundt 1840 begynte et klimaskifte å gjøre seg gjeldende i synet på de etniske minoritetene i nord. Det overveiende positive synet ble gradvis avløst av bilder av ”de fremmede” og ”de andre”, som etter hvert ble oppfattet som konkurrenter i forhold til arbeid og ressurser og som nasjonalt truende etter hvert som nasjonsbyggingsbestrebelsene for alvor begynte å gjøre seg gjeldende allment i Norge og spesielt i nord. Rettstenkningen dreide også i disfavør av minoritetsposisjonen: Nå ble individuell rett og ”lik rett for alle” i et bygdelag framhevet framfor kollektiv og eksklusiv rett, noe som særlig rammet samene, med spill-over-effekt også for kvenene. Kvenene, i likhet med andre minoriteter i Norge, ble så å si gjenoppdaget på denne tid, på den måten at det nå oppsto en ny offentlig bevissthet om dem. I 1840-åra utspant det seg en heftig debatt om minoritetspolitikken overfor samene og kvenene, der den framtreddende prest, samemisjonær og språklærer og -forsker Nils Vibe Stockfleth sto i spissen for et liberalt og pluralistisk syn, sterkt farget av den tyske romantikkens oppfatning av kultur, der språk og ”folk” ble koblet sammen, og der det ble gitt en nedarvet rett for ethvert folkeslag til egen kultur og eget språk. Som et ledd i argumentasjonen publiserte Stockfleth omfattende studier av kvenene (og samene), som delvis hadde avhandlingsform, delvis var kompilatoriske der ulike data og bidrag ble publisert (Stockfleth 1848). Stockfleths arbeider representerer uten tvil den vesentligste samlede undersøkelsen av kvenenes historie og samtidig så langt: på den ene siden med videreføring av den beskrivende tradisjon fra de topografiske arbeidene, på den annen side med vektlegging av nye typer kvantifiserte data om befolkningsstørrelse, bosettingsmønster, språk osv., tilveiebrakt gjennom moderne statistikk.

Stockfleths minoritetspolitiske linje tapte. I første halvdel av 1850-tallet gjorde Stortinget flere vedtak som ryddet veien for den assimilasjonspolitik som gradvis ble gjennomført i andre halvdel av århundret, en politikk som da også offisielt ble døpt til ”fornorskningspolitikken”. Men ennå i 1860-åra hang mange av de gamle og positive forestillingene om kvenene igjen hos flere forfattere. Et framtreddende eksempel er Stockfleths fremste elev og arvtaker, Jens Andreas Friis, som i sin kjente bok om Finnmark og de tilgrensende områder av Russland og Finland har en inngående studie av kvenene, med særlig fokus på Vadsø og den kvenske

folkekulturen her, der beskrivelsene av folkegruppens egenskaper nærmest i ethvert henseende er positiv (Friis 1871). Også sentrale forskere og forfattere som Eilert Sundt og Ludvig Kristensen Daa representerte på denne tid et slikt pluralistisk, liberalt syn på kvenene – og samene. Til dels utspant det seg en debatt om kvenene mellom norske og finske forskere. En vitenskapsmann som P.S. Munch delte langt fra Sundt og Daas positive syn på dem: De var, som samene, egentlig ”halvvilde Horder af Tschuder”, hevdet han. Finske forskere på denne tid hadde utviklet ”den finske stammeideologi” der alle finske folkeslag også utenfor Finland ble tegnet i et felles etnisk og kulturelt bilde, alle med livets rett, selv om de nå levde splittet og delvis var undertrykt av andre statsmakter. En slags sentralmyte i dette bildet var at finnene var det nordlige Europas urgamle agrarpionerer, med kvenene som de aller nordligste representanter, en tese som naturligvis skulle tjene som legitimering av deres rett til landet.

Andre periode dekker tidsrommet fra om lag 1870 til om lag den annen verdenskrig, med visse fasemessige utviklingstrekk. Hovedgrunnen til at jeg opererer med én lang periode, er at de bilder av kvenene som nå tegnes, i alle fall i en del av den mest kjente litteraturen, er helt anderledes enn i første periode, i tillegg til at disse bildene bærer sterk grad av kontinuitet gjennom perioden. Nytt ideologisk tankegods smelter sammen med en klar vending i minoritetspolitikken, der ulike utviklingsteorier, fra lamarckisme til sosialdarwinisme, og raseteorier også nedfelles i beskrivelsen av kvenene, ikke minst gjelder det deres psyke og karaktertrekk, som nå oftest blir tegnet negativt, i sterk kontrast til tidsrommet forut. Utviklingen av norsk nasjonalisme, de utenrikspolitiske trusselbilder – med ”utsatte grensestrøk i nord” i særlig fokus – og ideologiene forklarer dette skiftet i politikken såvel som i litteraturen. Kvenene kom på denne måten til å lide samme skjebne som mange andre grenseminoriteter i Europa. Politikken i perioden sett under ett var preget av bestrebelser på nasjonal konformisme og homogenisering med brodd mot minoritetene (Eriksen & Niemi 1981:26–86). I litteraturen ble det nå ikke sjelden tegnet et bilde av kvenene som en finsk irredenta-gruppe – og Finnmark som et Nord-Skandinavias Slesvig. Finske forfattere på sin side uttrykte en utilsløret protest mot den norske assimilasjonspolitikken og understreket enda sterkere enn tidligere kvenenes diaspora-situasjon – de var finlendere i

utlendighet som burde møtes på sin kulturs premisser i sitt nye hjemland. Den finske nasjonalismen fra 1860-tallet, fennomaniene, bidro uten tvil til forestillingene om at det eksisterte ”en finsk fare” i nord, likeså karelianismen fra 1890-tallet med sitt fokus på de ”glemte” finske stammer utenfor riket, der især Karelen framsto som reservoar for ”ektfinskhet”.¹

I samme periode vek interessen for folkeslagenes pluralisme for fokuseringen på nasjonalstat og nasjonalstatens dominante folkeslag: Interessen for ”Völker” vek for interessen for ”Volk”. Det var ikke tilfeldig at kategorier som ”innvandrere” og ”fremmede” ble mer og mer vanlig i litteraturen om kvenene (og også om samene og taterne). Men litteraturen byr på mange uttrykk for ambivalens, der etterslep av tidligere attityder kommer til uttrykk samtidig som de nye ”kvenbilder” trenger seg på. Jens Andreas Friis’ forfatterskap er illustrerende i så måte. Da fornorskningspolitikken strammet seg til for alvor omkring 1880, med særlig brodd mot kvenene (uten at samene unnslopp), kan det synes som om Friis på sett og vis valgte å ”ofre” kvenene for om mulig å ”redde” samene, især var han opptatt av å bevare reindriftssamene (”fjellsamene”) som ”opprinnelig” folkegruppe. I sitt dokumentarforfatterskap og i sine skjønnlitterære arbeider forlater han nå sin gamle og harmoniske ”treraselære”, læren om et likeverdige møte mellom nordmenn, samer og kvener, og erstatter denne med en ”toraselære”, som hevder at et harmonisk møte bare var mulig mellom samer og nordmenn. Kvenene måtte assimileres eller støtes helt ut, dvs. tvinges ut av landet. Denne ”læren”, eller nye kategorikløyningen, ble støttet opp av sterkt nedsettende beskrivelser av kvenene som folkegruppe, der rasebetonte innslag fikk stor betydning for den sementering som fra nå av fant sted av de norske kvenbilder (Hansen & Niemi 2001:350–377). Et klart eksempel på arbeider som på denne måten står i gjeld til Friis, er bindene om Finnmark i Amund Hellands store og autoritative nasjonale verk omkring sekelskiftet 1800/1900, *Norges land og Folk* (bindene om Finnmark og Troms ble publisert i 1905 og 1906). Også i den tendensiøse bestselgeren *Finsk fare*

---

¹ Mesteparten av det konkrete stoffet om finske ”kvenbilder” er hentet fra diverse kapittelutkast til doktoravhandling som dr.art.-student Teemu Ryymin, Universitetet i Tromsø, arbeider med, og som Ryymin generøst har latt meg bruke.

for *Finnmark*, skrevet i 1930-åra av Oslo-journalisten Arthur Rathe, finner vi innslag av denne ”arven” (utgitt 1936).

Men her er også unntak, der den vitenskapelige etnografiske og historiefaglige tradisjonen fra realismen føres videre og moderne historieforskning avspeiles, med Ranke-skolen i Tyskland som forbilde. Jeg trekker fram tre eksempler fra siste halvdel av perioden, som bidro vesentlig til fokusering på kvensk historie, samtidsforhold og språk.

For det første har vi å gjøre med flere mindre arbeider om kvenene (og samene og Nord-Norge generelt) av den danske forfatter og litterat H. Holten-Bechtolsheim ved begynnelsen av 1900-tallet. (Jeg tar med Holten-Bechtolsheim da de fleste arbeidene hans er skrevet på dansk og da de etter alt å dømme fikk en betydelig lezerskare i Norge: Forfatteren synes nærmest å ha blitt oppfattet som norsk!) Arbeidene er nøkterne. Her blir ikke kvenene negativt stigmatisert, men heller ikke heroisert: Fornorskningspolitikken blir beskrevet, men ikke sterkt argumentert for. Delvis behandlet han, interessant nok, kvenene i nord og skogfinnene i sør under ett. Hans arbeid fra 1909 om den finske innvandringen til Norge kan tjene som eksempel (Holten-Bechtolsheim 1909). Det kan være at disse arbeidene av Holten-Bechtolsheim, som var vel kjent med finsk litteratur og samfunnsdebatt, var blitt inspirert av den omfattende debatten om kvenbegrepet som nettopp på denne tid ble trukket i gang i Finland, og som sterkt bidro til essensialisering av kvenene og deres historie, innledet av K. Grotenfeldts kjente artikkel i 1908 og fulgt opp av boka hans om kvenene og Kvenland i 1909 (Grotenfeldt 1909).

Det andre arbeidet fra dette tidsrommet jeg vil trekke fram, er Just Qvigstads lille monografi fra 1921, *Den kvænske indvandring til Nord-Norge*, med hovedvekt på det kronologiske forløp av bosettingshistorien og den regionvise tilpassing, med nøktern aktivisering av statistikk og annet kvantitativt materiale (Qvigstad 1921). Arbeidet må betraktes som en pionerstudie av kvenenes historie og samfunnstilpassing. Qvigstad var i tillegg til skolemann, museumsmann og forsker også politiker, blant annet var han kirke- og undervisningsminister fra 1910–12 (W. Konows regjering), mens fornorskningspolitikken ennå ble eskalert, uten at han

dissenterte på noen måte. Men dette hindret ham øyensynlig ikke i nøkterne vitenskapelige studier av kvenene og ikke minst samene, med tro på vitenskapelig objektivitet og positivistisk metode (Hansen 1992:47–68).

Den tredje og siste forfatter fra dette tidsrom jeg vil nevne som representerer 1800-tallets vitenskapssyn med kildekritikk og empirisme i særlig fokus, og der denne vitenskapelige holdning hevet seg over sterke utslag av hierarkisk utviklings- og rasetenkning, er presten og vitenskapsmannen Johan Beronka (opprinnelig Peronka) i Vadsø, selv med kvensk bakgrunn. Til tross for at Beronka i kulturpolitiske sammenhenger ikke la skjul på at han bar på sosialdarwinistisk tankegods samtidig som han var sterkt kritisk til fornorskningspolitikken særlig overfor kvenene, er lite av dette nedfelt i hans forskning. Hans behandling av kvenene i *Vadsø bys historie*, som han publiserte til byens hundreårsjubileum i 1933, er etter Friis' studie fra 1871 den første historiske og samfunnsmessige caseundersøkelsen vi har om kvenene. En særlig viktig dimensjon ved arbeidet er den koblingen som gjøres mellom kvenene og læstadianismen, som Beronka kjente inngående til både gjennom oppvekst og embetsgjerning. Beronka var også en høyst anerkjent lingvist: Hans studier av de finske dialektene i Porsanger og Varanger er på sine felter banebrytende og er fortsatt standard referansearbeider, med 1925-studien som den fremste (Beronka 1925). Han samarbeidet nært blant annet med finske forskere, for eksempel folkelivsgranskeren Samuli Paulaharju, som i 1928 publiserte sin monumentale og klassiske studie av kvenene (Paulaharju 1928/1973). Den kritiske holdningen til minoritetspolitikken som Beronka etter hvert mer og mer ga uttrykk for, hans opplysningsarbeid blant kvenene og samarbeidet med finske kolleger og institusjoner fikk etter hvert en høy pris: Han ble nærmest presset bort fra embetet og å søke stillinger i Sør-Norge (Eriksen & Niemi 1981:260–61). I sin alderdom uttrykte han både skuffelse over fornorskningspolitikken og pessimisme for kvenenes framtid: "Vår dont er på jorden, vår lønn i himmelen". For øvrig utførte også Qvigstad studier av kvensk språk på 1920-tallet (data innsamlet alt mot slutten av 1800-tallet). På 1930-tallet gjennomførte likeledes finske forskere språklige feltstudier blant kvenene (Lyyli og Martti Repola).

Jeg finner det narutlig å dele etterkrigstida i to, historiografisk såvel som minoritetspolitisk. Vår *tredje periode* blir dermed tidsrommet fra 1945 til om lag 1970. Det som mest av alt karakteriserer denne perioden, er *fraværet* av kvenforskning i Norge, som også stemmer godt med hypotesen min: I samme tidsrom var kvenene nesten fraværende og usynlige i den norske offentligheten (selv om nyere forskning viser at de ikke var det i de hemmelige tjenester (Bergh & Eriksen 1998)). Fra norsk side ble det samlet inn noe tradisjonsstoff i Lyngen (Meilandersamlingen, Tromsø Museum). På 1950- og 60-tallet var den lokale leilighetsforfatteren og dikteren Hans Ronthi enslig svale med avisartikler og også en dokumentarisk føljetongroman om kvenene (Niemi 1990). Ut over på 1960-tallet publiserte læreren Hans Kr. Eriksen en rekke mindre artikler om kvenene i aviser og blader. Den første artikkelen som nådde langt ut blant det historisk interesserte publikum, var trolig ”Kvenene – det finske folket i Norge”, trykt i *Håløygminne* i 1968. I 1973 samlet han sitt stoff om kvenene i boka *Vandrere i grenseland*. Et særlig karakteristisk trekk ved Eriksens arbeider om kvenene er at han i utstrakt grad baserte seg på intervjuer og feltarbeid: Hans arbeider har i dag dermed også interesse som kildemateriale. (Eriksen kan i ettertid vise til et omfattende skjønnlitterært og dokumentarisk forfatterskap, i tillegg til mange års virke som redaktør, særlig for *Nordnorsk magasin*, som han også startet.)

I denne perioden kom det for øvrig to vitenskapelige bidrag som representerer unntakene fra den akademiske tausheten. Riktignok er ingen av dem primært om kvenene, men begge har sterk relevans for kvensk historie og kultur og ikke minst for minoritetspolitikken overfor kvenene. Det dreier seg om Dagmar Sivertsens doktoravhandling om læstadianismen i Norge (1955) og Helge Dahls doktoravhandling innen pedagogikk/skolehistorie om skolen i Finnmark på 1800-tallet (1957). Begge representerer grunnleggende studier innen sine felt.

I andre halvdel av 1960-tallet begynte en ny giv i finsk feltarbeid i Nord-Norge, først innen lingvistikk og sosiolingvistikk og utover på 1970-tallet også innen etnologi, delvis aktualisert av den nye finske innvandringen, nå til den moderne fiskeindustrien nordpå. Særlig aktive var Pertti Virtarantas elever (som Anna-Riitta Lindgren, Marjut Aikio, Riita Maatilainen, Eira

Söderholm, Outi Honkasalo, som arbeidet over store deler av det kvenske bosettingsormådet, og etter hvert kanskje med Nordreisa som særlig tyngdepunkt. I ettertid er det jo helt klart at dette omfattende feltarbeidet ikke bare har gitt gevinst til finske forskningsmiljøer, men også at det har hatt avgjørende betydning for de nye høyere utdannings- og forskningsinstitusjonene i Tromsø og Alta som ble bygget opp fra tidlig på 1970-tallet, i form av rekruttering av vitenskapelig personale og i form av forskningsprofilering og kompetanseoppbygging. Finske og kvenske studier i Norge ville knapt vært mulig uten denne lenken mellom det finske feltarbeidet på 1960- og 70-tallet og dagens vitenskapelige bemanning ved Universitetet i Tromsø og Høgskolen i Finnmark. Alle de nevnte finske studentene gjorde akademiske karrierer i Norge.

På 1960-tallet fant det også sted en virksomhet som vi kan si sto for et slags mentalitetsforberedende arbeid for den økte faglige virksomheten som skulle komme i neste periode, nemlig etablering av norskfinske vennskapsforeninger, økende slektshistorisk arbeid og økt reiseliv mellom Nord-Norge og Nord-Finland/Nord-Sverige. Men alt i alt er det trolig rett å si at denne perioden, fra krigen til om lag 1970, representerte et slags interregnum i forskningen, mellom den tross alt ikke ubetydelige aktiviteten før krigen og den forholdsvis omfattende som skulle komme. Men utviklingstrekkene mot slutten av 1960-tallet tydet på at kvenforskningen nå nærmest gikk svanger. Kvenene var i ferd med å bli gjenoppdaget, for ikke å si ”oppfunnet” på nytt. Både forskere og allmennhet opplevde det nærmest forbausende at det fortsatt fantes flere tusen mennesker som hadde ”alderdommelig finsk” som dagligtale, fra Pasvik og Varanger i øst til Skibotn og Nordreisa i vest.

Fjerde periode kan uten tvil deles inn i faser, ut ifra kriterier som aktiviteten i seg selv og den offentlige satsningen, kanskje med en *runway-fase* på 1970-tallet og en *take-off-fase* på 1980-tallet. I denne perioden sett under ett er det for øvrig en viss asymmetri mellom forskningsinteressen på den ene siden og den politiske oppmerksomhet på den andre. Mens det må slås fast at norske politiske myndigheter hadde en klart reservert minoritetspolitisk holdning til kvenene helt til langt inn på 1990-tallet, nærmest en non-policy-holdning, opplevde kvenforskningen et gjennom-

brudd som nærmest var paradigmatisk. Selv om norske myndigheter på nesten forbløffende vis var minoritetspolitisk tause overfor kvenene, var det en viss offentlig virksomhet som bidro til oppmerksomhet, og som også uten tvil stimulerte forskningen. Den allmenne oppmerksomhet om minoriteter bidro med sitt, der trolig den samiske mobiliseringen fikk en slags spill-over-effekt i forhold til kvenene. Det samme gjorde 1970-tallets verdidebatter med fokus på røtter, lokalmiljø og lokalhistorie osv., som i sin tur ble nedfelt i kulturmeldinger og kulturpolitikk. De nye institusjonene for høyere utdanning og forskning i landsdelen utarbeidet studieretninger og studieplaner rettet inn mot feltet eller med relevans for feltet.

Til listen av tiltak som bidro til å legge forholdene til rette for økt oppmerksomhet om kvenene og om kvensk forskning, bør en særlig vie oppmerksomhet mot utredningsarbeidet om ”norsk-finske kulturforhold” som ble gjort etter oppdrag fra Norsk kulturråd (*Norsk kulturråd* 1976). I utredningen ble for eksempel utdannings- og språkspørsmål tatt opp. Bakgrunnen for kulturrådets initiativ var blant annet flere framstøt fra Foreningene Norden og også spørsmål om kvenene tatt opp i Nordisk ministerråd. Parallelt med utredningsutvalget under Norsk kulturråd ble det for øvrig nedsatt et tilsvarende utvalg i Finland, med representasjon blant annet fra Foreningene Norden i Finland og undervisningsministeriet. Også *Humaniorautredningen* av 1975, gjennomført av NAVF, bidro til relevant faglig oppmerksomhet ved at det ble minnet om det etnisk heterogene Nord-Norge og de forskningsutfordringene dette innebar (dog uten at det ble foreslått å bevilge midler spesielt til kvensk satsing.)

Men før denne økte aktiviteten i Nord-Norge begynte å gjøre seg særlig gjeldende, kom de første arbeidene om kvenene utført i akademiske miljøer. Det dreide seg i første omgang om et knippe hovedoppgaver ved sørnorske universiteter. De aller første var hovedoppgavene i historie til Terje Henninen og Einar Niemi, den første om kvensk flytting til og bosetting i Alta på 1700-tallet, den andre om kvensk flytting til og bosetting i Vadsø på 1800-tallet, begge avlagt i 1972, henholdsvis ved Universitetet i Trondheim (Henninen 1972) og Universitetet i Oslo (Niemi 1972). I løpet av få etterfølgende år ble en rekke hovedoppgaver

skrevet med direkte eller indirekte relevans for kvenene. Etter hvert ble flere disipliner involvert, selv om historie nok sto særlig sterkt i denne aktiviteten på denne tida. Og etter hvert ble det klart at Universitetet i Tromsø hadde overtatt som det faglige senteret for studier med relevans for feltet, selv om kvenske studier aldri ble et særfelt her – for eksempel ble det aldri opprettet stillinger spesielt rettet inn mot feltet, heller ikke forskningsgrupper eller særprofilerte studieopplegg, når en ser bort fra stillingene innen finskstudiet og ad hoc-stillinger knyttet til prosjekter. Et tidlig prosjekt som kan illustrere at kvenrelaterte studier tross alt spente vidt disiplinært, er Anders Forsdals sosialmedisinske forskning i et fler-etnisk miljø i Sør-Varanger, der opplegg og metode ble videreført i flere studier på 1990-tallet.

Det mest omfattende kvenrelaterte norske forskningsprosjektet på 1970-tallet var utvilsomt det såkalte ”Varangerprosjektet” 1973–74, finansiert av NAVF og ledet av konservator (senere professor) Håvard Dahl Bratrein ved Tromsø museum. Hovedvekten ble lagt på feltarbeid med fokus på en rekke tema fra folkekulturen og i hovedsak med etnologistudentene som feltarbeidere. Universitetet i Tromsø hadde ikke (og har heller ikke siden fått) etnologi eller folkeminne som undervisningsfag, og derfor ble medarbeiderne rekruttert fra sørnorske og finske institusjoner. Ett viktig publisert resultat av ”Varangerprosjektet” er Dahl Bratreins studie av ”Varangerhuset”, en kulturell ytring som i hovedsak ble knyttet til kvensk kultur (Dahl Bratrein 1980). Prosjektet ble for øvrig sammenfattende presentert alt i 1974 (Dahl Bratrein 1974). På 1970-tallet begynte også nordiske forsknings- og studentmiljøer især innen etnologi å interessere seg for nordområdene med sin ”marginalitet” og sin kulturdifferensiering, der også kvenene ble ”oppdaget”. For eksempel ble nordiske feltkurs arrangert i kvenmiljø i Finnmark (jf. NEFAs ”fältseminarium” 1979). At denne typen virksomhet hadde sterk nettverksbetydning og også stimulerte forskerrekruttering, er helt klart.

Når jeg har tillatt meg å beskrive 1980-tallet som en take off-fase for kvensk forskning, skyldes det for det første veksten – både i bredde og volum – i den faglige produksjonen ved forsknings- og utdanningsinstitusjonene og ikke minst innen det lokalhistoriske feltet. Som det har

vært sagt i flere sammenhenger: Etter om lag 1980 har nordnorske bygde- og byhistoriske verker skapt et epokeskifte innen genren når det gjelder behandlingen av etniske grupper og etniske prosesser – etter om lag 1980 ville det i alle fall i mesteparten av Nord-Norge nærmest være umulig å skrive slike bøker uten at denne dimensjonen var med. Ivar Bjørklunds bygdebok om Kvæningen har gjerne vært trukket fram som eksempel (Bjørklund 1985).

Men den andre grunnen til at 1980-tallet er et høydepunkt innen kvensk forskning, er at kvenforskningen nå for alvor ble forskningspolitisk fokusert. Et uttrykk for dette var det nevnte kvensemiaaret i Rovaniemi i juni 1980, som samlet forskere fra Finland, Sverige og Norge. Det viktigste i denne sammenheng var imidlertid forskningsrådet (NAVF) store satsning på samisk og kvensk forskning. Etter en omfattende forberedende fase iverksatte forskningsrådet programmet ”Samisk og kvensk språk, historie og kultur” (1981–90), som til da var den største satsning som forskningsrådet hadde gjort innen humaniora. Det ble ledet av en styringsgruppe dominert av medlemmer med forankring i forskningsmiljøene i Nord-Norge. Det ene av tre delprogrammer var særlig innrettet mot kvensk forskning, ”Kvensk språk, litteratur og kultur”, med til sammen 13 av de 60 prosjektene som forskningsprogrammet finansierte. De 13 prosjektene fordelte seg slik: To forskningstipendier (sosiolingvistik og etnologi), forfinansiering av to vitenskapelige stillinger (kvensk kulturvern ved Vadsø museum og finsk språk ved Universitetet i Tromsø), ti hovedfagsstipendier, de aller fleste innen språkforskning, og seminarstøtte. Ett av forskningsstipendiene var samfinansiert med Finlands Akademi og knyttet til et nytt stort forskningsprosjekt i Varanger, det såkalte ”Kvenprosjektet”, igjen med Tromsø museum ved Dahl Bratrein som prosjektleder og igjen med etnologisk feltarbeid som hovedaktivitet. Innen prosjektet bevilget forskningsrådet også midler til en egen forskerstilling og til arbeid med et kvensk arkiv ved Tromsø museum. Et omfattende bibliografisk arbeid ble også påbegynt (Saessalo & Olsen 1987; Sveum 1990, 1994). I tillegg må nevnes at også et par andre prosjekter finansiert av forskningsrådet utenom den spesielle kvenske satsningen hadde klar relevans for kvensk forskning. Et NIBR-prosjekt hadde også sterk aktualitet, der det ble forsket på

kontakten mellom kvener og finske nyinnvandrere (Grønhaug, Saxi og Ase 1986). Likeså bidro lektor Bente Imerslunds lærebokarbeid innen finskundervisningen i videregående skole til miljøet (Imerslund 1981), senere også hennes arbeid med lokale stedsnavn (Imerslund, Lindgren & Hiltunen 1993).

Evalueringsrapporten av forskningsprogrammet ga det kvenske delprogrammet til dels svært god kritikk, især de lingvistiske prosjektene og samarbeidet mellom norske og finske forskere. Rapporten anbefalte videreføring av satsningen, også innen feltet etnologi/kultursosiologi (*Evaluering av forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur* 1992:51, 68, 71–73).

Rapportens anbefalinger ble imidlertid ikke fulgt opp, i alle fall ikke systematisk eller samordnet. Bjørgoutvalgets innstilling, som hadde som mandat å vurdere forskning og høyere utdanning i Nord-Norge under ett, fanget som nevnt heller ikke opp kvensk forskning i særlig grad og var derfor ikke fullt ut egnet som grunnlagsdokument for videreføring av ideer eller prosjekter innen kvensk. Rundt 1990 ble derfor kvensk forskning mer usynliggjort i forskningspolitikken og forskningsbevilgningene. Med etterlep fra det store forskningsprogrammet var det imidlertid ikke så få som fortsatt skrev på sine avhandlinger.

På denne tid hadde Norske kveners forbund kommet på banen, stiftet i 1987, også med klare meninger om kvensk forskning. I det hele kan det synes som om den etnopolitiske debatten forbundet ledet an i, bidro til å holde ved like oppmerksomhet om kvenforskningen. Forbundet sendte en rekke henvendelser til universiteter, høyskoler og forskningsbevilgende myndigheter om saken, likeså bidro forbundet med medieoppslag og publikasjoner (jf. brosjyren *Kvenene – en glemte minoritet*, 1994).

Selv om forskningsrådet på denne tida ikke hadde noe eget program om kvensk forskning eller noen egen kvensk satsning, ble det på ad hoc-basis gitt enkelte stipendier i første halvdel av 1990-tallet, blant annet til tre doktorgradsprosjekter og ett studentprosjekt. Samtidig ble flere forsknings- og nettverksprosjekter finansiert på annet vis igangsatt, deriblant et

sammenlignende prosjekt om trearkitekturen i Nord-Russland, Nord-Norge og Nord-Finland og prosjektet ”Stat, religion og etnisitet” med studenter og ansatte ved universitetene i Tromsø, Umeå, Uleåborg og Arkhangelsk som deltakere.

1994 markerte på sett og vis et vendepunkt i retning av gjenopptakelse av mer målrettet satsning på kvensk forskning. Et par utredninger ble bestilt, som nevnt innledningsvis, både av forskningsrådet (*Kvensk forskning i Norge*, 1995) og av Universitetet i Tromsø (Aspaas 1994), og samme år arrangerte Universitetet i Tromsø et større ”kvenseminar”, med den talende tittelen ”Kvenene – en glemt minoritet?” (Strøm 1995) Kven-forbundet bidro uten tvil til denne aktiviteten, men den nye given sprang nok også ut av de behov som både forskningsrådet og forskningsmiljøene hadde for ny mobilisering i det vakuum som avviklingen av samisk-/kvenskprogrammet hadde resultert i. En økt fokusering på kvenenes minoritetsstilling fant sted på samme tid, både som utslag av den kvenske mobilisering og av Europarådets *Rammekonvensjon for nasjonale minoriteter* (1995), som Norge ble invitert til å ratifisere. Mens kvenene fram til nå hadde blitt kategorisert som ”innvandrere”, ga konvensjonen muligheter til å stige i det minoritetspolitiske hierarkiet, til ”nasjonal minoritet”, for øvrig et krav kvenforbundet hadde stilt siden etableringen (Niemi 2001b:52–59). Norge ratifiserte konvensjonen i 1999.

Med bakgrunn i den økte kvenfokuseringen, lanserte Norges forskningsråd en ”kvensk satsning” med midler fra og med 1996. Midlene, stort sett 1–1,5 millioner kr årlig, ble lyst ut én til to ganger per år, med unntak for 2000 da ingen utlysning fant sted. Siste utlysning så langt, av svært begrensede midler, var for 2002. Det er kjent at forskningsrådet for tida arbeider med nye planer for kvensk forskning, blant annet med bakgrunn i stortingsmeldingen og innstillingen til Stortinget om de nasjonale minoriteter (*St.meld. nr. 15 (2000–2001, Innst. S. nr. 145 (2000–2001))*). Under satsningen fra 1996 til 2002 har det blitt bevilget midler til seminarer, arrangementer, publisering etc., videre til ett forskningsprosjekt (sosiolingvistikk), seks studentstipendier (tre innen historie og ett innen hvert av fagene lingvistikk, litteratur og sosialantropologi) og fem doktorgradsprosjekter (to innen historie og ett innen hvert av fagene språk,

sosiolingvistik og litteratur). I andre halvdel av 1990-tallet er dertil visse andre prosjekter og nettverk kommet til med relevans for kvensk forskning selv om de ikke er rettet spesielt inn mot feltet. Et eksempel er nettverksprosjektet "Kulturelle brytninger" fra 1997 med base ved Universitetet i Tromsø, og med deltakelse av forskere og studenter fra en rekke fagområder, finansiert av Norges forskningsråds "Nye KULT-program".

I denne siste perioden synes også finske forskere igjen å ha oppdaget kvenene, ikke bare som reliktfenomen, men også som levende etnisk gruppe. Blant annet er to finske doktorgrader om kvenene gjennomført på 1990-tallet (Saressalo 1996; Anttonen 1999).

Konklusjon: Status og utfordringer

Hvor står vi da i dag, hva er oppnådd? Svaret er selvsagt avhengig av flere forhold, som vitenskapsteoretisk ståsted og den målestokken vi bruker. I en kvantitativ sammenligning med satsningen på f.eks. samisk forskning faller naturligvis kvenforskningen igjennom: Den offentlige ressursbruken til kvenforskningen er forsvinnende liten sett i en slik sammenligning.

I måling av vitenskapsutvikling brukes ulike modeller, der som kjent "paradigme" og "akkumulasjon" er de sentrale begreper. Sett i lys av begge begrepene og løsrevet fra en kvantitativ komparasjon med sameforskningen vil jeg hevde at kvenforskningen har hatt stor framgang og oppnådd betydelige resultater i løpet av de siste tretti årene. Paradigmebegrepet vil jeg kanskje reservere for første fase av denne trettiårsperioden, dvs. 1970-tallet, da feltet så å si ble gjenopptaget idet det fant sted en grunnleggende ny erkjennelse av feltet både forskningspolitisk og vitenskapsteoretisk, og da også ny metodisk og teoretisk utprøving opplevde et gjennombrudd, disiplinært såvel som flerdisiplinært. Dette var en pionertid!

Men sett bort ifra denne fasen føler jeg at akkumulasjon er et mer dekkende begrep for utviklingen siden – akkumulasjon i den forstand at flere og flere prosjekter er kommet til, mer materiale er samlet, og nye

tema har utvidet feltet. Stadig mer kunnskap er akkumulert, men kanskje uten at teori- og metodefornyelsen er like iøynefallende. For øvrig er det min oppfatning at forskningsutvikling generelt i realiteten er preget av akkumulasjon: Forskergenerasjonene står i konstant gjeld til hverandre, de står på skuldrene til hverandre. Paradigmesprangene er heller sjeldne, i alle fall innen humaniora og samfunnsvitenskap; dessuten kan det naturligvis være problematisk å sette en slik merkelapp på en utvikling eller hendelse.

I en mer konkret vurdering av status, tegner det seg en forholdsvis klar disiplinær og tematisk profil, selv om de fleste områder har positive resultater å vise til, og selv om ingen områder naturligvis er forskningsmessig tømt. Det disiplinære feltet som har vært mest framgangsrikt, er utvilsomt det *lingvistiske*, med sine mange tematiske områder (språk-/dialektstudier, ordtilfang, sosiolingvistikk, navnestudier osv.) Jeg vil også trekke fram *historiedisiplinen* med forholdsvis mange prosjekter og tematiske nyvinninger, som migrasjon og minoritetspolitikk. Det tredje området er *arkiv- og samlingsfeltet*, med etableringen og oppbyggingen av Kvenarkivet ved Tromsø museum/Universitetsmuseet i Tromsø som eksempel. Dett er et felt med sterk potensiell overrisslingseffekt for mange disipliner og også transdisiplinært. Et fjerde felt er *litteraturvitenskapen*, som først mot slutten av 1990-tallet synes å ta av (jf. Kaisa Maliniemi Lindbachs doktoravhandling *Kvenlitteratur i nord. Med spesielt blikk på Idar Kristiansens romaner*. Universitetet i Tromsø 2001).

To disiplinære områder vil jeg særlig kommentere. Det ene er *sosialantropologi*, som jo har vært det mest framgangsrike faget innen etnisk relatert forskning i hele den vestlige verden etter 2. verdenskrig. Det er bemerkelsesverdig at faget nesten glimrer med sitt fravær innen kvenforskningen. Ivar Bjørklunds bidrag var lenge det eneste unntak, med hovedoppgaven i 1978 (*Kvæn - same - norsk. En sosialantropologisk analyse av "De tre stammers møte"*, Universitetet i Tromsø), og den refererte bygdeboka for Kvæningen. Imidlertid var ingen av disse arbeidene primært kvenfokuset, men heller interetnisk relasjonelt innrettet. Vi må helt til Bjørn Olav Megards hovedoppgave i 1999 for å finne den første norske sosialantropologiske avhandlingen som omhandler kvenene (*Kvener og finskætta: En undersøkelse av betegnelse "kvener"*

og ”etterkommere etter finske innvandrere” i politisk diskurs og i utforming av identitetstilknytning). Tema og perspektiv er for øvrig nært beslektet med Marjut Anttonens doktoravhandling. Uten disse to bidragene (sammen med Lassi Saressalos) hadde vi hatt liten forskningsbasert viten om kvensk etnopolitikk og myndighetenes holdninger i dag til kvenene som minoritet.

Det andre disiplinære området som jeg føler behov for å kommentere, er det *etnologiske*, eller ”folkekulturen”, inklusive folkeminnefeltet. På den ene siden er det klart at det er gjort viktig forskning her, byggeskikken er nevnt, likeså bør teoretiske studier trekkes fram, der særlig Venke Olsens bidrag fra ”Kvenprosjektet” bør framheves (Olsen 1982, 1983, 1985). Men det som kanskje har preget dette området mest, er innsamlingsarbeid og feltarbeid, uten at materialet foreløpig er blitt gjort til gjenstand for noe omfattende konkret forskning. Her er det definitivt spennende utfordringer, der også kvenmuseene har en viktig rolle å spille, gjerne i samarbeid med universiteter og høyskoler.

Hva vil så framtida bringe? Hva vil den nye statusen kvenene har fått på 1990-tallet avstedkomme, som ”nasjonal minoritet”, den nye språkstatusen i grunnskolen m.m.? Et lite signal om forpliktende satsning kan en kanskje se i den refererte innstillingen fra Mjøsutvalget, selv om stortingsmeldingens oppfølging ikke er løfterik, slik vi har sett. Stortingsmeldingen om de nasjonale minoritetene og innstillingen til Stortinget om samme sak nevner behovet for forskning, selv om det som sies, er lite eksplisitt. Imidlertid er det interessant at forskningsrådet følger opp saken, som vi har vært inne på.

Et tilbakeblikk viser altså at det ikke er så lite som allikevel er utført av forskning om kvenene. Innen visse fagområder er det faktisk utført mye, mens det innen andre er gjort forbausende lite. Videre må det konstateres at de aller fleste prosjektene er disiplinære og case-pregede. En visjon for framtida kunne da være et større prosjekt, flerdisiplinært innrettet, med komparative perspektiver (der kvenske og skogsfinske tema, kanskje også tornedalfinske, er trukket inn) og med ambisjoner om metodiske og teoretiske nyvinninger?

Denne forskningen vil også i framtida møte store utfordringer i skjæringsfeltet mellom vitenskap og politikk. Den etnopolitiske og minoritetspolitiske dimensjonen er blitt skjerpet i de senere åra. Det skapes forventninger om ”nyttig” forskning både fra myndighetshold og fra minoriteten selv. For eksempel vil det også i framtida være en kamp om historien og den ”rette” tolkning fordi historien oppfattes som viktig både for oppgjør med fortidas urett og for fordeling av goder og rettigheter i dagens og framtidens samfunn. Etikk i forskningen blir ikke mindre viktig under slike forhold.

Referanser

- Anttonen, Marjut (1999). *Etnopolitikkaa Ruijassa. Suomalaislähtöisen västön ideniteettien politisoituminen 1990-luvulla*. SKS. Helsinki (sammendrag på norsk).
- Anttonen, Pertti (2001). ”Etnopolitikk, Nord-Norge og finsk kulturforskning. To doktoravhandlinger om kvenspørsmål”. I T. Ryymin & E. Karikoski (red.), *Kvensk forskning. Rapport fra kvensemiaaret ved Universitetet i Tromsø, mai 2000*. Skriftserie fra Institutt for historie, nr 2, Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Aspaas, Øystein (1994). *Forskning om kvenske/finske spørsmål ved Universitetet i Tromsø*. Notat. Universitetet i Tromsø.
- Bergh, Trond & Eriksen, Knut Einar (1998). *Den hemmelige krigen. Overvåking i Norge 1914–1997*. Bd. 2. Oslo.
- Beronka, Johan (1925). *Iagttagelser fra orddannelses- og formlæren i de finske dialekter i Vadsø og Porsanger*. Skrifter utgitt av det norske Videnskapsakademi 1925. II. Hist.filo. klasse nr. 1. Oslo.
- Beronka, Johan (1933). *Vadsø bys historie*. Vadsø.
- Bjørklund, Ivar (1985). *Fjordfolket i Kvænangen. Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550–1980*. Oslo.
- Dahl, Helge (1957). *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814 til 1905*. Oslo.
- Eriksen, Hans Kr. (1968). ”Kvenene – det finske folket i Norge”. *Håløygminne*.
- Eriksen, Hans Kr. (1973). *Vandrere i grenseland*. Oslo.

- Eriksen, Knut Einar & Niemi, Einar (1981). *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860–1940*. Oslo–Bergen–Tromsø.
- Evaluering av forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur* (1992). Norges allmennvitenskapelige forskningsråd. [Oslo].
- Friis, Jens Andreas (1871). *En Sommer i Finmarken, russisk Lapland og Nordkarelen*. Kristiania.
- Grotenfeldt, K. (1909). *Ueber die altlen Kvänen und Kvänland*. Helsingfors.
- Grønhaug, Reidar, Saxi, Hans Petter & Aase, Tor Halfdan (1986). *Tilpasninger blant finske nyinnvandrere i Øst-Finnmark*. NIBR-rapport 1996–7. Oslo–Alta–Trondheim.
- Hansen, Lars Ivar (1992). "Just Qvigstad's Contribution to the Study of Sami Culture". I *Acta Borealia*, nr. 2/1992. Oslo.
- Hansen, Lars Ivar & Niemi, Einar (2001). "Samisk forskning ved et tidsskifte: Jens Andreas Friis og lappologien – vitenskap og politikk". I Seglen, Eli (red.), *Vitenskap, teknologi og samfunn. En innføring i vitenskapenes teori og praksis*. Oslo.
- Henninen, Terje (1972). *Den kvenske innvandring til Alta på 1700-tallet*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Trondheim 1972.
- Holten-Bechtolsheim, H. (1909). "Finnernes indvandring til Norge". I *Nordisk tidsskrift*. Stockholm.
- Imerslund, Bente (1981). *Ymmerän! Lærebok i finsk*. Oslo.
- Imerslund, Bente, Lindgren, Anna-Riitta & Hiltunen, Petri (1993). *Finske stedsnavn i Nordreisa*. Storslett.
- Innst. S. nr. 145 (2000-2001). *Innstilling fra kommunalkomiteen om Nasjonale minoriteter i Noreg – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*.
- Kalhama, M.-L., red. (1982). *Suomalaiset jäämeren rannoilla/Finnene ved Ishavets strender*. Turku
- Karikoski, Elin & Pedersen, Aud-Kirsti (1996). *Kvenane/dei finskætta i Noreg. Språk, kultur og tilhøvet til nyinnvandrarar*. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Kvensk forskning i Norge. Rapport fra arbeidsgruppe* (1995). Norges forskningsråd, Oslo.
- Leem, Knud (1776). *Beskrivelse over Finmarkens Lapper*. København.

- NEFAs fältseminarium 1979. *Kiberg Finnmarken. Rapport fra NEFAs fältseminarium 1979*. Helsingfors 1980.
- Niemi, Einar (1972). *Migrasjonen fra Nord-Finland og Nord-Sverige til Vadsø by og landdistrikt 1845–1885*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1972. (Nyutgitt 1977, *Oppbrudd og tilpassing. Den finske flyttingen til Vadsø 1845–1885*. Vadsø)
- Niemi, Einar (1990). "Hans Ronthi - historieforteller og diktersjel". I *Varanger. Årbok 1990*. Vadsø.
- Niemi, Einar (1991). "Kven – et omdiskutert begrep". I *Varanger. Årbok 1991*. Vadsø.
- Niemi, Einar (1996). "History of Minorities: The Sami and the Kvens". I W.H. Hubbard et al. (eds.), *Making a Historical Culture. Historiography in Norway*. Oslo–Copenhagen–Stockholm–Boston.
- Niemi, Einar (2001). "Kvenforskningen: Et forskningshistorisk perspektiv". I T. Ryymin & E. Karikoski (red.), *Kvensk forskning. Rapport fra kvensemiaaret ved Universitetet i Tromsø, mai 2000*. Skriftserie fra Institutt for historie, nr. 2, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Niemi, Einar (2001b). "Om politikk og kategorien "innvandrere"". I *Ottar* nr 3/2001, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- NOU 1996:7 *Museum. Mangfald, minne, møtestad*.
- NOU 2000:14 *Frihet med ansvar*.
- Norsk kulturråd (1976). Innstilling om norsk-finske kulturforhold*. Oslo.
- Nybrott og gjenreisning. Ny kunnskapspolitikk for Nord-Norge. Innstilling fra et utvalg oppnevnt av NAVFs styre (1990)*. Oslo.
- Olsen, Venke (1982). *Hva er grunnlaget for bevaring og utvikling av finsk kultur i Nord-Norge? Et forsøk på situasjonsanalyse av finskættede i Finnmark og Nord-Troms som etnolingvistisk minoritet*. Arbeidsrapport fra prosjektet "Finsk kulturforskning i Nord-Norge". Trondheim/Tromsø museum. Tromsø.
- Olsen, Venke (1983). "Finsk etnisitet mellom norsk storsamfunn og samisk minoritet belyst ut fra begrepet etnonym". I J. Sandnes, A. Kjelland & I. Østerlie (red.), *Folk og ressurser i nord*. Trondheim.
- Olsen, Venke (1985). *Inngruppe- og utgruppenavn i kommunikasjon mellom etniske grupper*. Arbeidsrapport nr 2, Tromsø museum. Tromsø.

- Paulaharju, Samuli (1928). *Ruijan suomalaisia*. Helsinki. Svensk utgave 1973: *Finmarkens folk*. Stockholm.
- Qvigstad, Just (1921). Den kvænske indvandring til Nord-Norge. I: *Tromsø Museums Årshefte 1920*. Tromsø.
- Ryymän, Teemu (2001). "Den norske fare" - minoritetspolitikken overfor kvenene sett fra Finland". I F. Fagertun, J.E. Myhre & T. Ryymän (red.), *Det farefulle nord. Trusler og trusseloppfatninger knyttet til Nord-Norge gjennom tusen år. Rapport fra det 25. nordnorske historieseminar, Tromsø 29.9.–1.10. 2000*. Skriftserie fra Institutt for historie, nr. 1, Universitetet i Tromsø, Tromsø
- Ryymän, Teemu (2001b). "Representing the Kvens. Images of Arctic Finnishness in the Interwar Period". I K. Granquist & U. Spring (eds.), *Representing. Gender, Ethnicity and Nation in Word and Image*. Kvinnforsk Occasional Papers 4/2001. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Saressalo, Lassi & Olsen, Venke (1987). *Bibliografia kveenistä/Kvensk bibliografi*. Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Saressalo, Lassi (1996). *Kveenit. Tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä*. SKS. Helsinki (sammendrag på norsk).
- Schnitler, Peter (1962 og 1985). *Grenseeksaminasjonsprotokoller*, bd. I og III. Oslo.
- Sivertsen, Dagmar (1955). *Læstadianismen i Norge*. Oslo.
- Skarstein, Sigrid, red. (2000). Jordbruk og torvtaking i kvenområder og skogsfinnske områder. I *Vadsø museum/Ruija kvenmuseum, skriftserie nr. 2*. Vadsø.
- Sommerfeldt, H.O (1899/1800). "Kort Beskrivelse over Finmarken". I *Topographisk Journal*. Christiania.
- Stockfleth, N.V. (1848). *Bidrag til Kundskab om Qvænerne i Kongeriget Norge*. Christiania.
- Strøm, Anne T., red. (1995). *Rapport fra seminaret "Kvenene - en glemt minoritet*. Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Sveum, Tor (1990). *Finner i Nord-Troms og Finnmark. Bibliografi*. Universitetsbiblioteket i Tromsø. Tromsø.
- Sveum, Tor (1994). *Kvensk bibliografi til 1994*. Universitetsbiblioteket i Tromsø. Tromsø.

St.meld. nr. 15 (2000–2001). Nasjonale minoriteter i Noreg – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar.

St.meld. nr. 27 (2000–2001). Gjør din plikt – krev din rett. Kvalitetsreform av høgere utdanning.

Andres kontekster og egne

Kulturforskning på fremmede enger

Jens-Ivar Nergård

---

1. Vi og de andre - feltarbeidets doble blikk

Kulturforskningen er særlig forpliktet til å gjøre rede for de fenomen den studerer i de sammenhenger den studerer dem. Det er en erkjennelse denne forskningen gjerne tar vare på i skillet mellom selve fenomenet og dets kontekst. Allerede i utgangspunktet hefter det imidlertid noe tvetydig ved dette skillet. For det er ikke slik at vi først forstår et fenomen og deretter den situasjon eller sammenheng det inngår i. Bare når vi forstår akkurat den sammenhengen et bestemt fenomen tilhører, forstår vi nøyaktig hva slags fenomen det er. Denne utfordringen er ett av kulturforskningens kardinalproblem. Vi kunne kanskje si at det er aller strengest formulert i Wittgensteins senfilosofi når han poengterer at språket får sin betydning gjennom vår konkrete bruk av det: "Philosophers very often talk about investigating, analysing, the meaning of words. But let's not forget that a word hasn't got a meaning given to it, as it were, by a power independent of us, so that there could be a kind of scientific investigation into what the word really means. A word has the meaning someone has given to it. (B&B s. 28). På samme måte som et ord får sin betydning fra sin konkrete bruk, kan vi si at et bestemt fenomen får sin identitet fra den bestemte sammenheng det forekommer i.

En av kulturforskningens oppgaver er å gjøre rede for slike sammenhenger mellom et fenomen og dets kontekst. Som teoretisk utfordring får denne oppgaven sin kompleksitet gjennom et enkelt forhold: Kulturforskeren opererer ofte på fremmede enge. Det innebærer - i praksis - at to ulike kontekster uvilkårlig gjør seg gjeldende for forskeren: den som bringes med til feltet i form av egne erfaringer og begreper fra den verden han eller

hun kommer fra, og den erfaring og de begreper som finnes i den verden forskeren kommer til - feltets egne.

De begreper og den erfaring forskeren bringer med til feltet, skaper - i første omgang - den sammenheng eller kontekst forskeren identifiserer feltets fenomen i. Det er ikke feltets egen kontekst og derfor heller ikke feltets fenomen forskeren i fremmed landskap ser. Kulturforskeren har imidlertid ingen alternativer til dette skjema for forståelsen av sitt felt.

Feltarbeidet krever tid. Det tar tid før feltet langsomt forvandles til seg selv - til det blir fremmed for feltforskeren. Jeg har i en annen sammenheng kalt denne tiden "feltarbeidets tid". Det er den tid det tar å la feltets observasjoner skifte fra feltarbeiderens til feltets kontekst.

Den utfordring jeg her peker på, forbigås ofte i stillhet i kulturforskningens metodebøker. Men den behandles også inngående i den avanserte kulturforskningens teori. Den er del av et mer allment erkjennelsesteoretisk problem vi kan kalle kulturforskningens særegne dialektikk.

Denne forskningen - slik den bl.a. kommer til uttrykk i feltarbeidet - krever et dobbelt blick. Det må både være innoverskuende og utoverskuende, slik salige Ibsens var. Vårt utoverskuende blick har en tendens til å ta verden for gitt. Men den verden vi tar for gitt, har ingen grenser. Det blick som opererer i vår tatt-for-gitt-verden, kaller den norske filosofen Jakob Meløe "det døde blick".²⁾ Det døde blick ser inn i en verden uten grenser. Det ser ikke selv og av seg selv at det tar feil. Meløe stiller "det ukyndige blick" som det døde blickets motsats. Det ukyndige blick ser at det ikke ser. Men hva det ikke ser, er ikke innafor dets rekkevidde. Det blicket som både ser at det ikke ser og ser hva det ikke ser, kaller Meløe det "kyndige blick".

Det døde blick er ikke dobbelt. Det er ikke innoverskuende. Derfor ser det heller ingen grenser mellom den verden det beskuer, og den verden det beskuer fra. Historien om vestlig etnosentrisme i kulturforskningen er historien om det døde blick.

Vi kan tenke oss ulike varianter av det døde blikk. En av dem er at den verden og det skjema kulturforskeren bringer med til kulturmøtene, bare reproducerer det fremmede i dette skjema. Det innebærer en omskriving av feltet - fra den kontekst det allerede er, til den forskeren har med. En annen variant er at forskeren ikke ser det ved feltet han eller hun ikke allerede har begrep og kategorier for i den verden som bringes med til feltet. Det innebærer at de begrep og kategorier som bringes med, bestemmer hva forskeren ser i feltet. For nå erstatter den verden som bringes med, den som er der allerede.

Det er i en viss forstand denne erfaringen - brakt til feltet av oss selv - som gjør feltet fremmed. Det fremmede oppstår først i selve kulturmøtet. Den verden feltet er allerede blir tatt for gitt av de som er der allerede. Den er nedfelt i en lang rekke praksisformer med sine egne begrep. Den er både usynlig og utilgjengelig for den fremmede som trer inn. Men denne usynlighet og utilgjengelighet oppstår og forsterkes fordi kulturforskeren uvilkaarlig tar for gitt at de praksisformer og begrep som er med til feltet, er gyldige også der. Det hjelper lite at feltarbeideren øver seg mentalt på å være fremmed - å være lydhør for det som allerede er i feltet. Det er en viktig forutsetning for at feltet skal åpne seg som noe fremmed etter hvert. Men feltarbeideren ser feltet fra første øyeblikk - med de begrep han eller hun har allerede.

Det er i dette sammensatte kompleks av utfordringer kulturforskningens dramatiske element ligger. Og det er her feiltolkningenes hovedkilde ligger. Antropologiens advarsler til feltarbeideren mot å "go native" har stort sett ikke ført til annet enn at feltforskere har prøvd å gripe feltets fremmedhet med metodiske grep. Det har i sin tur bidratt til en godt synlig ritualisering av antropologiske studier og tekster. Noen antropologer - som Clifford Geertz - har de senere år tatt til orde for en total omskrivning av feltarbeidets epistemologiske utfordringer fordi disse problemene oppfattes som uløselige. Geertz' eget forslag er at kulturforskningen og antropologiske tekster bare kan betraktes som en bestemt form for diktning eller forfatterskap der vi ikke skiller klart mellom den verden vi studerer, og den vi studerer den fra.

2. Det fremmede - i praksis

I praksis handler den utfordringen vi her står ovenfor, om en lang rekke forhold som griper inn i hverandre. Hva slags kontekster vi ikke bør se eller dikte opp, er ett av dem. Antropologiens historie viser at kulturstudier har en normativ side, og at den må tas på alvor. Vi kunne - om vi ser på kulturforskningens historie - lett regne opp en lang rekke kontekster den ikke burde ha diktet opp. Antropologiens sterke understrekning av forskjellen mellom vestlige og ikke-vestlige sivilisasjoner eller kulturer er en av dem. Den har svekket tilliten til faget. Det sterke skillet mellom oss og dem - mellom oss i den vitenskapelige verden og alle de andre - hører til den ulykkelige delen av fagets historie. Men det reflekterer også en bestemt forståelse av det vestlige fremskrittet og de begrep vi har utviklet om det.

I etterpåklokskapens lys er det alltid lettest å felle dommer. Men det er også noe evigvarende menneskelig ved de situasjoner der vi alltid setter oss selv i sentrum. Dørstokkmilen har alltid vært den lengste. Derfor er og blir kulturforskningens vedvarende utfordring å håndtere møtet med det fremmede med anerkjennelse og respekt. Kulturforskningens interesse for forskjeller - iveren etter å finne det som er annerledes - gjør at denne forskningen ofte snubler i det aspekt ved kulturforskjellene som har med menneskeverd å gjøre. Det vi ser i feltet, skal også bringe det ståsted det blir sett fra, inn i forskerens undrende søkelys. Om blikket ikke også vendes innover, blir feltforskeren bare forledet av sin egen erfaring.

Her skal jeg ikke gå over bekken etter vann, uten ønske om å bli oppfattet som en som vil svinge seg selv til de store høyder. Da jeg gjorde mitt første feltarbeid i en fornorsket samisk kystbygd i Nord-Norge på slutten av 70-tallet, ble jeg slått av det jeg umiddelbart oppfattet som fattigslige økonomiske kår i det samfunnet jeg arbeidet i.

Hvorfor?

Jeg hadde selv vokst opp i en nord-norsk kystbygd. Jeg kan godt huske at jeg om kveldene før jeg sovnet i min barndoms seng, kunne telle de store pappspikerhodene på umalte veggplater i soverommet. Slik var det i mange

hus i Ullsfjord på 70-tallet. Da hadde mitt barndoms hjem for lenge siden både fått maling og maleri på veggene. Ullsfjord var på slutten av 70 -tallet m.a.o. på 50-tallsnivå, sammenliknet med forholdene i min egen hjembygd. Men var de kommet kortere i den økonomiske utviklingen? Jeg grep meg selv i tanken allerede da og leverte noen argument mot denne oppfatningen i avhandlingen, mest som et svar til meg selv. Men hvorfor dukket akkurat denne problemstillingen opp for meg der og da? Svaret er antakelig enkelt. Min egen erfaring forbandt umalte vegger med dårlig økonomi. Jeg hadde ingen andre referanser. Eksemplet viser ingenting annet enn hvor lett den egne erfaringen slipper til i feltet når du stiller deg selv spørsmål eller får fantasier om det du ser. Ser gjør du hele tiden. Den som selv har gjort feltarbeid, vet hvordan en dag i feltet omsettes til ideer, spekulasjoner og fantasier på kvelds- og nattertid.

I ettertid har jeg forstått mer av umalte vegger i Ullsfjord sent på 70-tallet. Min far gjorde huset ferdig når han hadde tid - og kanskje råd. Noen ganger var det i omvendt rekkefølge. Men ikke alltid. I Ullsfjord hadde de kanskje tid, men ikke råd. Men her var også et annet problem det skulle ta mange år før jeg forstod, i alle fall bedre enn da.

I Ullsfjord var det på 70-tallet om å gjøre å være samisk og norsk på samme tid. Det første måtte ingen utenforstående vite om, selv om de fleste besteforeldre og mange foreldre i bygda snakket samisk. Mange var også læstadianere. I følge læstadiansk skikk skulle hus og folk være spartansk utrustet: husene i utsmykning og folk i livsstil og klesvei. Kombinasjonshusholdningen basert på fjordfiske og småbruk gav for så vidt ikke annet utkomme heller. Men om så var eksisterte det strenge forbud mot fjas og stas. I et indre regnskap hadde dette også noe med kulturbevaring å gjøre. I dette regnskapet var den ytterst spartanske levemåten en del av den kulturelle selvtukt og selvbestaltning. Derfor var den strenge askese et viktig grunnelement i den økonomi som hørte til en livsform basert på småbruk og fjordfiske. En livsførsel som søkte økonomisk velstand, ville dessuten bryte med målet om størst mulig uavhengighet til norske myndigheter og det norske storsamfunnet.

I sin utsatte minoritetsposisjon – kneblet over et par tre århundrer av en brutal fornorskningspolitikk - har det ”fattigslige” Ullsfjord på 70-tallet stått stadig klarere frem for meg som en kulturell overlevelsesstrategi. Den læstadianske bevegelsen har vært en viktig forkledning for Ullsfjords og mange andre samiske bygders skjulte agenda. Den har vært en hendig svøpe og usynlighetshatt om en *samisk* livsførsel og væremåte som ikke kunne eller måtte være synlig i det offentlige norske rom.

3. Læstadianismen - samisk annektering av det kulturelt fremmede

Den læstadianske bevegelsen vokste fram i de samiske og finske traktene rundt Karesuando. Bevegelsen bærer sitt navn etter sin opphavsmann, den svensk-samiske teologen Lars Levi Læstadius (1800-1861). Han var prest i Karesuando menighet i perioden 1826-1849. Blant kirke- og religionshistorikerne er det enighet om at den egentlige overgangen til kristendom i de samiske områdene kom ved læstadianismen. Den oppslutningen bevegelsen fikk i det samiske og finske miljøet, lar seg neppe forstå som en religiøs vekkelse alene. Her var et sammentreff av en rekke ulike forhold.

I Norge fikk vekkelsen ikke bare oppslutning. De samiske samfunnene ble organisert innenfor den lekmannsbevegelsen læstadianismen etter hvert ble: de sjøsamiske samfunn langs kysten i den såkalte Lyngen-retningen og den samiske befolkningen i innlandet i den såkalte Førstefødt-retningen. Fremveksten av den læstadianske bevegelsen går parallelt med en aggressiv fornorskningspolitikk. Samisk språk ble forbudt i skolene. Statens jord i Finnmark skulle i tråd med den såkalte ”Jordsalgsloven” av 1902 ikke kunne kjøpes av andre enn nordmenn. Fra 1905 bygde norske myndigheter de såkalte statsinternatene i vårt nordligste fylke. Internatene var tenkt som den endelige løsning for de fornorskningsframstøt myndighetene satte inn mot den samiske befolkningen.

Denne politikken gav uten tvil viktig skyvekraft til den religiøse og kulturelle vekkelsen den læstadianske bevegelsen ble. Den spredte seg etter hvert til det samiske og finske miljøet på hele Nordkalotten - som et åndelig frirom.

De læstadianske predikantene utviklet etter hvert sin egen teologi. Ett av særtrekkene var deres sterke vektlegging på skillet mellom det åndelige og det religiøse univers - et skille som opprinnelig ble lånt fra Luther. De tradisjonelle samiske livsverdier som var mest truet, ble innskrevet i det religiøse og åndelige univers som et motstykke til det verdslige norske, som trengte seg på. Derfor ble det nå viktig å skille mellom det åndelige og det verdslige univers. Og til dette prosjektet var Luthers toregimentslære et hendig redskap. Også en lang rekke andre av bevegelsens teologiske særtekk har blitt oppfattet som uvesentlige i teologisk forstand. Utenfra har disse blitt betraktet som en del av bevegelsens fanatisme og fundamentalisme. Men nettopp den sterke markeringen av teologiske stridsspørsmål skaffet de samfunn som forsøkte å isolere seg fra norske myndigheters ulike koloniseringsframstøt, mulighet til en avpolitisert og maskert politisk revolt. Det gjelder bl.a. spørsmålet om dåp og gjengifte. Disse teologiske markørene har bidratt til å ”splitte” bevegelsen fra kirken. De har splittet bevegelsen innad også, men hele tiden i klarere avgrensede kulturelle områder etter hvert som de ulike samiske samfunn måtte finne nye uttrykksformer under det sterke fornorskningspresset. Her var også en annen viktig drivkraft norske myndigheter ikke har vært i stand til å gjennomskue: Den førkristne samiske religion var en naturreligion. Det betyr i første rekke at guddommen åpenbarte seg i naturen. Naturkreftene og naturens luner var manifestasjoner av disse kreftene. Dette er en verdensanskuelse vestlig tenkning har hatt vanskelig for å oppfatte som et fullt ut rasjonelt forhold til naturen.

I den samiske tradisjonen er den dyrekjøpte erfaring ofte en sakralisert erfaring. Den kan stamme fra en ulykke i et område der en reinflokk en gang har utløst et ras, gått gjennom isen på et fjellvann etc. etc. Hendelsen huskes gjennom et minnesagn der dette stedet nå har en vokter som viser seg fram når folk og dyr er i fare. Uten den strenge fortrolighet med og kjennskap til den erfaring et slikt minnesagn tar vare på, blir disse skikkelsene lett ”overnaturlige”. Vestlige kulturforskere har ofte oppfattet slike minnesagn som ’myter’ og ’magi’ som hos ”naturfolk” var forankret i en forestilling om at naturen selv hadde en sjel. En slik forestilling av såkalte naturfolks naturforståelse har stått sterkt i det internasjonale antropologimiljøet gjennom mesteparten av det 20. århundret.

I realiteten gjenspeiler minnesagnene en meget avansert forståelse av naturen og en viktig måte å holde levende den erfaring en livsform har skaffet seg med å bruke den over mange generasjoner. Tar en bort den erfaring som hører til slike minnesagn - den verden de hviler på -, tar en samtidig bort deres rasjonale.

Den naturreligiøse tradisjonen slik vi treffer den i mange samiske livsformer, har sin dypeste forankring i en inngående fortrolighet med naturen. En fiskeelv har alltid sine gode fiskeplasser. Kunnskapen om dem er utviklet over generasjoner. Men disse fiskeplassene er ikke på de samme stedene i elva fra år til år. I en stor elv som Tana i Finnmark avgjør vårflommen hvordan bunnforholdene i elva blir hvert år. Bunnforholdene avgjør hvor de gode fiskeplassene blir. De gode fiskeplassene er en kombinasjon av vannstand, bunnforhold, vær og temperatur. Det ene året er de gode fiskeplassene derfor på ett sted - et annet år andre steder. Bare den som kan "lese" disse elementene i sammenheng, vet hvor de gode fiskeplassene er hvert år.

For den som er fremmed for fiskeplassenes årvisse omskiftninger, får denne sterke innlevelsen i naturens egen foranderlighet lett mystikkens skjær over seg. For den som er fortrolig med naturens årvisse forandringer, er slik fortrolighet like selvfølgelig. Den gode fiskeplassen identifiseres hvert år gjennom en spørrende holdning til de stadige omskiftninger i naturen. Erfaring og dyp fortrolighet med naturen er forutsetningen for en slik spørrende holdning. Det elvefiskeren ser etter hvert år, er allerede innarbeidet i et bestemt mønster i selve betraktningen. Det er dette mønstret - dette bestemte blikket - som peker ut de beste fiskeplassene fra år til år. For å være i posisjon til å se og å spørre på den rette måten må elvefiskeren oppvise den ydmykhet overfor naturen som gir adgang til innsikten i elvens orden hvert år.

En slik ydmykhet kjenner vi i Vesten antakelig best fra de religiøse domener i vår tilværelse. Det er ikke alltid knyttet til en bestemt guddom hos oss heller. Det kan like gjerne være en sterk opplevelse av musikk, kunst eller skjønnhet i sine mange ulike former. Det naturreligiøse element i tradisjonell samisk naturforståelse består på den ene siden i streng

fortrolighet med naturen slik den framtrer for det formål livsformen utnytter dens ressurser. Samtidig består den i en innlevelse som peker ut over den aktuelle situasjonen. En parallell kunne her være den som lytter til et klassisk musikkstykke med stor kyndighet i dets ulike partiturer og samtidig oppdager stadig nye sider ved dets skjønnhet.

En implikasjon av den naturreligiøse innstillingen er at mennesket ikke kontrollerer eller har herredømme over naturen. En lyttende holdning til naturen kan derfor også betraktes som en *dypøkologisk* forståelse av den. I den samiske tradisjonen kommer dette dypøkologiske aspektet til uttrykk gjennom sakraliseringen av erfaringene med å høste naturen. Et fiskevann har sin vokter som vet å si fra om noen forsynte seg for grådige av fisken. Denne vokteren av vannet er samtidig et kollektivt påbud om å høste det med skånsomhet og omtanke. Hele det oppbud av voktere og varsler vi finner i tradisjonell samisk naturforståelse, kan betraktes som dyp innsikt i naturens bærekraft. Sett fra de livsformer som baserer seg på høsting av naturen, er de naturreligiøse uttrykk dypt rasjonelle. De bærer ikke bare i seg den konkrete kunnskap som trenges til å forvalte natur og naturressurser med skånsomhet. De bærer også i seg den nødvendige sensitivitet for naturens egen bærekraft. I vestlig kulturforskning har denne kosmologi og verdensanskuelse blitt forstått ganske annerledes. Betydningen av ordet ”primitiv” har ofte stått for det element ved naturforståelsen den vestlige kulturforsker selv manglet erfaring med og derfor heller ikke forstod.

Freud diskuterer i ett av sine senere kulturfilosofiske arbeider nettopp dette forholdet. Han er i ”Totem och Tabu” bl.a. opptatt av å forstå den ”primitive animismen”. Han antar at den hos naturfolk består i å tilskrive naturen en sjel, i et forsøk på å ha kontroll over den. Hos Freud er det ikke innsikt, men mangel på innsikt i forholdet mellom menneske og natur som er animismens opphav: ”Anderna och demonerna är, som tidigare nämnts, ingenting annat än projektioner av hennes kansloimpulser” (s. 107). Han betraktet - i tråd med sin samtids oppfatninger av det vestlige samfunnets vitenskapelige og teknologiske framskritt - at det ”primitive” mennesket manglet innsikt i psykens virkemåte, og at naturen bare var et naturlig objekt for projeksjoner av den indre verden på den ytre: ”Vi är altså

førberedda på att finna att den primitiva människan förlade stukturella förhållande i sitt eget psyke till yttervärlden” (s. 106). Freud hadde erfaring med slike kontrollerende projeksjoner fra behandlingen av tvangsnevrotikere. I tvangsnevrosen kan denne projeksjonen forstås som uttrykk for et magisk ønske hos pasienten om å kontrollere omverden ved å besjele ting, gjenstander eller personer. Freud vil i ”Totem och Tabu” forsøke å vise at opphavet til denne formen for primitiv projeksjon finnes i all magi hos såkalte naturfolk. Det naturreligiøse innslag hos naturfolk blir hos Freud slik omskrevet fra dypøkologiske til ubevisste og delvis uutviklede mentale manifestasjoner: ”Människans första teoretiska prestation - skapandet av andar - skulle altså främspringa ur samma källa som de första moraliska restriktioner som hon underkastar sig, tabuföreskrifterna” (s. 108).

Jung går enda lenger enn Freud. Han formulerte det berømte utsagn om at myter tenker i den primitive, og at primitiv tenkning følgelig foregår på et ubevisst plan. Det primitive mennesket fremsto i den sosialdarwinistiske tradisjonen slik ikke bare som uutviklet. Det var også en skapning i mellomrommet mellom mennesker og dyr - primater. I dybdepsykologien, som i en lang rekke andre disipliner, var antakelsen om at det utviklingsstadium naturfolkene levde på fram til midten av det 20. århundret, også hadde vært den europeiske kulturtradisjonens utgangspunkt. Vestlig kulturtradisjon hadde utviklet seg fra dette stadiet, ikke minst takket være vitenskapen, som hadde revolusjonert vestlig tenkning.

Også i de religionshistoriske kildene omtales den gamle samiske naturreligion i samme ånd. I sin omtale av noaidens offerdrakt skriver Reuterskiöld i 1912 bl.a: ”Man förstod ej då, att likartade bruk ej behöfva förklaras ur historisk beroende, utover åfven kunna ha sin grund i en allmen primitiv uppfatning”.

Fornorskningsframstøtene overfor samene hadde sitt sterkeste legitime grunnlag i slike oppfatninger. De politiske og territoriale nasjonalstatlige interessene for nordområdene var selvsagt viktige element i koloniseringspolitikken. Men de kulturpolitiske begrunnelsene om at det samiske folk stod på et lavere utviklingstrinn enn det norske og europeiske,

utgjorde den tyngste argumentasjonen for fornorskningsframstøtene. Den kom dessuten ikke fra det politiske miljøet, men fra det vitenskapelige.

Møtet med Læstadius og den læstadianske teologi ble derfor viktig for samisk tradisjon på mer enn en måte. Gjennom bevegelsen møtte samene en kristendom de aldri hadde møtt før. Det naturreligiøse innslaget i de tradisjonelle livsformene var en viktig forutsetning det samiske samfunnet selv hadde i møtet med den nye kristendom. I læstadianismen fikk den spiritualitet som preget den gamle naturreligion, ny og uventet aktualitet. I Læstadius' menighet i Karesuando skjedde merkelige ting. Under omvendelsen falt noen av medlemmene i menigheten om og lå sanseløse i timer. Det skjedde med Sofia Pehrsson. Etter at hun kom hjem fra kirken "föll hon i extas", forteller Læstadius. Da hun våknet, fortalte hun om en reise Kristus hadde tatt henne med på. Det er lite sannsynlig at disse hendelsene lar seg forklare uten å sette dem i forbindelse med de religiøse erfaringer folk allerede hadde fra den samiske naturreligionen. Religiøse åpenbaringer i form av slike reiser var folk allerede godt fortrolige med gjennom noaidens reise til Saivo der de avdøde noaidene delte sin visdom med dem som hadde evnen til å ta seg dit. I den nye kristendom Læstadius forkynte for dem, gjaldt det alle.

Læstadius forteller i sitt selvbiografiske skrift "Ens Ropandes Røst i Øknen" at alle de omvendte i menigheten i Karesuando hadde møtt Kristus. Den spiritualitet som preget folks forhold til naturen - der folk så og møtte dens voktere og de guddommelige kreftene som passet på - fikk nå en plass i den læstadianske bevegelse. De gamle naturreligiøse opplevelsesformene fikk en sentral plass i læstadiansk kristendom. Dermed ble overgangen fra den gamle naturreligion til kristendommen ikke så dramatisk som mange har antatt. Den store oppslutning den læstadianske bevegelsen fikk, må antakelig også sees i dette lys for å forstås fullt ut. Den gamle naturreligion var tett innvevd i livsformene og det liv folk levde. Den var avgjørende for forvaltningen av de naturressurser folk delte mellom seg i sinnrike system. Den kunne kort og godt ikke legges til side. Gjennom Læstadius' virke ble den ikke bare akseptert. Den fikk også ny aktualitet. Læstadius ga selv klart uttrykk for den oppfatning at den som ikke opplevde sin egen omvendelse i form av slike spirituelle uttrykk, ikke

hadde nådd sann omvendelse og sann kristendom. For de samiske samfunn var dette et "krav" de lett kunne imøtekomme. De hadde allerede god erfaring med slike opplevelser i sin tradisjonelle naturreligion og i sin tradisjonelle naturforståelse. Når slike "tegn" begynte å vise seg fram i menigheten i Karesuando, var det dessuten menigheten selv som viste dem fram. Slik kom de gamle naturreligiøse opplevelsesformene til å prege læstadianismen. Læstadius omdøpte de tradisjonelle spirituelle opplevelser og uttrykk til "nådetegn".

Læstadius knyttet aldri selv - så vidt det er kjent - noen eksplisitt forbindelse mellom menighetens uvanlige religiøse opplevelser og den gamle naturreligion. Han så de omvendtes syn som åpenbarelsen av det slag som den første menighets opplevelse av Kristus. Slike "nådemärken" eller "nådetegn" bar derfor vitnesbyrd om sann tro og sann frelse. Selv om Læstadius ikke knyttet noen slike forbindelser mellom nådetegnene i Karusuando menighet og den gamle naturreligion, var den desto viktigere for menigheten. De gamle naturreligiøse manifestasjoner av naturen ble slik innlemmet i kristendommen. De var nå også synlige uttrykk for en levende tro. Slik kom den læstadianske bevegelsen til å støtte en viktig side ved samisk kultur- og kunnskapstradisjon. Den er fortsatt levende i de tradisjonelle livsformene. I reindrifta hadde den en dominerende plass til moderne teknologi kom til å prege denne viktige næringen. Men nettopp i reindriften lever den naturreligiøse tradisjonen i dag side om side med moderne teknologi og vitenskapelig kunnskap om dyr og beiteforhold.

Den læstadianske bevegelsen ble en lekmannsbevegelse og skaffet etter hvert folket og menighetene sine egne prekestoler. Det ble antakelig avgjørende for den tette koplingen mellom den førkristne naturreligion og kristendommen. Den læstadianske forkynnelsen har gjennom dette skapt det religiøse språk og de religiøse bilder der denne tradisjonen er holdt levende. I læstadiansk forkynnelse forbindes ikke bevegelsen spesielt med samisk kulturtradisjon. En forklaring er at bevegelsen også fikk oppslutning i det finske samfunnet og deler av det norske. Men når samisk-læstadiansk forkynnelse bruker ordet "Kanaan" og "Israels folk", skal "Kanaan" noen ganger høres som "Sapmi" (sameland) og "Israels folk" som "det samiske folk". Det er en arv fra Læstadius som skapte rom for et

metaforisk språk om det nære og det egne. Han sammenliknet menighetens ”nådetegn” med de tegn disiplene fikk etter Kristi død. Slik ble forbindelsen til den førkristne samiske tradisjonen avpolitisert. Men slik ble også betegnelsen ”den første menighet” brukt som metafor for de samiske. Det er et gjennomgående trekk ved læstadiansk forkynnelse at det samiske refereres til utelukkende gjennom metaforer og på et symbolsk plan. I den harde fornorskningstida var dette ikke bare viktig. Det var også nødvendig. Det religiøse språket i forkynnelsen var nå del av en viktig kulturell dekningsoperasjon. Menighetene kunne snakke om seg selv i en kraftfull symbolikk som også pekte tilbake til den første menighet. Dermed ble den fornyede og revitaliserte spiritualitet tilført en legitimitet den ikke hadde hatt før. Teologer og misjonærer før Læstadius hadde utpekt denne spiritualitet og åndelighet som den samiske hedenskapens svøpe. Gjennom den læstadianske vekkelsen fikk den en helt ny posisjon og en ny plass i samiske fellesskap. Spiritualiteten skiftet kontekst. Slik fant en merkelig samisk revolt sted i det stille. Den nye kristendom kunne nå brukes som et redskap til å vedlikeholde den tradisjonelle naturforståelse og naturforvaltning på samme måte som den gamle naturreligion.

4. Kulturens fortellinger

Den naturreligiøse tradisjonen utfolder seg fortsatt i omgangen med naturen - i alle fall i de tradisjonelle livsformene som er tett knyttet til naturen. Det innebærer at en viktig del av det religiøse liv fortsatt spiller seg ut i naturen. Viktige områder av det religiøse liv er ikke institusjonalisert og avsondret fra hverdagslivet slik utviklingen i vestlig tradisjon har vært. Den læstadianske bevegelsen knytter også samisk religiøst liv tett til kirken og bedehuset. Det betyr at samisk åndelighet og religiøsitet er todelt: Det er både monoteistisk og polyteistisk på samme tid. Det er både en himmelsk fader i kirken og på bedehuset og herrer og voktere ute i naturen. (I den samiske religionshistorien har for øvrig kvinnelige guder hatt en sentral plass.)

Det er ikke Kristus som passer fiskevann, moltemyrer, jaktterreng, elver, etc. etc. De vokterne som er i naturen, er både annerledes og eksisterer for andre formål enn den hellige treenighet. I det samiske samfunnet stifter

stadig nye generasjoner bekjentskap med vannets, elvens, fjellets og beitemarkens voktere gjennom fortellinger. Disse fortellingene deles ofte innenfor en slekt, et naboskap eller en ”siida” i reindriften. Fortellingene er ofte gamle minnesagn om ulykker eller nesten-ulykker der ett eller flere familiemedlemmer har stiftet bekjentskap med vokterne av det stedet der hendelsen har foregått. Disse vokterne passer ikke stedet på vegne av seg selv. Stedets vokter er fellesskapets vokter. Disse skikkelsene passer stedet på vegne av folk og livsformer. Derfor har de ulike steders voktere ulike oppgaver. Noen ganger vokter de et sted for å minne om de farer som lurder der. Familien eller nabolaget kjenner stedets vokter fordi han eller hun har vist seg fram for den som selv har vært i fare.

Den som selv er i fare, oppdager det ofte plutselig – ved et syn av vokteren. Slik var det for en av mine informanter som kom med flokken en uværsmatt alene til et område han visste det var farlig å ferdes i. Han satt i sleden som var trukket av hans klokeste kjørerein. Han var ikke riktig klar over hvor han var. Plutselig får han se ”Guhfihtar”, en kvinneskikkelse som ofte vokter farefulle steder i terrenget. I det samme han ser henne, ser han også hvor han er. Han bråstopper kjørereinen, som nå trekker han og sleden langs kanten av et stup.

Noen ganger voktes et sted eller et område for at ressursene i naturen skal deles likt på alle. Til slike steder er det ofte knyttet fortellinger om et ublidt møte med stedets vokter for den som har forsynt seg grådig i bærmark, fiskevann eller elver. Slike fortellinger er ofte svært konkrete. De er som regel festet i tid og rom. Disse fortellingene har også høy grad av troverdighet fordi den som forteller, har det allerede.

En av mine informanter fortalte meg en slik historie: Han gjetet reinen på et område hvor det var en ”seidie” (offerstein). Stedet var hellig. Men beitet var godt. Han kunne ikke motstå fristelsen til å la flokken beite der om dagen. Da han slo seg til ro for å sove der om natten, kom en gammel kjerring til han og sa at han måtte være så snill å flytte flokken derifra fordi hun ikke fikk fred. Det ville ikke mannen. Men plutselig våknet flokken til og la på sprang slik at han nesten ble trampet i hjel av sine egne dyr. Da skjønnte han at han hadde gjort noe fryktelig galt. Noen år etter kom en

annen ung gjeter til det samme området med flokken sin og lot den beite der. Den gamle kvinnen viste seg også fram for han. Han ble så skremt at han måtte bæres ned fra fjellet av faren sin.

Fortellingene tar både vare på den naturreligiøse tradisjon og den individuelle erfaring. Når en slik fortelling former en opplevelse eller en bestemt erfaring, reproduseres også den kosmologi fortellingene bygger på. Den naturreligiøse spiritualitet gjentar seg slik i den individuelle erfaring. Fortellingene og den enkeltes erfaring er derfor både gjensidig konstituerende og gjensidig forsterkende.

Slike hendelser og opplevelser skal fortelles til andre. Noen steder der jeg har gjort feltarbeid, har informantene mine fortalt at det skal skje etter tre år, andre steder har de sagt fem. De samiske fortellingene kan synes å virke konserverende på samisk kulturtradisjon. Fortellingene og fortellertradisjonen er kanskje de fremste bevarere av samisk tradisjonskunnskap. Dette må vi også forstå på bakgrunn av at samisk kunnskapstradisjon har vært utpreget muntlig, og at nettopp fortellingene har vært den sentrale lagringsplass for alle typer av kunnskap, helt opp til moderne tid. Likevel er det neppe riktig å betrakte fortellingene bare som et konserverende og konservativt innslag i samisk kultur- og kunnskapstradisjon. Fortellingene åpner seg også for ny og annerledes erfaring. Samisk reindrift er, særlig etter 1970-årene, blitt kraftig modernisert gjennom en rekke ulike ordninger. Ikke minst har motorisert drift ført til omfattende endringer i næringen. Snøscootere gjør det for eksempel mulig å kjøre hver dag fra det faste vinterbostedet for å se etter flokken i de rolige periodene under vinterbeitet. De gamle fortellingene om terrenget synes likevel å ha hatt stor slitestyrke også i moderne, motorisert reindrift. Det har å gjøre med at terrenget fortsatt er det samme, at dyrene er de samme, og at flokkene beiter i de samme områdene de alltid har beitet i. Noen av disse områdene er like farlige for en reinflokk som før, uavhengig av at moderne gjeterne bruker scooter.

I moderne tid gjenspeiler fortellingene også driftsformen. I dag åpner fortelleren fra reindriftsmiljøet sin fortelling med at han kom kjørende til et sted på sin scooter og ikke med sin kjørerein. Fortelleren sørger slik for de

nødvendige justerende element i de gamle fortellingene slik at de passer inn i den moderne virksomhet. Dermed tar de gamle fortellingene fortsatt vare på den erfaring dagens gjeterer skaffer seg fra å manøvrere flokken i kompliserte beiteområder. Tradisjonen fornyes i de moderne fortellingene, men den moderne erfaring holdes også i tradisjonens grep. Gjeterens blikk for landskapet er fortsatt preget av den naturreligiøse spiritualitet. Fortellingene bevarer terrenget som spirituelt landskap.

At fortellingene og spiritualiteten har overlevd alle vitenskapelige forklaringer, krever at vi i dag fordyper oss i kulturlandskapet rundt dem med et åpent sinn. Claude Levi-Strauss antok at ”primitive” folk så naturen annerledes fordi deres sensomotoriske persepsjon ikke var disiplinert av skriftspråket slik tilfellet er i vestlig tradisjon. 7) I dag vet vi bedre: De samiske reingjeterne håndterer sine PC-er med like stor selvfølge som de håndterer flokken i farefullt terreng. Den forståelse terrenget bidrar med, er fortsatt er den beste. Den egne erfaringen med terrenget er den enkelte gjeters viktigste kilde til kunnskap om det terrenget han har til disposisjon for sin flokk. Men fortellingene om dette terrenget er fortsatt en viktig kilde til kunnskap for han eller henne. Fortellingene tar vare på den erfaring den unge gjeter ikke bør gjøre ved å utsette seg for den ulykke som allerede har skjedd i et bestemt område generasjoner tilbake. Denne erfaringen er allerede gjort. Den er tatt vare på, lagret i en fortelling om akkurat det terrenget den unge gjeter skal lære om. Derfor hører også de unge gjeterne de gamle fortellingene - baker dem inn i sin egen erfaring - og passer flokken ekstra når de beveger seg inn i de områder der fortellingene peker ut det farefulle.

Kulturforskningens ulike akademiske disipliner mangler ofte en dyp forståelse av den tradisjonelle naturforståelse i livsformer av den typen vi her snakker om. En viktig grunn er at vi anvender vår egen naturforståelse når vi gjør rede for andres. Mens den vestlige naturforståelse er preget av et klart skille mellom menneske og natur, er tradisjonell samisk naturforståelse todelt: Samtidig som gjeteren har en sjelden grundig forståelse av terrengets topografi og beskaffenhet som beitemark, har han eller hun også en forståelse av terrenget som vårt terreng, en annen siidas terreng etc. Det er en terrengforståelse som er fylt av livsformen og dens

sjel - ikke naturens egen. Hvert område i naturen preges av bestemte virksomheter og interesser. I et slikt terreng spør en stedets vokter om å få slå seg til ro for en natt, om å la dyrene beite osv. En slik bønn er en del av en indre dialog om retten til og rettferdigheten i egen og andres bruk av dette terrenget.

Forståelsen av naturen som befolket - fylt av egen og andres virksomhet preger samisk naturforståelse. Den er nedfelt i et språk og i fortellinger om at naturen har grenser for sin bærekraft. Moderne vestlig naturvern prøver nå å skaffe naturen og mennesket slike fortellinger. Samisk tradisjon har dem allerede. Det var viktig at den kom på plass i den læstadianske bevegelsen, og det er viktig at den kommer på plass i moderne fortolkninger av tradisjonell samisk naturforståelse.

Jeg vet ikke mye om miljøet i Finnskogen. Men jeg vet at de som skal drive forskning der, vil utfordres av det som er annerledes og fristes til å se det som sitt eget.

Litteraturliste

- Freud, Sigmund (1995). *Totem och tabu : några överensstämmelser mellan vildars och neurotikens själsliv*. Göteborg : Daidalos
- Geertz, Clifford (1988). *Works and lives : the anthropologist as author*. Cambridge.
- Lévi-Strauss, Claude (1979). *Myth and meaning*. New York : Schocken Books
- Læstadius, Lars Levi (utgiver) (1909). *Ens ropandes röst i öknen : åren 1852-1854*. Uleåborg
- Meløe, Jacob (1985?). *Notater i vitenskapsteori : til gruppene i humaniora og samfunnsvitenskap med fiskerifag*. Tromsø
- Reuterskiöld, Edgar (1912). *De nordiska lapparnas religion*. Stockholm.
- Wittgenstein, Ludwig (1969). *Preliminary studies for the 'Philosophical investigations' : generally known as the Blue and Brown books*. Oxford : Blackwell.

Dokumentation och källor i skogsfinnsk forskning

Maud Wedin

Från slutet av 1500-talet började en spännande epok i vår nordiska historia. Då koloniserade svedjebrukande skogsfinnar från Savolax och angränsande områden de skandinaviska barrskogsregionerna, från Tiveden i söder till Örträsk i norr, från Gästrikland i öster till Telemark i väster. Många av deras ättlingar bor fortfarande i dessa finnskogar, finnmarker och finnbygder i Sverige och Norge. Ännu kan man finna spår efter den skogsfinnska kulturen, i form av rökstugor, bastur och rior, mattraditioner (motti), skogsfinnska ortnamn, sägner och musik.

Den skogsfinnska kulturen finns beskriven i ett stort antal böcker, tidskrifter och annat tryckt material. Uppskattningsvis finns idag drygt 10.000 publikationer och artiklar som behandlar skogsfinnarna. Kvalitet, omfång och inriktning varierar och det är bara ett fåtal som skrivits med vetenskapliga ambitioner.

Är då inte ämnet uttömt och allt intressant redan utforskat och redovisat? Jag återkommer till frågan längre fram i artikeln. Låt oss först titta på ett urval av det existerade dokumentations- och källmaterialet.

Information om skogsfinnarna finns i ett flertal, sinsemellan olika typer av källmaterial. Vissa områden har gott om historiskt kartmaterial, i andra områden har upptecknare och lokala hembygdsforskare gjort insamlingar av bland annat ortnamn, folkminnen och dialekter. Detta gör att källmaterialet varken är heltäckande eller jämnt fördelat. Forskning i materialet på våra nationella institutioner som Nordiska Museet och Riksarkiven är tidskrävande, eftersom källorna inte är sorterade efter ämnesordet ”skogsfinnar”. Man måste i regel leta igenom ”allt” material trots att bara en mindre del behandlar skogsfinnarna. Samma sak gäller de kamerala och kyrkliga källorna.

Arkivmaterial

Kamerala handlingar är bland de viktigaste arkivkällorna i den skogsfinska forskningen. De finns förvarade på landsarkiven och på Riksarkivet och ingår i de så kallade **landskapshandlingarna** som fördes landskapsvis fram till länsreformens införande vid de olika länen. Från början av 1630-talet kallas de **länsräkenskaper**. De finns i allmänhet bevarade långt in på 1800-talet. Det mesta av materialet är filmat utom länsräkenskaperna. De kamerala handlingarna innehåller bland annat **jordböcker** innehållande längder över ägare/brukare som var skattlagda för hemmanen. **Tiondelängder** fördes över alla som skulle betala tionde till kyrkan. Ofta finns också husmän och lösfinnar med. **Boskapslängder** anger alla som ägde boskap samt hur många kreatur man hade av varje sort. Ofta antecknades även husmän. Längderna började föras kring 1620. **Mantalslängder** började i regel föras från 1630-talet och där antecknades husbondens namn samt övriga vuxna hushållsmedlemmar i arbetsför ålder. De sistnämnda var i allmänhet inte namngivna. I dessa längder antecknades inte soldater samt övriga mantalsbefriade.

Älvsborgs lösen från 1613 är skattelängder som upprättades för redovisning av skatteuppbörd, i samband med Sveriges lösen av Älvsborgs fästning från Danmark.

Finnemanntallet 1686 var en rannsaking över de finnar som var bosatta i Norge och är en av de viktigaste källorna om skogsfinnarna i Norge på 1600-talet.¹

Militära rullor och längder ger information om dem som skrevs ut till knekttjänstgöring, men det finns även mantalslängder över alla män i vapenför ålder. Ibland finns också en förteckning över dem som är för gamla eller är krymplingar. Uppgifter finns oftast redan från början av det äldre indelningsverket, det vill säga från början på 1620-talet.

---

¹Finns utgivet som tryckt källmaterial för Kjeldeskriftfondet, Opsahl og Winge 1990

Domböcker är viktiga för att de ger information om vad som orsakade konflikter samt vad som ansågs straffbart i myndigheternas ögon. Vi får också värdefull information om enskilda personer och deras relationer. I 1600-talsmaterialet är det, som synes i ovanstående längder, annars svårt att finna information om kvinnorna, men dem finner vi i domboksmaterialet. Förutom beskrivningen av själva brottmålet får man ofta med vardagsinformation på köpet. Det äldre domboksmaterialet kallades saköreslängder.

Lantmäterikartor ger ovärderlig kunskap om finnhemmanens/torpens lägen, storlek och beskaffenhet. Kartorna och de skrivna akterna ger uppgifter om ägare, skogsfinska namn på platser och ibland uppgifter om enskilda byggnader.

Kyrkböcker är ett material som flitigt används av släktforskare och ofta sammanfaller intresset för skogsfinnar just med det genealogiska intresset. För övriga finnskogsforskare är kyrkböckerna viktiga som demografiskt källmaterial. Dessa längder började i regel föras 1686, då det kom en ny kyrkolag i både Sverige och Norge som stadgade att kyrkböcker skulle föras. Materialet varierar dock kraftigt såväl i kvalitet som i omfång. I vissa församlingar fanns kyrkböcker flera decennier tidigare, i Grangärde i Dalarna redan 1628, medan de i andra områden inte började föras förrän på 1700-talet. Ett problem är de orter där kyrkböckerna har brunnit. De existerade i regel bara i ett exemplar av vardera och om kyrkan eller prästgården brann, så gick även kyrkoarkivet upp i rök. **Födelse/dopböcker** innehåller förteckningar över födda och döpta barn, föräldrarnas namn och hemvist samt uppgifter om faddrar. I **vigselböckerna** har prästen antecknat par som gift sig, namnet på respektive hemby och ibland även föräldrarnas namn. **Begravningsböckerna** innehåller uppgifter om döds- och begravningsdatum. Ibland står dödsorsak och i vissa fall även personalia. I **husförhörslängderna** antecknades alla personer i hushållet med ålder och andra viktiga data. Där angavs även deras kunskaper, främst i kristendom.

Kyrkoräkenskaperna är speciellt intressanta för tiden före 1686, när de kan ge personuppgifter i samaband med vigslar, gåvor till församlingen, vinpenningar och testamenten efter avlidna. I vissa fall kan bänklängder ge

viktig information. *Flyttningsslängder* började föras långt senare under 1700-talet men kan vara värdefulla vid forskning av finnbygdens utveckling under senare tid, exempelvis emigrationen till Amerika.

Samlingar

Det finns ett antal privata samlingar förvarade på arkiv samt bibliotek som är värdefulla för den skogsfinska forskningen. Här följer ett urval:

- Richard Brobergs samling och bibliotek, Torsby Finnkulturcentrum
- Biblioteket på Finnskogsmuseet i Skräddrabo, Alfta
- Richard Gothes samling, SHS, Nationalarkivet i Helsingfors
- C.A. Gottlunds samlingar, Nationalarkivet, SKS i Helsingfors och Åbo Akademi
- Gruetunet Museum/Norskt skogsfinskt museum, Grue
- Nils Keylands arkiv, Nordiska Museets arkiv, Stockholm
- Albert Palmqvists samling, Värmlandsarkiv, Karlstad
- Prosten Schaefers examination över finnar i Gästrikland och Hälsingland, Kungliga Biblioteket, Stockholm
- Segerstedtska samlingen, Nationalarkivet i Helsingfors och Vitterhetsakademien i Stockholm

Arkivmaterial, efter finska forskare som studerat norska och svenska finnbygder, finns förvarat på bland annat Nationalarkivet, SKS (Finska Litteratursällskapet) och Museiverket i Helsingfors.

Forskningsresultat och reseskildringar

De tidigaste skildringarna av skogsfinnar är nästan undantagslöst i form av reserapporter eller allmänna beskrivningar. Ofta är det större geografiska områden som beskrivs, där finnmarkerna nämns som en del av dessa områden, ibland bara i förbigående. Ett fåtal har enbart finnbygderna som tema. Här följer en lista med exempel:

Urban Hjärne 1685 ”En kort beskrifning av min Resa från Stockholm upp genom Upland, Gestrike och Helsingeland, till Herjedalen, Norrige och Jemtland, dädan till Medelpad och Ångermanland, sedan genom Helsingeland samma vägen hem”².

Erik Pontoppidan 1752. ”Det förste Forsøg paa Norges naturlige Historie” del I–II.³

Abraham Hülphers 1757–58. Resor genom och beskrivningar över Västmanland, Dalarna och Norrland.⁴

Erik Fernow 1773. ”Beskrifning öfver Värmland”.⁵

Axel Christian Smith 1798. ”Beskrivelse over Trysil Præstegeld i Aggerhus Stift i Norge”.⁶

Henrik Gabriel Porthan 1793. ”Om de i åtskilliga landsorter på Svenska sidan boende Finnar”.⁷

Friedrich Rühls 1811–13, 1827. ”Finland och dess invånare”.⁸

Carl Axel Gottlund. Dagbok över dess Resor på Finnskogarne år 1817.⁹ Dagbok över mina vandringar på Wermlands och Solörs finnskogar 1821.¹⁰

Friedrich Wilhelm von Schubert 1817–1820. Resa genom Sverige, Norrige, Lappland, Finnland och Ingermannland åren 1817, 1818 och 1820.¹¹

---

² Främst s. 239. Gjørwells ”Nya Svenska biblioteket”. XVI. Uppsala 1762

³ Behandlar Norge i allmänhet. København 1752

⁴ Westerås 1762, 1771, 1780 och 1793

⁵ Karlstad 1773, 1898

⁶ Gavs ut som en serie artiklar i Topografisk Journal for Norge 1798

⁷ Artiklar publicerade i Åbo Tidningar 1793

⁸ Kom i svensk översättning 1811–13, senare i bearbetad version 1827, Stockholm 1813 och 1827

⁹ Falun 1984

¹⁰ Kirkenær 1986

Frantz D. Craelius 1830. ”Beskrifning öfwer Säfs socken”¹² och 1837 ”Beskrifning öfwer Nås socken”.

Eilert Sundt 1850. ”Beretning om Fante- og Landstrykerfoket i Norge”.¹³

Maximilian Axelsson 1852–55 ”Vandring i Wermlands Elfdal”¹⁴ samt ”Vesterdalarne – Dess natur, folklif och fornminnen”.¹⁵

Fredrik Reinhold Arosenius 1862–68. ”Beskrifning öfver provinsen Dalarne”.¹⁶

David Skogman 1865. David Skogmans resa i Norges och Sveriges finnskogar år 1865.¹⁷

Gustaf Retzius 1878 ”Finska kranier”.

Finskspråkiga forskare

Intresset från finska forskare har främst rört språkfrågor och särskilt under 1900-talets första hälft gjordes en hel del undersökningar, främst i Värmland. Här följer en lista över några av dem:

Torsten G. Aminoff gjorde 1871 en resa genom västra Värmlands samtliga finnbygder, från Arvika till Södra Finnskoga. Avsikten med resan var att uppteckna den finska dialekt som talades där. Han publicerade sina rön från resan på finska 1876.

Väinö Salminen gjorde 1905 en resa i finnbygderna med en fonograf och spelade in mycket finsk folkpoesi, främst besvärjelser. 1909 gav han ut en

---

¹¹ Stockholm 1825, s. 554 och 555, band 2

¹² Falun 1834, faksimil Stockholm 1975

¹³ I kapitlet ”Skovfinner og tiggerlapper”. Kristiania 1850

¹⁴ Karlstad 1978

¹⁵ Stockholm 1979

¹⁶ I en serie häften, Falun 1867

¹⁷ Utgiven i tidskrifterna Finnbygden 1960–61, Finnmarken Förr och Nu 1995 samt i Finnbygdsbladet 1995

historik om skogsfinnarna på finska och redigerade senare det insamlade materialet. Det ingår i det mycket omfattande verket ”Suomen kansan vanhat runot”.

Lauri Kettunen gjorde mellan 1907 och 1937 hela åtta resor till Värmlands finnbygder. Han är den som gjort flest uppteckningar av den kända traditionsbärrerskan Kaisa Vilhuinen. Kettunen publicerade 1909 en avhandling om den värmlandsfinska dialekten, men gav också ut skrifter och uppsatser om sägner, trolldom och liknande. En samlad redogörelse om hans åtta resor kom ut på finska först 1960.

Värmlands Museum gav 1971 ut avsnitt ur Aminoffs, Salminen och Kettunens resor under titeln ”Tre resor i Värmlands finnbygd”. Dessa avsnitt är det enda som finns på svenska från dessa forskares resor i de värmländska finnskogarna.

Frans Kärki, vars insamlade material idag är en skatt för finskspråkiga forskare i ämnet, gjorde traditionsuppteckningar i Värmland och Grue somrarna 1934–35. I synnerhet fick han ett rikt material från Kaisa Vilhuinen.

Avhandlingar

De doktorsavhandlingar som helt ägnas åt skogsfinnarna är få. I kronologisk ordning är de:

Petrus Nordmann 1888. ”Finnarne i mellersta Sverige”

J.V. Palmqvist 1924. ”Rester av primitiv religion bland Värmlands finnbefolkning”

Per Jonsson 1989. ”Finntorparna i Mången”

Tuula Eskeland 1994. ”Fra Diggasborro til Diggasbekken”

Gabriel Bladh 1995. ”Finnskogens landskap och människor under fyra sekler”

För övrigt finns ett antal avhandlingar där skogsfinnarna nämns mer eller mindre utförligt, men inte spelar någon huvudroll. Dessutom finns ett antal avhandlingar på finska.

Kartläggningar

Från och med slutet på 1800-talet utfördes ett antal viktiga dokumentationsgärningar med tydliga nedslag på seklets sista decennier över mot sekelskiftet. Sedan sker ett hopp fram till 1940-talet och 1960/70-talet, när ett antal viktiga arbeten av främst kartläggningskaraktär genomfördes.

Albrekt Segerstedt samlade på 1880-talet material om skogsfinnarna i Värmlands, Dalarnas och Norrlands finnbygder.¹⁸ Han gjorde frågelistor som han sände ut till alla socknar med skogsfinsk befolkning för att ta reda på vad som fanns kvar av skogsfinsk kultur. Materialet är en smula ojämnt, beroende på vilka informanter han fick uppgifterna av.

Petrus Nordmann skrev 1888 avhandlingen ”Finnarne i mellersta Sverige”, som även innehåller ett kapitel om inflyttningen till Norge. Boken är den första egentliga genomgången av den skogsfinska kolonisationen. Liksom många av sina efterföljare missade han i stort sett finnbosättningarna i norra Sverige.

Sven Lönborg beskrev i Ymer 1902 de olika finnbygdsområdena under titeln ”Finnmarkerna i mellersta Skandinavien” och hans verk betraktas i dag som en klassiker i sammanhanget. Som geograf lade han stor vikt vid den regionala indelningen och presentade även en karta över delar av finnbygdsområdena, för övrigt den första i sitt slag.

---

¹⁸ Segerstedtska samlingen, Vitterhetsakademien i Stockholm samt Nationalarkivet i Helsingfors

Richard Gothe författade på 1940-talet tre böcker utifrån grundliga arkiv- och litteraturstudier om den skogsfinska kolonisationen i Norrland.¹⁹ Böckerna bygger mycket på sammanställningar och analyser av arkivundersökningar. Han har dock i alltför ringa utsträckning angivit källhänvisningar och fotnoter i texterna, vilket gör att uppgifter i vissa fall blir svåra att använda. Han har dock i hög grad bidragit till den nuvarande samlade kunskapen om speciellt mellannorrländska finnbygder.

Richard Broberg kartlade den skogsfinska kolonisationen i Mellansverige, med tonvikt på Värmlands finnskogsområden. Han pekar även på ett bredare perspektiv med att presentera övrig finsk migration till Sverige, till exempel de västfinska arbetsvandringarna under medeltiden. Brobergs arbete har varit ett av de viktigaste kartläggningsarbetena som genomförts om skogsfinnarna och hör idag till de mest refererade, inte minns hans karta över de skogsfinska bosättningarna i Mellansverige.²⁰ Tyvärr har hans arbete ofta ansetts som ”heltäckande” trots att finnbosättningarna i norra Medelpad och uppåt inte alls finns med.

Ingvar Jonsson skrev några korta men mycket innehållsrika artiklar om de mellannorrländska finnbosättningsområdena.²¹ Jonssons artiklar belyser alldeles utmärkt den skogsfinska kolonisationen inom södra Norrland i kameralt hänseende, men den ger inte en heltäckande bild av bosättningarna. Den innehåller heller inga uppgifter över den totala migrationsfrontens rörelse från Finland till Norrland.

Forskningssituationen idag

Är då ämnet färdigforskat? Är all viktig dokumentation genomförd, alla böcker och artiklar redan skrivna? Svaret är förstås nej! Man kan tvärt om konstatera att grundforskningen inom ämnet är bristfällig och att vi därför

---

¹⁹ Hasselafinnarna 1942, Medelpads finnmarker 1945, Finnkolonisationen inom Ångermanland, södra Lappmarken och Jämtland 1948. Samtliga har Stockholm som utgivningsort. Faksimilutgåvor utkom 1988–93

²⁰ Finsk invandring till mellersta Sverige, Karlstad 1988, kartbilaga s.154

²¹ T.ex. Finsk kolonisation och bebyggelseexpansion i Norrland, Nordisk utredningsserie 14/1970

har en alltför smal kunskapsbas att stå på i nuläget. En stor del av den tillgängliga litteraturen om skogsfinnarna bygger på sammanställningar av vad andra författare skrivit och är ofta begränsade till ett geografiskt område eller ett ämnesområde i ett ”tunnelseende” som inte alltid varit så främjande för finnskogsforskningens helhet. Ofta citeras annan litteratur utan att sekundära källor ifrågasätts. Sådana vetenskapliga ”cirkelbevis” är vanliga, och om den förste författaren gjort en felaktig tolkning, upprepas denna som en (vetenskaplig) sanning. Källmaterial är ofta bristfälligt genomgången och sällan utfört efter en genomtänkt planering. Anledningen är naturligtvis att systematiska genomgångar är oerhört tidskrävande.

Under 1980-talet fick dock finnskogsforskningen ett uppsving, vilket märks i ett ökat intresse och ökat antal publikationer i ämnet. Under 1990-talet startade en mängd dokumentationsarbeten, avseende skogsfinsk litteratur, byggnader, bosättningar och ortnamn.

Intresset för den skogsfinnska kulturen ökade även inom akademiska kretsar i Sverige under 1980–90-talet. Lennart Stenman ansvarade för finnskogskurser vid Örebro Universitet och i samarbete med Gabriel Bladh vid Karlstads Universitet. Mitthögskolan i Härnösand har bedrivit finnskogskurser under ledning av Margareta Wolf och undertecknad. Intresset för dessa högskolekurser har varit stort och efterfrågan finns alltjämt. För närvarande (vårterminen 2002) pågår en högskolekurs vid Mitthögskolan i Härnösand i samarbete med Ålsta Folkhögskola, där ett 40-tal studenter deltar och en kurs är även planerad under hösten i Karlstad.

Under 1990-talet skrev Tuula Eskeland och Gabriel Bladh sina avhandlingar och ytterligare tre doktorander startade sina forskarstudier i ämnet under denna period; Niclas Persson från Torsby, Eija Lähteenmäki från Joensuu samt undertecknad. Kari Tarkianen har i sina böcker om ”Finnarnas historia i Sverige”, beskrivit finnarnas migration och kontakt med Sverige i ett större perspektiv.²² År 2000 startade ett projekt lett av

---

²² I del I–II finns några kapitel om skogsfinnarna. Stockholm 1990 och 1993

Gabriel Bladh på temat Skogsfinnar i Sverige under det större projektparaplyet ”Svenskt i Finland – Finskt i Sverige”.

Vidare har man på Torsby Finnkulturcentrum bedrivit en byggnadsinventering vars rapport blev klar våren 2000. Inventeringen är genomförd på samtliga finntorp i Torsby kommun, där man även lagt in uppgifter om ägare/brukare och annat kontextmaterial. Resultatet är inlagt på data, där materialet är sökbart och tillgängligt för forskare. Gruetunet Museum har ritat av och detaljdokumenterat en stor del av finnskogsbyggnaderna på Finnskogen och i övriga finnbygdsområden i Sverige och Finland. Resultatet av detta arbete bearbetas fortlöpande i mån av tid. Önskvärt är dock att detta arbete påskyndas och intensifieras.

Den skogsfinska forskningen lämpar sig väl för tvärvetenskapligt samarbete, vilket i viss mån redan pågår, även om det idag sker mer på individnivå. Bland annat genomfördes ett tvärvetenskapligt projekt på Gammelvallen i Värmland, där man kunde dra nytta av arkeologers samt kulturgeografers olika kompetens vid utgrävningarna. Där kom även den praktiska kunskapen som Gruetunet Museum kunde bistå med till nytta.

Man kan alltså konstatera att mycket är på gång. Och ändå är det inte tillräckligt. Enligt min åsikt har vi tre viktiga delar som måste samverka för att finnskogsforskningen ska komma framåt, nämligen institutionerna som har dokumentationsmaterial, fritidsforskarna samt de akademiska forskarna.

Institutioner och museer med dokumentationsmaterial

Institutioner och museer som förvarar kopior av skogsfinskt arkiv- och källmaterial är viktiga, därför att grundarbetet med att plocka ut det skogsfinska materialet är så tidsödande. Torsby Finnkulturcentrum kan nämnas som en av de viktigaste institutionerna för sådant material, främst med värmländsk inriktning, men där finns även annat skogsfinskt material i form av kopior.

Institutioner där primärmaterial förvaras, det vill säga dokumentationsmaterial som föreligger i original eller till och med i form av fältkladdar som inte existerar någon annanstans, är naturligtvis oerhört betydelsefulla. I detta fall är Gruetunet Museum/Norskt skogsfinskt Museum i särklass det viktigaste. Museichef Birger Nesholen har sedan mitten av 1970-talet ansvarat för dokumentation av Finnskogen på norsk sida, men där finns ett rikt material även från Sverige och Finland, inte minst när det gäller dokumentation av finnskogsbyggnader. Detta originalmaterial förvaras idag i undermåliga och brandfarliga lokaler. Tillgängligheten är begränsad på grund av utrymmesskäl och stark underbemanning, vilket är ett stort problem för finnskogsforskningen.

Vidare är institutioner där litteratur förvaras viktiga. Böcker och artiklar är visserligen inte helt oersättliga, men i ett ”finnskogsbibliotek” är grundarbetet att samla litteraturen genomförd, vilket innebär en förenkling för forskare. Litteratursamlingar finns bland annat på ovan nämnda institutioner. För svensk del har det tvärsandinaviska Finnskogsmuseet i Skräddrabo²³ det bibliotek som är mest komplett.

Fritidsforskning

Fritidsforskare är en mycket heterogen grupp såväl när det gäller intressen som utbildningsgrad. Vissa kanske är begränsade till att studera sin egen släkt eller by, andra tar för sig större kartläggningsuppgifter och har närmast ett akademiskt arbetssätt. Många har också yrken med en akademisk utbildning i grunden, som är användbar i fritidsforskningen. Ett relativt stort antal har även läst högskolekurser på temat skogsfinnar. Internet och e-post har inneburit en större möjlighet att samarbeta trots geografiska avstånd.

Den forskning som har bedrivits under senare hälften av 1900-talet har till stor del utförts av fritidsforskare. Det innebär att den existerande kunskapen om skogsfinnarna återfinns idag i stor utsträckning hos en grupp kunniga fritidsforskare, som ägnar stor del av sin lediga tid till att

---

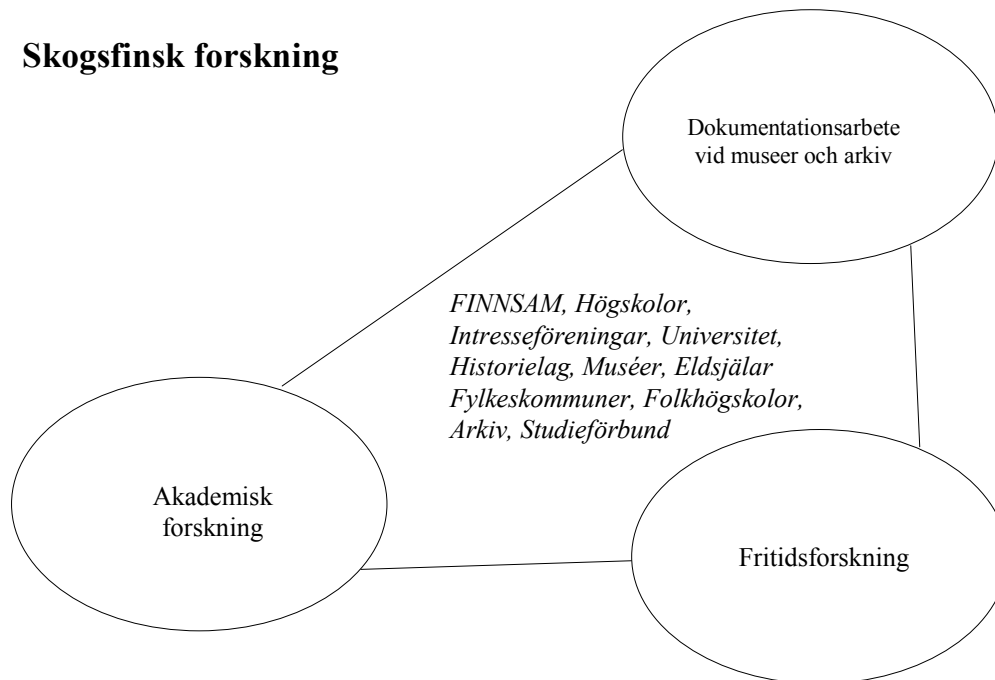
²³ Alfta i Hälsingland

kartlägga olika delar av den skogsfinska forskningen. Sammanställningar över byggnader, finnbosättningar, ortnamn och släktnamn kan möjligen kritiseras för sin ”katalogkaraktär”, där avsaknaden av frågeställningar och analys kan ses som en allvarlig brist från en akademisk utgångspunkt. Men dessa sammanställningsarbeten är oerhört viktiga för grundforskningen om skogsfinnarna. Man kan inte ställa frågorna innan man har ”fundamentet”.

Akademisk forskning

Den akademiska forskningen om skogsfinnarna bedrivs idag av en handfull yrkesforskare och forskarstuderande. I stort sett kan man säga att dessa forskare har god kontakt med fritidsforskarna. Men yrkesforskaren lever inte ett isolerat liv i den akademiska världen och på många håll är skepsisen stor inom universitetsvärlden. Rätt och fel betvivlar man kompetens och reliabilitet hos fritidsforskarna. Den akademiska forskare som samarbetar med fritidsforskare kan rent av betraktas som oseriös. En viktig roll för den akademiska forskningen är att utveckla och förnya frågeställningarna samt sätta fokus på andra delar av det skogsfinska perspektivet, än det som hittills undersökts. Fram till idag har mycket av fokus hamnat på kartläggning, av geografisk och materiell karaktär. Man kan ha olika uppfattningar om denna vinkling. Å ena sidan är det viktigt att ”kartlägga” för att ha en bakgrundsinformation, å andra sidan är det lätt att ”köra fast” i en fåra som man sedan följer utan att ifrågasätta. Temat för denna konferens ”Kulturell identitet og regional utvikling” kanske pekar på viktiga frågor för den skogsfinska forskningen. Den skogsfinska forskningen lämpar sig annars väl för tvärvetenskapligt samarbete, liksom för samarbete med näralliggande forskningsområden. Vid Universitetet i Tromsø finns en kvensk forskningsmiljö etablerad, som kanske är relevant i sammanhanget.

Skogsfinsk forskning

Bilden visar en variant av en klassisk och alltid lika aktuell modell, illustrerad som racerbilen ”Skogsfinsk forskning” i full karriär. Bagaget på taket består av institutioner med dokumentationsmaterial. Bakhjulet visar fritidsforskarna, vars ovärderliga kunskaper och grundarbete i mångt och mycket driver skogsfinsk forskning framåt. Den akademiska forskningen, spjutspetsen och fronten har ansvaret att ställa frågor, analysera och bredda infallsvinklarna. Förarna av bilen är alla som deltar i arbetet kring den skogsfinska forskningen.

Samarbete och samverkan

Samarbete mellan yrkesforskare, institutioner och fritidsforskare i Sverige, Norge och Finland är således a och o för att främja den skogsfinska forskningen. Bör man då sträva efter att ”likrikta” forskningen kring skogsfinnarna? Enligt min åsikt bör man inte göra det. Just mångfalden är en styrka. Att fritidsforskare, institutioner/museer med dokumentationsmaterial samt akademiska forskare finns som olika grupper med delvis skilda mål och medel är en styrka när det gäller den skogsfinska forskningen. Mötet mellan dessa grupper är desto viktigare, just för att initiera och förenkla samarbete och möten i det gemensamma käll- och dokumentationsmaterialet. Nödvändigt är dock att, utifrån någon sorts

minsta gemensamma nämnare, komma överens om vissa grundläggande ingredienser i den skogsfinnska forskningen. Dit hör behovet av noggranna källhänvisningar och i viss mån källkritik. Sammanställt källmaterial kan sedan användas av flera utövare, men ur olika perspektiv och delvis med olika målsättningar.

Det finns oändligt många användningsområden för ett och samma material. Fritidsforskaren som renskriver till exempel domböcker gör det kanske för att få en inblick i finnbygden i sin geografiska omgivning. Detta material är viktigt för institutioner som samlar dokumentations-material eftersom det renskrivna källmaterialet är ett ”skogsfinskt urval”, det vill säga ett skogsfinskt material som är utplockat ur ett större mer ospecificerat nationellt perspektiv. Slutligen är materialet viktigt för den akademiske forskaren. Domböckerna är viktiga källmaterial men, är också problematiska att tillägna sig. Dels är materialmängden och det mödosamma arbetet att hitta det som rör skogsfinnarna ett hinder, dels är själva renskrivningsproceduren omständlig eftersom 1600- och 1700-talets handstilar inte alltid är så lätta att tyda. Som akademisk forskare finns därför sällan tid och möjlighet för en totalgenomgång av till exempel alla domböcker för ett antal län/fylken. Därmed kanske en potentiell doktorand väljer ett annat ämnesområde, där källmaterialet är mer lättillgängligt. Finns däremot skogsfinskt källmaterial renskrivet och databasbehandlat, är det lättare att använda, eftersom man då kan gå direkt på frågeställningarna. Källkritiken kräver visserligen att man går till ursprungskällan för kontroll, men även det är en lättare procedur, när man har källhänvisningen i ett redan renskrivet och katalogiserat material.

För ett sådant arbete är den akademiska forskningen helt beroende av fritidsforskarna och vice versa. FINNSAM (FINNbygder i SAMverkan) är ett nätverk för alla med intresse för skogsfinnarna. Alla, såväl institutioner som fritidsforskare och yrkesforskare, är medlemmar på samma villkor. Inom FINNSAM har också samarbetet slagit utomordentligt väl ut. ADB-mediet har inneburit en revolution i hantering och presentation av material. Moderna databaser gör att materialet kan användas på många olika sätt allt utifrån de frågor man ställer till materialet. Men fortfarande måste någon göra grundjobbet. Det mödosamma arbetet med att leta rätt på uppgifter,

renskriva och mata in i databaser tar tid och energi. Idealet vore att bygga upp gemensamma ”databanker”. Där kan man ställa olika frågor till materialet och samma grundmaterial kan användas för ett stort antal tillämpningar. Samarbete av detta slag existerar idag på en informell nivå och bygger på samarbete mellan individer.

Bland projekt som initierats av FINNSAM-medlemmar kan nämnas ett byggnadsprojekt, innebärande kartläggning av alla existerande skogsfinska byggnader i Skandinavien.²⁴ Ett annat projekt har varit datorisering av dels en bibliografi över publikationer om den skogsfinska kulturen, dels en sammanställning av de skogsfinska ortnamnen i södra och mellersta Norrland. Databaserna har givits ut som cd-rom i samarbete med Mitthögskolan i Härnösand.²⁵ Vidare arbetar en grupp med de skogsfinska släktnamnens utbredning i Skandinavien. Undertecknad har kontakt med ett antal fritidsforskare för utbyte av renskrivet material och sammanställningar av uppgifter om skogsfinnar i Norrland. FINNSAM:s senaste projekt var att gemensamt framställa boken ”Det skogsfinska kulturarvet”, där FINNSAM-medlemmar skrivit sina kapitel utifrån specialkompetens, där det bland författarna både finns fritidsforskare och yrkesforskare.

FINNSAM:s konferenser är en mötesplats för de olika företrädarna av skogsfinsk forskning. Dessa har i många fall fått ikläda sig rollen som ”seminarieforum” där åsikter och resultat presenterats. Vidare har dessa konferenser givit tillfällen för medlemmarna att bekanta sig med de olika finnskogsområdena i Skandinavien, då man turas om att vara värdar. Samarbete är också viktigt inom den akademiska världen. I Norge finns idag inte något universitet med skogsfinsk forskningsmiljö, även om undertecknad är knuten till Universitetet i Trondheim. På svensk sida bedrivs forskning i Karlstad och på Mitthögskolan, men där är forskningen snarare knuten till individer med specialintresse och inte till institutionerna i sig.

---

²⁴ Maths Östberg. Kapitel 12, ”Bevarade byggnader”, i boken ”Det skogsfinska kulturarvet”, Falun 2001

²⁵ ”Svedjefinsk bibliografi” av Lars-Olof Herou 1997 samt ”De skogsfinska ortnamnen i södra och mellersta Norrland” av Maud Wedin 1999

Finnskogsforskning – en framtida utmaning

Finnetunet och Gruetunet Museum tog 1999 initiativet till en utredning kring den skogsfinska kulturen, med speciell tonvikt på museumsutveckling. Hedmark Fylkeskommune tog sig an uppgiften att samordna detta via ett större projekt, där syftet blev att utreda behov och önskemål för att främja utvecklingen och arbetet kring den skogsfinska kulturen. Undertecknad fungerade som projektledare i förprojektet, där en viktig uppgift var att presentera prioriteringar för att främja skogsfinsk kultur. Bland annat forskning och dokumentation ansågs som prioriterade områden. Fylkeskommunen har i projektplanen samt under förprojektets gång dessutom poängterat vikten av att stimulera forskningen om den skogsfinska kulturen i Norge, där bristen på avhandlingar om den norska Finnskogen talar sitt tydliga språk.

Det arbete som bedrivs inom nätverket FINNSAM av såväl akademiska forskare som fritidsforskare pekar också på att områden där forskning bedrivs och där mötesplatser för forskare kan skapas, är det positivt för hela den skogsfinska kulturen i Norden. För att etablera en skogsfinsk forskarmiljö, där presumtiva doktorander och fritidsforskare kan mötas och samarbeta, krävs att det rika dokumentationsmaterialet är tillgängligt samt att den fysiska mötesplatsen existerar. Detta är en stor uppgift för framtiden.

Nyckeln till finnskogsforskningens framtid finns enligt min mening i form av samarbete och samverkan, dels mellan yrkesforskare, institutioner/museer och fritidsforskare, dels tvärvetenskapligt dels ämnesmässigt gentemot närliggande områden, till exempel kvenforskningen.

Frå jakt til jordbruk til elgbruk?

Torstein Storaas, Hege Gundersen og Harry Petter Andreassen

Sammendrag

Våre forfedre jakta i kanskje 4 millionar år før nokre luringar nedi Mesopotamia byrja med jordbruk. Jordbruket spreidde seg mot nord og opp mot fjella. Etter at jordbruket byrja slå gjennom i Noreg for rundt 6000 år sidan, kunne fleire menneske overleva uavhengig av viltbestandane. Folketalet auka og dei jakta ned bestandane av storvilt. Storviltbestandane vart små, og jakt fekk gjennom dei neste tusenåra generelt sett lite å seia for menneska si overleving. Den industrielle revolusjonen har no slege gjennom i landbruket. Produksjon, foredling og transport av jordbruksprodukt har vorte industrialisert. Maten vert laga der det er mest lønsamt og transportert til brukarane. I store område opp mot nord og mot fjellet ville det ikkje lenger vore bedriftsøkonomisk lønsamt å produsera mat utan statsstønad. Mange forbrukarar ynskjer billegare mat, og fleire politiske parti ynskjer å redusera statsstønad og importvern. Landskapa går frå å vera produksjonslandskap mot å vera rekreasjonslandskap. Fleire regionar som har basert næringslivet på landbruk, er trua av fråflytting og nedlegging. Eit alternativ til tradisjonelt jordbruk er å leggja tilhøve til rette for produksjon av vilt som kan leva fritt i utmarka. Me set fram idéen at å investera i detaljert forvaltning av elg- (*Alces alces*) ressursen i fleire område vil vera det mest lønsame landbruket. Men før ein kan investera i elgnæring treng ein meir kunnskap om forvaltningstiltak.

Innleiing

Kor viktig jakt har vore for utviklinga av mennesket har vorte debattert. Ardrey (1976) hevda at mennesket utvikla seg til mennesket fordi det var

ein flokkjeger som trong språk og kommunikasjon som ulv og villhund. Tanner (1981) hevda at Ardrey var ein mannsgris og at kvinner, born og sanking var langt viktigare for utviklinga av mennesket. Bevismaterialet er gamalt, og det er vanskeleg å vita sikkert korleis det var. Men Leakey (1996) som går gjennom bevisa, slår fast at mennesket er ein jeger og at våre forfedre truleg har vore jegerar i 4 millionar og sikkert i 1,5 millionar år. Elgmork (1994) seier for visst at vår underart *Homo sapiens sapiens* i alle høve har vore ein jeger i dei 40 000 åra me har funnest.

Dei fyrste prova på landbruk er frå Midt-Austen for om lag 12 000 år sidan. Jordbruket spreidde seg mot nord og opp mot fjellet. I Noreg hadde jordbruket vorte vanleg mot slutten av eldre steinalder for fem tusen år sidan (Lillehammer 1994). Jordbruket gav grunnlaget for langt tettare menneskepopulasjonar enn dei som kunne leva av jakt og sanking aleine. Verdet av jakt som næringsveg gjekk attende ved at jordbruksprodukt vart vanlegare som mat, men også ved at tettare menneskepopulasjonar kunne desimera storviltbestandane utan at det gjekk ut over folketalet. Jordbrukarane heldt truleg viltstammene nede. Vilt har hatt lita betydning som næring i den skandinaviske jordbrukskulturen (Lavsund 2000). Rundt 1850 var mesteparten av landet brukt i ei eller anna form for jordbruksproduksjon (Nedkvitne m.fl. 1995). Berre i dei mest ugjestmilde strok, som på Grønland, har jakt vore livberginga fram mot vår tid (sjå t. d. Nansen 1891).

Med den industrielle revolusjonen har også jordbruket vorte industrialisert. I nokre land som Noreg og Sveits har jordbruk opp mot nord og opp mot fjellet overlevd økonomisk på grunn av store subsidiar. I Noreg overførte styresmaktene knapt 10 milliardar kroner til landbruket i 1998 (Statistisk sentralbyrå 2001a). I andre land som i Sverige, har marknadskreftene fått lov til å verka i større mon, og mesteparten av maten vert produsert på gamal havbotn i sør. I Sverige tillet også styresmaktene ulvebestanden å verta langt tettare enn i Noreg, kanskje fordi konfliktane med småfe på utmarksbeite ikkje er til stades. Dersom frihandelsavtalar som GATT under WTO får halda fram med å opna matmarknaden for konkurranse, vil matproduksjonen verta konsentrert. Det vil ikkje lenger vera lønsamt å driva tradisjonelt jordbruk på store areal dyrkamark og utmarksbeite opp

mot nord og høgt over havet. Alt i dag er utmarka i ferd med å endra seg frå eit produksjonslandskap til eit rekreasjonslandskap (Fremming 2000). I denne artikkelen vil me drøfta korleis desse landskapa kan verta brukte til berekraftig og lønsam viltproduksjon. Me vel elg som eit døme.

Frå allmenninga sin tragedie til reguleringar

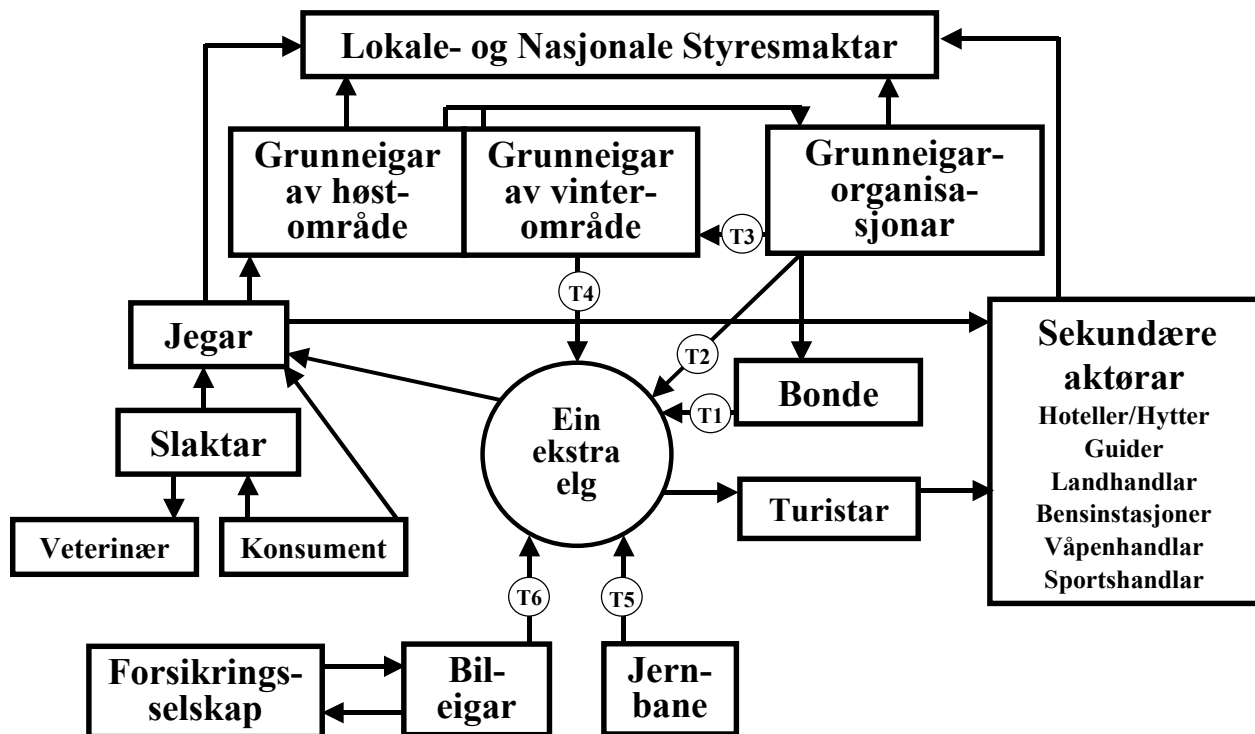
Me lærer ofte om kor fint indianarar og urfolk stelte med ressursane sine. Det er mogeleg at det finst døme på dette, men Kay (1998) argumenterer godt for at urfolka i Nord-Amerika begrensa viltbestandane til svært låge nivå. Hudson Bay Company har gode fangststatistikkar frå då dei fyrste pelsjegerane byrja fanga og selja skinn der. Merkeleg nok byrja avkastninga av bever- (*Castor canadensis*) og mår- (*Mustela spp.*) skinn å auka fyrst rundt 1930 då viltforvaltning hadde vorte eit fag på universiteta der (sjå Tapper and Reynolds 1996). I Noreg har på same vis avskytinga av reinsdyr (*Rangifer tarandus*), elg, rådyr (*Capreolus capreolus*), hjort (*Cervus elaphus*), bever (*Castor fiber*) og mår (*Martes martes*) auka, og bjørn (*Ursus arctos*), ulv (*Canis lupus*), jerv (*Gulo gulo*) og gaupe (*Lynx lynx*) har auka frå nær utrydding etter at me byrja med offentleg viltforvaltning. Me tykkjest sjå same mønsteret i mange industrialiserte land, matnyttig vilt kjem attende på grunn av reguleringar på haustinga, medan eit tilleggsvilkår for vellukka attervokster av rovviltstammene tykkjest vera eit industrialisert jordbruk. I Noreg og Sveits der styresmaktene opprettheld eit småskala sauehald med utmarksbeite ved å subsidiera opp mot 2/3 av inntektene på sauebruka, er det eit høgt støynivå rundt gjeninnvandringa av store rovdyr.

Elgøkonomi i Noreg

I Noreg eig styresmaktene viltet, dei godkjenner forvaltningsreglar og kvotar, men grunneigaren har med få unntak einerett til jakt og fangst. Sidan 1970-talet har elgavskytinga vorte sjudobla (Statistisk sentralbyrå 2001b).

Produktiviteten i ein elgbestand er avhengig av mengda og kvaliteten av sumar- og vinterfôret. Nær ein tredjedel av individa kan haustast årleg frå

ei velfødd norsk elgstamme som er forvalta etter landbruksmessige prinsipp (Sæther m.fl. 1992). Grovt rekna og forenkla kan me seia at to elgar som lever gjennom vinteren gjev ein elg som kan haustast om hausten. Å auka vinterbestanden av elg slik at han produserer ein elg til gjev kostnader og inntekter for samfunnet (Storaas m.fl. 2001b, Fig. 1). Dersom inntektene er større enn kostnadene, kan elgproduksjon vera lønsamt for grunneigaren.

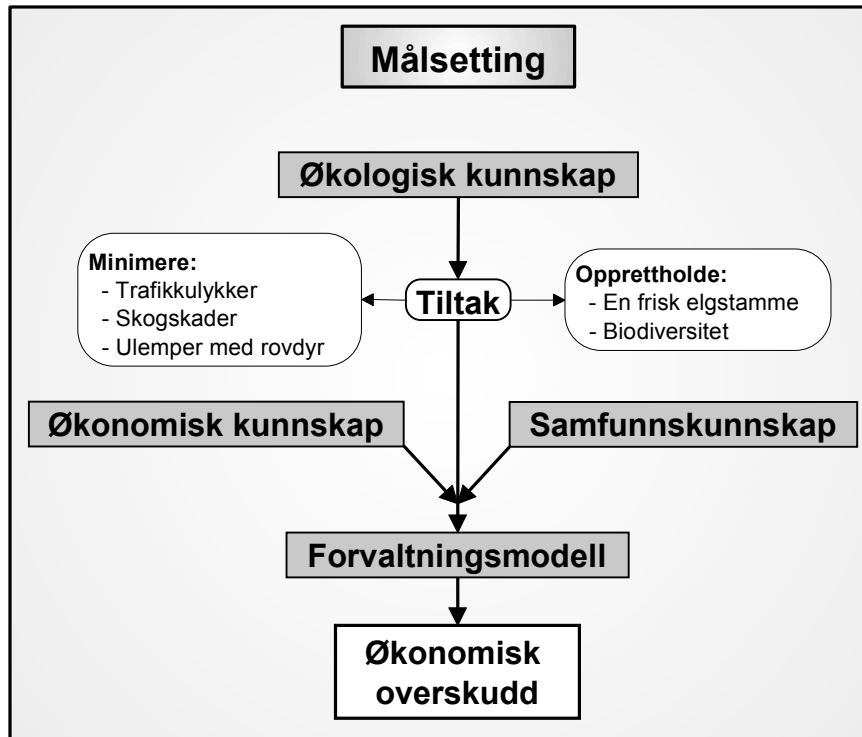

Figur 1. (frå Storaas m.fl. 2001b). Når ein ekstra elg kan fellast, går kjøtverdien til jegeren. Dei neste pilene viser dei vegane pengar går. Me ser fem piler mot elgen. T4, T5 og T6 er kostnader ved auka elgbestand. Desse kostnadene kan reduserast ved overføringar til skadelidande (T3) og ved tiltak (T2 og T1).

Grunneigarsamarbeid

Det er mogeleg å setja inn tiltak for å redusera beiteskadar og elgpåkøyrslar (sjå T1-T6 i figur 1). Me kan også setja inn tiltak for å oppretthalda ein frisk og sunn elgbestand og biodiversitet og minska problema med tap til ulv og bjørn (figur 2). Men tiltaka må ofte setjast i

verk på andre eigedomar enn der dei ekstra elgane kan fellast. Grunneigarar i samarbeid med Høgskolen i Hedmark byrja prosjekt *Elg som næring* der visjonen er *Høgare verdiskaping i jord- og skogbruk gjennom satsing på ressursen elg* (Storaas m.fl. 1999).

Figur 2. (frå Storaas m.fl. 1999). Målet med prosjekt Elg som næring. Økologisk kunnskap, økonomisk kunnskap og samfunnskunnskap skal brukast for å gje høgare verdiskaping i jord- og skogbruk gjennom satsing på ressursen elg.

Sidan elgbestandane brukar eigedomane til mange grunneigarar gjennom året, er det heilt naudsynt med grunneigarorganisasjonar som kan skaffa inntekter frå skotne elgar og bruka pengane på tiltak der tiltak trengst. Me ser i dag at grunneigarar i fleire område har organisert seg i elgregionar gjennom det siste tiåret.

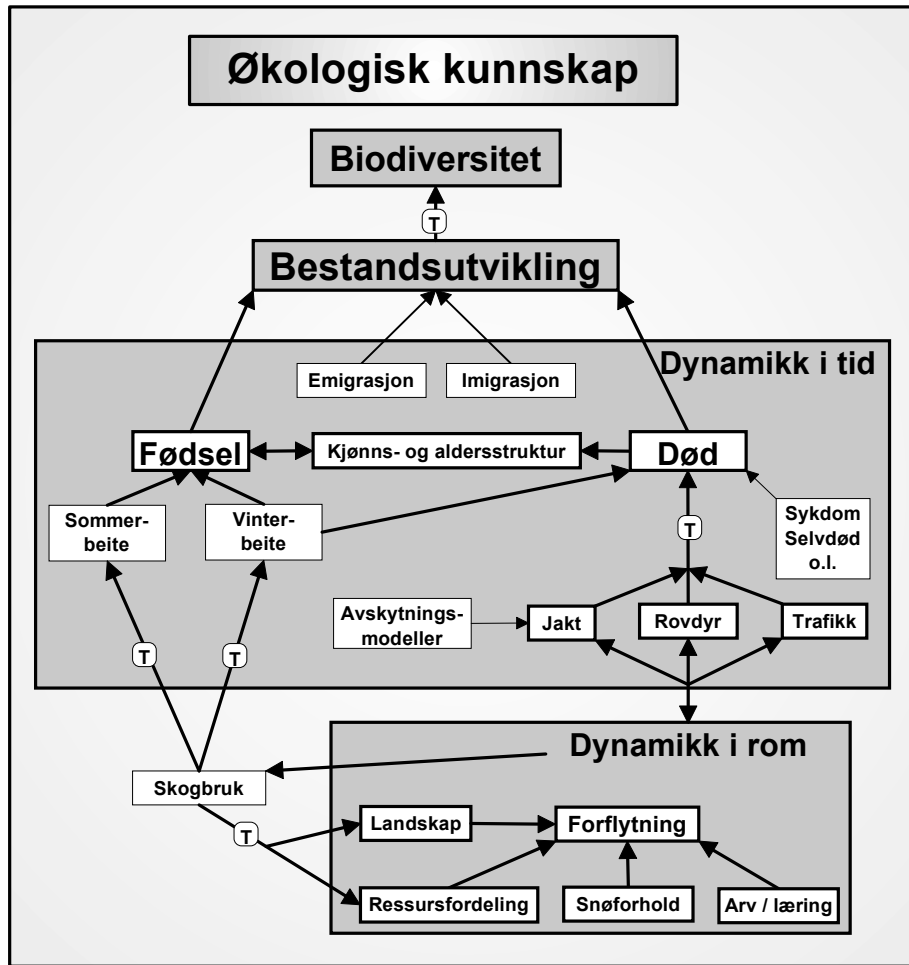
Økologiske tiltak

Økologiske tiltak kan delast i to grupper: 1) tiltak for å påverka populasjonsdynamikken i tid og 2) tiltak for å påverka kvar elgen oppheld

seg (figur 3). Populasjonsdynamikken kan påverkast ved å framskaffa mykje høgkvalitetsfôr både sumar og vinter. Me kan også endra kjønns- og aldersfordeling gjennom avskytinga. Me lyt då også ta omsyn til kva dyr som omkjem i trafikkulukker og kva rovdyra drep. Kvar elgen oppheld seg kan påverkast gjennom å køyra ut ensilert fôr, ved å dyrka elgfôr nokre stader og ved reine skogbrukstiltak. Til no har me i prosjektet konsentrert oss mest om dødsårsaker til elg i eit område med trafikk, jakt og rovdyr og me har byrja sjå på korleis elg forflyttar seg i landskapet.

Me har vist at ein måtte senka elgavskytinga i reviret til Koppang-ulveflokk, som er på rundt 10 ulvar, med rundt 100 kalvar og 50 ungdyr for å oppretthalda ein stabil elgbestand i området dersom der ikkje kom inn trekkelg (Storaas m. fl. 2000 og 2001a). Kor tidleg på vinteren trekkelgen kjem er avhengig av snøtilhøva. Kjem trekkelgen tidleg vert tapet fordelt på mange grunneigarar over store område (Aalbu 2001). Me har også sett at tapet til to gjenverande ulvar har vore so lite at me har vanskar med å registrera det (Gundersen m. fl. manuskript).

Det ser og ut til at elgane kan styrast ved hjelp av fôring. Elgen konsentrerer seg nærare enn 1 km frå fôringsplassane, nær fôringsplassane registrerer me beiteskadar medan der er mindre beiteskadar frå om lag 1 km frå fôringsplassane og 5-7 km utover (Gundersen m. fl. manuskript).

Figur 3. Økologisk kunnskap kan brukast til å påverka antal og kjønns- og aldersstruktur og til å påverka kvar elgen held seg. Tiltak kan setjast inn for å påverka der det står T.

Sluttord

Det industrialiserte landbruket på den mest produktive jorda og billig transport dit folk bur med minskande tollsperrer og frihandel skapar utkantområde som lyt finna andre ressursar å bruka enn tradisjonelt jord- og skogbruk. Vilt kan beita delar av planteproduksjonen som husdyr tidlegare brukte. Det er vidare mogeleg å produsera fôr til viltet. Større økonomiske investeringar i vilt og større forteneste på vilt føreset godt samarbeid mellom grunneigarane som har retten til å hausta viltet. Det er også naudsynt med meir teknisk kunnskap om tiltak for dei ulike viltartene. Me har her sett på elg, men også hjort og rype (*Lagopus lagopus*) har stort potensial i næringssamanheng.

Referansar

- Aalbu, F. 2001. *Effekter av ulike mortalitetsfaktorer på elgpopulasjonen i Koppangsreviret*. Prosjektoppgave, Høgskolen i Hedmark, Evenstad.
- Ardrey, R. 1976. *The Hunting Hypothesis: a personal conclusion concerning the evolutionary nature of man*. London. 242 s.
- Elgmork, K. 1994. *Aper – mennesker, slektskap og utvikling*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Fremming, O. R. 2000. *Verdien av utmarks næringer i Hedmark: Fra produksjons- til rekreasjonslandskap*. Utmark, nr. 1 – 2000.
- Gundersen, H., H. P. Andreassen og T. Storaas. *Supplemental moose feeding: manipulating the moose distribution pattern during winter*. *Journal of Wildlife management* (innsendt).
- Kay, C. E. 1998. Are ecosystems structured from the top-down or bottom-up: A new look at an old debate. *Wildlife Society Bulletin*. 26: 484-498.
- Welinder, S., Pedersen, E.A., och Widgren, M. 1998. *Jordbrukets första femtusen år 4000 f.Kr. - 1000 e. Kr.* - Natur och Kultur/LT, Stockholm.
- Leakey, R. 1996. *Menneskehetens opprinnelse*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Lillehammer, A. 1994. *Fra jeger til bonde: inntil 800 e. Kr.* – Aschehougs Norgeshistorie, K. Helle, hovudredaktør, Aschehoug, 233 s.
- Nansen, F. 1891. *Eskimoliv*. - H. Aschehoug, 293 s.
- Nedkvitne, J. J., T. H. Garmo og H. Staaland. 1995. *Beitedyr i kulturlandskap*. Landbruksforlaget, Oslo.
- Statistisk sentralbyrå. 2001a. *Næringsstøtte til norske næringer i 1998*. <http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200104/taran.pdf>.
- Statistisk sentralbyrå. 2001b. *Nedgang for elgjakta*. <http://www.ssb.no/elgjakt/>.
- Storaas, T., H. P. Andreassen, H. Gundersen, L. Kastdalen, Å. Brottveit, P. Wabakken, J. M. Arnemo, O. R. Fremming, H. Henriksen og M. Hesjadalen. 1999. *Elg som næring: et forprosjekt om forvaltning av ressursen elg i områder med rovdyr, trafikk og aktivt skogbruk*. Rapport nr. 11 – 1999. Høgskolen i Hedmark. 64 s.
- Storaas, T., K. Nicolaysen, H. P. Andreassen, H. Gundersen, P. Wabakken, O. K. Steinset, J. M. Arnemo, H. Tveit, F. Aalbu og E. Solberg. 2000. Gløym elgjakt i ulverevir? *Hjorteviltet* 10: 91-93.

- Storaas, T., J. M. Arnemo, H. P. Andreassen, H. Gundersen, K. Nicolaysen, E. Solberg, O. K. Steinset, P. Wabakken, B. Zimmermann og F. Aalbu. 2001a. Redda av trekkelg - elgproduksjonen i reviret til Koppang-ulveflokket. *Hjorteviltet* 11: 90-95.
- Storaas, T., H. Gundersen, H. Henriksen og H. P. Andreassen. 2001b. The economic value of moose in Norway – a review. *Alces*, i trykk.
- Sæther, B.-E., Solbraa, K., Sødal, D. P. & Hjeljord, O. 1992. *Sluttrapport Elg-Skog-Samfunn*. NINA forskningsrapport 28: 1-153.
- Tanner, N. M. 1981. *On becoming human*. Cambridge University Press, Cambridge. 190 s.
- Tapper, S. and J. Reynolds. 1996. The wild fur trade: historical and ecological perspectives. – In *The Exploitation of Mammal Populations*, V. J. Taylor and N. Dunstone (eds.), Chapman & Hall, 28 – 44.

Kulturella förändringsprocesser på Finnskogen

Exempel från Värmland-Solör

Gabriel Bladh

Vi har olika bilder av Finnskogen och skogsfinnarna. Idag dominerar kanske bilden av finnarna som storsvedjare med stora rågskördar under 1600-talet. En annan bild är fattiga finntorpare på tiggarsåren i bygden under 1800-talets nödår. En tredje bild är motti och fläsk på hembygdsgården. Dessa bilder är olika konstruktioner och perspektiv, olika sätt att se på Finnskogen. De är samtidigt historiska tidsbilder av en föränderlig värld, och går i stor utsträckning att beläggas med hjälp av historiska källor (Bladh 1995). Sådana historiska tidsbilder kan emellertid också nyanseras. De flesta svedjorna var små, och de riktigt stora fanns bara några få decennier under kolonisationsskedet i mitten på 1600-talet. Skogsfinnen var knappast heller den lycklige ekologiske vilden som vi ibland kan framskynta. Rika finnar fanns också, ibland var den sociala skillnaden mellan finnar väl så stor som mellan finnarna och de svenska eller norska bönderna. Nävgröt fick sin stora renässans och spridning som skogsarbetarmat under 1800-talet i en kultur som i liten utsträckning betonade etniska drag.

När det gäller frågan om skogsfinnarnas kultur blir det viktigt att modifiera ett förenklat nu/då perspektiv. De olika tidsbilderna pekar på samhällsförändringar och kontinuerliga kulturella processer. "Kultur" bör här ses som något praktiserat, dynamiskt och föränderligt, och inte något essentiellt givet. I det följande skall jag introducera temat kulturella förändringsprocesser med hjälp av exempel tagna i huvudsak från den värmländska Finnskogen under 1800-talet. Denna tematik är del av ett hittills outvecklat kunskapsfält, som innehåller många spännande dimensioner för fördjupad forskning.

Mycket av skogsfinsk kultur är alltså i praktiken en blandkultur präglad av mötet mellan det finska-svenska och norska, som jag här vill kalla en Finnskogskultur. Musikforskaren Timo Leisiö har t.ex. studerat musiktraditionerna och hittat mycket små spår av något arkaiskt finskt arv (Leisiö 1995). Polskor, fiol och dragspel var nykomlingar i ett sammanhang, där Finnskogen främst kan ses som en del av en större mellan-skandinavisk skogskultur.

Konstans och förändring – traditionellt och modernt

På Finnskogen hittar man en ibland paradoxal kombination av konservatism och nymodighet. Nya försörjningsmöjligheter som timmerhantering eller potatisodling kom relativt snabbt i bruk, samtidigt som vissa andra kulturelement verkar ha förändrats ytterst långsamt. Anknytningen till omvärlden har förstås varit en viktig faktor för förändring. Timmerhanteringen och på sina håll etablering av järnbruk kom att förändra försörjningssituationen påtagligt. Sociala förändringar bland gruppen finner kan vi också iaktta. Omformandet av rökstugan till en parstuga med svenskstuga eller övergång från finnplog till svensk plog är sådana konkreta exempel med anknytning till den materiella kulturen.

Med det fanns alltså också konstans. Den värmländska svedjetekniken förändrades relativt lite i jämförelse med utvecklingen i Finland. I östra Finland hade bl.a. skattdäckningssystemet skapat förutsättningar för ett fortsatt svedjebruk (Bladh 2000). Bristande skogstillgångar gjorde att rotationstiderna mellan svederna blev allt mindre, och situationen ledde till teknikutveckling inom svedjebruket. På 1820-talet försökte Carl-Axel Gottlund förmedla en expert som skulle kunna föra över en vidareutvecklad svedjeteknik från Savolax till Finnskogen. Försöket att genomföra denna innovationsöverföring misslyckades. Experten blev sjuk, men Gottlund hade också missbedömt förutsättningarna i Värmlands-Solörs Finnskogar rejält. Konkurrensen med den allt viktigare skogsnäringen, de i Värmland pågående skiftesreformerna som kom att inskränka tillgängligheten av utmarksresurserna och tillkomsten av potatisodlingen var några sådana.

Den finska språkvärlden och världsbilden vi möter i många uppteckningar visar också på konstans. Läsningarnas och rundiktningens specifika form var en av orsakerna till detta. Gottlund hade med sig den finske forskaren Gannanders bok *Mythologica Fennica* till Finnskogen 1821 och på besök i Norra Röjdåsen i Östmark läste han ur den för dem (Gottlund 1986). Vid en jämförelse kan han identifiera åtskilliga gemensamma bruk och sedvänjor som fortfarande levde på Finnskogen vid denna tid. Den centrala roll magin hade som en praktisk kunskap framträder här som en självklar del av vardagslivet. ”Emellan Tomasdagen och Loppiainen (Trettondagen) hugges intet ved i hela Vaissila (Nordviggen) by, på det korna ej må bliva halta, på samma sätt aktar man på dem att de ej på spånor och spånhögar för samma orsak” (ibid, s. 306). Men redan på 1820-talet talades om vad ”de gamle” på Finnskogen gjorde: ”Karhunvakkoja (björndagar) brukades fordom mycket firas vid björnfester, nu har man avlagt det” (ibid, s. 306).

Oskar i Purrotorp, Röjdåfors som jag intervjuade tillsammans med Einar Wiger från Grue Finnskog i slutet på 1980-talet, berättade bl.a. om Puro-Johan, en av de sista vismännen i Östmark. På frågan om varför de gamla märkena och läsningarna inte praktiserades längre hade Puro-Johan sagt: ”det finns inget pyhä (fi. heligt) längre”. Det finska språkets försvinnande innebar också att påtagliga delar av den gamla skogsfinska världsbilden inte fördes vidare längre. Språkanvändningen var i sig knuten till vissa specifika praktiker som kom att förändras.

Ofta förklaras den konservativa karaktären och vidhållandet av det gamla på Finnskogen som enbart en fråga om isolering i de djupa skogarna. Jag är tveksam till en sådan förklaring. Från källorna kan vi notera stora kontaktytor för handlande finnar i Kristiania eller vid Vänerstäderna på 1600- och 1700-talen. Gottlund får t.ex. sitt första möte med människorna från Finnskogen på en marknad i Karlstad 1821, när han träffar finnar från Gräsmark och räddar en överförfriskad finne från arresten (Gottlund 1986). Dessa var i Karlstad för att sälja näver, som bl.a. användes som taktäckningsmaterial och var en viktig handelsvara. Sådana marknadsplatser hade alltså varit en viktig del av skogsfinnarnas vardagsliv allt sedan 1600-talet.

Isolering måste alltid sättas i relation till det faktiska samhälle som studeras. Det var t.ex. introduktionen av järnvägar under andra hälften av 1800-talet som gjorde områden utan järnvägar isolerade. För det andra har områden i norra Skandinavien under lång tid organiserat och diversifierat sina ekonomier på ett sådant sätt att upprätthållandet av kontakter över långa distanser snarast kan ses som en överlevnadsstrategi, t.ex. under tidigmodern tid. På det sättet kan en alltför okritisk användning av binära och dualistiska begrepp som traditionell och modern inte upprätthållas. I områden som Finnskogen kan man som jag varit inne på istället finna många paradoxala aspekter på kategorierna modernt och traditionellt.

Bilden av Finnskogen

Skillnaden mellan skogen och bygden står för något materiellt reellt men också för en metaforisk skillnad, där kontrasterna kan spelas ut. En läsning av Selma Lagerlöfs Gösta Berlings saga ger exempel på detta (Lagerlöf 1891). Här bryts det föreställda landskapet kring Fryksdalen och Lövens sjö mot de stora skogarna i norr. Selma skriver om den försupne prästen Gösta Berling i början av boken: ”en kall dag i december kom en tiggare vandrande uppför Broby backar. Den stackaren hade haft sin dröm, där han hade gått och tänkt på de stora skogarna norr om Löven, på de stora finnskogarna. Här nere i Bro socken, där han nu färdades utmed sundet, som binder samman Övre och Nedre Löven, i dessa rikedomens och glädjens ryktbara trakter, där herrgård ligger vid herrgård, bruk vid bruk, här var honom varje väg för tung, varje rum för trångt, varje bädd för hård. Här måste han bittert längta efter de stora, eviga skogarnas fred. Här hörde han slagor dåna på varje loge, som om säden aldrig kunde bli sluttröskad. Timmerlass och kolryssar kommo oupphörligt ner ur de outtömliga skogarna. Ändlösa malmforor drogo fram på vägarna i djupa spår, som hundratal av föregångare filat upp. Här såg han slädar, fyllda med åkande, ila mellan gårdarna, och det tycktes honom, som om glädjen hölle tömmarna och skönhet och kärlek stode på meden. Å, vad den stackaren gick där och längtade upp till de stora, eviga skogarnas fred.” (ibid, s. 15)

Att Finnskogen under 1830-talet, då Gösta Berlings saga sägs utspela sig, hade en väl så stor befolkning som slättbygden och knappast var någon

isolerad vildmark förtar inte den metaforiska styrkan i jämförelsen. Exemplet visar också att Finnskogen som del i bilden av regionen Värmland eller som den kontrasterande förutsättningen för bilden av den omgivande bygden är värd att studera mera i detalj.

En kulturhistorisk genomgång visar att finnarna hade åtskilliga kulturella särdrag jämfört med svenskarna och norrmännen, men hur en sådan bild framträder i vardagslivet är i högsta grad relationellt konstituerat. Språkforskaren Salminen (1905) får t.ex. höra hur bilden av den trollkunnige finnen odlas i svenskbygden, samtidigt som den skrattas åt bland finnarna, men också utnyttjas i samspelet med de andra. På detta blir alltid självbilden kopplad till relationen med den andre: ”Vi vet vad de säger om oss, och skapar vår egen bild av oss själva utifrån detta.”

Kulturell förändring och identitet

En hittills outvecklat forskningsområde som behöver lyftas fram är frågan om vad som hände under 1800-talets assimilering- och ackulturationsfas på Finnskogen. Det finns anledning att se relationerna mellan majoritets- och minoritetsbefolkningen som en komplex och dynamisk interaktion. Etnicitet kan betraktas som en gruppbaserad social identitet, som dels upprätthålls genom ”vi och dom” kontraster dels sammanhänger med ett gemensamt fält för interetniska diskurser och samhandlingar (Hylland Eriksen 1993). Etnicitet har en tydlig processuell karaktär. Det finns skäl att anta att skogsfinnarna i stor utsträckning hade en språkbaserad identitet, som kom att sammankopplas med en territoriell identitet. Då den skogsfinska befolkningen aldrig kom att kontrollera några sociala institutioner utanför det egna hushållet blir det betydelsefullt att studera de faktorer och processer som gjorde att finskspråkliga nätverk så länge kunde existera inom vissa områden, som t.ex. i Värmland fram till början av 1900-talet. Dessa frågor är än så länge mycket litet studerade (jfr. Talve 1986). Här kan studier av hushållen och giftermålsmönster ge viktiga förklaringar till kontinuiteten i dessa nätverk. En central frågeställning blir här i vilken mån giftermålen var etniskt bundna. På delar av Finnskogen fanns t.ex. begreppet ”finnadel” etablerat. Detta innebar att man ansågs hålla sig för sig själva, och gifte sig inom gruppen. Det blir vidare viktigt

att undersöka om och hur olika försörjningsprojekt kunde vara organiserade efter etnisk tillhörighet. Under 1800-talet karaktäriseras flera av de olika finnbygderna av en tydlig social differentiering, som förstärks genom den snabba befolkningsökningen (Bladh 1995). Det finns en del som pekar mot att det finns påtagliga samband mellan etnisk och social stratifiering på Finnskogen. Samtidigt är det bland de obesuttna grupperna som finska språket försvinner först.

Handelman (1977) har pekat på hur etnicitet kan fungera på olika nivåer som socialt organiserande företeelse. Han skiljer mellan a) den etniska kategorien, b) det etniska nätverket, c) den etniska sammanslutningen respektive d) det etniska samhället. I de skogsfinska bosättningsområdena framträder särskilt kategori b som betydelsefull. Finskspråkliga nätverk kan framförallt knytas till hushållet och familjen. Kvinnorna som traditionsbärare blir viktiga att studera här. De externa processer som kom att omforma finnbygderna sammanhänger med hur områdena länkas samman med svenskspråkliga nätverk i form av expanderande ekonomiska produktionssystem som järnbruk och timmerhantering samt sociala institutioner och funktioner inom nationalstatens ram som kyrkan och folkskolan. Kraftig befolkningsökning följt av migration och arbetsvandring förändrar också den demografiska situationen på t.ex. Finnskogen (Edin 1910).

C.A. Gottlunds verksamhet på Finnskogen på 1820-talet är viktig i sammanhanget på flera sätt (om Gottlund, se Tarkiainen 1993). För det första har Gottlund efterlämnat ett rikt källmaterial för studier av situationen i Värmland-Solörs finnbygder vid denna tid. Vidare innebar Gottlunds verksamhet i sig en etnisk mobilisering (Godö 1975). Denna kom symboliskt att manifesteras genom den vandring till riksdagen och kungen i Stockholm, som tolv utvalda skogsfinnar gjorde 1823. En genomgång av vilka som skrev på hans petitioner om etableringen av ett skogsfinska härad visar dock att uppslutningen runt Gottlunds idé inte var total. Åtminstone på svenska sidan saknas flera finska gårdsägare och bönder.

Gottlunds vision om ett skogsfinskt härad skulle ha format etniska inkorporationer på Handelsmans nivå c och d om de genomförts. Istället formades ett antal nya institutionellt svensk-språkiga socknar. Som en av de sista nya socknarna tillkom år 1872 Nyskoga socken. Befolkningen bestod då förutom prästfamiljen och klockaren av uteslutande finstalande familjer och hushåll (jfr. Wiklund 1902). Nyskoga blir här intressant ur ett språkbytesperspektiv, då befolkningen efter svenska språkets genombrott inte fick någon tydlig värmländsk dialekt. Inflytandet från skolan, och sedermera pressen, innebar att deras svenska fick starka riksspråkliga inslag (Broberg 1973).

En skogsfinne från Røjden i Södra Finnskoga skriver på 1880-talet (Segerstedts samlingar, Antikvariskt-topografiska arkivet, Stockholm) att Gottlunds aktiviteter i praktiken påskyndande integrationen genom att berättelserna om det fantastiska Stockholm och om upplevelserna av storsamhället som skogsfinnarna tog med sig därifrån gjorde att stora delar av eliten gav upp sin finska tradition. Finnskogen under andra hälften av 1800-talet var i stor utsträckning ett samhälle under stark press. Att finska språkets status var dåligt, och att få unga ville lära sig språket på 1880-talet framgår ur uppteckningarna som Segerstedt gjorde. Från flera källor kan vi också se hur det finska språket inte fick talas i skolan eller i vissa officiella sammanhang. I Adolf Noreens ordbok över dialekten i Fryksdalen återfinns verbet ”att finska”, vilket betydde ”att prata strunt” (Noreen 1878). Vi har mycket få beskrivningar gjorda av skogsfinnarna själva från denna period, men antydningar finns att finnarnas egna självbilder var komplexa, mångtydiga och motsägelsefulla under denna period av snabb förändring.

Försörjning och moderniseringsprocesser

En viktig förändringsfaktor var skogsbrukets expansion. Ett exempel från hemmanet Avundsåsen i Södra Finnskoga visar hur några välmående gårdar på 1850-talet något decennium senare praktiskt taget var uttraderade. I den första gården var äldste sonen noterad som avflyttad till Ragunda i Jämtland som en del av de arbetsvandrande skogsarbetarna. I en annan gård hade familjen flyttat till USA. I en av de södra gårdarna fanns sonen

senare på lantbruksskola i södra Värmland och fick anställning som rättare vid en gård i Molkomstrakten. Avundsåsens gårdar hade köpts upp av timmerhandlande norska bönder bl.a. från Elverum. Inom skogshanteringen fanns många exempel på sådana norsk-svenska relationer som skulle vara värda att studeras ytterligare (Bladh 1995). Den norska Finnskogen hade alltsedan senare hälften av 1600-talet ekonomiskt varit en del av det norska timmerhandlande borgerskapets resursbas. På den norska Finnskogen hade upplösandet av det Ankerska fideikommiset och möjligheterna för de lokala bönderna att genom Gottlunds insats få köpa sina gårdar på 1820-talet skapat delvis andra förutsättningar för förändringsprocesserna under 1800-talets senare hälft.

Skogens ökande värde gav utrymme för skogsspekulation och handel med marken. För vissa skogsfinnar i både Sverige och Norge formade detta förutsättningar för att befästa rika och stora gårdar. För andra blev detta istället grundplåten för reskassan och amerikabiljetten. Prästen Nylén beskrev situationen i Nyskoga på 1880-talet. Efter att först ha beskrivit hur vissa tidigare fattiga gårdar numera var välskötta och blomstrande på grund av den ökande skogshandeln fortsätter han: ”Ett motsatt förhållande eger dock rum med den jord, som råkat i norrmäns händer, i det att den öppna jorden lägges igen, höet köres åt skogarne, husen ruttna ned och skogen ända till de minsta dimensionerna avverkas varav och följden varit, att exempel på skattevrak av hemman förekommer” (Segerstedts samlingar). Redan på 1830-talet hade i sin tur svenska skogsbolag köpt jord i Trysil och runt sjön Rögden (Bladh 1995).

En brytpunkt i skogsbruket i Värmland kom i början av 1900-talet när skogsbolagens uppköp kraftigt påverkade bebyggelse- och befolkningsstruktur på Finnskogen. I Norrland hade den s.k. bolagsförbuds-lagstiftningen börjat verka 1906, efter en längre tids debatt om regionens framtid. Frågan gällde om en geografisk arbetsdelning skulle etableras: Skulle skogen användas för industriändamål eller som resursbas för småbruk? Frågan kom sedan flitigt att diskuteras i ett värmländskt sammanhang under 1910-talet, och det hårda trycket på Finnskogen var här särskilt uppmärksammat (Jordfördelningen i Värmlands län 1913). Idéhistorikern Sverker Sörlin har beskrivit hur ”Norrlandsfrågan” kom att

beröra människors hållning till det moderna och moderniseringsprocessen (Sörlin 1988). Småbrukare, skogsarbetare, vänstersocialister och konservativa förenades i en kritisk attityd till denna snabba förändringsprocess, och vi kan följa samma processer i Värmland. 1917 beslutades om att utvidga bolagsförbuds lagstiftning i Värmland. Då hade dock åtskilliga finnbyar på värmländska sidan tömts på sin befolkning. Skogsmarkerna hade blivit viktiga råvarukällor för den växande värmländska skogsindustrin.

Finnskogskulturen som del av ett medierat kulturarv

När den nya tidens svenska finnättlingar som Olov Olovsson, Bror Henriksson (Finneskog), och Axel Fritiofsson etablerar tidskriften Finnbygden på 1920-talet är deras perspektiv att se tillbaka på ett försvinnande kulturarv som gått under i moderniseringsprocessens kölvatten. Här är det unga aktivister engagerade i fackföreningsrörelse och den begynnande hembygdsrörelsen, som i spalterna samtidigt presenterar material om esperanto och veganism i en intressant blandning av humanism och civilisationskritik. För dessa aktivister är det dock inte aktuellt att mobilisera sina intressen på finsk etnisk grund. Från brevdiskussioner i Olov Olovssons brevsamling (Torsby Finnkulturcentrum) kan man t.ex. se att frågan om att lära sig finska inte är prioriterad. Istället ser aktivisterna sig som svenska och norska medborgare med ett särskilt historiskt arv att förvalta. Tidskriften Finnbygden gavs ut i elva nummer under 1920-talet, för att sedan ta en längre paus. Den kom sedan från 1947 till 1974 att ha en central roll som en medierad traditionsbärare för Finnskogen. Andra viktiga insatser var Värmlands läns landstings insatser och initiativ för bevarandefrågor kring finnkulturen under början av 1950-talet samt bildandet av Värmlands-Solörs finnkulturförening 1958. På norsk sida kom författarinnan Åsta Holth och hennes böcker samt etableringen av evenemanget Finnskogedagene i Svulrya på Grue Finnskog att ha en central roll. I spåren efter att huvuddelen av de sista finsktalande i området gick ur tiden på 1960- och 1970-talen, kan också ett ökande intresse för Finnskogen märkas från slutet av 1970-talet. Detta intresse har också på olika sätt inneburit en revitalisering och mobilisering av det finska kulturarvet i frågor om lokal

historia och släktforskning, kulturmiljöarbete och utveckling av museer, turismaktiviteter och lokal utveckling.

Frågor om identitet och samhällsförändring är ett mycket aktuellt tema där skogsfinnarna och Finnskogen ger intressanta studiemöjligheter av interaktionen mellan majoritets- och minoritetskulturen. Riksgränsen mellan Sverige och Norge ger en ytterligare dimension på dessa intressanta frågor. Således kan vi studera den nationaliseringsprocess som synen på skogsfinnarna liksom skogsfinnarna själva på ett ofta komplext sätt är en fortgående del av alltsedan 1809 och 1905. Ett aktuellt sådant exempel är att gruppen skogsfinnar blir sedda som en nationell minoritet i Norge, men inte blir så på den värmländska sidan i Sverige. Vad innebära sådana olika pågående nationaliseringsprocesser för frågor om kulturarv, kulturell förändring och identitet på den svensk/norska Finnskogen idag?

Referenser

- Bladh, G. (1995) *Finnskogens landskap och människor under fyra sekler – en studie av samhälle och natur i förändring*. Göteborg.
- Bladh, G. (2000) Savolaxare i rörelse på bägge sidor Bottenviken. *Ymer* årg. 120, s. 24–40.
- Broberg, R. (1973) *Språk- och kulturgränser i Värmland*. Uppsala.
- Broberg, R. (1988) *Finsk invandring till mellersta Skandinavien*. Karlstad.
- Edin, K.A. (1910) Fryksdals härad i Värmland. *Emigrationsutredningens bygde-undersökningar. Emigrationsutredningen bilaga VIII*.
- Godö, H. (1975) *Grue Finnskog: Etniske aspekter ved sosio-økonomisk utvikling*. Opubl. hovedoppgave i etnografi, Universitetet i Oslo.
- Gottlund, C-A. (1986) *Dagbok över mina vandringar på Wermelands och Solörs finnskogar 1821*. Gruetunets museum.
- Handelman, D. (1977) The organization of ethnicity. *Ethnic Groups* vol 1.
- Hylland Eriksen, T. (1993) *Ethnicity and nationalism*. London.
- Jordfördelningen i Värmlands län och därmed sammanhängande förhållanden. (1913) *Jordundersökningens betänkande nr. 1*. Stockholm.
- Lagerlöf, S. (1891) *Gösta Berlings Saga*. Stockholm.
- Leisiö, T. (1995) Musik och identitet i finnskogarna. I Eles, H. (red) *Skogsfinnar och Finnskogen*, Karlstad, s. 69–82.

- Noreen, A. (1878) *Ordbok öfver Fryksdalsmålet samt en ordlista från Värmlands Älfdal*. Uppsala.
- Sörlin, S. (1998) *Framtidslandet. Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*. Stockholm.
- Talve, I. (1986) Skogsfinnarna och Finlands folkkultur. I Huovinen, S. (red.), *Värmlandsfinnar, Om finnskogens historia och kultur*, s. 65–80.
- Tarkiainen, K. (1993) *Finnarnas historia i Sverige 2*. Helsingfors.
- Wiklund, K.B. (1902) Finska språkets nuvarande utbredning i Värmland och Grue Finnskog. *Ymer*, 22, s. 15–18.

Skjønnlitteratur som vindu

Åsta Holths finnskogstrilogi lest med sosiolingvistiske briller¹

Lars Anders Kulbrandstad

Kjærlighet på flere språk

Aksel fra Revholt på Grue Finnskog har vært i Amerika. Nå er han vendt hjem igjen og har forelsket seg i Olea Skaslien. Øyeblikket er kommet da han skal erklære sin kjærlighet:

- ”I love you”
- Snakk norsk!
- Eg tør ikkje seie det på norsk. Eg kan ikkje heller. Minä rakkastan sinua!
- Det gjer du ikkje. Vi har da nesten ikkje tala med kvarandre før.

I dette utdraget fra Åsta Holths roman *Kapellet* møter vi i konsentrert form et bilde av flerspråkligheten på den norske Finnskogen på slutten av 1800-tallet. Både Aksel og Olea har vokst opp med finsk som hovedspråk i hjemmet, men det er norsk de nå bruker i kommunikasjon med hverandre. Likevel slår de iblant over til finsk for å få sagt det de vil – de *kodeveksler*, som det heter med en fagterm. Og så gjør norsk-amerikaner-engelsken seg gjeldende, som vi ser.

---

¹ Takk til Vappu Inkeri Pyykkö, Lars T. Vikør, Geirr Wiggen og Lise Iversen Kulbrandstad for verdifulle kommentarer til et utkast til artikkelen

Kapellet ble utgitt i 1967 og er siste bind i en romantrilogi som ble innledet med *Kornet og freden* i 1955 og fortsatte med *Steinen blømer* i 1963.¹ Trilogien følger en finneslekt gjennom sju generasjoner – fra Pål Hindriksson Tyyskiäinen, som er født i Dalarna i Sverige midt på 1600-tallet, slår seg ned i Rotneberg skog nord for innsjøen Røgden i Grue når han er noen og tjuve år gammel, til Aksel Holth og Olea Skaslien gifter seg på slutten av 1800-tallet.

Dette skjønnlitterære verket er ikke et historisk dokument om livsforhold, personer og hendelser i tidligere århundrer. Det vi står overfor, er i sin sjanger en fiksjon skapt av en romanforfatter på 1950- og 1960-tallet. Men denne fiksjonen er klart forankret i historien: Som mange vil vite, er det sin egen farsslekt Åsta Holth beretter om, og verket er blitt til på grunnlag av omfattende historiske kunnskaper på en rekke relevante områder, stor fortrolighet med kulturen og miljøet som skildres, og stor innlevelsessevne. Så selv om vi ikke kan ta Åsta Holths romanverden bokstavelig og i detalj som et historisk dokument, er det avgjort av betydelig verdi som et vindu inn mot finnskogshistorien – også til de språklige sidene av den. En kritisk vurdering av det vi får se gjennom dette vinduet, krever at vi sammenholder det bildet Åsta Holth tegner, med hva andre kilder kan fortelle oss – blant annet beskrivelser av folk og språk på Finnskogen hos forfattere som Carl Axel Gottlund (Gottlund 1986), Eilert Sundt (1974), Petrus Nordmann (Nordmann 1888), K.B. Wiklund (1895), Sven Lönborg (1902) og K.B. Wiklund (1902). I denne artikkelen vil jeg først og fremst studere framstillingen i Åsta Holths trilogi med utgangspunkt i perspektiver, modeller og begreper som er utviklet innenfor moderne lingvistisk forskning rettet mot språkmøter, tospråklighet, språkskifte og språktap. Mot slutten av artikkelen vil jeg likevel si noe om romanverkets troverdighet blant annet i lys av det som kildene jeg nettopp nevnte, forteller oss. Der vil jeg også komme inn på gjenoppliving og revitalisering av tapte språk og i den forbindelse peke på aktuelle tiltak for å bevare og styrke arven fra det gamle minoritetsspråket på Finnskogen.

---

¹ Her i artikkelen er referansene til utgavene av disse romanene som kom i Gyldendals Lanterne-serie i 1978

Språkmøter

Språk møtes når mennesker møtes. Et typisk språkmøte finner sted når en minoritetsgruppe kommer i kontakt med en majoritetsgruppe. Dette kan skje på forskjellige måter, og tilsvarende har vi forskjellige typer av minoriteter (Vikør 2001:12–13). Ved erobring eller kolonisering av landområder oppstår *urbefolkningsminoriteter*, slik som samene på Nordkalotten. Etnisk tilfeldige grensedragninger skaper *grenseminoriteter*, og her kan den finske minoriteten i Tornedalen i Sverige, den danske minoriteten i Nord-Tyskland og den tyske minoriteten på Sør-Jylland tjene som eksempler. *Innvandrete minoriteter* er resultatet av migrasjon. Vi kan diskutere om skogfinnene kan betraktes som en minoritet i denne betydningen. Vanligvis snakker en om innvandrete minoriteter når den befolkningsgruppa det dreier seg om, har flyttet fra en stat til en annen. Finnene som kom til Norge på 1600-tallet, krysset en statsgrense og var sånn sett innvandrere. Men frendene deres på svensk side hadde forflyttet seg innenfor samme stat, og var altså ikke innvandrere i streng forstand. Og når det gjaldt finnene i Norge, kan en i alle fall for de som slo seg ned i skogstraktene øst for Glomma, hevde at grenseforholdene var såpass uklare at det kan diskuteres om det gir noen mening å snakke om innvandring.

Nå er det mulig med flere språkgrupper innenfor samme stats territorium uten særlig kommunikasjon mellom gruppene. Dette er et langt stykke på vei tilfellet med dagens Sveits, der i alle fall de fransktalende, tysktalende og italiensktalende befolkningsgruppene stort sett fungerer som atskilte språksamfunn (Berthele under utg.). Slik områdene der finnene til å begynne med slo seg ned, framstår hos Åsta Holth, er norskbygda og Finnskogen også i stor grad to atskilte språksamfunn. Bare sporadisk er det samkvem mellom gruppene, og det er gjennomgående liten språklig kontakt, i alle fall i bøkene som dekker slutten av 1600-tallet og 1700-tallet.

Normalt oppstår det likevel kommunikasjonssituasjoner mellom tilgrensende språkgrupper. Det kan dreie seg om handel, religionsutøvelse, rettstvister o.a. Kommunikasjon skjer vanligvis på den sterkeste partens premisser, og *det* er i regelen majoritetsbefolkningen, men det kan også dreie seg om en mektig økonomisk og politisk elite. Minoriteten må ta i

bruk majoritetens språk for å bli hørt, og minoritetsmedlemmer må altså bli tospråklige. At majoritetsmedlemmer lærer minoritetens språk og blir tospråklige på den måten, forekommer langt sjeldnere. Hos Åsta Holth er det svært få nordmenn som kan noe finsk. Det dreier seg vel egentlig om bare to personer: en klokke i Grue kirke (*Kornet og freden*: 18) og en grensevakt på Revholt (*Kornet og freden*: 68).

Når minoritetsmedlemmer utsettes for ytre press – åpent eller skjult – for å bruke majoritetsspråket, kan vi si at det ligger *drakrefter* bak tospråkligheten. Når motivasjonen først og fremst kommer innenfra, det vil si at personer i minoritetsbefolkningen av egen vilje lærer seg det andre språket, snakker vi om *skyvekrefter*. Begge typene av krefter finner vi eksemplifisert hos Åsta Holth. Det er skyvekrefter det er tale om når Kerttu, kona til Pål Tyyskiänen, begeistret lærer å snakke svensk og norsk:

Det var gildt å lære kvinnfolka bokstavane. Flinke var dei og, det skulle ikkje vara lenge før dei kunne ta til å stava. – Nei, så får der vera nok for i kveld. De er flinke småjenter. Det neste blir vel at de vil lære svensk.

– *Jag kan redan!* sa Kerttu, og Pål såg undren på henne.

Du trur kanskje det er stor skilnad på norsk og svensk, du? sa ho kry. (*Kornet og freden*: 71)

Derimot er det drakrefter vi står overfor når foreldrene på Finnskogen begynner å snakke norsk med barna sine hjemme av frykt for at de ellers skal bli etter på skolen:

Mange veker etter at han [= en finsk prest] var reist att, tala folk berre finsk. Kvifor skulle dei knote norsk? Men så var det det leie da, at båna var etter på skulen om dei ikkje var flinke i norsk. (*Kapellet*: 200)

Utviklingsscenario

Hva skjer videre med minoriteten i en språkkontaktsituasjon? Den norsk-amerikanske lingvisten Einar Haugen har utviklet en modell som viser en utvikling gjennom fem faser fra enspråklighet på minoritetens opprinnelige språk til enspråklighet på majoritetsspråket (Haugen 1953). Figur 1 nedenfor bygger på denne modellen. I utgangspunktet (fase 1) snakker minoriteten sitt eget språk, S1. I fase 2 har minoritetsmedlemmene begynt å bruke majoritetsspråket, S2; de er altså blitt tospråklige. Men tospråkligheten er skjev, siden det opprinnelige språket stadig er dominant – i modellen markert med at S1 er skrevet med store typer, mens majoritetsspråket er skrevet med små typer. I fase 3 har de to språkene tilnærmet lik posisjon blant språkbrukerne, både når det gjelder ferdigheter og bruksomfang. Tospråkligheten er altså blitt balansert.

Fase 1	Fase 2	Fase 3	Fase 4	Fase 5
S1	S1+ s2	S1+S2	S2 + s1	S2
Enspråklighet	Skjev tospråklighet	Balansert tospråklighet	Skjev tospråklighet	Enspråklighet

Figur 4. Modell over skifte fra minoritetsspråk til majoritetsspråk (etter Haugen 1953)

I den neste fasen har majoritetsspråket styrket sin stilling på bekostning av minoritetsspråket, slik at tospråkligheten igjen er blitt skjev, men nå altså med helling i motsatt retning. I fase 5 har språkbrukerne sluttet å bruke sitt opprinnelige språk; de er nå enspråklige på det andre språket.

Åsta Holths romantrilogi illustrerer de fire første fasene i denne modellen. På 1600- og 1700-tallet befinner de fleste finnene seg i fase 1, det vil si at de er enspråklige på finsk. Slik er det også med mange langt utover på 1800-tallet. Nyrkki-Mortti, med tretti års erfaring som lærer på Finnskogen, sier blant annet dette om situasjonen ca. 1840: ”– Men tenk om folk hadde lært litt norsk fysst, så dei kunne følge med i ei preke” (*Kapellet*: 29). Noen er likevel på vei inn i fase 2 allerede tidlig i det tidsrommet trilogien dekker. Slik heter det om folket i Mullikkala i *Kornet*

og freden (passasjen er hentet fra et kapittel som bl.a. skildrer en gudstjeneste i Grue kirke ca. 1680):

Finnane streva for å følgja med, men det meste gikk nok tapt. Mullikkafolka var dei som skjønte mest, dei var gamle i landet. Gamle Steffen – Staffa, eller Tappa som finnane sa, var den fysste som slo seg ned ved Røgden. Tappa den yngre og broren Heikki kunne litt mer norsk enn far sin. Om det da var rett å kalle det norsk, det var kanskje mer svensk enn norsk i det klundrete blandingsmålet. Kerttu som var dotter åt Heikki, kunne litt meir enn far sin att (*Kornet og freden*: 39)

Unntaksvis er det personer som langt på vei framstilles som balansert tospråklige, altså i fase 3. Det gjelder ikke minst den personen som hele romantrilogien starter med, Pål Hindriksson Tyyskiänen, som snakker og skriver finsk og svensk, og som også kan legge svensken sin i norsk lei dersom det trengs. Her er noen sitater:

Visst hugste herr Anders den staute finnen. Pål hadde vori tolk for kapellanen ein gong han tala med finnane. Han hadde snakka flytande svensk, og syntes å ha god forstand (*Kornet og freden*: 18)

Pål sette opp kontrakta i høgtidelege former, på finsk og svensk. Han likte seg aldri så godt som når han kunne breie seg med språkkunnskapane sine. (*Kornet og freden*: 123)

Eg laut knote norsk, fortalte han. – Da eg talte svensk, heldt dei på å flyge på meg. Så det passte eg meg for. Var det noa sak når ein kunne tala omtrent kva språk ein ville? (*Kornet og freden*: 85)

Det er likevel klart hva som er førstespråket til Pål. Svensken og norsken hans bærer preg av at han har lært disse språkene som andrespråk.

Spørsmåla vart stelt på eit stivt og høgtideleg dansk. Og Pål svara på ei like høgtideleg svensk, men med finsk tonefall og med ”r”-ar som kunne saga halsen over på ein. (*Kornet og freden*: 39)

Flere steder i triologien får vi ganske presise beskrivelser av hvordan trekk ved finnenes førstespråk slår gjennom i måten de snakker norsk på. *Førstespråksinferens* kalles dette på fagspråket. Det som særlig trekkes fram, er uttalen av lukkelyder: ustemt uttale av de stemte lukkelydene b, d, g (bl.a. *du* uttalt slik at det oppfattes som *tu*, *god* slik at det oppfattes som *ko* o.l.) og uaspirert uttale av de ustemte lukkelydene p, t, k (bl.a. *pust* uttalt slik at det høres mer ut som *bust*, *kaku* slik at det høres ut som *gagu* o.l.), forenkling av konsonantforbindelser i begynnelsen av ord (*tokk* for *stokk*), manglende kjønnsbøying (*en bok*, *en brev*, *en hus* og *den* i stedet for *ho* eller *han*) og problemer med bruk av preposisjoner (se f.eks. *Kornet og freden*: 71, 98, 122, 181; *Steinen blømer*: 109, 168; *Kapellet*: 30, 31, 125).

På slutten av romantrilogien får vi eksempler på personer i fase 4, det vil her si personer som har norsk som dominerende språk, selv om de stadig behersker finsk. ”Snakk norsk!”, sa Olea i sitatet jeg åpnet med, og når Aksel vil bygge seg hus og skomakerverksted på Svullrya heter det: ”Før sa dei Tukintupa, Stokkstugua. Men nå hadde Stokkstugua rotna ned, og folk hadde teki til å tala norsk” (*Kapellet*: 188).

Utviklingen gikk som vi vet videre, og i løpet av 1900-tallet forsvant finsk som dagligspråk på Finnskogen. I den forstand kan vi si at språket døde ut i disse traktene. Dette skal jeg nyansere senere i artikkelen, men først vil jeg gå så vidt inn på spørsmålet om hva det er som avgjør om en språklig minoritet forblir tospråklig eller oppgir sitt opprinnelige språk og går over til å bruke majoritetsspråket som eneste språk.

Hva som skjer, er avhengig av et komplisert samspill av en rekke faktorer av ulik type.² Dels dreier det seg demografi: gruppestørrelse,

---

² For en inngående behandling av dette temaet, se Hyltenstam og Stroud (1991:75–113)

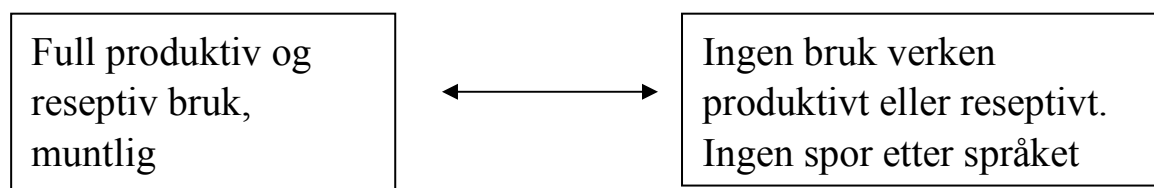
gruppesammensetning, geografisk utbredelse, mobilitet o.l. Dels er det økonomiske faktorer: eiendomsforhold, næringsveier, kommunikasjoner osv. Videre spiller sosiale, politiske og kulturelle forhold en viktig rolle: religion, ekteskapsmønstre, utdanning og rettsregler, for å nevne noen.

Årsakene til at det gikk som det gikk med finsken på Finnskogen, tematiseres ikke direkte i Åsta Holths romantrilogi. Faktorer som kan ha bidratt til språkskiftet, berøres likevel i ulike sammenhenger, og det som det særlig ser ut til å bli lagt vekt på, er at finsk verken ble skolespråk eller kirkespråk (se f.eks. *Steinen blømer*: 231, *Kapellet*: 136).

Nærmere om språkbytte

I modellen i figur 1 ovenfor er et språkbytte det som skjer ved overgang fra fase 4 til fase 5. Nå er det oftest ikke slik at en hel befolkningsgruppe brått går over fra det ene språket til det andre. Vanligvis er det en langsom prosess, som kan strekke seg over flere generasjoner. På Finnskogen tok den ca. 300 år. I innvandremiljøer i for eksempel USA er det ikke uvanlig at språkskiftet er over på tre generasjoner (Engen og Kulbrandstad 1998:77).

Den gradvise svekkelsen av språket som oppgis ved et språkbytte, kan beskrives med utgangspunkt i denne modellen:

Figur 5. Kontinuum for språkferdigheter og språkbruk.

Modellen dekker sentrale dimensjoner ved språkferdigheter og språkbruk. Det gjelder for det første bruks- og ferdighetsgrader. Vi har egentlig ingen allment akseptert term for personer som kan sies å beherske og bruke et språk fullt ut. *Innfødt taler* dekker ikke helt; *expert speaker* har vært lansert på engelsk, men verken den eller den norske oversettelsen

ekspertspråkbruker er særlig god. Noen forskere opererer med en mellomposisjon mellom full beherskelse og ingen språkferdigheter i det hele tatt. Personene som befinner seg i en slik posisjon, kalles *semitalere* eller *semibrukere* av språket. De har gjerne mangelfull beherskelse av syntaks og uttalesystem og et begrenset ordforråd (Hyltenstam & Stroud 1991:41). I den andre ytterligheten kunne vi kanskje snakke om en *ikke-taler* eller *ikke-bruker* av språket det gjelder. Ved et fullstendig språkbytte i en befolkning vil det skje en utvikling fra en situasjon der alle er ekspertbrukere, via en situasjon der noen er ekspertbrukere, noen semibrukere og noen ikke-brukere, til en situasjon der alle er ikke-brukere.

For det andre rommer modellen et skille mellom produktiv og reseptiv språkbruk. *Produktiv bruk* vil si å ytre seg ved hjelp av språket det dreier seg om, altså å opptre som avsender i kommunikasjonssituasjoner, mens *reseptiv bruk* betyr å opptre som mottaker, det vil si å oppfatte og tolke det andre ytrer. Også på språk der vi har full førstespråkskompetanse, og som vi bruker fullt ut som dagligspråk, er det vanligvis slik at vi har bedre reseptive ferdigheter enn produktive – f.eks. er det mange ord som vi forstår selv om vi sjelden eller aldri bruker dem – og for de fleste gjelder det at omfanget av den reseptive språkbruken er større enn omfanget av den produktive, altså at vi hører og leser mer enn vi snakker og skriver. Ved språkskifte i en folkegruppe vil ubalansen mellom de to ferdighets- og brukstypene være gradvis tiltakende: Flere og flere vil ha svake produktive ferdigheter og i liten grad bruke språket produktivt selv, enda de stadig vil ha relativt gode reseptive ferdigheter. Unge mennesker vil f.eks. kunne forstå eldre når de snakker gruppas opprinnelige språk, men selv synes de det er vanskelig å uttrykke seg på dette språket. Dette er situasjonen vi møter mot slutten av siste bind av Åsta Holths finnskogstrilogi. Besteforeldrene og foreldrene snakker ennå finsk seg imellom, barna forstår det som blir sagt, men kan ikke finsk selv (se f.eks. *Kapellet*: 111).

Når språkene som en tospråklig befolkningsgruppe behersker og bruker, både er talespråk og skriftspråk, vil vi normalt bare si at vi har å gjøre med full tospråklighet når gruppemedlemmene tilegner seg begge språkene også skriftlig. Likevel er det mange situasjoner hvor det ikke er tilfellet: Tospråkligheten er kun muntlig, fordi medlemmene av gruppa bare kan

lese og skrive på det ene språket. Hvorvidt dette er gruppas opprinnelig språk eller majoritetsspråket, varierer – ikke minst avhengig av hvilken språk- og utdanningspolitikk som har vært ført i det aktuelle samfunnet. Det vanligste er at minoritetsmedlemmene bare får opplæring i lesing og skriving på majoritetens språk, slik forholdet for samene i Norge og Sverige var i lange perioder (Kulbrandstad 1992, Hyltenstam og Stroud 1991:125f). Det er likevel også eksempler på det motsatte, bl.a. såkalt ”bantu-utdanning” i Sør-Afrika under apartheid-regimet, der undervisningen for svarte befolkningsgrupper foregikk på de såkalte stammespråkene, slik at de fleste elevene ikke fikk lære å lese og skrive makt- og prestisjespråket engelsk.

At en tospråklig minoritet kan lese og skrive på gruppas opprinnelige språk, er én av faktorene som kan være med og forhindre overgang til majoritetsspråket som eneste språk (Crystal 2000:138f). Noen garanti mot språkskifte er dette likevel ikke. Ofte begynner byttet av språk med at minoritetsspråket viker for majoritetsspråket som skriftspråk; deretter følger skifte av talespråk. For eksempel forsvant norsk som skriftspråk i norsk-amerikanske miljøer i USA før folk sluttet å snakke norsk (Haugen 1953:235).

I Tyyskiäinen-slekten, som Åsta Holth skildrer i sin finnskogstrilogi, er det mange ordhage og språkmektige både menn og kvinner. Som nevnt kunne allerede Pål Hindriksson på slutten av 1600-tallet lese og skrive så vel finsk som svensk, han lærer kona Kerttu å lese på finsk, og slik tenker han om den tre år gamle sønnen Pål: ”Guten skulle lære å lesa både finsk og svensk og norsk. Kunnskapar laut det til om ein skulle setta spor etter seg, og det skulle Tyyskiäset” (*Kornet og freden*: 126). Romanene gir likevel inntrykk av at det lenge stod allment dårlig til med leseferdighetene på Finnskogen.³ Midt på 1700-tallet beskrives situasjonen slik: ”Foreldra lærde båna sine av det vesle dei kunne sjøl, men dei fleste kunne ikkje lesa, og i alle fall kunne dei lite eller ingenting norsk” (*Steinen blømer*: 110–111). Og når organisert undervisning kommer i gang, er det på norsk leseopplæringen foregår: ”Attpå skulle ein lære ungane eit nytt språk som ikkje hadde det minste sams med det dei tala til dagleg. Ein hadde meir enn

---

³ Det samme gjaldt også for resten av landet, jf. Wiggen (u.utg.)

nok med å lære dei å stava den stutte tida som skulen vara” (*Steinen blømer*: 110). De som kan lese finsk, har liten tilgang på lesestoff på dette språket. Det som finnes, er først og fremst religiøs litteratur: ”Her var berre salmeboka og postillen og så ein diger bibel i trepermar, men den var på finsk [...]” (*Steinen blømer*: 162). Bøker, blad eller aviser på finsk utgitt lokalt, er det ikke snakk om: ” Men du veit da vel, Kari, at båna lyt lære norsk i skulen, og at det ikkje fins eit ord trykt på finsk her i landet!” (*Kapellet*: 136).

Når det gjelder skriving, er det lenge bare noen få av personene i romantrilogien som ser ut til å beherske denne kunsten. Dette endrer seg når vi kommer ut på 1800-tallet, hvor vi blant annet får flere eksempler på brevskriving. Det gjelder da i første rekke brev fra folk som har utvandret til Amerika, og uten at det sies eksplisitt, er det god grunn til å anta at det er norsk det skrives på. I forbindelse med skildringen av Carl Axel Gottlunds besøk på Finnskogen (i 1821) nevnes det riktignok at Gottlund ”hadde lært båna å skrive finsk” (*Steinen blømer*: 217), men det er vanskelig å finne tegn på at dette har ført til at folk har begynt å bruke finsk i skrift etterpå. Alt i alt later det altså til at finsk som skriftspråk har en såpass svak stilling på Finnskogen at funksjonen som motvekt mot allmenn overgang til norsk språk trolig er relativt liten.

Språket tjener mange forskjellige formål, men teoretikerne opererer gjerne med tre hovedfunksjoner (se f.eks. Linell 1978). De *kommunikative funksjonene* har å gjøre med språkets rolle som et tegnsystem som muliggjør utveksling av meningsinnhold, de *kognitive funksjoner* er knyttet til språket som redskap for begrepsdanning og tenkning, og de *gruppe- og identitetsmarkerende funksjonene* dreier seg om språket som uttrykk for en følelse av samhörighet og egenart i grupper av mennesker som snakker samme språk eller samme varietet av et språk. Gruppene det er tale om, kan være geografiske, sosiale eller etniske – alt etter hva gruppe-medlemmene har til felles i tillegg til språket. Når en befolkningsgruppe skifter språk, vil det gamle språket ofte først miste sine kommunikative funksjoner før det mister sine mer symbolske funksjoner som identitets- og gruppemarkør. Dette kan skje ved at språket holder seg i bruk for eksempel i rituelle sammenhenger etter at det er oppgitt for praktisk-kommunikative

formål. Slik var det med hebraisk, som gikk av bruk som dagligspråk i løpet av de første århundrene av vår tidsregning, men som fortsatte å tjene som religiøst språk for jødene (Baker 1998:199).

Hos Åsta Holth ser vi ikke noe klart tilsvarende mønster, altså at folk bruker finsk i forbindelse med religionsutøvelse etter at de har gått over til å bruke norsk som hverdagsspråk seg imellom. Likevel kommer en sterk følelsesmessig tilknytning til finsk til uttrykk i flere sammenhenger. Ikke minst gjelder det nettopp på det religiøse området. Mot slutten av romanen *Kapellet* får Grue Finnskog for første gang besøk av en prest fra Finland. Skogfinnenes opplevelse av en gudstjeneste på finsk beskrives blant annet slik:⁴

- Sinä vanha harmaapää, jotta hautan ranta seisot -
  - Det var fysste gongen dei hørde ei preke på finsk. Hørde sitt eige språk trille mjukt og vakkert frå prekestol og altar, fekk synge det ut av fullt bryst.
  - Hosianna Daavidin poika, kiitetty olkoon Hän, kuin tulee Herran nimeen!
- Ikkje eit auge var tørt. (Kapellet: 199)

Religionsutøvelse er et område for menneskelig aktivitet knyttet til spesielle tidspunkt, settinger og rollerelasjoner mellom personene som er til stede. Et slikt område med sine typiske språkbrukssituasjoner kalles med en sociolingvistisk fagterm for et *domene* (Engen og Kulbrandstad 1998: 32f). Andre eksempler på domener er familien, vennekretsen, arbeidet og skolen. I forbindelse med studier av språkskifte er det vanligvis hensiktsmessig å skille mellom uformelle og private domener på den ene siden og formelle og offisielle på den andre siden. Det er nemlig oftest slik at et minoritetsspråk først taper sin posisjon i formelle domener, men holder seg i uformelle en tid før det også blir oppgitt der.

Innenfor det finnskogssamfunnet som beskrives i Åsta Holths trilogi, ligger det i mindre grad til rette for å sonde mellom uformelle og formelle domener, i alle fall fram til 1800-tallet. Det finnes knapt noen offentlige institusjoner som kunne utgjøre formelle språkbruksdomener. Det eneste

---

⁴ Når det gjelder den språklige formen på finsken, se s. 00.

mulige unntaket er skolen, som smått om senn kommer i gang i form av omgangsundervisning rundt midten av 1700-tallet. Denne institusjonen har likevel lenge en perifer plass, fordi barna bare får undervisning noen få dager hvert år. De offentlige domenenene som finnene har befatning med, befinner seg utenfor lokalsamfunnet deres – nede i norskbygda – eller gjør seg kun sporadisk gjeldende når øvrighetens representanter har ærend inne på skogen. Først og fremst er det kirka og retts- og ordensvesenet – etter hvert også kommuneadministrasjonen. Lokalt er finsk enerådende eller i hvert fall sterkt dominerende på alle områder de to første hundreårene som trilogien dekker: familie, slekt, nabolag, arbeid og religionsutøvelse. Disse er gjerne vevd inn i hverandre, blant annet slik at arbeidet foregår sammen med andre familie- og slektsmedlemmer, som ofte også er naboer.

Utover på 1800-tallet etableres det offentlige institusjoner også i lokalsamfunnet. Det blir bygd kapell på Revholt, og det kommer fast skole på Helgeberget. Begge er rent norskspråklige, så Carl Axel Gottlunds visjoner fra begynnelsen av århundret om finskspråklig kirke og skole blir det ikke noe av (*Steinen blømer*: 217f). Det tap av formelle domener som ofte innleder svekkelsen av et minoritetsspråk, er altså uaktuelt på Finnskogen: Finsken får aldri innpass i slike domener. Samtidig med etableringen av institusjonene jeg nettopp nevnte i lokalsamfunnet, øker befolkningens kontakt med det norsktalende storsamfunnet gjennom økt mobilitet. Det kommer veiforbindelse mellom norskbygda og skogen (*Kapellet*: 160f), og ungdommer fra Finnskogen begynner å reise ut for å få seg arbeid eller utdanning (se f.eks. *Kapellet*: 168 og 179). Nå rokkes finskens posisjon til og med i kjernedomenene: Skogfinner tar til å snakke norsk med hverandre (*Kapellet*: 125), og foreldre slutter å snakke finsk til barna, enda de selv stadig bruker språket seg imellom: ”Når båna ville lære det språket som foreldra tala seg i millom, sa gjerne foreldra: – De skal ikkje lære det. Det er stygt!” (*Kapellet*: 111). Med dette stanser den naturlige overføringen av finsken fra slektsledd til slektsledd. Når dette skjer, er språkets skjebne normalt beseglet. Det er bare et spørsmål om tid når det vil forsvinne fra aktiv bruk.

Forut for et språkskifte skjer det gjerne endringer med språket som er på vikende front, blant annet en forenkling grammatisk, leksikalsk og stilistisk

og kontaminasjoner, dvs. innblandingen av elementer fra det andre språket. Som vi allerede har sett, er det en del innslag med finsk i Åsta Holths finnskogstrilogi. Det dreier seg om enkeltord som *jussinpäive* 'sankthans', *paska* 'møkk', *renki* 'dreng', uttrykk og vendinger som *Herre Jumala* 'Herre Gud' og *Ise meide jokat on Taivassa* 'Fader vår, du som er i himmelen' og setninger som *Monda kosti Jumala* 'Gud gi belønning!' og *Minä rakkastan sinua* 'Jeg elsker deg'. I flere tilfeller er det trekk ved språkformen i disse innslagene som avviker fra dagens standardfinsk. Ofte dreier det seg om avvikende kasusbruk, som når partitivformen *jotta* – svarende til nåtidfinsk *jota* – av relativpronomenet ('som') i eksemplet på side 198 er brukt i stedet for nominativformen *joka*, og når partitivformen *ranta* 'strand' – svarende til standardfinsk *rantaa* – brukes der en skulle vente adessivformen *rannalla*. Avvikende markering av lydlengde går også igjen, bl.a. *jotta* for *jota*, *taivassa* for *taivaassa*, *rakkastan* for *rakastan*, og det er flere eksempler på ortografiske avvik der det er brukt *e* i stedet for *ä*, som i *jussinpäive* for *jussinpäivä*. Det er vanskelig å avgjøre om slike avvikende former skyldes et bevisst forsøk på å gjengi finsken slik den ble snakket på Finnskogen. Noen av formene kan henge sammen med eldre finsk uttale eller stavemåte, andre reflekterer uttale- og uttrykksmåter hos folk som ikke har hatt finsk som sitt førstespråk, mens atter andre åpenbart skyldes påvirkning fra svensk eller norsk ortografi. Alt i alt fungerer innslagene med finsk først og fremst som språklig miljøkoloritt, og den finske språkformen kommenteres ikke noe sted.⁵

Romanene om Tyyskiänen-slekten og innflyttersamfunnet på Finnskogen forteller altså om et minoritetsmiljø som lenge i stor grad lever sitt eget liv og har begrenset kontakt med majoritetsbefolkningene på begge sider av riksgrensen. Bare unntaksvis lærer finnene så mye norsk at det er grunnlag for å betrakte dem som tospråklige, og i flertallsbefolkningen er ferdigheter i finsk så godt som ikke-eksisterende. Først etter ca. 200 år endrer denne situasjonen seg: Finnene tar i økende grad til å benytte norsk og det ikke bare i kommunikasjon med norsktalende, men også innad i minoritets-

---

⁵ Dette avsnittet bygger på grundige innspill fra førsteamanuensis Vappu Inkeri Pyykkö ved Høgskolen i Finnmark, men ansvaret for framstillingen er helt og holdent mitt eget

gruppa. Mot slutten av trilogien er overgangen til norsk kommet langt, og finsken er på vei ut som bruksspråk.

Som sagt innledningsvis er ikke hovedmålet med denne artikkelen å drøfte i hvilken utstrekning det vi kan lese ut av Åsta Holths skjønnlitterære beretning om språkmøte og språkskifte på Finnskogen, samsvarer med hva som faktisk fant sted gjennom den perioden som verket dekker. Jeg vil likevel si at verket i hovedtrekk er i overensstemmelse av det vi vet eller har grunnlag for å anta om forholdene det dreier seg om, og at forfatteren gjennom sin litterære gestaltning av personer, miljø og hendelser framstår med stor sosiolingvistisk troverdighet.

”Etterliv” for et tapt eller utdødd språk

Det er vanlig å bruke uttrykk som *språktap* og *språkdød* i forbindelse med at språk forsvinner. Uformelt og allmennspråklig kan vi si språket er tapt eller utdødd når ingen personer behersker det eller bruker det til vanlige kommunikative formål lenger. Nå skjer det jo at et språk går av bruk ett sted, men lever videre i beste velgående et annet sted – om enn kanskje ikke akkurat i den formen det hadde på det stedet hvor det forsvant. Vi kan da snakke om språktap i den gruppa som tidligere snakket språket, men språket er ikke utdødd. I andre tilfeller dreier det seg om språk som er i bruk bare ett sted, og da opphører språket å eksistere som levende kommunikasjonsmiddel i det øyeblikk den siste taleren (eller kanskje skal vi si den nest siste taleren) dør, eller slutter å bruke språket. Slik har språk som etruskisk, sumerisk, hettitisk, gotisk og norn forsvunnet. Dette er noe som inntreffer til stadighet. Ja, det er anslått at det gjennom det århundret vi nettopp har begynt på, i gjennomsnitt vil dø to språk i måneden i verden dersom ikke noe drastisk blir gjort for å snu utviklingen (Crystal 2000). Kanskje så mye som 80 % av verdens språk befinner seg nemlig i en utsatt posisjon.

I forbindelse med språkutviklingen på Finnskogen er det viktig å understreke at et språk fremdeles kan spille en rolle i et miljø og for en befolkningsgruppe selv om det er gått av bruk som dagligspråk, ja, selv om det ikke brukes til kommunikative formål overhodet lenger og få eller

ingen på stedet er i stand til å bruke det til slike formål. Det er selvsagt språkets gruppe- og identitetsmarkerende funksjon jeg da tenker på. Ved at ord og uttrykk tas med over i det nye språket og ikke minst ved at navn og navnetradisjoner videreføres, kan det gamle språket få et slags etterliv i mange generasjoner og bidra til å opprettholde en følelse av egenart og fortsatt tilknytning til gruppas opprinnelige språk og kultur. På Finnskogen er det stadig et stort antall stedsnavn av finsk opprinnelse, først og fremst bostedsnavn og naturnavn (Eskeland 1994). Selv om det vanligvis er slik at folk i dag ikke kjenner til betydningsinnholdet i disse navnene, er de ofte klar over at de er finske (op.cit.:137). Noen av navnene er også i bruk som slektsnavn (f.eks. Hytjantorp, Peistorpet og Tysketorp). Når det gjelder fornavn, er det tradisjon for muntlig bruk av finske former av navn som offisielt har norsk form, f.eks. Heikki for Henrik (Justis- og politidepartementet 2001a). Av finske lånord som stadig er i bruk, kan nevnes navn på matretter som *hillo* (bærdessert, jf. dagens finsk *hillo* 'syltetøy'), *motti* (en slags grøt) og *silpu* eller *silpua* (potetbiter og flekk eller fleskefett, jf. finsk *silppu* 'hakkelse').

Revitalisering og gjenoppliving

Revitalisering betyr ordrett "det å vekke til live igjen". I språklig sammenheng dreier det seg om at et språk på ny blir tatt i bruk i sammenhenger og til formål som det tidligere har hatt, men som det senere har oppgitt. Det finnes mange eksempler rundt omkring i verden på vellykket revitalisering av språk som har vært truet. Det gjelder bl.a. katalansk i Katalonia i Spania, walisisk i Wales og fransk i Quebec. Det er vel grunn til å ta med samisk – og da sikter jeg til nord-samisk – i samme kategorien (Engen og Kulbrandstad 1998:86f).

Dersom et språk har vært utdødd i betydningen ikke i bruk som hverdagspråk med ordinære kommunikative funksjoner, snakker man ikke om revitalisering, men om gjenoppliving. Det er vanskelig å finne eksempler på vellykkete gjenopplivingsforsøk. Det som kommer nærmest, er hebraisk, som var ute av bruk som dagligspråk i flere århundrer, men som fra slutten av 1800-tallet og utover på 1900-tallet igjen ble dagligspråk og førstespråk, og som i dag er offisielt språk i Israel. Grunnen til at vi ikke

uten videre kan regne dette som et tilfelle av gjenoppliving, er at hebraisk ikke noen gang døde helt ut: Det var kontinuerlig i bruk som religiøst og rituelt språk. Av igangværende forsøk på gjenoppliving av språk kan jeg nevne kornisk i Cornwall og manx på øya Man. Begge språkene er døde i den forstand at de har gått av bruk som dagligspråk. Gjenopplivingsforsøkene går blant annet ut på å utvikle undervisningsmateriell, arrangere språkkurs og – i senere tid – lage nettsteder om språket (Kulbrandstad 2001).

Ivaretaking av språklig arv

I tilfeller hvor det er lite aktuelt å forsøke å gjenopplive et dødt språk eller å revitalisere et språk som er oppgitt som hverdagsspråk, vil det være en viktig oppgave å ta vare på rester av språket eller spor det har satt etter seg. Det ser ut til å være bred enighet om dette når det gjelder det finske språket på Finnskogen – en enighet som tydelig kom til uttrykk politisk gjennom Stortingets behandling av St.meld. nr. 15 2000–2001 om nasjonale minoriteter i februar 2001.

Et høyt prioritert tiltak i dette bevaringsarbeidet må være å forsette den vitenskapelige kartleggingen av denne arven med studier av bl.a. stedsnavn og personnavn – både familienavn og fornavn – og av befolkningens produktive bruk og reseptive kjennskap til ord og vendinger av finsk opphav. Derrest må kunnskap om den språklige arven formidles blant annet gjennom kanaler som skole, museumsvesen og kulturadministrasjon og da ikke minst med Internett som formidlingsform. Alle slags kulturytringer med utgangspunkt i denne arven må stimuleres. Det bør komme tilbud om språkkurs både for voksne og tilbud om finsk som valgfag i ungdomsskolen og den videregående skolen. Det bør drives aktiv informasjon om den nye loven om personnavn som med det første vil passere Stortinget (Justis- og politidepartementet 2001b), en lov som vil gi langt lettere adgang til å ta i bruk både for- og etternavn av finsk opphav.

Fra "lusfinnar" til nasjonal minoritet

I Åsta Holths finnskogstrilogi er det mange eksempler på nedlatende, diskriminerende atferd overfor finnene fra baggene – nordmennene. Ofte dreier det seg om latterliggjøring av språket deres. I den siste romanen i serien kan vi bl.a. lese dette:

Men Mari, og fleire med henne, hugste ein annan ting og. Hoss dei hadde vorti erta for dessa harde konsonantane sine da dei gikk for presten. "Gan tu lekse ti i dag" – "Sei pust! Sei kaku! Bust – gagu!" – Hatet kunne gnaga i henne. (*Kapellet: 31–32*)

"Trollkunninge – hedningar – kunne ikkje tala norsk. Rugfinnar – mottifinnar – lusfinnar."
(op.cit : 111)

I dag dominerer et helt annet syn på skogfinnene. Gjennom både sin materielle og immaterielle kultur har de beriket Hedmark og Norge, og de har nå altså fått status som nasjonal minoritet. Det er grunn til å anta at Åsta Holths forfatterskap har bidratt til denne anerkjennelsen.

Litteratur

- Baker, C. & S. Prys Jones 1998. *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters
- Berthele, R. Under utg. Die viersprachige Schweiz – Vorbild oder schlechtes Beispiel? In: C. Debot, S. Kroon, P. Nelde & H. Van de Velde (eds.): *Institutional status and use of national languages in Europe*.
- Engen, T.O. og L.A. Kulbrandstad 1998. *Tospråklighet og minoritetsundervisning*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Eskeland, Tuula 1994. *Fra Diggaborrå til Diggasbekken. Finske stedsnavn på den norske finnskogene, Avhandling for dr.art.-graden*. Oslo: Universitetet i Oslo
- Fishman, J.A. 1965. Who speaks what language to whom and when? *Linguistics* 2, 67–68

- Gottlund, C.A. 1986. *Dagbok över mina vandringar på Wermlands och Solörs finnskogar 1821*. (Faksimileutg.) Kirkenær: Gruetunet museum
- Haugen, E. 1953. *The Norwegian Language in America*. Bloomington: Indiana University Press.
- Hyltenstam, K. og C. Stroud 1991. *Språkbyte och språkbevarande*. Om samiskan och andra minoritetsspråk. Lund: Studentlitteratur
- Justis- og politidepartementet 2002a. *NOU 2001: 1: Lov om personnavn. Tradisjon, liberalisering og forenkling*. Oslo: Statens forvaltnings-tjeneste
- Justis- og politidepartement 2002b. Ot.prop. nr. 31 (2001–2002). Om lov om personnavn (navneloven). Elektronisk utgave: URL: <http://odin.dep.no/jd/norsk/publ/otprp/012001-050042> (sist lest 3.2.2002)
- Kommunal- og regionaldepartementet 2000. *St.meld. nr. 15 (2000–2001): Nasjonale minoriteter i Noreg – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*. Elektronisk utgave: URL: <http://odin.dep.no/krd/norsk/publ/stmeld/016001-040003> (sist lest 3.2.2002)
- Kulbrandstad, L.A. 1992. ”Sproglig mishandling i folkeskolerne” - minoritets elever og morsmålsundervisning. I: Engen, T.O. og B. Øygarden (red.): *Tankeblikk. Artikler om kultur og utdanning*. Vallset: Oplandske Bokforlag
- Kulbrandstad, L.A. 2001. Maintenance, Loss and Revitalisation of Minority Languages. I: Martinussen, B. (red.): *Challenges and Approaches to the Teaching of Minority and Foreign Languages in a Multilingual Region – Language Contact in the Barents Region as an Example*. Alta: Høgskolen i Finnmark
- Linell, P. 1978. *Människans språk: en orientering om språk, tänkande och kommunikation*. Lund: Liber
- Lönborg, S. 1902. Finnmarkerna i mellersta Scandinavien. I: *Ymer* 1902, hefte 1, 3 og 4.
- Nordmann, P. 1994. *Finnarne i mellersta Sverige*. (Faksimileutg.). Malung: Dalaförlaget
- Sundt, E. 1974. *Fante- eller landstrygerfolket i Norge*. (Utvalg og innledning ved H.O. Christophersen.

- Vikør, L. 2001. Language Contact and Minorities in Europe. I: *Språk og språkundervisning* 4/2001. Oslo: Landslaget Moderne Språk.
- Wiggen, G. Under utg. A sociolinguistic profile of the Nordic languages in the 19th century. I: Bandle, O. (ed.): *The Nordic Languages*. Berlin: W. de Gruyter
- Wiklund, K.B. 1895. Ettbesök i Wärmlands finnskogar. I: *Svenska turistföreningens årsskrift*. Stockholm: Svenska turistföreningens förlag
- Wiklund, K.B. 1902. Finska språkets nuvarande utbredning i Värmland och Grue finnskog. I: *Ymer* 1902 s. 15–18.

Tradisjonsmusikk i de skogsfinske områdene

Noen momenter fra et kontinuerlig arbeide med tradisjonsdokumentasjon og kulturformidling på Finnskogen i Hedmark og Värmland i perioden fra 1982 og fram til i dag

Atle Lien Jenssen

Tradisjonsmusikk og kulturell identitet

En av hovedoverskriftene for denne konferansen handler om kulturell identitet. Musikk vil av svært mange oppfattes som en viktig del av den helheten som utgjør en kulturell identitet. Tradisjonsmusikken har en lokal forankring som gjør den spesielt velegnet som byggestein i en kulturell identitet.

I dag er det imidlertid ofte slik at mange hører på musikk som snarere underbygger en kulturell tilhørighet til den anglo-amerikanske del av verden. For mange er den typisk norske kulturen, både når det gjelder musikk og annen folkekunst, eksotiske uttrykk som de ikke føler noen sterk tilknytning til.

Jeg tror allikevel at det alltid vil være en viss interesse for musikk og kultur med lokal forankring. Sammen med annen historisk kunnskap vil dette være med på å fortelle oss noe om hvem vi er og hva som er våre røtter. I en verden som stadig blir mindre og der kulturelle impulser fra fjern og nær braker sammen rundt oss på alle kanter, vil behovet for å ha en kulturell plattform som står nær oss, stadig øke. I denne sammenhengen tror jeg tradisjonsmusikken, eller folkemusikken, kan spille en viktig rolle.

Dokumentasjonsarbeid

Jeg har siden 1979 reist rundt i Hedmark, fortrinnsvis den sørlige delen av fylket, for å lete opp levende tradisjonsbærere. Formålet har vært å dokumentere det de måtte ha av sang- og musikktradisjoner, samt kunnskaper om hvem de har lært musikken/sangene av, og spesielle historier eller opplysninger som er knyttet til musikken. Personhistorie, både om utøverne sjøl og deres læremestre, er også dokumentert.

Dokumentasjonsmåten har i hovedsak vært lydbånd og fotografering, men jeg har også gjort videoopptak.

I tillegg til aktive utøvere har jeg også besøkt slektninger av utøvere som ikke lever lenger. Disse har kunnet bidra med opplysninger og i en del tilfelle eldre opptak eller oppteignelser som har vært i privat eie.

Jeg har hele tida samarbeidet med riksdekkende folkemusikkinstitusjoner som Norsk Folkemusikksamling ved Universitetet i Oslo og Rådet for folkemusikk og folkedans ved Universitetet i Trondheim. Alle mine opptak finnes der. I tillegg er mange av mine opptak lagret i lokale samlinger, bl.a. på Gruetunet Museum og Hedmarksmuseet på Hamar.

Formidlingsvirksomhet

Denne dokumentasjonsvirksomheten har ført til at jeg sitter på en mengde stoff som jeg har ganske god oversikt over. Jeg synes en slik situasjon forplikter i forhold til å gjøre stoffet tilgjengelig. Jeg har derfor gitt ut bøker og skrevet artikler om forskjellige sider ved tradisjonsmusikken i dette området.

Jeg har også som utøver på flere folkmusikkinstrumenter spilt inn plater og kassetter, og deltatt i radio- og TV-programmer og spilt på et stort antall ulike tilstelninger og arrangementer, både i Hedmark, resten av landet og i utlandet.

I tillegg har jeg også undervist i temaet folkemusikk i Hedmark på nivåer fra kommunal musikk-skole via kurs i regi av folkemusikkmiljøet til høyskole og annen høyere utdanning innen folkmusikk.

Generelt om tradisjonsmusikk på Finnskogen i vår tid

På Finnskogen i dag finner vi nå tradisjonsmusikk som er beslektet med tradisjonsmusikk i andre norske og svenske bygder. Som ventet, er musikktradisjonene på Finnskogen nært beslektet med den musikken og de sangene man finner i tilgrensende bygder på både norsk og svensk side.

Det kan derfor på mange måter være riktig å si at det ikke finnes spesifikke finske tradisjoner lenger i finnskogsområdet. Det er definitivt riktig at det nå ikke finnes musikk i levende tradisjon som kan tilbakeføres direkte til de første finske nybyggerne. Den musikken og sangen de hadde med seg, er assimilert inn i den norske og svenske bygdekulturen, som også har blitt en truet kulturform i sin lokale utforming.

Musikken på Finnskogen, slik den nå framstår, er imidlertid utviklet, formet og påvirket av spelemenn og sangere med finsk/norsk/svensk kulturbakgrunn. Det er derfor all grunn til å løfte fram denne musikktradisjonen som et resultat av en flere hundre år lang prosess der tre kulturer har blandet seg. Det er denne musikken som nå utgjør de skogsfinske musikktradisjoner, og det er ikke til forkleinelse på noen måte at de viser sterkt slektskap med annen tradisjonsmusikk i andre bygder i Norge og Sverige.

Felemusikken

Fela er det enkeltinstrumentet som har hatt størst innflytelse på instrumentalmusikken i tida mellom 1600 og 1900. Allikevel kan vi ikke regne med at de finske nybyggerne kjente til fela før de kom hit. Den kom enten noe seinere, eller på samme tid, og har derfor etablert seg i tradisjonen i løpet av den tida finnene har vært på Finnskogen. Den felemusikken vi finner, er derfor den samme som i andre norske og svenske bygder:

- Pols/springar
- Halling
- Marsjer
- Runddansmusikken

Trekkspill

Runddansmusikken er den nyeste av disse tradisjonene og etablerte seg på bygdene i løpet av 1800-tallet. I samme perioden kom også trekkspillet, som raskt ble svært populært over hele finnskogsdistriktet i Hedmark og Värmland.

På samme måte som fela er sterkt knyttet til pols, springdans og hallingtradisjonene, er trekkspillet uløselig knyttet til runddansmusikken.

Vokaltradisjoner:

I store trekk kan man si at det som er sagt om felemusikken, også gjelder for vokaltradisjonen på Finnskogen. Alle de vanlige sjangere i norsk og svensk tradisjonsmusikk finnes også her, og svært ofte i varianter som finnes over store deler av landet. Sangtradisjonen kan imidlertid også by på noe mer spesifikk tilknytning til finsk tradisjon:

Sanger med finsk tekst

Dette er sanger som trolig er yngre enn de første nybyggerne. De kan ha kommet til Finnskogen med seinere kontakt med Finland, noe som allikevel ikke utelukker at de kan ha en ganske høy alder. Som kjent har det vært en tidvis hyppig kontakt mellom Finnskogen og Finland siden 1600-tallet.

Sanger/ramser med tilknytning til runesangtradisjonen

Dette er en svært interessant tradisjon som i det siste har blitt belyst og revitalisert/gjenopplivet av Sinikka Langeland. Det viser seg at de norske og svenske finnskogene også har hatt sin runesangtradisjon. Dette er en tradisjon med flere tusen år gamle røtter og med base i en sjamanistisk kultur. Runesangene er dokumentert bl.a. ved voksrullopptak tidlig på

1900-tallet. Disse tradisjonene er nok det nærmeste vi i dag kommer den sangen og musikken som de første finnene hadde med seg da de kom.

I parentes bemerket må det sies at sangbegrepet her kanskje tøyes langt. Svært få av runesangene ble sunget i ordets vanlige betydning. De ble messet eller resitert på en svært spesiell måte, men blir allikevel kalt ”sanger”, og jeg synes det er riktig å regne dem som en vokaltradisjon på linje med annen sang.

Andre instrumenter

I tillegg til fela og trekkspillet har det blitt spilt på en mengde instrumenter. Det kan nevnes:

- Lur
- Fløyter av tre og blikk
- Seljefløyte
- Klarinett
- Langeleik
- Harpe
- Neverflis
- Kantele(?)
- Gitar

Det kan sies mangt om flere av disse instrumentene. Jeg vil allikevel ta for meg tre andre instrumenter litt nærmere, da jeg mener disse kan ha en historie som kan være interessant i sammenheng med forskning på skogsfinske kulturuttrykk.

Sekkepipe

Den svenske sekkepipa, eller den nordiske, som den ofte også blir kalt, har i sin nåværende form utspring i en tradisjon fra Dalarnas finnskoger. Tradisjonen har vært nær ved å dø ut, men er nå tatt opp igjen og revitalisert av mange utøvere.

Den finske musikkforskeren Timo Leisiö antyder at det kan være en sammenheng mellom skalaoppbygningen i sekkepipemelodier fra dette

området og kantelemusikk fra Savolax og Karelen. Men som han også konkluderer: Koplingen er umulig å bevise fordi sekkepipemelodiene representerer stilarter som ikke er spesifikt finske.

Han påpeker også at det er samme type sekkepipe som finnes i Dalarna, sørlige og mellomste Sverige, Ingermanland, Karelske neset og i Estland. Den kom trolig til Finland via tyskere i Baltikum. Men det er også her umulig å vite om skogsfinnene kjente til sekkepipa før de kom til Sverige og Norge.

Selv om de relativt spinkle tradisjonslinjene med sekkepipemusikk i dag framstår som svenske, er det derfor også indisier som vitner om at de kan ha en sammenheng med den store folkeforflytningen vestover fra det sørøstlige Finland på 1500- og 1600-tallet.

Neverklarinet

På Glomdalsmuseet i Elverum finnes en klarinett med sju fingerhull og skrått avkappet munnstykke med spor etter surringer for feste av flis(tunge), trolig av einer. Klarinetten er laget av to halvkløvninger av furu(?) som er formet til innvendig og utvendig og sammenføyd med bjørkenever på samme måten som man lager lurer. Håndverket ser fagmessig og skikkelig ut. Den er trolig laget en gang på 1800-tallet. Museet vet ikke eksakt hvor instrumentet kommer fra, men sier at det er fra Østerdalen eller Solør/Finnskogen.

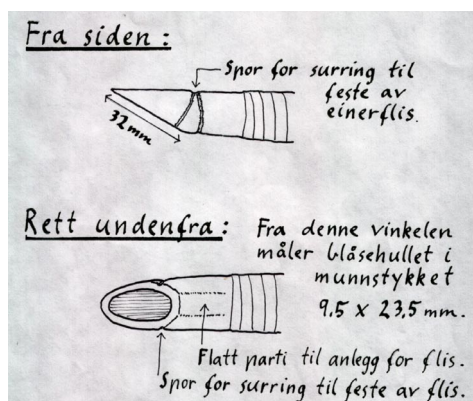
Dette instrumentet har en slående likhet med finske klarinettinstrumenter, bl.a. den folkelige klarinetten ”mänkeri”, som riktignok er noe kortere og har færre fingerhull. Munnstykket på disse to instrumentene er nærmest identisk utformet. Neverarbeidene er også praktisk talt like.

Det er ingen unaturlig tanke at de impulsene som ligger til grunn for neverklarinetten på Glåmdalsmuseet, kan ha en viss sammenheng med de finske kulturuttrykk som kom til de norsk-svenske grenseskoger på 1500- og 1600-tallet. Folkelige klarinetter har det også vært andre steder, men da mer som etterlikninger av importerte tidlige orkesterklarinetter.

Bukkehorn med tunge

Det finnes to typer bukkehorn i Norge: Det ene er trompethornet, som man blåser i som en trompet, dvs. at det er leppene som vibrerer og lager tonen. Tungehornet, derimot, er påmontert ei flis, eller tunge, vanligvis av einer, som vibrerer og lager tone når man blåser i hornet. Prinsippet med flis(tunge) kalles "enkelt rørblad" og brukes for øvrig også i den typen sekkepipe som er nevnt tidligere. Det eldste av disse to prinsippene for å få lyd i instrumenter er mest sannsynlig trompetprinsippet.

Tungehornet har åpenbare fellestrekk med neverklarinetten. Dette gjelder først og fremst utformingen av munnstykket med skrå kapping av anleggsflaten for tunga og prinsippet for festing av tunga med tråd. Det er nærliggende å anta at tungehornet representerer en eldre tradisjon enn neverklarinetten. Kanskje neverklarinetten er en videreutvikling som bl.a. bygger på tungehornets prinsipper?

Detalj av tungehorn fra Stange   Detalj av neverklarinetten på Glomdalsmuseet

Sørlige halvdel av Hedmark må oppfattes som et sterkt kjerneområde for tungehornet. Den øvrige kjente utbredelsen av tungehornet i Norge dekker det meste av Østlandet, Trøndelag, Nordland og enkelte kystnære strøk i vest og sør. Det har vært antydning at utbredelsen av tungehornet har omtrentlig sammenfall med de deler av landet der den vanlige fela har vært brukt.

Den påfallende likheten, særlig i munnstykket, med neverklarinetten og finske rørbladinstrumenter, har imidlertid reist en annen tanke hos meg:

Kan tungehornet være et resultat av en impuls som har kommet østfra med finnene? En måte å undersøke dette på er å se etter sammenheng mellom steder der tungehorntradisjon har vært brukt og utbredelsen av finnebosettinger. Jeg har derfor satt opp en geografisk oversikt over dokumenterte tungehorntradisjoner og sammenliknet denne med de fogderier og prestegjeld som hadde finnemanntall under tellingen i 1686.

Dokumenterte tungehorntradisjoner i Norge:

- Nordland
- Nord-Trøndelag
- Sør-Trøndelag
- Møre og Romsdal
- Gudbrandsdalen
- Gausdal
- Hedmark:
  - Trysil, Solør/Finnskogen og Hedmarken
- Rörbäcksnäs (Sverige)
- Vest-Agder:
  - Sirdal, Fjotland og Åseral
- Rogaland

Fogderier og prestegjeld med finnemanntall i 1686:

- Nord-og Sør-Trøndelag fylker:
  - Namdal Inderøy
  - Oppdal
- Hedmark og Oppland fylker:
  - *Alle*, unntatt:
    - Nes, Tynset, Vang på Hedmark og Åmot
- Buskerud, Telemark, Aust-og Vest-Agder fylker:
  - Hele Øvre og Nedre Telemark: Sigdal, Nedenes, Modum, Lista Lier, Bamble, Røyken, Norderhov, Hurum Hole, Eiker
- Østfold, Vestfold og Akershus fylker:
  - Eidsvoll, Aurskog, Nannestad, Enebakk, Nes, Aker, Skedsmo og Asker

Hypotese?

På grunnlag av det nevnte er det fristende å antyde en hypotese om at finnene som slo seg ned i de norsk-svenske grenseskogene på 1500- og 1600-tallet hadde med seg impulser som førte til at tradisjonen med å sette einertunge på bukkehornet etablerte seg i Norge.

Det er ikke sikkert at de hadde med seg instrumenter som liknet tungehornet eller neverklarinetten eksakt, men at det snarere var sjølve ideen eller prinsippet som kom denne veien.

Hvis dette er riktig, må man anse både tungehornet og neverklarinetten som instrumenter med skogsfinsk bakgrunn, sjøl om begge to, og i særdeleshet tungehornet, har etablert seg som en norsk tradisjon i løpet av de hundreår som har gått.

Noen forhold som kan belyse gyldigheten av en slik hypotese:

- Det kan delvis forklare tungehornets utbredelsesmønster.
- Det kan forklare at tungehornet har stått så sterkt i sørlige Hedmark, som også har hovedtyngden av bosettinger i de norske skogsfinske områdene.
- Gottlund skriver i sin dagbok at han hørte mer enn femti finske vallåter spilt på horn under en av sine nattlige vandringer på Finnskogen.
- Gottlunds beskrivelse av tungehornspill i Nulla, Østmarks Finnskog, tett ved norske grensen:

”Emellrtid satt jag och avhörde, hur gårdens vallgosse för i fjol, om 15 år, blåste i ett bockhorn varuti var insatt ett stycke träd i den ändan, varifrån man blåste. Ljudet var rätt behabligt och liknade i det mesta en flöjt douce, med många moll-och halva toner. Själv var han för intagen i sin sak, att han knappt nändes lägga den ifrån sig så länge han åt. De flesta stycken voro gamla bekanta finska vallvisor, ehuru något varierade, men finalarna voro i synnerhet omisskänneligen desamma. Pojken talade nästan blott finska ...”

- I de vestligste skraverte områdene viser finnemantallet at det ikke var finner. Tungehorntradisjonen i Agder og Rogaland må derfor trolig forklares på en annen måte. (Tungehorn i Agder og Rogaland er imidlertid også utformet helt annerledes enn i resten av landet.)
- Finnemantallet er ufullstendig og kan gi et galt inntrykk av finnebosettinger rundt i landet.
- Vi vet for lite om tungehorns utbredelse før 1800-tallet.
- Tungehornets utbredelse i Sveriges finnskogsområder er ukjent.

Noen forhold som må undersøkes nærmere:

- Tungehornets utbredelse i Norge (Er relativt godt kartlagt så langt det er mulig.)
- Tungehornets og andre beslektede rørbladinstrumenters utbredelse i Sverige.
- Tungehornets og andre beslektede rørbladinstrumenters utbredelse i Finland, og særlig i de sørøstlige deler av Finland.
- Undersøke utbredelsen av kunsten å spille på neverflis.
- Kan det finnes forskjellige impulser som har ført til omtrent samme løsning?
- Hvorfor er tungehorn i Agder og Rogaland annerledes utformet?

Litteratur og kilder:

Finnskogen kulturverksted: *Tradisjonsinnspillinger fra Finnskogen på CD:*

- *Puken i kjerketårnet*, felemusikken FIK CD 1956
- *Merraflåer'n*, trekkspillmusikken FIK CD 1957
- *Sjugurd og trollbrura*, vokaltradisjonene FIK CD 1958

Finnemantallet 1686; Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1990.

Gottlund, Carl Axel: *Dagbok över mine vandringar på Wermelands och Solörs finnskogar 1821*. Gruetunet museum 1986.

Jenssen, Atle Lien, og Arne Møller, Monica Olsson, m.fl.): *Tradisjonsdokumentasjon i Hedmark og Värmland*, upublisert materiale

Jenssen, Atle Lien : *Solørmusikken*. Solørforlaget 1996.

Jenssen, Atle Lien: *Min elskede pike og venn ...* Aschehoug 1987.

Jenssen, Atle Lien: *Bukkehorntradisjon på Hedmarken*. RFFs skrifter.

Langeland, Sinikka: *Karhun Emuu*, Runesanger fra Finnskogen. Aschehoug 2001.

Langeland, Sinikka, m.fl.: *Strengen var av røde guld ...* Aschehoug 1996.

Leisio, Timo: *Musik och identitet i finnskogarna. Skogsfinnarna och Finnskogen*, Torsby. Finnkulturcentrums skrifter, 1. 1993.

Sevåg, Reidar: *Det gjallar og det læt*. Det Norske Samlaget 1973.

Sæta, Olav: *Feleverket*, bind 4; Hedmark. Universitetsforlaget 1997.

Kultur og regional utvikling

Tor Selstad

Regional utvikling som regionbygging

Mot en ny regionalisering

Til stadighet møter vi spekulasjoner om hva vår kulturelle identitet betyr for den regionale utviklingen. Odvar Nordli, som det er vel verdt å lytte til, har for eksempel noen interessante betraktninger om folk fra Solør og Odalen. De har et annet lynne enn det noe tregere folket lenger nord i fylket, og han spør seg om kvikkheten kommer fra skogsarbeidet eller fløtingen, fra andre eller kanskje fra finneinnvandringen? I alle fall har de fått til mer enn skogsbygder ellers, og ikke minst nevner han at regionens hovedsenter – Kongsvinger – har blitt et industrielt ”vekstsenter”. Hele vekstprosessen kokes ned til dette postulatet: ”Odlingen og solungen snur seg raskere. De er på mange måter Innlandets sunnmøringer.”

Det er ved ettertanke en overraskende påstand, for det Nordli sier, snur opp ned på vedtatte sannheter: Kongsvingers suksess har jo hittil blitt oppfattet som et resultat av den bevisste distriktsutbygging i etterkrigstida. Planstaten begunstiget distrikter som Glomdalen med billige lån og investeringstilskudd slik at de kunne reise en industri, og særlig var støtten raus i de utpekte vekstsentrene. Det var altså *ytre* aktører, den sosialdemokratiske stat representert ved for eksempel Erik Brofoss, som utviklet Glomdalen.

Sosialdemokraten Nordli, som vel ser med stolthet tilbake på denne epoken med distriktsutbygging, flytter imidlertid oppmerksomheten mot en *indre* faktor: kvaliteten ved folkene i regionen. Og nå skal ikke vi lage en diskusjon om hva som er den riktige forklaringen, men det er i alle fall åpenbart at det finnes to sider i en slik utviklingsprosess: *eksterne* aktører

som tilbyr hjelp og ressurser, og *interne* strategier som evner å formulere regionenes problem og sette i verk tiltak. En regional strateg som ofte nevnes, er ordfører Strand i Kongsvinger. Han var en av den første generasjonen ”tiltaksordførere” som ikke bare klarte å trekke til seg penger fra Distriktenes Utbyggingsfond (DU), men som i en viss forstand klarte å mobilisere regionen for en slik politikk. I denne mobiliseringen kan vi ikke se bort fra at kultur og mentalitet har stor betydning.

Det som var gårldagens løsning, er ofte morgendagens problem. På dagens kart over den regionale utviklingen, for eksempel målt med befolkningsutviklingen, framstår ikke Glomdalen som noen ubetinget dynamisk region (figur 1). Eksemplet viser også hva vi vanligvis forstår med regional utvikling, nemlig de romlige mønstrene som den generelle samfunnsutviklingen skaper. I den regionalpolitiske diskursen står bosetting og sysselsetting sentralt. Det er vedtatt som målsetting at vi skal opprettholde hovedtrekkene i bosettingsmønsteret.

Min påstand er at skal vi i dag få til en gunstig regional utvikling, da må vi utvikle regionene *som regioner*. Vi snakker altså om å utvikle sterke territorielle enheter, naturligvis i politisk og administrativ forstand, men også økonomisk og sosialt. Et bedre uttrykk er kanskje *bygging av regioner*, også for å indikere parallelliteten med nasjonsbyggingen. En slik regionbygging forutsetter en viss sivil deltakelse og akseptering av de nye enhetene, innad og utad. Regionene må ”institusjonaliseres”.¹ I denne institusjonaliseringen mobiliseres også mange kulturelle aspekter ved regionen, kulturelle aspekter her forstått i sin videste betydning.

Fins det så noen annen regional utvikling enn den som skjer i og gjennom regionene? Som eksemplet Kongsvinger antyder, har vi i mesteparten av etterkrigstiden betjent oss av et annet begrep, nemlig *distrikter*. Disse distriktene er egentlig en stor geografisk *sone* som dannet et motstykke til *sentrum*, og slett ikke regioner i en territoriell forstand.² Distriktene er ikke

---

¹ Ansi Paasi: *The institutionalization of regions: theory and comparative case studies*, University of Joensuu Publications in Social Sciences, No 9, Joensuu, 1986.

² DU-kartets soner kan i beste fall defineres som en type homogene regioner, de kjennemerket av sin avstand fra sentrum og sin underutvikling. For øvrig er det ikke noe funksjonelt eller kulturelt fellesskap mellom Nord-Norge og innlands-Norge.

en territoriell enhet med egne politiske-administrative organer og med en sosial og økonomisk basis som svarte til denne overbygningen. Distriktene ble typisk nok utviklet fra utsiden, *eksogent*, fra statskontorer som DU.

De siste tyve årene har vi sett et gradvis skifte fra distriktstenkingen til en regiontenking, et sakte paradigmeskifte. Tydeligst er skiftet i EU-landene. De fleste EU-landene hadde på syttitallet en distriktspolitikk som Norge, og de tegnet tilsvarende graderte soner som det norske DU-kartet. Men ved utgangen av åttitallet var det tydelig at det hadde kommet inn en ny forståelse. Utviklingen skulle nå skje gjennom konkurransedyktige regioner, sammenfattet i begrepet *Regionenes Europa*. Visjonen uttrykker ikke bare en ny og større utviklingskraft i regionene, men også en svekkelse av nasjonalstaten i globaliseringens tidsalder. Derfor markerer skiftet også en endring vekk fra sentralplanlegging, til en utvikling basert på regionenes indre, *endogene* styrke.

Rent politisk kan det være vanskelig å skjønne dette som noe annet enn et skifte fra venstre til høyre i politikken, fra radikal sosialdemokratisk politikk til det historikeren Christopher Harvie kaller ”borgerlig regionalisme”³ Hos ham er ikke dette bare en observasjon, men også noe han tror på. Han innrømmer imidlertid at den nye regionalismen ikke er til for å skape likhet og balanse, men tvert om forskjellighet og ulik suksess. I *Regionenes Europa* er alle regioner like, men noen regioner er likere enn andre.

Vår aktuelle politiske situasjon krever at vi foretar en kortfattet politisk analyse. Det er et stort paradoks at når Norge nå beveger seg mot høyre i politikken, da beveger vi oss også vekk fra den alminnelige borgerlige regionalisering som skjer i Europa for øvrig. Siden 1988 har høyresiden (som også inkluderer høyresiden i Arbeiderpartiet) i stigende grad forfektet

---

³ Christopher Harvie: *The rise of regional Europe*, Routledge, London, 1993.

avskaffelse av det regionale mellomnivået.⁴ Fylkeskommunene er et unødvendig og fordyrende forvaltningsnivå, som dessuten heller ikke har lykket helt i de foregående 25 årene.

Og det må innrømmes at folk ikke slutter opp om fylkene lenger i samme grad som tidligere. Valgdeltakelsen er fallende. Enda verre – og mer grunnleggende – er det at folk flest ikke kjenner seg igjen i de territoriale enhetene, de føler ikke identitet med fylkene. Det later til å være noe alvorlig feil ved selve den regionale inndelingen. Det fins åpenbart ikke et ”opplandssamfunn” eller et ”hedmarkssamfunn”, selv om fylkespolitikkerne ofte bruker slike ord. Derimot er Gudbrandsdalen og Østerdalen, Vestoppland og Hedmarken, Valdres og Glomdalen fortsatt levende begreper

Nå klarte ikke høyresiden å fjerne fylkeskommunen i det store oppgjøret om oppgavefordelingen våren 2001. Tvert om ble det vedtatt at når fylket nå hadde mistet sin store byrde som tjenesteyter, så skulle det styrkes som planleggende og regionutviklende enhet. Men planlegging og distriktsutvikling var ikke uten videre honnørord i det nyliberale Høyre, så da Høyre kom i posisjon gjennom den nye ”Samarbeidsregjeringen”, så det ut til at partiet ville benytte sin nye posisjon til den definitive avskaffelsen av mellomnivået. Men i siste liten ser det ut til at det har skjedd en *besinnelse*, for å bruke en klassisk betegnelse.⁵ Liksom Arbeiderpartiet i 1953 besinnet seg i sin sosialiseringssiver, besinnet Høyre seg i sine angrep på offentlig sektor. Samarbeidet med Kristelig Folkeparti skapte en situasjon der Høyre måtte velge: enten etterplapre retorikken fra Fremskrittspartiet eller utvikle et forhold til regionene som var mer på linje med standpunktet til konservative og kristeligdemokratiske partier i resten av Europa.

---

⁴ Fylkeskommunen var skapt av hovedkomiteen for reformer i lokalforvaltningen. I sin siste utredning fra 1988 kom ordfører Peter N. Myhre fra Oslo med en mindretallsuttalelse som gikk inn for nedleggelse av fylkeskommunene. Høyre utredet saken grundig før de selv kom over på det samme standpunktet etter landsmøtebehandling i 1996. I Arbeiderpartiet framkom motstanden mot fylkeskommunen først og fremst under oppgjøret høsten 2000/våren 2001, da administrasjonsminister Jørgen Kosmo åpenbart ville innføre en tonivåmodell.

⁵ Francis Sejerstedt: *Arbeiderpartiet besinner seg*. Trykt i Trond Nordby (Red.) *Arbeiderpartiet og planstaten*. Universitetsforlaget, Oslo, 1993.

Hvis vi har rett i antakelsen om at vi går mot en mer ”normalisert” forståelse av mellomnivåets betydning, må vi anta at moderniseringsretorikken vil komme tilbake til det sporet den var på rundt 2000 under debatten om oppgavefordelingen. Flere sentrale arbeiderpartipolitikere hadde da uttalt seg for dannelse av det vi kan kalle *landsdelsfylker*, eventuelt med navneskift til *regioner*. Christiansen-utvalget hadde jo alt i 1992 pekt på at mange småfylker led av småskalaulemper. Ingen fylker burde ha mindre enn 250 000 innbyggere. Slik situasjonen så ut rundt 2000, var framtida til fylkene sikret, og det var sterke argumenter for at det ble dannet *færre* fylker. Hvordan de skulle avgrenses, sprikte noe, men de fleste samlet seg om tallet fem – mer eller mindre identisk med landsdelene (figur 2A).

I mellomtiden kom oppgaveutvalget med sin innstilling som hevdet at antall fylker burde reduseres til maks femten (slik det er vist i figur 2B), helst bare ti enheter. Det var ikke vanskelig å forstå hvilke fylker utvalget mente var de sterkeste kandidatene til sammenslåing: trøndelagsfylkene, agderfylkene, innlandet og Oslo-Akershus.

Deretter gled diskusjonen inn i det uføret vi beskrev ovenfor, det vil si en kamp om fylkeskommunenes eksistens. I mellomtiden var det de statlige sektorene som ble førende i regionaliseringen. De nye statlige sykehusene valgte de ”gamle” fylkeskommunale helseregionene (fra 1997) som enheter. Da veietaten valgte eksakt den samme regionale løsningen, så dette ut til å bli det nye nivået for statsetatene (figur 2C). Andre statssektorer er forventet å komme etter, for eksempel aetat, trygde- og skattekontoret, SND/SIVA osv.

I trusselen om å bli helt nedlagt startet også en fylkeskommunal motoffensiv, og ett av trekkene i denne er at mange av fylkene begynte å diskutere fusjoner. Prosessen har kommet ulikt langt. Nord-Norge har en lang tradisjon for samarbeid i landsdelen gjennom *Landsdelsutvalget for Nord-Norge*. I Trøndelag startet i 1999 en prosess som så ut til å kunne lede mot fusjon, men den møtte motstand. Trønderne er imidlertid enige om å samarbeide tettere, blant annet gjennom opprettelsen av *Trøndelagsrådet*. Vestlendingene har Gulating i tankene når de startet

tilsvarende diskusjoner, og i nyere tid har jo *Samarbeidsutvalget for Vestlandet og Sørlandet* (SAVOS) vært et viktig forum. Fusjonsdiskusjonene på Sørlandet handlet mye om agderfylkene skulle ta med seg Telemark i samarbeidet, eller om de skulle gå sin egen vei. Konklusjonen så langt er at Aust- og Vest-Agder vil være en enhet for seg selv.

Østlandets inndeling representerer et stort problem. Landsdelen er funksjonelt åpenbart bygd opp rundt Oslo og har i dag tett indre kontakt gjennom *Østlandssamarbeidet*, hvor syv fylkeskommuner og Oslo er med. Men denne superregionen ville utgjort halve Norge om den ble en ny enhet i et regionalisert Norge, og det vil neppe være akseptabelt. Dessuten rommer den så store indre forskjeller at det i seg er grunn til å spørre om det ikke bør dannes flere regioner på Østlandet. Noen brikker faller imidlertid på plass: På vestsiden av Viken søker Buskerud, Vestfold og Telemark sammen. På østsiden er det tilsvarende fusjonsdrøftinger i gang mellom de fire fylkene Østfold, Akershus, Hedmark og Oppland (figur 2D).

En (tverr)faglig tilnærming

Denne bølgen av regionalisering ser altså ut til å omforme norgeskartet dramatisk, men problemstillingen er om dette er en hensiktsmessig og treffende regionalisering? Det sentrale motivet til fylkeskommunene er jo å ta igjen det forspranget som staten har gjennom sin administrative regionalisering, og helst prøve å gjøre de nye fylkeskommunene helt ut sammenfallende med de nye statsregionene. Det har vært nevnt som en hovedgrunn bak dannelsen av et ”østre Østland”.

Men er det en viktig målsetting? Det er jo ikke gitt at et politisk-administrativt forvaltningsnivå skal ha den samme inndelingen som en ren administrativ, statlig ordning? Fylkene må først og fremst legitimere seg i forhold til sin befolkning, ikke i forhold til behovene i noen få sektorer. Og hvorfor skulle sektorstrateger som daværende helseminister Gudmund Hernes og veidirektør Olaf Søfteland være førende i dannelsen av de nye regionene? Burde ikke fylkesordførere og -rådmenn, som de viktigste *regionale strategene*, lete etter en mer grunnleggende sosial og kulturell

forankring for den politiske overbygningen, og ikke halse etter statssektorene?

I fortsettelsen vil jeg derfor lete etter helt andre holdepunkter for regioninndelingen. Men selv om jeg som profesjonell geograf har fått en viss trening i å håndtere begreper som region og regionalisering, og selv om jeg forstår meg som en allsidig all-round geograf, innser jeg klart min egen disiplins begrensning i dette prosjektet. Her trengs det åpenbart et videre tilfang av perspektiver, og jeg slutter meg glatt til Harvies flerdisiplinære holdning. Det fjerner imidlertid ikke alle problemer:

”...there is a vast range of regional diciplines – geographical, ethnological, sociological, political, economic, anthropological – but somehow these contrive to speak not to but *alongside* one another, rather like guests at a badly organised dinner party”.⁶

Som historiker er han så beskjeden at han sier det ikke fins noe slikt som *regional history*, men hans egne arbeider, samt annen lesning, bestyrker meg om at noe slikt avgjort finnes – og om det ikke finnes, bør det skapes.

Går vi et par hundre år tilbake i tiden, var begrepet region knapt i bruk på den måten det benyttes i dag, det vil si som begrep for avgrensede deler av nasjonene. Først og fremst var det de administrative regionene som beskrev forskjeller, og i den grad noen følte spesiell region- og steds-tilknytning, ble denne uttrykt i forhold til begreper som amt og fogderi, by og herred, stift eller sogn. Region og myndighet var to sider av samme sak, også rent språklig. *Region* er nemlig avledet av samme ord som å regjere, altså et område hvor noe eller noen har myndighet, er bestemmende.

Det er først på 1800-tallet at akademikerne begynte å beskrive variasjonen i nasjonenes ulike samfunnsregioner, og det som interesserte dem mest, var ulike jordbruksregioner, som kunne forklares ut fra naturlige og kulturelle

---

⁶ Christopher Harvie, sitert ovenfor, side 11.

variasjoner.⁷ Med industrialiseringen og urbaniseringen forsvant denne fagtradisjonen, og på 1900-tallet ble fokus rettet mot *byregionene*. Til forskjell fra den agrare variasjonen, ble nå idealet å vise at regioner nærmest er standardfenomener i den moderne verden. Selvfølgelig var byer og regioner forskjellige, men det var likevel et ideal å beskrive *modeller* som oppsummerte likhetstrekkene.

De siste tiårene har vi fått en kraftig reaksjon på denne standardiserende, ahistoriske tilnærmingen. Enhver region betraktes nå som et produkt av sin spesifikke historie og de ulike sosiale, kulturelle, politiske og økonomiske forholdene som preger regionen. Vår regionale tenking har lenge vært undertrykt av sterkt generaliserende begreper, og det inkluderer også begrepene *region* og *regionalisering*. Når vi nå skal rekonstruere regionene på nytt, klarer vi oss ikke uten historiske bidrag, og det er derfor på tide at vi vender oss mot humanistene og hermeneutikerne – og for en stund glemmer de positivistiske modellbyggerne.

En region, eller den prosessen vi beskriver som en regionalisering, er altså ikke først og fremst et politisk-administrativt fenomen. Begrepene benyttes fortrinnsvis om samfunn og økonomi, men naturligvis i sin relasjon til det politiske og administrative apparat. En komplett regionalisering har så vel politiske, samfunnsmessige og økonomiske aspekter, og blir sterkere jo mer integrert slike dimensjoner er.

Eksemplet innlands-Norge

Spørsmålet er altså om de to fylkene i det vi løselig kan kalle ”innlands-Norge” er en landsdel for seg eller om den hører hjemme i en større enhet av den typen vi beskrev som ”østre Østlandet”. Vi starter med det historiske.

Går vi tilbake til kart 2A, er det naturlig å spørre hva som er grunnlaget for en slik inndeling, hva er det som får oss til å si at landsdeler er fem

---

⁷ Særlig de franske regionalgeografene, Elisé Reclus og Paul Vidal de la Blache. Det er ofte påpekt at det er en forbindelse mellom denne tradisjonen og den nyere Annal-skolen i fransk historie.

”naturlige” regioner i Norge? *Naturen*, vil mange si, for hva er det ellers som skiller mellom øst og vest enn langfjellene? *Naturen* er naturligvis viktig, men i dette tilfellet er den ikke en tilstrekkelig forklaring. Politikken og kulturlivet på 1800-tallet var sterkt preget av et skille mellom øst og vest, men denne skillelinjen kunne ikke tilbakeføres til den naturlige grensen mellom disse landsdelene. Skillelinjene blir først og fremst beskrevet sosiokulturelt: Vestlandet var preget av en bondekultur som sto i sterk opposisjon til embetsmannsstaten, som hadde sitt hovedsete på Østlandet. Vestlendingene var sterkt dominert av lavkirkelige bevegelser, av pietisme og måtehold, ikke minst når det gjaldt alkohol. Avholdsbevegelsen sto sterkt, likeledes målrørsla.

Regionaliseringen skapte altså orden i sosiale og kulturelle skillelinjer. Bøndene på Vestlandet var lokalsamfunnsorienterte og egalitære, mens Østlandet ble preget av byer og klassemotsetninger. Bøndene valgte etter julirevolusjonen i 1830 radikale bonderepresentanter til Stortinget som holdt embetsmennene i sjakk. De radikale formannskapslovene som innførte lokalt selvstyre i herredene (byene hadde en selvstyreordning fra før) og ikke minst innføring av amtskommunene, var et radikalt kompromiss mellom moderniseringsivrige embetsmenn og selvbevisste bønder. Etter 1884 befant disse gruppene seg i hvert sitt parti, Høyre og Venstre, og nye splittelser skulle komme på venstresiden.

At det er samfunnslivet som bestemmer grensdragningen, understrekes også av det faktum at grensa mellom øst og vest ikke fulgte langfjellene strikt, men lå lenger øst enn dagens grenser gjør (som stort sett følger vannskillet). I starten var det ansatser til strid mellom Ivar Aasen og Aasmund Olavson Vinje om hva som var det beste geografiske grunnlaget for det nye landsmålet, Aasens sunnmørske bygder eller Vinjes Vest-Telemark. Dette kan tolkes som en strid mellom en vestnorsk og et østnorsk alternativ, men det motsies av det enkle faktum at begge disse aktørene betraktet seg som vestlendinger! På 1800-tallet omfattet Vestlandet, i tillegg til det vi i dag legger i begrepet, også Aust- og Vest-Agder, Vest-Telemark samt deler av Hallingdal og Valdres.

Østlandet var tilsvarende mindre. I den store motsetningen mellom øst og vest var det imidlertid ikke uvanlig at man inkluderte Trøndelag til østsiden, i hvert fall Trondheim og Innherred.⁸ Langs kysten var det mer uklart, for historisk hadde Fosen tilhørt møresiden, altså Vestlandet. Men ut over 1800-tallet blir også ”det nordenfjeldske” viktigere som begrep, og dermed trer det fram en regional tredeling. Et Østland, et Vestland og et Trøndelag – med et halvkolonialt ”Nordland” på slep.

Spørsmålet er så: Hvordan ble de øvrige landsdelene dannet? Her kan vi i større grad ane den *bevisste* institusjonalisering, i hvert fall slik historiene fortelles. Vi må startet i nord, av rent kronologiske grunner. Eller for å være nøyaktig: Vi må starte i Kristiania, for det var der det skjedde – i Nordlandslaget anno 1894. Der møttes komponisten Ole Olsen og venstrepolitikerer Sivert Nilsen, og gjennom samtalen kom de inn på de klossete betegnelsene Nordland og Finnmarken. Hvorfor ikke kalle det Nord-Norge? Og som Ole Olsen sier, bet alle på så det var en lyst.

Dette er jo på alle måter en mytedannende begivenhet, men da i en positiv betydning. Gjennom dette møtet satte de to herrene et nytt navn på den landsdelen de ville skulle vokse fram, og de vant tilslutning både i og utenfor landsdelen. Dette er viktige trinn i det vi kan kalle en *institusjonalisering* av regionen.⁹ Kommentatorene har siden bemerket at dette samtidig innebar en *fornorsking* – vekk fra det samisk klingende Finnmark – og dermed en understrekning av tilhørigheten til nasjonen. Men det er også grunn til å føye til forskjellighet fra resten, for sett fra ”Nord-Norge” framstår hele ”Sør-Norge” som et motstykke. Den fortsatte institusjonalisering preges derfor av at nasjonen må ta hånd om den fattige og hjelpetrengende landsdelen i nord. Et fenomen som Nord-Norge-Planen av 1952 er således et viktig ledd i denne prosessen, nærmest ensbetydende med opprettelsen av *den norske periferien*.¹⁰ Et tredje viktige trinn var opprettelsen av et landsdelsuniversitet i 1973.

---

⁸ Se Hans Try: *To kulturer, en stat*. Norges historie bind 11, Cappelen, Oslo, 1979.

⁹ Navnsetting er et første trinn i Ansi Passis skjema for institusjonalisering.

¹⁰ Se Øivind Thomassen: *Herlege tider*. Senter for teknologi og samfunn, NTNU, Trondheim, 1997.

Sørlandets myte er mer veletablert og blir i år sågar feiret med sitt hundreårsjubileum. For det var i 1902 at dikteren Vilhelm Krag gjorde sin ”oppfinnelse” av Sørlandet, og begrepet ble deretter sterkt markedsført av Gabriel Scott.¹¹ Sørlandet kan neppe sies å ha fått den samme statusen som særrområde som Nord-Norge har fått, så her har institusjonaliseringen en annen karakter. Etter Scotts mening beskrev Sørlandet først og fremst var kyststripen, og der har vi litt av forklaringen. Mens kystkulturen har vært tilstrekkelig til å holde Nord-Norge sammen, har det åpenbart ikke vært tilfelle med Sørlandet, som jo også rommer dype dalstrøk innafor. Dessuten er landsdelens navn så full av positive konnotasjoner, på mange måter et synonym til sommer, slik at den aldri kunne slå gjennom som problemregion. Det er sørlendingene antakelig glade for i dag.

Det var altså i en viss forstand ”poetokratene” som avgjorde saken, som tegnet kartet med sine begreper og som satte navn på landsdelene. Klarere enn stiftsamtmenn og stortingspolitikere evnet de å tolke situasjonen og vise en vei ut. Men dermed skjønner vi også litt bedre hvorfor innlands-Norge *ikke* er en landsdel. Innlandet frambrakte aldri noen poetokrater som satte navn på landsdelen og løftet den fram, i hvert fall ikke før Odvar Nordlis *Morgenlandet* ble tatt i bruk. Men av *Morgenlandet* ble det mest poesi og mindre utvikling.

Vi kan naturligvis trekke denne refleksjonen videre og minne om at Østlandet som helhet heller ikke har noen egen dannelseshistorie, og heller ikke et eget mytedannende øyeblikk som skapte regionen. Østlandet var det som ble igjen når de andre hadde forsynt seg. Østlandet representerte Norge, mens de andre landsdelene ble det regionale Norge. Det er derfor vi fortsatt kan høre oslofolk omtale fremmedfolk som ”dere som bor i regionene”. Selv er de hevet over slikt regionalt liv.

Den politiske og administrative historien gir også klare holdepunkter for den forståelsen av Østlandet som her er utviklet. I lenstida var slottet sentrum i hovedlenene, Østlandet ble logisk nok kalt Akershus len. Men helt tilbake til middelalderen hadde grensene gått lenger øst enn i dag. Helt fram til seinmiddelalderen hadde det også vært et eget bispedømme rundt

---

¹¹ Andreas Hompland: *Agder og Rogaland – sett frå lufta*, Hjemmets forlag, 1993.

katedralen i Hamar, som strakte sitt domene helt ned til Telemark. Men i Vest-Telemark, Hallingdal og Valdres var det Stavangerbispen som styrte (figur 3).

Da Norge fikk en moderne amtsordning under eneveldet, ble det etter en tid skilt ut et eget fylke Opplandene, som svarer til dagens Hedmark og Oppland. Uheldigvis ble fylket ganske snart delt (1781), ifølge anekdoten for å bli kvitt en ubrukelig embetsmann i København.¹² Han ble altså beordret til det nyopprettede Hedmark fylke, mens Oppland fikk navnet Kristians amt. Men om fylkene ble delt i to, ble opprettelsen av et nytt *stiftsamt* med base i Hamar en viss sammenbindende kraft (1864). Da var imidlertid stiftene allerede på hell som administrative enheter, og med den moderne fylkesordningen forsvant de helt. I dag er det bare bispedømmet som holder fylkene sammen administrativt.

Av den politiske og administrative historien kan vi lese at det går en todeling tvers gjennom Østlandet i nord-sør retning. Med opprettelsen av Hamar stift ble Akershus stift fellesbetegnelse på sørområdet. Også her går røttene tilbake til middelalderens, til de gamle lagdømmene. I sør styrte Borgarting, i nord Eidsivating. Romeriket har altså ligget i kampsonen mellom disse to regiondannelsene, opprinnelig en del av innlandet, senere trukket sørover.

Hvis vi derfor skulle tenke oss at en poetokrat for hundre år siden prøvde å danne en region av innlandet, hva hadde han da valgt? Neppe Hedmarken, for det begrepet henspilte egentlig på Hamars nærregion. Det poetisk mest velklingende og på alle måter mest presise navnet ville være Opplandene – altså det historiske navnet før 1782. Hvis de skulle velge varianter av innlandet, står de i fare for å markedsføre det innelukkede og innadvendte.

Her tror jeg også vi er framme ved noe av grunnen til at fylkesordførerne i Hedmark og Oppland så sterkt har støttet tanken om en region som nådde helt fram til kysten. Dessuten preges dagens politiske diskurs av

---

¹² Sverre Mogedal: "Åsgårdsreien kommer! Beretninga om den gangen Kommunalavdelinga tegnet Norgeskartet på nytt". Trykt i Ulf Sand (red.): *Kommunaldepartementet 1948-1998 – lokaldemokrati og velferd*. KRD, Oslo, 1998.

leveregelen jo større jo bedre. Store regioner kan overta større oppgaver fra staten enn mindre regioner kan. Det er ikke uten videre riktig. Dessuten vil en overdimensjonert region lett bevege seg vekk fra de territorielle rammene som samfunnslivet og økonomien utspiller seg innenfor. Vi må derfor også spørre oss hva som er naturlige samfunnsmessige og økonomiske regioner.

Samfunnsregionene og hverdagsdiskursen

Spørsmålet om hva som er de naturlige regionene for folk flest, er viktig for dannelsen av hensiktsmessige politiske regioner. Delegitimeringen av gårdsdagens fylkeskommune er ikke bare et spørsmål om lav valgdeltakelse, men også et uttrykk for at folk flest kjente seg dårlig igjen i de geografiske enhetene som fylkene utgjør. Og det ville være rart om strukturer som er skapt for mer enn 200 år siden skulle gi noen god avspeiling av samfunnsregioner i dag. Konsekvensen er at den politiske overbygningen, fylkesnivåene, ikke avspeiler det folk flest oppfatter som regioner i sine hverdagsliv. Det sivile liv og det politiske er i utakt, rent territorielt.¹³

Hva er det så som er hverdagslivets regioner? Det åpner for en regiondiskurs der vi fort kommer inn på regionbegreper som er langt mindre presise enn de politisk-administrative begrepene. En politisk region må tross alt ha en administrativ grense der den ene jurisdiksjonen skilles fra den andre. Samfunnslivets regioner er mer flytende, mer overlappende og mer individuelle. La oss likevel prøve å tegne noen hoveddriss.

På et *følelsesmessig* plan er det ingen region som kan konkurrere med stat og kommune – i hvert fall ikke i den geografisk utstrakte enhetsstaten Norge. Men det betyr ikke at all identitet er knyttet til stat og kommune, heller ikke at spørsmålet om identitet er helt statisk, det vil si tradisjonsbundet og gitt en gang for alle. I tida som er gått siden sekstitallet har vi stort sett fordøyd de forandringene som ”Schei-komiteen” frambrakte, rett og slett fordi samfunnsutviklingen har gått i samme retning

---

¹³ Se også Tor Selstad: ”Store planer i trege regioner. Om regionalisering, forvaltning og planlegging”. Trykt i Nils Aarsæther og Aksel Hagen: *planlegging.no! Innføring i samfunnsplanlegging*. Kommuneforlaget, Oslo, 2001.

som den administrative reformen. Vi kan vel også si at utviklingen har *passert* reformen. Schei-komiteen gjorde sitt arbeide i en tid da bilhold var rasjonert og veistandarden middelmådig. I dag har vi 1,8 mill. privatbiler, og de er stort sett i bruk daglig til arbeids- eller servicereiser.

Vår romoppfatning og regiontilhørighet har endret seg med den økende mobiliteten. Som en generalisering kan vi si at mens menneskene stort sett arbeidet og levde *lokalt* på sekstitallet, gjør de det *regionalt* på nulltallet. Det har dannet seg romlige arbeids- og boligmarkeder som normalt omfatter flere kommuner. Vi krysser nå daglig kommunegrenser i vår romlige samhandling. Der de fleste arbeidstakere tidligere gikk, syklet eller sparket til arbeidet, tar de fleste i dag bilen på vei til jobben og hjem igjen. Mens gårsdagens by var en fotgjengerby, er dagens by egentlig en *byregion*: et bysenter og et omland bundet sammen av bilveier og baner.

Byregionen er altså ingen flat identitetsregion, men en *sentrert region* med stor forskjell mellom kjernen og omlandet. I senteret finner vi de fleste arbeidsplassene, minus primærnæringene og det som fins av elementærservice i omlandet. Byregionen er vår tids universelle region. Det er en samfunnsregion som skapes av vår daglige samhandling (interaksjon) i rommet. Vi kan derfor også gjerne kalle dem *samhandlingsregioner* eller *interaksjonsregioner*. Regionene er ikke definert av grenser eller administrasjonsordninger, men er skapt av den menneskelige hverdagspraksis. Og siden denne praksisen er i stadig endring, endrer også regionene seg. Retningen er entydig. Etter hvert som byene vokser og forflytningsvilligheten øker, øker også pendlingsfeltene. Arbeids- og boligmarkedene blir større. Denne prosessen er kalt *regional integrasjon*. Vektlegger vi regionens romlige utbredelse, kan den også benevnes *regionforstørring*.

Så langt har vi definert byregionen som en arbeids- og boligmarkedsregion, og strengt tatt er det to sider av samme sak. Den regionale integrasjon gjør det mulig å arbeide urbant og bo ruralt og i prinsippet også det motsatte! Når vi snakker om sentrerte regioner, er det imidlertid en tredje samfunnsprosess som bidrar til å skape regionen, nemlig servicetilbudet og serviceforsyningen. Vi sier at byen er et sentralsted med

oppopping av sentralstedsfunksjoner, det vil si tjenestetilbud. Jo flere funksjoner, desto høyere sentralitet, og jo høyere sentralitet, desto større rekkevidde i markedene som omgir regionen. Her defineres altså regioner som et tilbudssted av tjenester og et omland som er markedet for disse tjenestene. Det er i denne betydningen vi gjerne omtaler byregionene som *funksjonelle regioner*. Legger vi sammen de tre prosessene vi har diskutert bak dannelsen av den moderne funksjonelle regionen, kan den som en forkortelse kalles en *ABS-region*: en Arbeidsmarkeds-, Boligmarkeds- og Serviceregion.

Så er spørsmålet hva disse funksjonelle regionene betyr for forholdet til de administrative og politiske regionene. Så langt har vi vektlagt at den lokale rammen er brutt, og at samhandlingen skjer på romlige arenaer som normalt omfatter to eller flere kommuner. Men vi kan ikke si at denne regionale integrasjonsprosessen, unntatt i noen få tilfeller, er kommet så langt at den har innhentet det administrative mellomnivået, nemlig fylket. ABS-regionene er for store for kommunene, men for små for fylkene. Skulle man hatt administrative enheter som svarte til disse regionene, trengte vi et sted mellom femti og hundre regioner, og ikke siden fogderienes dager har vi hatt et slikt administrativt nivå i Norge.

Disse fogderiene kan antakelig også stå som en god romlig ramme rundt den tradisjonelle identiteten. Den som føler identitet med Gudbrandsdalen, er sterkt knyttet til Gudbrandsdalens natur, kultur og levemåte. Det er imidlertid viktig å skille trekk ved regionen som gir den en viss identitet, og det innbyggerne føler som sin identitet. En region kan karakteriseres av sin natur og sine kulturlandskaper, av kulturminner og folkløse, og noen vil knytte sin selvforståelse til slike regionegenskaper. Et voksende antall vil imidlertid utvikle sin identitet rundt moderne forhold som arbeid og fritid, pendling og shopping, yrkesreiser og rekreasjonsreiser osv. Identiteten skapes gjennom interaksjonen.

Hva har så dette å si for fylkeskommunens framtid? Fylkeskommunen er godt egnet til å fange opp de samfunnsmessige aspektene ved den tiltagende *regionalisering nedenfra*. Sentrale tema i denne regionaliseringen er infrastruktur og miljø, byvekst og lokalisering av

service, samfunnsinstitusjoner som krever større befolkningsunderlag enn kommunene, osv. Enda viktigere er det at den samfunnsmessige *legitimering* av de nye regionene også må skje nedenfra. Det fins ikke noen entydig oppskrift på hvordan fylkeskommunene skal klare å komme over denne kløfta til kommunene og lokalsamfunnene, men ABS-regionen kan bli en bro. Det negative scenariet er fylkeskommuner som forserer sammenslåinger, men som definitivt ikke har kommunene og innbyggerne med seg. Hvis folk flest føler at de får tredd nedover seg regioner som de ikke kjenner seg igjen i, har fylkeskommunen selv bidratt til sin undergang!

Den økonomiske diskursen om verdiskaping

Den kanskje viktigste grunnen til at fylkesordførerne vil lage en større region enn bare de to innlandsfylkene, er at fylkene dermed kan bli deltakere i et mer konkurransedyktig næringsliv. Med Østfolds industrier og Akershus' velutviklede serviceøkonomi blir østre Østlandet en avansert region med høy vekstkraft.

Rent tankemessig har vi også på dette området opplevd en veritabel revolusjon de siste tiårene. Gjennom flere hundre år har spørsmålet om økonomisk utvikling nesten utelukkende vært et spørsmål om *nasjonale* økonomier. Slik var det i den merkantilistiske epoken under Danmark, slik var det i den liberalistiske epoken etter 1814, og slik var det under den sosialdemokratiske orden fra trettitallet til slutten av syttitallet. Det er først de siste to tiårene denne nasjonale rammen er brutt. Bakgrunnen er naturligvis *globaliseringen*, som i denne sammenhengen kan forstås som en radikal integrasjon av næringsliv på tvers av landegrensene. Økonomiene er *avnasjonaliserte*, i hvert fall mye av vareproduksjonen, inklusive primærnæringene, men også i stigende grad tjenesteproduksjonen (bank, forsikring, medier, konsulentvirksomhet, høyere utdanning m.m.).

Dette har ikke ført til at geografien spiller en mindre rolle, tvert om. På den ene siden har vi slike globale forskjeller som fører til at næringer lokaliserer seg der produksjonsfaktorene er billigst. Den såkalte avindustrialiseringen er delvis et resultat av en ny internasjonal

arbeidsdeling der utviklingslandene og land i industrialiseringsfasen overtar produksjonen av det vi tidligere produserte nasjonalt. Et annet trekk er knyttet til framveksten av *kunnskapsøkonomien*, som i dag preger alle de vestlige landene. Nasjoner skaffer seg fortrinn ved å utvikle kvalitativt høyverdige produksjonsfaktorer: høy utnyttelse av knappe ressurser, kompetent arbeidskraft, kompetent kapital. *Kunnskap* er i seg selv blitt en produksjonsfaktor, og derfor er det viktigere i dag enn noensinne med institusjoner som kan frambringe og formidle ny kunnskap: forskningsinstitutter og innovasjonsmiljøer, høyskoler og universiteter.

Disse faktorene har forsterket interessen for ulike regionale forutsetninger for vekst og verdiskaping. En omfattende forskningslitteratur viser nemlig at det skjer en fornyet opphoping av konkurransekraftige bedrifter i regioner, altså en fornyet økonomisk regionalisering. Med et samlebegrep kan vi kalle dette regionale *klynger*. Et vanlig begrep i den teoretiske diskusjonen er også *agglomerasjoner*. Litt forenklet kan vi operere med fire hovedtyper regioner i denne diskursen.

For det første har vi de tradisjonelle *industrifeltene*, der veldig mye av en epokes industri ble samlokalisert. Midt-England og Ruhr er eksempler på slike industrifelt. Her vokste den ene industribyen sammen med den neste til store *konurbasjoner*. Norge har ikke eksempler på slike sammenhengende industriområder (men velvillig fortolket kan Grenland og Nedre-Glomma likne litt).

En annen tradisjon har vært å identifisere industriklynger utenfor de store industrikonsentrasjonene. Begrepet *industrielle distrikt* ble brukt for å beskrive industrialiseringen i ”det tredje Italia”, det vil si i området mellom det rike nord og det fattige sør. Senere er det identifisert tilsvarende klynger av småskalaindustri i de fleste avanserte land, Norge inklusive.

Et tredje eksempel på nye næringsklynger er knyttet til (stor)byenes funksjon. Før ble de sett på som avanserte opphopinger av service til forbrukerne. I dag blir de i stigende grad sett på som *kunnskapssentra*, med mange former for avansert tjenesteyting til næringsliv og forvaltning: bank og finans, konsulenter og forskningsselskaper m.m. Det er disse

produsenttjenestene som legger grunnlaget for de nye industriklyngene i byene, for eksempel knyttet til elektronikk, medisin eller bioteknologi. Vi kan imidlertid også betrakte de nye opphopingene av tjenestenæringene som klynger. Ifølge denne retningen er det mangfoldet av kunnskaps-tjenester og avanserte bedrifter som gjør byene kreative og innovative.

En fjerde og siste retning hevder imidlertid at kunnskapsakkumulasjonen ikke er begrenset til byene, men i stor grad kan gjenfinnes i en hvilken som helst region. Alle regioner kan bli *lærende regioner*, i større eller mindre grad naturligvis. Et avgjørende spørsmål er om det finnes en viss tetthet i klyngen, at det er mange aktører i produksjonsmiljøet som helhet, og at de utvikler en viss evne til å dele kunnskap.

Opphavsmannen til begrepet klynge (på engelsk 'cluster'), den amerikanske foretaksstrategen Michael Porter¹⁴, mener at evnen til å oppgradere produksjonsfaktorene gjennom læring ikke er begrenset til en bestemt regiontype. Med klynge forstår han først og fremst et dynamisk produksjonssystem med en viss geografisk konsentrasjon. Det er imidlertid noe uklart hvor stor eller liten han mener slike regioner kan være. Det er likevel en klar tendens til at man vektlegger tilstedeværelsen av kunnskapsinstitusjonene i disse klyngene, helt i tråd med Porter. Hvis en konkurransedyktig region er en region som har klynger understøttet av kunnskapsinstitusjoner, for eksempel universiteter og forskningsparker, da snakker vi underforstått om *store* regioner. Jeg kaller dette K-regioner, og *K* kan da stå både for *klynge* og *kunnskap*. K-regionene vil i norsk kontekst mer måtte sammenlignes med landsdeler enn med dagens fylker.

De statistiske fakta viser at innlands-Norge skiller seg klart fra Akershus og Østfold når det gjelder næringstradisjoner (figur 4). Der Østfold er tungt industrialisert – hvilket i mange tilfeller er et regionalt problem! – er innlandet preget av sine primærnæringer, jordbruk og skogbruk. Også dette kan sies å være forskjeller i kultur – i *næringskultur*! Økonomihistorikeren

---

¹⁴ Michael Porter: The competitive advantage of nations. *Harvard Business Review*, mars-april 1990.

Olav Wicken¹⁵ har hevdet at Østlandets industrikultur er forskjellig fra Vestlandets. Østlandet er preget av store bedrifter, av store fabrikker som har forsterket urbaniseringen. Vestlandet preges av småbedriftene og en mye mer rural lokalisering, av småforetak som ble startet i kjelleretasjen. De indre deler av Østlandet er ikke en del av østlandskulturen, hevder Wicken, og det må vi gi han rett i.

Men også i de primærnæringsbaserte regionene kan det i prinsippet oppstå klyngeeffekter. Landbruksregionen Parma regnes som en svært vellykket del av ”det tredje Italia”. Avreguleringen av norsk landbruk kan skape tilsvarende lommer i Norge, om enn i langt mindre målestokk. Det er derfor også logisk at innlandet søker å utvikle sin egen kunnskapsbase, tilpasset egne tradisjoner. Høyskolene har vedtatt å starte en prosess mot en mulig fusjon til et ”innlandsuniversitet”, og Hedmark og Oppland fylkeskommuner har gitt sin tilslutning. Da er det desto mer ulogisk om fylkene skulle fusjonere seg i en større enhet der innlandet ble en del av østre Østland.

Hvordan bygge en region i innlands-Norge?

Konklusjonen av denne gjennomgangen blir at det som mest gavner den regionale utviklingen i innlands-Norge, er byggingen av innlands-Norge som region. De historiske tradisjonene peker klart i denne retningen, noe som også avspeiler seg i de administrative ordningene som har vært i bruk. De gamle stift og fogderier gir antakelig også gode enheter for å forstå vår tradisjonelle identitet, selv om moderne funksjonelle regioner krever at det foretas justeringer både her og der.

Utvider vi analysen til også å omfatte samfunnsmessige og økonomiske forhold, peker en aktuell faglig analyse i den samme retningen.¹⁶ Nye storregioner må søke en allianse med kommunene, og da vil de framvoksende ABS-regionene være en hensiktsmessig arena for

---

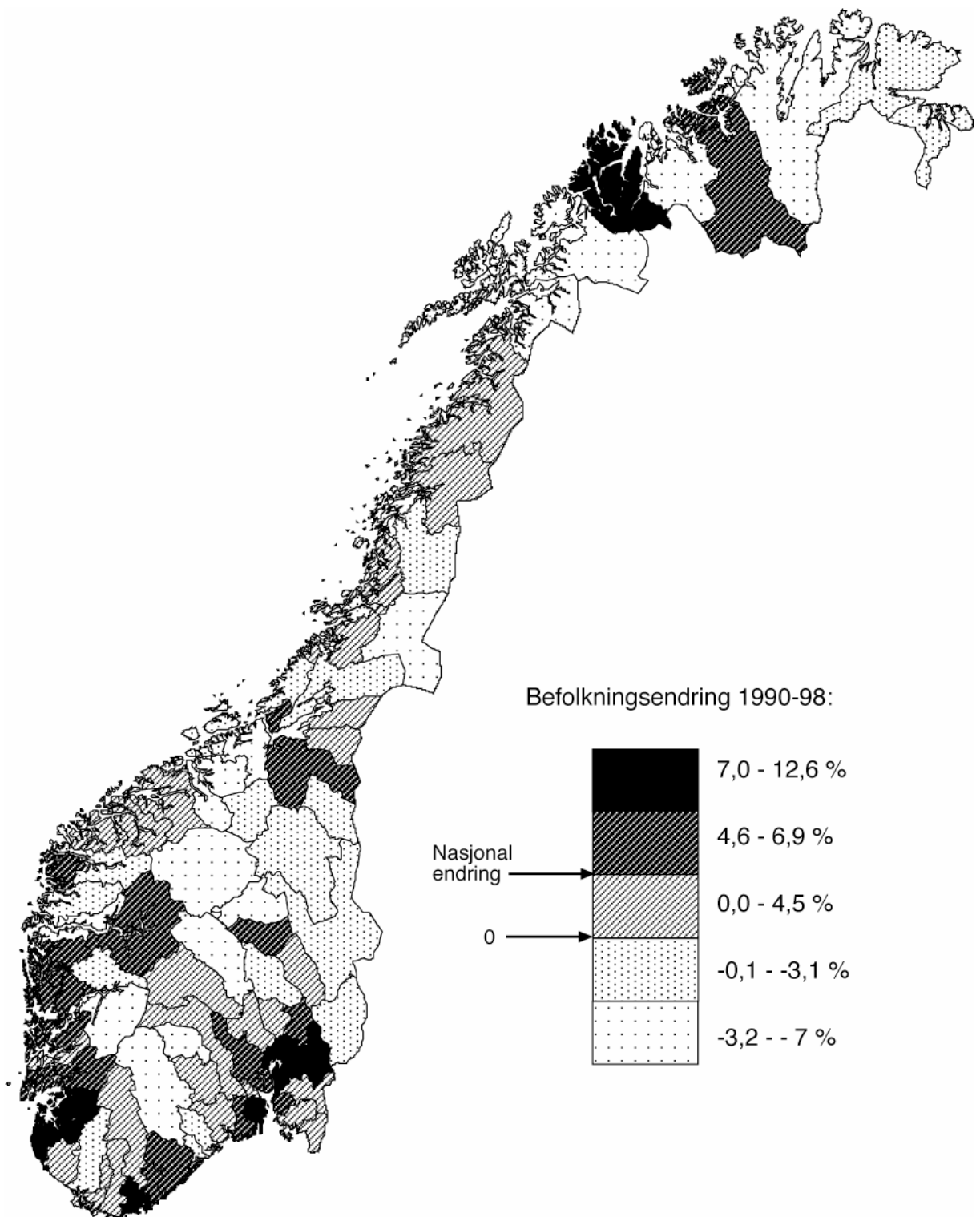
¹⁵ Olav Wicken: ”Regionenes industrialisering – et historisk perspektiv”. Trykt i Arne Isaksen: *Innovasjoner, næringsutvikling og regionalpolitikk*. Høyskoleforlaget, Kristiansand, 1997.

¹⁶ Basert på Tor Selstad: *Regionalisering på østre Østlandet*. Forskningsrapport nr. 89, Gruppe for regionalforskning, Høgskolen i Lillehammer, 2002.

samarbeidet. De tre mjosbyene framstår også som et naturlig funksjonelt sentrum i innlands-regionen, selv om det er stort potensial for rivalisering når senteret er delt i tre. På den andre siden har østre Østlandet som helhet heller ikke noe naturlig senter, definitivt ikke når Oslo ikke er med.

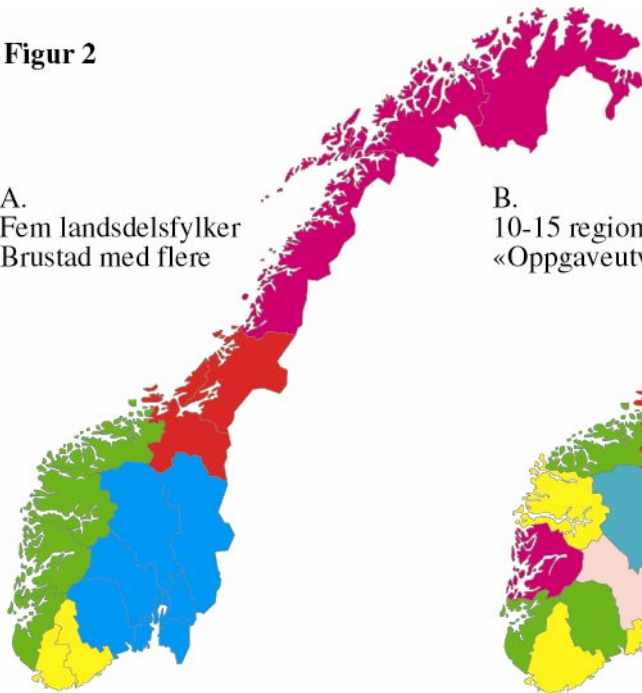
Det fins heller ingen økonomisk region som kan binde sammen en storregion av fire fylker. Det viktigste for framtidens næringsliv er antakelig utvikling av kunnskapsinstitusjonene, og da peker også det mot en mer begrenset fusjon som kan basere seg på en viss felles innlandsidentitet. Men naturligvis skal ikke institusjonsbyggingen begrenses til denne tradisjonelle næringsøkonomiske basisen, det vil si landbruket. Universiteter er instrumenter for modernisering, og et "Innlands-universitet" må ha en bredde som avspeiler det. Det samme gjelder definitivt de kulturinstitusjonene som en innlandsregion kan ha som ambisjon å utvikle.

Figur 1

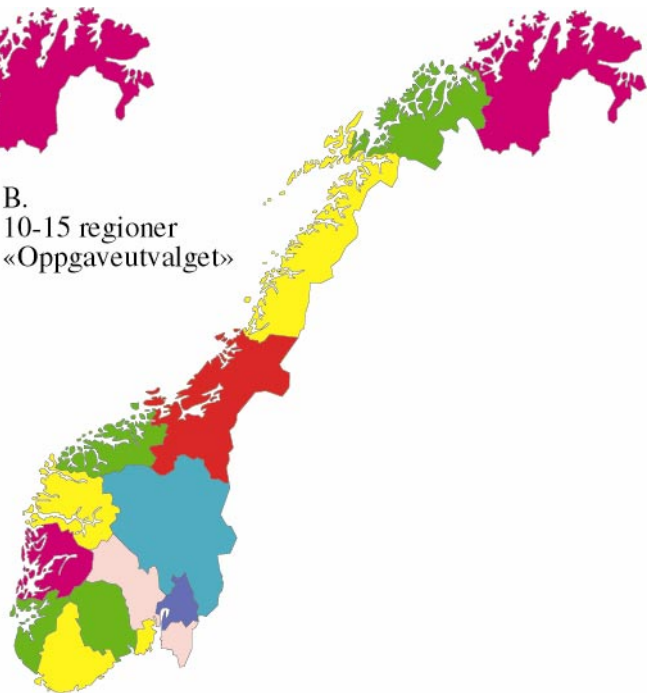

Figur 2

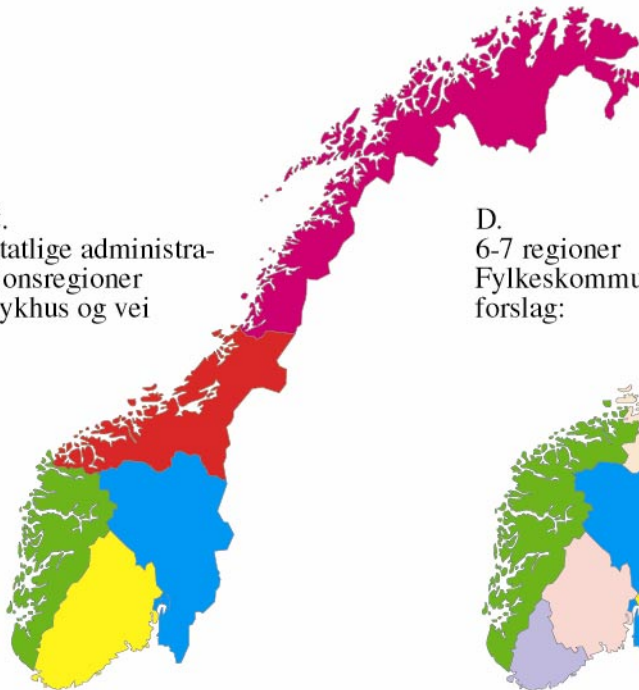
A.
Fem landsdelsfylker
Brustad med flere

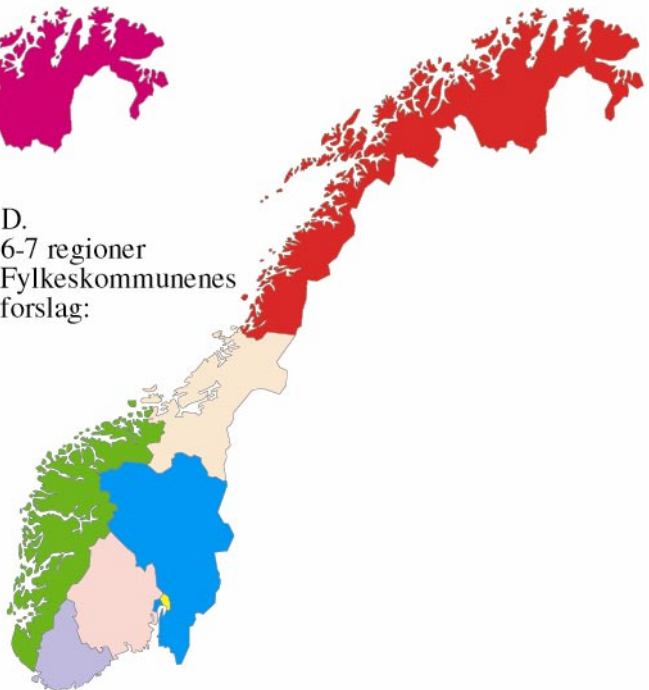
B.
10-15 regioner
«Oppgaveutvalget»

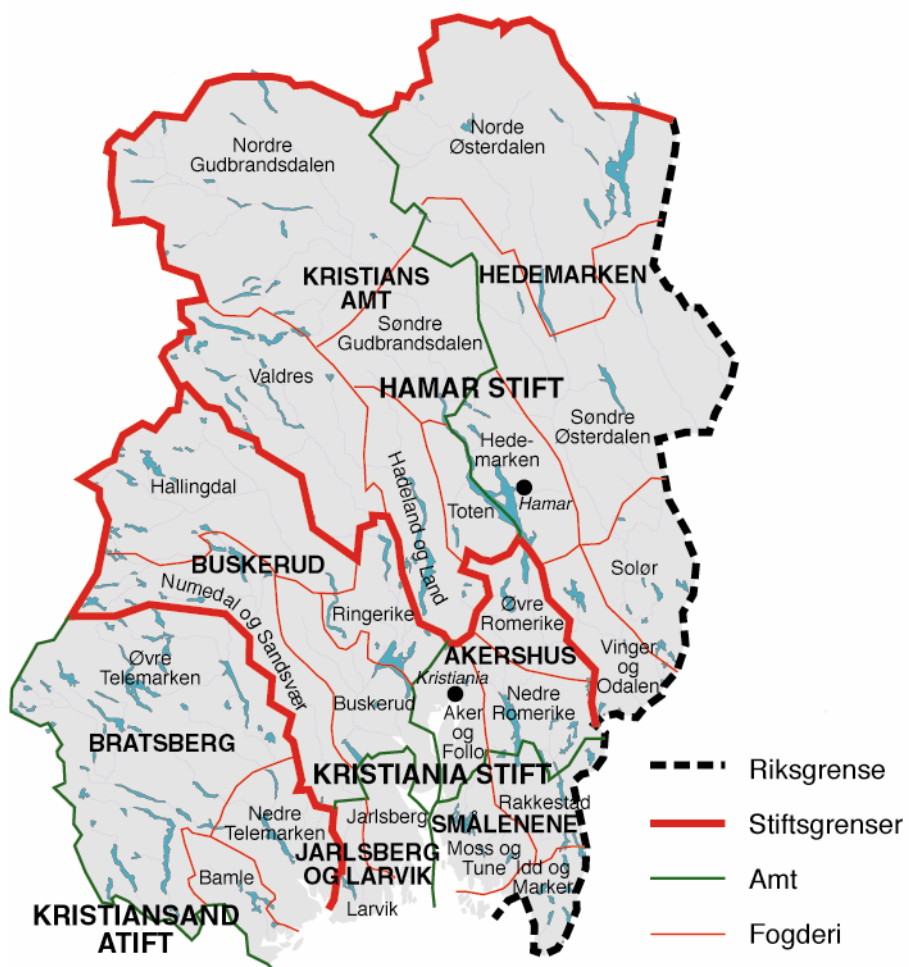
C.
Statlige administra-
sjonsregioner
Sykhus og vei

D.
6-7 regioner
Fylkeskommunenes
forslag:

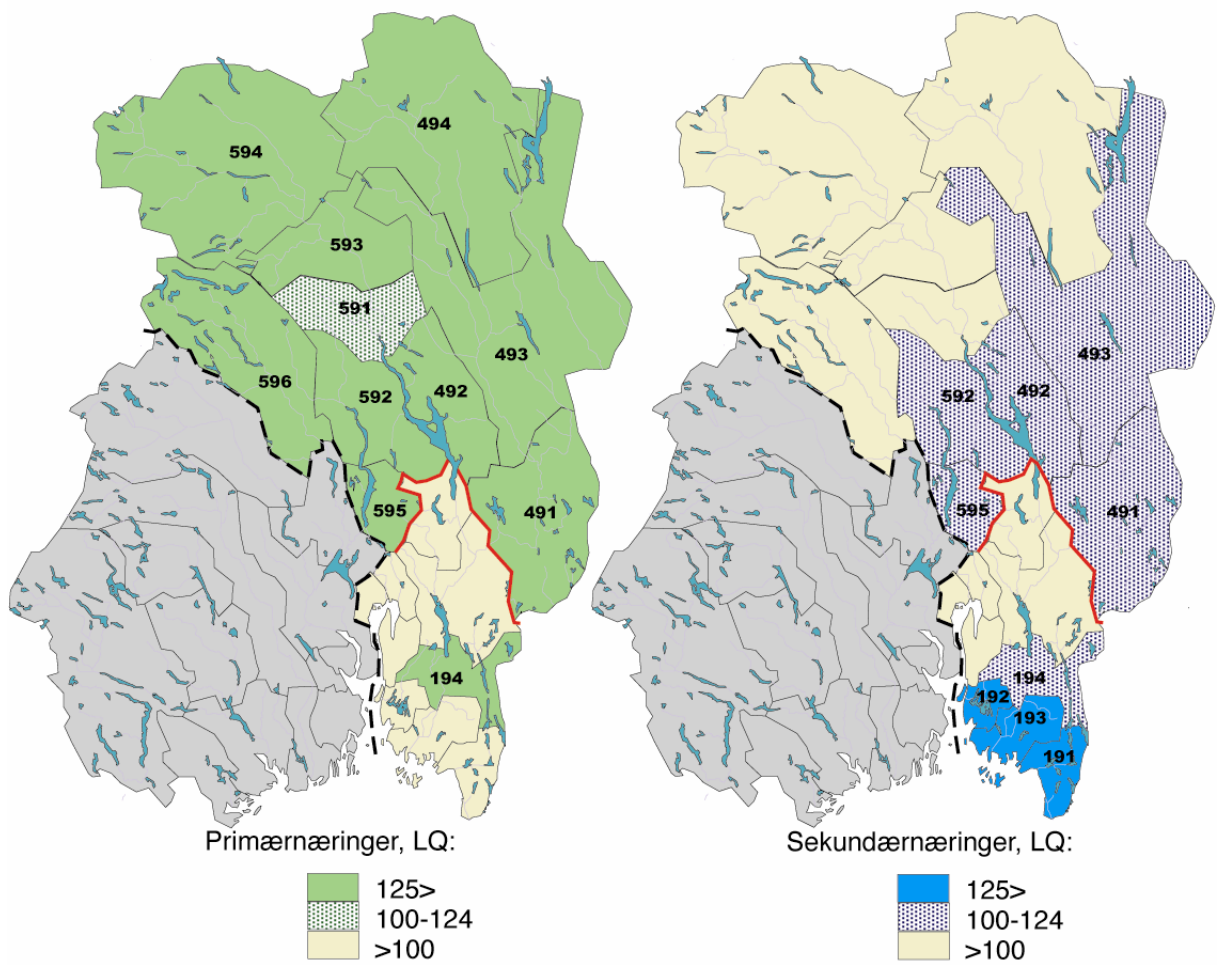

Figur 3

Figur 4

Hvem er den stygge ulven?

Wiebke Hartmann

Rovdyrdebatten i sosialpsykologisk og sosialantropologisk perspektiv

Som utlending som kom til Norge i 1995, var jeg meget forundret over den voldsomme debatten om rovdyr her i landet. Etter min forestilling var alle nordmenn naturelskere og vant med naturen og dens farer, vant med store villmarksområder, vant med naturens utfordringer som f.eks. et til tider morderisk kaldt klima, slik som jeg opplevde det. Derfor syntes jeg det var merkelig at bygdefolk ble redd for å gå turer i skogen fordi de kunne møte et rovdyr.

Jeg begynte å undersøke saken litt mer. Resultatet av mine refleksjoner er fem teser som jeg utvikler rundt temaet. Jeg vil bare understreke at hensikten ikke er å ta stilling for verken den ene eller andre siden i rovdyrdebatten, men bare å forsøke å forstå bedre hva slags følelser som er i sving, følelser som noen ganger overdøver saklige argumenter som uten tvil finnes både for og mot rovdyrene.

Fordi ulven tydeligvis utløser enda mer følelsesladde reaksjoner i forhold til bjørn, jerv osv., vil jeg konsentrere meg om dette dyret i min undersøkelse. Bortsett fra myter, eventyr, skjønnlitteratur og ordspråk, er mitt materiale samtaler med naboer, kollegaer, innlegg og artikler i lokalavisen og klientsamtaler.

Det er kanskje verdt å nevne at min faglige bakgrunn ikke bare omfatter samfunnsfag som sosiologi og sosialantropologi, men også litteratur- og religionsvitenskap. I tillegg arbeider jeg som familieterapeut. Målet med mine teser er å stimulere til refleksjoner rundt temaet, ikke å levere en

grundig sosiologisk undersøkelse som uansett ikke ville være mulig innenfor rammene.

1. Ulven og hunden

For det første grublet jeg over hvorfor nettopp ulven som jo egentlig er ganske lik menneskets beste venn, hunden, tiltrakk seg mest hat. Min kollega, en familieterapeut som egentlig er ulvemotstander, ble litt usikker i sin holdning etterat han hadde sett på en film om en episode ved Midtskogen gard mellom Elverum og Hamar, der en stakkers ulv satt fast mellom trådene i et elektrisk gjerde: ”Dyret var jo reddere enn menneskene selv, det så jo egentlig ut som en hund!”, sa han.

Ulven tilhører samme dyrefamilien som hunder, og har mange likhetstrekk med vår beste venn. Og ikke bare det: ulven har også mange sosiale trekk som gjør at den i en viss grad ligner oss mennesker. Den lever f. eks. i faste parforhold. Men som blant menneskene kan det også skje at en ulv lever i bigami og har to tisper. Som regel har dette uheldige følger for ungene, da faren ikke klarer å bry seg nok om begge familier. Interessant er det også at det er et par som leder flokken. I menneskelige samfunn kan et kongelig par lede.

Dessuten er ulver teamdyr, det vil si de samarbeider under jakten og også ellers. De er flokkdyr og har mer enn andre kjøttetere et stort mangfold i sin evne til å uttrykke seg og å kommunisere med hverandre.

På den ene siden er altså ulven ganske lik oss, og på den andre siden er han i nær slekt med det dyret som er/var vår viktigste støttespiller i vår overlevelseskamp i naturen: hunden. Men ulven finner ikke på å angripe oss direkte slik som en gal bikkje kan gjøre det, mest farlig er vel ulven for oss fordi han forsyner seg av det som vi betrakter som vårt kjøttforråd om det nå er sauer, elg eller rådyr. I tidligere tider kunne ulven dermed true menneskets evne til å overleve en hard vinter.

Sånn sett har ulven kvaliteter som både passer inn i kategoriene : fiende, vilt dyr, konkurrent, men gjennom hans slektning hunden (dessuten går det an å temme ulver og å krysse ulver med hunder, som vi alle vet) tilhører

han også den potensielle kategorien: tam, menneskets venn og støttespiller i overlevelseskampen.

Sosialantropologen Mary Douglas beskrev i sin klassiker ”Purity and Danger” at vi mennesker har en tendens til å dele verden inn i kategorier. Og det som ikke passer inn i disse kategoriene, betrakter vi som urent og spesielt farlig.

Derfor våger jeg påstanden at ulven mer enn for eksempel bjørn, jerv eller gaupe utløser frykt og angst og aggresjon hos mennesker, noen ganger også beundring.

Min tese nr. 1 er derfor følgende: **Det som gjør at ulven beskjeftiger våre fantasier så mye, er at halvbroren til ulven, ulven i sin tamme utgave – hunden – er menneskets beste venn og støttespiller. Ulven passer ikke riktig inn i kategoriene våre.**

Tesen bekreftes av ryktene om angivelige hybrider som lever sitt eget liv på bygda. En stor skogeierforening utlovet endog en høy belønning for den som kunne bevise at det virkelig fins ulvehybrider i traktene. Et annet livlig rykte påstår at noen tamme ulver har blitt utsatt i Sverige og jaget over grensen for å gjøre skade i Norge. Den historien blir gjerne brukt som forklaring på hvorfor ulven har blitt så pågående at den observeres stadig hyppigere nær begyggelse.

2. Ulven i litteraturen og ulven blant oss

Det er ikke noe rart at dyret som utløser så sterke følelser blant mennesket, er sterkt representert i myter, i eventyr og i skjønnlitteratur. Det begynner med barnas eventyr : Rødhette. Ulven kler seg ut som menneske for å lure Rødhette.

Og så kjenner vi alle myter om mennesker som forvandler seg til ulv om natten. Når mennesker forvandler seg til bjørn, f.eks. i eskimoenes historier, er det for å bli sterke og kloke i overlevelseskampen, ikke for å overfalle sine medmennesker.

I skjønnlitteraturen fins det mange eksempler med ulvescener. Uforglemmelig er beskrivelsen av en nattlig sledetur etter en fest i Selma Lagerlöfs "Gösta Berlings saga". Gösta Berling bortfører den vakre og rike Anna Stjärnhök som egentlig er forlovet med en annen. Sleden blir angrepet av en ulveflokk. Et dusin av utsultede og vilde dyr følger sleden. Gösta Berling vet at hesten ikke holder ut kappløpet lenge. Det fins bare en gård langs veien som kan redde dem. Men på gården bor forloveden til Anna som også er Göstas venn og som stolte på Gösta. Gösta vet ikke hva som er verst; å møte ulvene eller vennen etter at han bortførte vennens brud. Det står om livet, de har ikke noe valg og må søke tilflukt på gården. Gösta og Anna tolker det slik at "vargarna" var skjebnens verktøy. Hun skulle ikke gifte seg med Gösta.

Men er ikke Göstas verste fiende det vilde dyret i han selv, menneskedyret som gjør at han forråder vennen? Er det det som ulvene symboliserer i denne historien? Og hvordan var det med Rødhette? Ulven var så farlig fordi han kledde seg ut som et menneske. Kanskje den var et menneske?

Vi snakker om den stygge ulven. Den stygge ulven er en i blant oss. Ingen snakker om en stygg jerv til tross for at man jo kan betrakte dyret som styggere enn ulven, ihvertfall er det et større skadedyr. Og hva er det som heter: Vi tuter med ulven? Snakker vi da bare om at vi gjerne skjuler oss i en flokk, eller mener vi jaktlysten våres er størst når man går i flokk? Er ulven det skumle i oss, u-beherskbare drifter, vilde krefter, skumle egenskaper som ikke stemmer overens med våre selvbilder som siviliserte mennesker?

Jeg utviklet tesene mine før den 11. september. I vår del av verden har vi likevel levd i fred i mer enn femti år. Vi mangler store utfordringer hvor vi kan teste våre overlevelsessevner, våre krefter, energier, forsvarsegenskaper, utholdenhet osv. Isteden har vi begynt å skape og utsette oss for slike farer på kunstig måte: survival- turer, hanggliding osv.

Men hvordan er det med den andre faren? Mennesket er menneskets sterkeste fiende, heter det. På tysk sier vi også: mennesket er menneskets ulv. Det har nå uten tvil blitt aktuelt igjen. Den tyske statsvitenr Carl Smitt,

berømt for Nazi-sympatier og omstridt i etterkrigstiden, har fått en uventet og ny popularitet, både blant høyre- og venstreekstremister. Han forherliger krigen, og en av hans hovedbudskaper er at all humanisme og alle bestrebelse på å utrydde krigen bare fremmer det motsatte: det bestialske i mennesket.

Norge er en fredelig nasjon som ser sin rolle i verden som misjonær for humanisme. Mange betrakter sivilisasjonsprosessen som et forsøk å temme aggresjonen inne i oss selv. Allerede på grunnskolen lærer vi våre barn at aggresjon er fy og ikke tillatt. Idrettskamper kan betraktes som en kanalisert utøvelse av aggresjon.

Sett fra dette perspektiv, kunne det være en forklaring på hvorfor særlig bygdebeboere i det fredelige Norge ble rammet av ulvefrykten. Flere avisartikler har gjort oppmerksom på at bøndene i Karpatene f. eks. ikke har problemer med å leve sammen med ulven. Og de klarer å forsvare sine saueflokker mot rovdyret. Kanskje er utemmet villhet og aggresjon mer akseptert i det rumenske samfunnet?

Et annet fenomen som jeg stusset over, var at særlig kvinner engasjerte seg mot ulven. Jeg var nemlig litt forundret over hvorfor kvinner sloss for en ulvefri skolevei for sine barn når biler eller også hunder statistisk sett var en langt større fare for barna. Er det fordi spesielt kvinnene er redd villhet og aggresjon?

Hvis ulven er skummel fordi han har noe likhetstrekk med oss så kan vi kanskje også si det slik og det er tese nr. 2: **Ulven er skummel fordi den minner oss om ulven inne i oss selv, de skumle og farlige krefter som slumrer i oss selv og som må holdes i sjakk.**

3. Omstreiferne. Hvor kommer ulven fra?

Et framtrædende trekk i ulvediskusjonen er spekulasjoner på hvor ulven kommer fra. Selvfølgelig vet man det egentlig, det er intet mystisk her. Men bare at den kommer fra Sverige, kan jo være noe å "tenkje over"? Den kommer altså fra utlandet. Hvem som har avlet den, vet man ikke. Dyret dukker opp og forsvinner igjen på en uberegnelig måte. Og det

krysser grenser når det vil, det respekterer ingen grenser. Dyret er en omstreifer, og at det dukker opp i flokk, gjør det ikke noe bedre.

”Hva ville vår historie vært uten rovdyr?” dristet en ulvetilhenger seg til å skrive i lokalavisen. Svaret ventet ikke lenge på seg: *”Adolf Hitler har vel også skrevet seg inn i historien for alltid og Milosevic for sin ”etniske rensing” i Kosovo, men det er vel ingen som ønsker seg dette tilbake av den grunn? Vi må være klar over at det er ”en etnisk rensing” som foregår i skogen våre også nå. Når det gjelder rovdyra, så er den allerede fullført over store områder(..)”* osv. (Glomdalen 24.06.99)

Det tok ikke lang tid før en annen leserbrevforfatter sammenlignet de som vil utrydde ulven med Hitler som ville utrydde jødene.

Først så jeg på dette som bare komisk: At ”etnisk rensing” blir nevnt i forbindelse med utryddingsønsker av rovdyr. Ulven har imidlertid noe felles med etniske minoriteter som gjerne blir syndebukker og tiltrekker seg hat, noe som også her kunne oppfattes som ulvens rolle.

Jødene og romanifolket eller sigøynerne, som mange sier, er folk som gjerne krysser grenser. Når det gjelder romanifolket så dukker de oftest uventet opp. Forresten lever begge folkegrupper i stabile og trygge familierelasjoner til tross for sin store mobilitet, som regel i en storfamilie, og de skiller seg med det og med sine egne kulturelle tradisjoner fra normalbefolkningen. I Norge brukes begrepet ”tater” for romanifolket. Ordet kommer trolig fra mongolene som overfalt Europa for mange århundre siden: Tartarene. Det ser ut som at ordet senere heftet seg ved romaniene som egentlig ikke har noe med tartarene å gjøre. Tartarene som kom fra Østen, via Russland, dukket plutselig opp i flokker, gjorde stor ødeleggelse og så forsvant de raskt igjen. Slik som ulven.

Jeg skal ikke se bort fra at det fortsatt lever minner om de harde tider i folkes underbevissthet, når en sulten ulveflokk om vinteren kunne være en reell fare og gjøre så stor skade blant husdyrene at det kunne bli vanskelig å overleve for bøndene selv. I anledning av 125-års jubileet til Melåsberget skole i Elverum heter det i Østlendingen fra 10.11.01: ”For 125 år siden

måtte lærer Ottar Halvorsen ruste seg med en håndfast kar med gevær når han skulle ta turen til Melåsberget – så truende var ulven i Elverums-distriktet.”

Tese nr. 3 er altså: **Ulven vekker assosiasjoner som henger sammen med reelle historiske erfaringer langt tilbake i tiden som vi til i dag husker i vår underbevissthet.**

4. Ulven som verktøy for å avfolke distriktet?

På leserbrevsiden i lokalavisene var det ofte snakk om ”udugelige politikere og maktglade byråkrater”. Jeg siterer: ”*Det er trist at de som har makta mangler både gangsyn og bakkekontakt . Blåmandag var det vel for en som skrev under en avtale i Bern*”. En annen skrev (Østlendingen den 23.10.99): ”*Dessverre ser det ut til å stemme at flere politikere går omkring med visjoner om at landområdet mellom Glomma og Svenskegrensen skal avfolkes. Alle rovdyrene og skytefeltet med videre gir signaler om at dette er alvor.*” Så prøver forfatteren å finne på noe som man kan gjøre mot det: ”*Barn - og ungdomskolene må lære elvene så mye bygdehistorie og grendehistorie som råd er. Gode kunnskaper om egne røtter gjør at ungdommen føler tilhørighet. I kampen mot fraflytting er denne følelsen av tilhørighet av stor verdi.*” En merkeverdig oppskrift, tenkte jeg, tradisjonsopplæring som kampmiddel mot ulven, men egentlig mot fraflyttingstendenser?

I boken ”Anthropology at home” setter sosialantropologen Edwin Ardener søkelys på det som han kaller ”remote areas”, altså avsidesliggende strøk. Hvordan blir slike definisjoner egentlig til, spør han . Hvem er det som definerer et område som avsidesliggende? Neppe de som bor der. I Storbritannia har folk i Wales, Skottland og Irland mye erfaring med det. Kjent i denne sammenhengen er de såkalte ”Highland Clearances”. Fordi noen store landeiere hadde visjonen om at landet egnet seg best for sauehold, startet de mellom 1790 og 1860 en kampanje med sterke ideologiske fortegn for å drive bort småbøndene som prøvde å overleve på sitt selvforsørgerjordbruk. Noen landeiere gikk så langt som å sette fyr på enkelte gårdsbruk som var i veien for disse planene hvis eieren ikke ville selge. ”Beware of being a conceptualisation in other peoples mind”, skriver

Ardener. Og med det mener han: pass deg, hvis andre synes du kommer fra en region i utkanten.

Mange som bor i norske distrikter vil sikkert gjenkjenne sine problemer i Ardeners artikkel.

Så min tese nr 4 heter: **Ulven blir hatet fordi den blir brukt av andre, folk som har makt og bor i sentrum (hvor det nå måtte være) for å dytte sine forestillinger om utkantregioner på folk som bor nettopp i disse regioner og har andre forestillinger om seg selv.**

5. Ulven og globaliseringen

”Jeg ser meg så irritert og bitter på denne diskusjon om rovdyr her i lande. Noen vil slik og andre slik. I det siste dagene har jeg tømt fjøset for dyr, så nå er det slutt. Det kommer ikke på tale at det skal komme noen husdyr hit så lenge jeg er sjefen på min eiendom”, skrev noen i Østlendingen, den 22.03.99. Og forfatteren sluttet med den mystiske setningen: *”Men en ting er jeg stolt av, at min slekt går helt tilbake til Harald Hårfagre og han levde fra 860-940.”* Denne brevskriveren var visst en bygdeoriginal, tenkte jeg. Det henger jo ikke riktig sammen alt som han skriver. Men likevel hadde jeg følelsen at det var noe i det han skrev som hang sammen. Litt senere fikk jeg hjelp til å forstå det brevet litt bedre. Jeg hadde en klient hos meg på familiekontoret, en småbruker, melkebonde med mellomstor kvote som ikke visste sin arme råd. Egentlig er det ikke min jobb å drive med økonomisk rådgiving, men det viste seg fort at det var det økonomiske som hadde forårsaket en del depresjoner og familieproblemer. Dessuten var han ikke den første gårdbruker som kom til meg og fortalte om slike problemer.

Som melkebonde var det mye arbeid med alt for liten inntekt på ”kvota”. Men driftsbygningen som var ny, hadde ført til stor gjeld i banken. Så hvis han nå bestemte seg for å legge ned hele driften, så hadde han bare gjeld igjen. Det var ikke lenge siden han hadde lagt om driften fra kjøttproduksjon til melkeproduksjon for å være mindre avhengig av svinginger i kjøttmarkedet etter det hadde vært så mye snakk om kugalskap. Kornproduksjon lønte seg ikke hos han.

Vi diskuterte nisjeprodukter som strutseavl som jeg husket hadde blitt presentert som framtidsnæring for bønder når jeg kom til Norge i 1995. Men han kunne fortelle meg at polske strutseoppdrettere, som kunne levere billigere, allerede hadde utkonkurrert de norske. At pelsproduksjon med mink og rev er veldig risikabelt, visste vi begge. Og det var nettopp det verste: at uansett hva han satset på, så hadde han hele tiden usikkerheten hengende over seg. Ting utviklet seg så raskt, det var omtrent rent lotteri om man vant eller ikke.

Tiden er forbi da en mann kunne bygge opp hva som helst med bare nevene, flittighet og utholdenhet. Nå er man avhengig av banken og en uoversiktlig verdensøkonomi og globalisering. Sauehold hadde min klient sluttet med på grunn av rovdyrene. Ja, ja, sa jeg, hvis det bare hadde vært for ulven, den kunne man skyte og ferdig med det. Han stusset litt og så på meg. Og så skjønnte han hva jeg mente, og jeg skjønnte hva han mente at jeg hadde ment, og vi lo begge.

På veien hjem tenkte jeg på disse leserbrevene igjen: han som skriver om tradisjoner og røtter som var så viktig å lære bort til ungene for å hindre fraflytting. Og han som skrev om Harald Hårfagre. Det som var truet var ikke så mye sauene, men en hel levemåte som gikk tilbake til Harald Hårfagre. Tradisjoner og kultur var det som var truet. Det som var typisk for det norske bygdesamfunnet her, små og mellomstore bedrifter, hadde ingen framtid mer. Jeg husket plutselig også hatet som slo i mot de som prøvde å føre sine eiendommer over i et felles aksjeselskap med andre for å takle de nye utfordringer og tider. Det er en utvikling som ville forandre mye.

Derfor heter min 5. og siste tese: **Frykten for ulven står for frykten for globaliseringens uforståelige krefter.**

Ulven blir hatet som symbol for forandringer som sniker seg inn i bygdenorge, og sakte men sikkert, påvirker tradisjoner og levemåter.

Som andre land blir Norge mer og mer avhengig av verdensøkonomien og globaliseringen, forandringer som påvirker også det minste lokalsamfunn.

Hvordan det nøyaktig foregår, er det ingen som vet. Men alle kan se, føle, kjenne, ja, til og med lukte (luftforurensing) og smake (industrimat og ferdigprodukter) at omverdenen forandrer seg.

I en kronikk i Aftenpostens 24.01.2000 sammenfatter Kjetil Skogen resultatene fra et forskningsprosjekt om ungdom, natur og friluftsliv i Trysil. *"De fleste av dem som ville ha færre rovdyr var å finne i jaktmiljøer med forankring i en tradisjonell livsstil i utmarka og delvis i tradisjonelle næringsveier. Disse miljøene besto av gutter som følte en sterk tilknytning til sin bygd og til naturen i Trysil. De videreførte på mange måter en typisk livsform for menn i bygda (...)" "(..) de var nesten like sinte på miljø-vernere og forskere som på rovdyrene."*

Men det var ikke all ungdom som delte denne antirovdyrholdningen. En del syntes at jegere bare tenkte på kjøtt i "påsan" og ikke på naturen. *"Dette var stort sett ungdom som orienterte seg vekk fra et tradisjonelt bygdeliv, og som var tiltrukket av internasjonale ungdomskulturelle strømninger."*

Og så kommer Kjetil Skogen egentlig til den samme konklusjonen som jeg: *"Samtidig (med rovdyrstrusselen) forsvinner arbeidsplasser og service-tilbud. Det gjør at de som er knyttet til et tradisjonelt liv i utmarka, føler seg presset på flere områder: Kanskje oppleves en bestemt maskulin livsstil som truet."*

Men hvorfor engasjerte også damene seg så sterkt, tenkte jeg. Eller hvorfor er en mann som min kollega, tidligere odelsgutt, familieterapeut og dikter med sterke røtter i Solør som er alt annet enn en tilhenger av en mannlig livsstil, hvorfor er han en rovdyrmotstander, riktignok en moderat en?

Fordi også min kollega er en som er veldig opptatt av å bevare tradisjonene å bygda. Og det er noe som også gjelder kvinnene og kunne forklare deres sterke engasjement: Det er oftest kvinner som bevarer og forsvarer tradisjonene i et samfunn. Det er ikke så mye en bestemt mannlig livsstil som er truet, men generelt tradisjonene på bygda. Og igjen siterer jeg Kjetil Skogen som skriver om rovdyrmotstandere: *"De fleste hold på med yrkes-*

faglig utdannelse eller hadde jobb i et praktisk yrke, og mange hadde et klart bilde av seg som arvtagere etter tidligere generasjoner jegere og skogsfolk.”

Ulvetilhengere på den andre siden er kanskje ungdommer som har flyttet ut til storbyen og kanskje kommet tilbake, men vil leve et annerledes liv. Og de er også nødt til det fordi den tradisjonelle næringen ikke lenger gir nok levebrød. Kjetil Skogen antyder at både ulvens motstandere og tilhengere bruker dyret for å markere holdninger. For de unge står kanskje dyret for mer frihet, annerledeshet, respekt for det fremmede, ja kanskje for noe eventyrlig eller for en uberørt natur.

Moderne livsstiler som sniker seg inn i bygda, gjør at grupper som orienterer seg mot tradisjonelle levemåter, prøver å samle seg i motstanden mot forandringer uten å vite riktig mot hva de skal rette motstanden sin. *Det kan gjøre rovdyrkampen sterk symbolladet*, skrev Skogen i Aftenposten. Mine teser peker vel i samme retning, og jeg håper det har blitt litt mer tydelig hvorfor akkurat ulven vekker så sterke følelser.

Bibliografi:

Ardener, Edwin (1987). Remote Areas. I: *Anthropology at home*, ed. By Anthony Jackson, ASA Monographs 25, Tavistock.

Douglas, Mary (1966). *Purity and Danger*, London.

Lagerløf, Selma (1902). *Gösta Berlings saga*, Stockholm.

Nature, Culture and Gender(1980). ed. by Carol P. Mac Cormack, Marylin Strathern, Cambridge

Schmitt, Carl (1932). *Der Begriff des Politischen*, Berlin

Skogen, Kjetil (2000). ”Hvem er redd ulven”. I: *Aftenposten*, 24. januar 2000

Forvaltning av reinheimen og lokal kulturell identitet i Nord-Gudbrandsdalen

Konsekvensutgreiing i samband med dei planlagde verneområda i Reinheimen etter oppdrag frå Miljøvernavdelinga hos Fylkesmannen i Oppland

Sæbjørn Forberg¹

Tilnærminga som er nytta i arbeidet auser i hovudsak frå tre ulike kjelder. For det første dreg utgreiinga vekslar på ymse filosofiske posisjonar. Den andre kjelda er min personlege bakgrunn og erfaringar som skjåkvær. Til sist, men ikkje minst viktig, har eg under arbeidet fått mange verdfulle merknader og innspel frå ei rekkje enkelt personar. (Sjå nedanfor).

Emnet tilhøvet mellom kulturell identitet og naturforvaltning er slik at vi ikkje kan vente skråsikre konklusjonar. Det finst, så vidt eg kjenner til, heller ikkje særleg mykje etablert teori og godt underbygd empiri innanfor dette forskingsfeltet. Dette, saman med den personlege tilknytninga mi til bygdene og naturområdet eg greier ut, fører til at forma på dette arbeidet har meir til felles med eit filosofisk essay enn ein tradisjonell forskingsrapport.

Det er fleire grunnar til at essaysjangeren høver godt for mine føremål. Som mange veit, kjem ordet essay frå det franske *essai* som tyder forsøk, noko som gjer det mogleg å prøve ut og resonnerer over ulike standpunkt. Essayet er dessutan ope for subjektive innfall og utfall, noko eg her og der er fri til å nytte meg av. Men essayet er også ein sjanger der det blir argumentert, og der lesaren er usamd er utfordringa til han eller henne å

---

¹ Forfattaren (f. 1960) er mag. art. i filosofi og p.t. doktorgradsstipendiat under NFR-Etikkprogrammet knytt til Senter for utvikling og miljø ved Universitetet i Oslo. Han er i tillegg gardbrukar på deltid i Skjåk og busett der det meste av året. Eg er takksam for alle kommentarar til denne teksten. Tilskrift kan skje anten per post til *Sæbjørn Forberg 2690 Skjåk* eller per epost til *sabjorn.forberg@sum.uio.no*.

syne kva det er som er gale med grunngevingane. Eg er takksam for alle tilbakemeldingar, kommentarar og innspel.

Essayet blir ofte samanlikna med ein resonnerande spasertur der det vi lærer under marsjen er viktigare enn sjølve målet turen fører fram til. Det er mi von at lesarane som blir med på denne utferda gjennom Reinheimen og kulturen i bygdene omkring vil få nokre tankar på vegen om eit tema som er viktig for både råka bygdelag og den statlege naturforvaltinga.

Samandrag

I denne utgreiinga blir det hevda at det alltid ligg kulturelt forma forventningar til grunn for *måten vi forstår våre naturlege omgjevnader på*. Det blir vidare argumentert for at den kulturelle eigenarten eller identiteten vår er med og gjev retning til livet vi fører på to ulike måtar. For det første verkar kulturelle identitetar inn på livsførsla vår ved å vere historisk prega kjelder for individuell og kollektiv sjølvfortolking. For det andre har kulturelle identitetar innverknad på korleis vi ter oss fordi dei målber etiske målestokkar og verdiar. Omgrepet *sterke vurderingar* er i så måte særleg viktig, sidan sterke vurderingar gjev sjølvkjensle og verdi til den personen kvar enkelt av oss strevar etter å vere innanfor ramma av eit sosialt fellesskap.

Eigarskap både i juridisk og overført tyding - basert på personlege røynsler - inneber sterke vurderingar. Bruks- og eigedomsrettar er i tillegg til å vere juridiske instrument, nedfelte i lokalkulturen som tradisjonar for bruk av fjell og utmark. Sidan kulturelle identitetar inneheld sterke vurderingar og er ladde med verdi, vil berarar av kulturelle identitetar typisk yte motstand mot endringar som blir opplevde som trugslar mot livsforma deira. Når kulturelle identitetar blir undergravne kan resultatet også bli framandgjerding. Motstand og framandgjerding er moglege lokale reaksjonar på vern etter Naturvernlova, dersom vernet berre medfører restriksjonar og ikkje løysingar - slik lokalt råka partar ser det.

Dei sterke vurderingane som utgjer det tradisjonelle verdifellesskapet i Nord-Gudbrandsdalen samsvarar i mangt og mykje med dei vi finn i resten

av landet. Det blir påvist ein pragmatisk og nøysam arbeids- og nytteetikk, noko som inneber at norddølane først og fremst ser på naturen som ressurs for matauk. I tillegg var og er naturen objekt for ottefull age og arena for ”det frie livet”. Medan ”det frie livet” tradisjonelt utspelte seg på sætra og i tilknytning til jakt og fangst, kan vi i dag føre opp bruken store delar lokalbefolkninga gjer av naturen som kjelde til rekreasjon i denne rubrikken. Hos det moderne bygdemennesket finst det dessutan også spor av subline (opphøgde) trekk ved forholdet til naturen.

Siste del av utgreiinga prøver å føreseie moglege konsekvensar av ulike forvaltingsløysingar for Reinheimen. Denne oppgåva blir løyst gjennom å teikne to spissformulerte framtidsbilete (scenario), kalla forvitring og fornying, for bygdene i Nord-Gudbrandsdalen. Desse utviklingsbanane blir kopla saman med forvaltingsalternativa nasjonalpark med landskapsvernområde, berre landskapsvern og *status quo*. Hovudkonklusjonen som blir dregen frå desse tenkte framtidsbileta, er at vellykka arealvern føreset kulturelt livskraftige lokalsamfunn, og at forvitring av lokalkulturen er eit trugsmål mot både bygdesamfunn og vern av naturen. Ein måte å hindre ei slik utvikling på, er ved å unngå underskot på demokrati i forvaltinga og ved å tilføre kommunane ressursane som trengst til å utføre pålagde forvaltingsoppgåver.

Ungdom og nye medier – resultater fra et forprosjekt

Roel Puijk

Jeg har en datter på 16 og en sønn på 21 – begge to er flittige brukere av telefon, mobil, SMS, internett og hele pakka av teknologiske forbindelse mellom mennesker. Sjøl om også vi voksne kanskje kommer nølende etter, er det opplagt at ungdomsgenerasjonen i dag forholder seg til omverdenen på en annen måte enn vår generasjon gjorde. En endring jeg har lagt merke til hos mine barn, er at f.eks. avtaler har endret karakter. En avtale er ikke lenger en avtale - det er bestandig mulighet til å reforhandle den. Det er jo bare å sende en melding, ta en kjapp telefon. Slik sett bidrar disse mediene til å løse opp tidligere mønstre og det faste, og er ledd i å gjøre den allerede fragmenterte hverdagen enda mindre forutsigbar.

Men moderne kommunikasjonsmidler har også mange andre egenskaper. Mens kommunikasjonen på det personlige plan tidligere stort sett var begrenset til ansikt-til-ansikt-møter eller tidkrevende brev, kan man i dag bruke en rekke medier til å opprettholde kontakt med familie, venner og kjente - nærmest hvor som helst i verden. Nå er ikke alt like nytt - det har vært mulig å bruke både telefon og telegraf i over et århundre, men bruken av disse mediene har vært begrenset både av mentale og finansielle årsaker. Dette illustrerer imidlertid et poeng som ligger som forutsetning for denne undersøkelsen, nemlig at de teknologiske mulighetene på ingen måte bestemmer bruken av de ulike mediene. Noen teorier om informasjonssamfunnet og globalisering synes å implisere at kontaktene og relasjonene oppstår av seg sjøl og blomstrer så lenge de teknologiske kanalene er tilrettelagte. Men så enkelt er det sjølsagt ikke – det er mange prosesser og mekanismer som bestemmer hvem man blir kjent med, hvordan relasjoner utvikler seg osv.

Det jeg er opptatt av, er de 'medierte møtene', dvs den interaksjon mellom konkrete enkeltindivider som skjer ved hjelp av moderne teknologi.¹ I prinsippet – eller teknologisk - er det ingen begrensning på avstanden mellom deltakere i slike møter – de kan sitte i hver sin del av verden og chatte, eller de kan sitte i samme rommet og sende tekstmeldinger til hverandre. Dette innebærer at interaksjonen skjer simultant (i sanntid), og at fysisk transport av budskap blir mindre viktig for å opprettholde kontakt. Giddens (1990) betrakter denne 'time-space distanciation' som et viktig kjennetegn for de moderne samfunn. Dette at tid og rom frikobles har viktige følger for den enkelte. På den ene side kan vi si at verden krymper. Dette perspektivet ligger f.eks. i McLuhans begrep den 'globale landsbyen' (McLuhan 1964). Vi kan imidlertid også snu perspektivet og si at fra den enkeltes synspunkt åpner verden seg – både gjennom media og gjennom reising til andre land må en forholde seg til stadig flere, forskjellige kulturer og subkulturer som blir trukket inn i ens 'livsverden'. Dette har også følger for identitetsutformingen - den store grad av fragmentering, åpenhet og endring i samfunnet fører til at den enkelte må forholde seg til stadig flere motspillere. Flere forfattere har påpekt at identitetsprosessene i det sen- eller postmoderne samfunn i stor grad er basert på eksperimentering og opplevelse – gjennom aktiv utprøving blir forskjellige identiteter utprøvd – ikke nødvendigvis for å finne fram til en 'grunnleggende' identitet, men de inngår i en stadig justeringsprosess. Ungdomstiden er nettopp en viktig fase i livet mht. identitetssøking og -etablering.

Utbredelse av massemedier som f.eks. fjernsyn gjør at ungdommen både i byene og i regionene har tilgang til omtrent det samme repertoaret av ungdomskulturelle uttrykk og fører til at man finner omtrent samme subkulturelle variasjon forskjellige deler av landet (Rørhus 1991, Vaagland et al. 2000). Med tilgang til internett blir tilfanget av alternative subkulturer enda større. Omtrent enhver særinteresse kan finne stoff og meningsfeller på nettet og dyrke denne interessen nærmest uimotsagt. Nettet gir ikke bare mulighet til å finne informasjon (slik som masse-

---

¹ Når jeg her snakker om interaktivitet, er det med utgangspunkt i person-til-person-relasjon til forskjell fra interaktivitet mellom person og maskin som det har vært snakket mye - og vagt - om de siste årene (jfr. Haugsbakk 2000)

mediene), men her finnes det også en lett tilgjengelig mulighet til å kommunisere med likesinnede uavhengig av både bosted og avstand.

De kontaktene man oppretter eller vedlikeholder ved hjelp av de elektroniske mediene, har ofte - men ikke bestandig - også andre sider. Enten man ringer til foreldre eller sender tekstmeldinger til bestevenner, så inngår denne kommunikasjonen i en større helhet som består av talløse møter, både ansikt-til-ansikt og formidlet gjennom mediene. Med utgangspunkt i spørsmålet om hvordan de nye mediene virker inn på ungdommenes liv både i termer av hva de gjør, hvilken relasjoner de utvikler og hvordan de oppfattet seg sjøl og sine omgivelser, må vi altså undersøke hvordan disse forskjellige relasjoner og kontakter virker inn på hverandre. Her kan jeg bare antyde noen få av en rekke mulige tema som er involvert.

At de nye mediene er viktige i forholdet mellom ungdom og foreldre, er det lite tvil om. Særlig når det gjelder de yngre ungdommene ser mediebruken ut til å være et sentralt forhandlingstema. Ikke bare er spørsmålet om hvor lenge en får lov til å være på nettet et spørsmål om penger, men mange foreldre er bekymret over at mange timer foran fjernsyns- eller dataskjermen er passiviserende og skadelig og går på bekostning av mer sunn (fysisk) aktivitet. Som det også framgår av avisdebattene, er anskaffelse av mobiltelefon også et viktig tema. På den ene side blir telefonbruken lett en utgift for foreldre, og mange voksne synes heller ikke at ungdom har bruk for den type teknologi. I tillegg dukker det med jevne mellomrom opp forskningsrapporter som peker på at mobiltelefonen kan være helseskadelig, spesielt for mindre barn. På den andre side gir mobiltelefonen også en mulighet for foreldrene til å holde kontakt med ungdommen – det kan være en beroligende tanke for foreldre at ungdommen kan ta kontakt om de trenger det. Dessuten kan foreldrene lettere holde oversikt over hvor deres barn er til enhver tid, gi dem beskjed om at de må komme hjem, osv. På denne måte kan teknologien også virke disiplinerende. Noe av det samme kan gjelde internettbruken – det regnes kanskje som mindre farlig at barna chatter og surfer på internett hjemme, enn at de er ute på byen.

Venner blir stadig viktigere ettersom ungdom vokser til. I barndommen er det de lokale nettverkene som blir aktivisert – medelever, venner fra organisert og uorganisert aktivitet i lokalsamfunnet, osv. Etter hvert mister foreldrene mer og mer kontroll, og jevnaldrende blir etterhvert de viktigste relasjoner. De siste år har vi kunnet observere at de nye mediene som mobiltelefon og internett brukes i stadig større utstrekning som et integrert element i disse relasjonene. Hvordan disse kommunikasjonsnettverkene slår ut i relasjonen mellom ungdom, er enda uklart. Jeg antydte ovenfor at de f.eks. har innflytelse på hvordan avtaler blir inngått og endret. Her er det lett å se at disse endringer også kan føre til endringer i samhandlingsmønsteret – når det ikke lenger er snakk om å møtes på bestemte steder ('mjølkerampa' eller 'kjøpesenter'), men om å få informasjon om hvor tingene foregår. Bestemte personer kan lett holdes utenfor ved at de ikke blir informert. Inklusjon og eksklusjon har bestandig vært viktige tema innen ungdomsmiljøene, men mekanismene kan ha blitt endret pga. av nye kommunikasjonsmedier blir tatt i bruk.

Også i forhold til mindre primære relasjoner vil mediebruken føre til endring. Som nevnt ovenfor har utbredelse av massemediene ført til at den enkelte har tilgang til et langt større spekter av kulturelle impulser enn tidligere. Som Meyrowitz har påpekt i forhold til fjernsyn, har mange av de tidligere lukkede rom blitt åpnet for alle og enhver (Meyrowitz 1985). Vi kan si at ungdommens kulturelle repertoar er langt større i dag enn tidligere. Internett og muligheten til å finne fram til informasjon om spesifikke tema bidrar til å forsterke denne tendensen. Men mens massemediene som fjernsyn tilbyr enveiskommunikasjon, så innebærer de nye mediene også muligheter for toveiskommunikasjon. På samme måte som tradisjonelle brev, brukes e-post og tekstmeldinger stort sett til toveis person-til-person-kommunikasjon og inngår vanligvis i en sosial interaksjon mellom enkeltpersoner. Disse mediene krever tid, men i forhold til brev blir de mye raskere distribuert. I chatting kan flere personer delta i samme 'samtale', men også dette er en skriftbasert kommunikasjonsform i motsetning til telefon som baserer seg på tale. Vi kan anta at de ulike kommunikasjonsformene brukes til ulike formål og muligens i forhold til forskjellige personer. Spesielt chatting skiller seg ut som en

kommunikasjonsform hvor man ikke trenger å ha en klart definert mottaker å rette sin henvendelse til.

Chatting gir mulighet til å treffe ukjente ettersom man kan 'henge seg på' allerede foregående interaksjon ved å oppsøk ulike chatterom. I tillegg kan man være anonym eller anta en annen identitet. Dette gjør cyberspace en arena hvor man kan komme med uforpliktende utspill, få tilbakemelding, osv. Flere forfattere har pekt på chatting som en mulighet til å utforske identiteter på internett (Turkle 1995). Noen ser det positive i det, mens andre snakker om nettavhengighet med personforstyrrelser som resultat (se Rekdal 2001).

Som antydnet ovenfor vil en undersøkelse av hvordan bruk av moderne teknologi påvirker ungdom, kreve en inngående analyse av deres totale situasjon, Ambisjonene i dette forprosjektet er sjølsagt ikke så store. Det jeg i første omgang var opptatt av i dette prosjektet, var to ting:

- 1) Jeg ville ha et samarbeidsprosjekt med en skoleklasse for å se om det var mulig å involvere ungdommer i prosjektet. Det er jo deres hverdag det angår, og de er vel på mange måter eksperter på sin egen situasjon.
- 2) Å få en oversikt over bruk av de ulike mediene - både i hva slags relasjoner mediebruken foregår og den geografiske/romlige spredning av relasjonene som blir formidlet gjennom moderne medier.

Undersøkelsesopplegg

For å få gjennomført forprosjektet tok jeg kontakt med Hammartun ungdomsskole i Lillehammer. Prosjektet ble presentert for og diskutert med elevene i en av niendeklassene. Elevene i den klassen sto også for gjennomføringen av spørreundersøkelsen i de tre andre niendeklassene. Hele niende klassetrinn (89 elever) besvarte spørsmålene i en skoletime.

Først og fremst av tidsmessige årsaker måtte ambisjonene om stor grad av medvirkning og innflytelse fra elevenes side på den endelige utformingen av undersøkelsen, senkes underveis. De kom med innspill i forhold til

spørreskjema og intervjuguide for individuelle samtaler med noen utvalgte elever. De deltok også i innsamling og bearbeiding av informasjon, og presenterte dessuten noen av hovedresultatene for de andre klassene. Slik sett fungerte prosjektet godt i forhold til målsetningen om å gi elevene innsikt i forskningsprosessen.

Det ble i utgangspunktet også satt av for lite tid til forberedelser til de intervjuene som elevene skulle gjennomføre. Riktignok ble intervjuene gjennomført, men elevene fikk ikke bra nok innføring i tankegangen bak kvalitativ intervjuing og øving i intervjuteknikk, med lite utdypende svar som resultat. Denne delen av materialet er derfor ikke tatt med i denne presentasjonen.

Bruken av mediene

Mange av ungdommene bruker de ulike mediene, men bruken varierer. Ikke minst er det en del forskjeller mellom gutters og jenters bruk. Tabell 1 gir en oversikt over ungdommenes tilgang på og bruk av de ulike mediene. Vi har ikke spurt etter tilgang på vanlig telefon, men resultatene tilsier at alle har det. De aller fleste har også tilgang til mobiltelefon – de fleste eier en sjøl, men noen få oppgir at de kan låne foreldrenes, om de har bruk for det. Noen flere gutter enn jenter har ikke adgang til mobil. Det gis hovedsakelig tre typer begrunnelser for hvorfor de ikke har slik tilgang; enten at det er dyrt å bruke mobiltelefon, at de ikke har bruk for det, eller at foreldrene synes de er for unge til å ha mobil.

Når det gjelder telefonbruk, oppgis gjennomsnittlig antall samtaler pr. dag på vanlig fast telefon til 1,8 for gutter og 1,2 for jenter. Tilsvarende oppgir guttene at de i snitt ringer 3,2 mobilsamtaler pr dag, mens jentene oppgir 3,6 samtaler i snitt. Sammenlagt blir dette 5 telefonsamtaler for gutter og 4,8 for jenter, dvs. at forskjellene ikke er særlig store. Derimot sender jentene nesten dobbelt så mange tekstmeldinger (SMS) som gutter, noe som også kommer til uttrykk i hvor mye penger de oppgir å bruke på mobiltelefon pr. måned (i gjennomsnitt).

Tabell 1. Mediebruken

	Jenter	Gutter
Tilgang på mobil	85%	77%
Antall telefonsamtaler fast telefon pr. uke	1,2	1,8
Antall mobilsamtaler pr. uke	3,6	3,2
Penger brukt på mobil pr. mnd.	191	100
Tekstmeldinger pr. dag	13,8	7,8
'Vanlige' brev pr. år	19	22
Timer på nettet pr. dag	0,9	1,3

Når det gjelder å sende tradisjonelle brev, er tallene for jenter og gutter forholdsvis like. Ut fra de oppgitte tall ser det ikke ut til at de moderne mediene har fortrent brevets som kommunikasjonsform. Tallene her er imidlertid muligens beheftet med en form for overrapportering - jeg har sett bort fra noen urealistisk høye tall i to av besvarelsene, og det kan hende flere har rapportert flere brev enn de i realiteten skriver.

Mens jentene sender flere tekstmeldinger enn guttene, bruker guttene mer tid på nettet enn jentene. Gjennomsnittlig er de litt i overkant av en time pr. dag koblet opp.

Tabell 2. Aktivitet på nettet (prosent som bedriver aktiviteten)

	Jenter	Gutter
Surfing	76	74
Laste ned filer	24	77
Lage hjemmesider	2	6
Nettspill	57	69
Chatting	71	37
E-post	88	63
SMS via nettet	67	31

Tabell 2 angir hva slags aktivitet ungdommene bruker nettet til. Her viser det seg til dels store forskjeller mellom guttene og jentene. Alle sammen driver med å surfe, men guttene er mye mer aktive når det gjelder å laste

ned filer, og noe mer aktive når det gjelder nettspill. Jentene bruker internett relativt oftere til chatting og sending av e-post og SMS.

Jentene bruker altså den moderne teknologien mer aktivt i interaksjon med andre personer, mens guttene i større grad har et 'instrumentelt' forhold til de aktuelle mediene – de laster heller ned filer og spiller spill. De kjønnsforskjellene som er nevnt i bruken av mediene, betyr ikke nødvendigvis at guttene er mindre sosiale enn jentene, aktiviteter rundt spill og internett kan generere mye fellesskap og læring blant tenåringene. Jentene bruker imidlertid mediene i langt større grad som kommunikasjonsmiddel og formidler av interaksjon mellom seg sjøl om omverden. Dette gjelder både tekstmeldinger, e-post og chatte-aktivitet.

Disse forskjellene har også andre dokumentert, og de føyer seg inn i et generelt mønster som viser at gutter og menn er mer instrumentelt innstilt til teknologi og medier, mens jenter og kvinner bruker teknologi som et ledd i håndtering av sosiale relasjoner. Spissformulert kan vi si at guttene lever i informasjonssamfunnet, mens jentene lever i relasjonssamfunnet.

Sjøl om det er klare forskjeller mellom guttenes og jentenes bruk av de moderne medier, så bør vi imidlertid ikke glemme at det også er likheter – om jentene f.eks. chatter oftere enn guttene og guttene oftere spiller spill, så vil ikke dette si at guttene aldri chatter eller jentene aldri spiller dataspill.

Neste spørsmålet jeg vil reise, er hva slags kontakter ungdommene bruker de forskjellige mediene til, for deretter å se på hvor utstrakt kommunikasjonsnettverkene er geografisk.

Type kontakter

Som alle andre har ungdommer ulike sosiale relasjoner med ulike "andre" – varierende fra svært nære og hyppige kontakter til de mer fjerne og sporadiske. Alle mediene kan i prinsippet brukes til å vedlikeholde ulike typer relasjoner. Noen medier er imidlertid mer velegnet til å etablere den første kontakten, mens andre fungerer best innenfor allerede etablerte

relasjoner – det er for eksempel lettere å treffe nye, ukjente personer når man chatter enn gjennom telefon.

For å få oversikt over hvilke medier ungdommen bruker til ulike typer relasjoner, har vi stilt en rekke spørsmål om hvor hyppig de har kontakt. Konkret har vi spurt hvor ofte de bruker telefon, SMS og e-post til kjæreste/ bestevenner, foreldre, familie, venner/kjente og andre.

Tabell 3. Bruken av moderne medier i ulike relasjoner

		Kjæreste og venner	Foreldre	Familie ellers	Kjente og andre
Telefon	Sjelden	8	25	52	28
	Noen ganger	28	52	42	50
	Ofte	64	23	6	22
		100	100	100	100
SMS	Sjelden	20	54	62	43
	Noen ganger	16	42	31	29
	Ofte	64	4	7	28
		100	100	100	100
e-post	Sjelden	35	91	77	59
	Noen ganger	33	7	18	31
	Ofte	32	2	5	10
		100	100	100	100

Tabell 3 oppsummerer en del av svarene på disse spørsmålene.² Kategorien 'sjelden' innebærer at man har kontakt enten aldri eller mindre enn en gang pr. uke, mens kategorien 'noen ganger' omfatter 1-6 kontakter pr. uke.

Tabellen viser at de aller fleste kontakter er mellom venner (inkludert eventuelle kjærester). Her er det særlig telefon og tekstmelding som blir brukt - hele 64% av ungdommene oppgir at de har telefonisk kontakt minst 6 ganger pr. uke til venner og kjærester. Når det er flere ungdommer som sjelden eller aldri sender tekstmeldinger til venner/kjærester, kommer det stort sett av at ikke alle eier eller har tilgang til mobiltelefon, slik at de ikke

² I tabellen er kategoriene kontakt med kjente slått sammen med kontakt med andre.

har anledning til å bruke denne kommunikasjonsformen. E-post brukes mer sjelden enn telefon og tekstmeldinger.

Kontakten med familien er langt mer begrenset. Riktignok er kontakten med foreldre på telefon eller gjennom tekstmeldinger større enn kontakten med resten av familien. 75% av ungdommene har regelmessig telefonkontakt med foreldrene i løpet av en uke (dvs. en eller flere ganger), og ca. 25% har slik kontakt daglig, men kontaktfrekvensen er betydelig lavere enn med vennekretsen. E-post blir i liten grad brukt til kontakt med foreldrene, men i større grad til kontakt med andre medlemmer i familien.

Kontakten med andre enn den primære kretsen venner og familie er større enn for foreldre, sjøl om det ringes omtrent like ofte til kjente/andre som til foreldre. Men det sendes flere tekstmeldinger, og ikke minst så er e-postutvekslingen hyppigere enn med foreldrene.

Tallene slik de her er presentert, er vanskelige å fortolke og ville gitt mer mening hvis en hadde anledning til å sammenligne dem med tilsvarende tall enten fra andre aldersgrupper eller fra andre steder. Fortolkningsvanskene ligger først og fremst i at det ikke finnes klare standarder. De ulike kategoriene inkluderer forskjellige antall personer – foreldre-kategorien noen få, mens antall personer i de andre kategoriene kan være langt høyere for mange. Om forskjellene vi finner her er 'rimelige' eller 'oppsiktsvekkende', er dermed vanskelig å slå fast. Heller ikke vet vi hvor ofte kontakten er den andre veien. I sin alminnelighet kan vi anta at det er en rimelig balanse i å initiere kontakten når det er snakk om likeverdige deltakere i en relasjon, men f.eks. i forhold til kontakten mellom ungdommen og foreldre kan vi ikke forutsette denne balansen.

Et annet problem er at tallene heller ikke sier noe om innholdet i kontakten. Man kan gå ut fra at ungdommene ikke har samme type kontakt med kjæresten som med foreldrene. Problemstillingen som jeg reiste tidligere angående de nye medienes frigjørende og disiplinerende karakter, lar seg dermed ikke avgjøre av en slik undersøkelse, men kan følges opp, f.eks. gjennom intervjuer med ungdom og deres foreldre.

Inntrykket man får av tabellen, bekrefter allikevel det generelle bilde at de nye mediene i stor grad brukes til å forsterke allerede sterke primærrelasjoner til de nærmeste venner, og i mindre grad til å opprettholde kontakt med personer man ikke omgås i det daglige. Særlig gjelder dette telefon og mobilbruken, mens e-post i større grad brukes til å vedlikeholde mer sekundære relasjoner.

Geografi

Moderne medier gjør det mulig å skape sosiale felleskap som er løsrevet fra geografisk lokalisering, blir det ofte hevdet. Likevel er det ikke tilfeldig hvem man er i kontakt med, og at folk i nærheten av hverandre har størst sannsynlighet å komme i fysisk kontakt med hverandre. Dessuten er det forskjellig hvordan de teknologiske mulighetene brukes. I sin studie av ungdommens forhold til teknologi i to bygder i midt-Norge viser Anne Sofie Lægran til forskjeller i geografiske orientering blant ungdommene som bruker den lokale internettkafeen (Lægran 2002). Mens de capputinodrikkende ungdomene i den ene bygda bruker internettet til å få kontakt med verden, brukte ungdommene i den andre bygda internett til å utvide de lokale nettverkene og det lokale identitetsrepertoaret. Sistnevnte chattet f.eks. mest med folk i bygda eller nabobygdene. Nettopp fordi teknologien gjør den romlige dimensjon til underordnet, er det andre faktorer som bestemmer hvordan den blir brukt. I vårt spørreskjema har vi tatt med en del spørsmål knyttet til den geografiske utbredelse av ungdommenes kontakter.

Tabell 4. Bruken av nye medier og geografisk spredning (prosent)

		lokalt	regionalt	nasjonalt	internasjonalt
Telefon	Sjelden	4	78	64	90
	Noen ganger	28	18	29	6
	Ofte	69	4	7	4
		100	100	100	100
SMS	Sjelden	26	81	68	92
	Noen ganger	15	15	18	4
	Ofte	59	4	14	4
		100	100	100	100
E-post	Sjelden	36	86	67	84
	Noen ganger	42	10	22	9
	Ofte	22	4	11	7
		100	100	100	100
Chat	Sjelden	67	86	73	80
	Noen ganger	23	8	16	12
	Ofte	9	6	11	8
		100	100	100	100

Tabell 4 viser at det er stor lokal aktivitet spesielt når det gjelder telefon og tekstmeldinger. Ikke bare er tallene for at disse mediene brukes ofte stor, men det er nesten ingen som bruker telefonen eller mobilen sjelden, særlig hvis vi igjen tar i betraktning at 12 % av ungdommene ikke har tilgang til mobiltelefon. E-post brukes forholdsvis regelmessig, men ikke så ofte lokalt, mens chatte-aktiviteten er en del lavere.

Den regionale aktiviteten (dvs. kontakt med personer i nabokommunene og Gudbrandsdalen) er forholdsvis lav, mens kontakten med personer i andre deler av Norge er noe høyere - spesielt har flere noen ganger kontakt pr. telefon eller via e-post. Nasjonalt er det litt i overkant av 10% som sender tekstmeldinger og e-post ofte, mens omtrent like mange chatter ofte med personer i andre deler av Norge.

Kontakten over landegrensene er nokså beskjedne, men særlig når det gjelder å sende e-post og å chatte, kan vi legge merke til at aktiviteten er

større enn på det regionale nivået. Samtidig er det en klar korrelasjon mellom e-post og chatting utover landegrensene.

Å treffe ukjente på nettet

Chatteaktiviteten skiller seg på mange måter fra de andre kommunikasjonsformene som vi er opptatt av i denne undersøkelsen. Mens man vanligvis enten har et bestemt formål eller kjenner mottakeren av en telefonsamtale, en tekstmedling eller en e-post, så er det mer vanlig å komme i kontakt med ukjente personer gjennom chatteaktivitet. Det er mange forskjellige former for chatting - noen programmer tillater en å ha kontakt med spesifikke andre, mens andre kanaler fører en til mer tilfeldige møter (se Rekdal 2001). Ikke bare vil det være ubestemt hvilken retning samtalen tar, men her har man også mulighet til å leke med identiteten - for eksempel for gutter til å framstille seg som jente eller som en voksen kar.

Vi har ikke spurt noe om innholdet i chatteaktiviteten, men spørreskjemaet inneholder spørsmål om hvor ofte man treffer ukjente gjennom chatting og hvor mange en har regelmessig kontakt med over en lengere periode (mer enn en måned). I tillegg har vi et spørsmål om hvor sistnevnte er bosatt.

Tabell 5. Antall ukjente som har hatt kontakt med i mer enn en måned

Treffer mange nye kontakter	59	Ingen	47,1
Hender en sjelden gang	15	1 - 2	4,7
Hender neste aldri	6	3 - 5	11,8
Chatter ikke	20	6 +	1,2
Total	100		100

Som tabell 5 viser, er det mange som får kontakt med ukjente på nettet - 74 % av de som chatter, oppgir at de får kontakt med mange nye personer over nettet. Kontaktene pleier imidlertid ikke være spesielt langvarige - ca. halvparten har ikke kontakt med disse personene i mer enn en måned. I stor grad dreier det seg antakelig om personer en treffer én gang og så blir det

ikke noe mer ut av den kontakten. Men det forhindrer ikke at kontakten på nettet også kan bli mer langvarig - en god del har regelmessig kontakt med en håndfull personer også over lengre tid. Svarene på hvor disse er bosatt har ikke vært helt systematiske ettersom det ikke bestandig er samsvar mellom det antall personer som respondentene har oppgitt og antall steder de nevner. Følgende oversikt over de bostedene som er nevnt gir en pekepinn på hvor i verden disse ukjente varige kontaktene befinner seg (tabell 6).

Tabell 6. Bosted til varige kontakter etablert gjennom chatting

Lillehammer	7
Regionen (nabokommunene og Gudbrandsdalen)	5
Storbyene (Oslo, Bergen Trondheim)	32
Norge ellers	30
Utenfor Norge	17
Vet ikke/annet	7

De fleste kontaktene som etableres gjennom chatting er altså i Norge utenom regionen - omtrent likt fordelt på de tre store byene og landet ellers. Noen få oppgir at det har fått kontakt med ukjente på Lillehammer, men det er få kontakter i regionen som blir etablert på denne måten.³

Vi kan gå ut fra at mesteparten av chatte-aktiviteten foregår på norsk, men flere har også chattekontakter i utlandet – flest i engelsktalende land (USA, Storbritannia), men enkelte oppgir også kontakter i andre land. Sjølsagt kan chatting med personer også utenfor de engelsktalende land foregå på engelsk, og noen av ungdommene får kontakter i mange land. Samtalene i klassen viser at noen elever med foreldre av utenlandsk opprinnelse holder kontakt med familie og venner i utlandet. Dette reiser spørsmålet om den nye teknologien brukes på en annen måte av de ungdommene som har et bein innenfor en annen kultur enn den norske. For å kunne ta opp slike problemstillinger be ungdommene spurt om en eller begge foreldre var født

---

³ Det regionale tallet dobler seg om man tar med de kontaktene som bor i Oppland og Hedmark utenfor det som er definert som region her.

i utlandet. I neste avsnitt ser jeg nærmere på en del sammenhenger i materialet, og her viser det seg at denne bakgrunnsvariabelen gir utslag.

Dimensjoner i det geografiske

For å få en oversikt over sammenhenger i materialet har jeg slått sammen en del variabler. For hver av de geografiske områdene som vi har spurt etter i undersøkelsen, er det konstruert en ny variabel som uttrykker hvor ofte den enkelte har kontakt med andre i de aktuelle geografiske områder gjennom telefon, SMS, e-post og chatting. For å se om det er sammenheng mellom disse variablene og bakgrunnsvariablene kjønn og etnisk opphav, har jeg brukt en statistisk metode for datareduksjon kalt faktoranalyse.

Tabell 7. Faktoranalyse

	Komponenter:		
	1	2	3
Sum kontakter i Lillehammer	,777	-,104	,180
Sum kontakter med nabokommuner	,824	-,191	-
Sum kontakter i Gudbrandsdalen	,713	-	,453
Sum kontakter med Oslo	,779	-,170	-
Sum kontakter i Norge ellers	,751	-,169	-
Sum kontakter med Europa	,733	,411	-,146
Sum kontakter med verden ellers	,540	,672	-,235
En av foreldre født i utlandet	-,114	,812	-
Kjønn	-,261	,224	,872

Extraction Method: Principal Component Analysis. Tallene < .100 er ikke gjengitt i tabellen

Tabell 7 gir en oversikt over resultatene fra denne faktoranalysen, hvor de tre viktigste faktorer til sammen forklarer 71% av variasjonen (resp. 43, 16 og 12%). Den første faktoren viser en høy skåre på alle kontaktvariablene og mindre skåre på bakgrunnsvariablene. Vi kan kalle denne faktoren for *generell medieaktivitet* ettersom vi rett og slett har å gjøre med hvorvidt noen er flittige mediebrukere og bruker det på alle geografiske nivåene,

mens andre er mer tilbakeholdne på alle områder. Tallet knyttet til kjønn (0,261) viser at jenter er noe, men ikke spesielt mye, flittigere brukere av de aktuelle mediene enn gutter.

Den andre faktoren er knyttet sterkt til den *etniske* variabelen og kan fortolkes som at ungdommer med en (delvis) utenlandsk bakgrunn, er mer aktive i å holde kontakt utenom Norge. Kontakten de har i Norge ligger litt, men ikke mye, under nivået for de etnisk norske ungdommer. Ut fra denne undersøkelsen kan vi imidlertid ikke avlede noe om hvorvidt det er personer fra foreldrenes opprinnelsesland som disse ungdommene kommuniserer med, eller om de generelt er mer aktive til å søke kontakt utenfor Norges grenser.

Den tredje faktoren som er skilt ut, synes å være mer tilfeldig. Her inngår kjønn og kontakter med Gudbrandsdalen som hovedvariablene, og vi kan kalle den den *regionale* faktoren. Det er særlig noen gutter som har mye kontakt med andre i Gudbrandsdalen, samtidig som de har litt mer kontakt med personer i Lillehammer og mindre utenfor Norge enn gjennomsnittet. Det kan tenkes at det f.eks. er snakk om ungdom som nylig er flyttet fra Gudbrandsdalen til Lillehammer.

Avslutning

Som antydnet ovenfor er det her snakk om resultatene fra et forprosjekt, og det er begrenset hvor bastante konklusjoner en kan trekke fra funnene. Ikke minst fordi det ikke finnes mer kontekstuellet og sammenlignende materiale, er fortolkningsrommet stort. Samtidig har forprosjektet gitt opphav til en rekke mulige sammenhenger som det vil være interessant å gå videre med i et hovedprosjekt.

Skal en allikevel driste seg til en oppsummering, så er det nærliggende å si at de nye mediene i stor grad inngår i de tetteste vennskapsrelasjoner. Dette gjelder kanskje spesielt mobiltelefon, som av mange blir sett på som sjølve symbolet på løsrivelsesprosessen fra foreldrekontroll, og sterkere tilknytning til venner.

At vi finner flere kjønnsforskjeller i bruken av mediene, er noe som har blitt rapportert av andre studier også. Vi har intet grunnlag for å si at jenter bruker de nye mediene mindre enn gutter: for noen av mediene heller tvert imot. Men jentene bruker teknologien på en annen måte enn gutter gjør - de er mindre teknisk interesserte og bruker teknologien mer til sosiale og kommunikative formål (se også Nordli 1999).

Når det gjelder den geografiske dimensjonen i bruken av de nye mediene, så er det tydelig at det er det lokale nivået som skiller seg klart ut som det viktigste. Slik sett ligner ungdommene mer på dem i Lægans studie som bruker de nye mediene til å orientere seg innover, i motsetning til de urbane ungdommene som brukte mediene til å orientere seg ut i verden. Nå er det ikke usannsynlig at denne orienteringen har mye med alder å gjøre - sjøl om hun ikke gjør et poeng ut av det, nevner hun også at de mer lokalt og regionalt orienterte ungdom er yngre enn de mer urbane.

Når det gjelder det regionale nivå, så gir materialet i alle fall ikke grunnlag for å hevde at det regionale nivå får et oppsving når det gjelder kontaktnettverk til disse ungdommene. Igjen er det godt mulig at ungdommene på 14 år er for unge for at dette nivået er relevant. I besvarelsen var det forholdsvis mange som hadde utelatt å krysse av på alternativene når det gjelder nabokommunene og Gudbrandsdalen. Dette kan indikere at grensene mellom kommunene er uklare for dem, eller at de ikke har noe forhold til regionen. Det er godt mulig at det regionale nivået blir viktigere for ungdom på videregående skole, som tross alt er organisert på fylkesnivå slik at de i større grad er i daglig kontakt med ungdom fra andre kommuner.

Litteratur

- Giddens, Anthony (1990) *The Consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge.
- Haugsbakk, Geir (2000) *Interaktivitet, teknologi og læring – en forstudie*. ITU, Oslo.

- Læggran, Anne Sofie (2002) The Petrol station and the Internet café: Rural Technospaces for Youth. *Journal of Rural Studies*. Special Issue on Young Rural Lives.
- McLuhan, Marshall (1964) *Understanding Media – the extensions of man*. Mentor book, NY.
- Meyrowitz, Joshua (1985) *No Sense of Place. The Impact of Electronic Media on Social Behavior*. Oxford University Press, Oxford.
- Nordli, Hege (1999) 'Fra 'Spice girls' til 'cyber girls' – datafascinerte jenter i ungdomsskolen. i: *Oppvekst og IKT*, Konferanserapport: Generasjon-n 1999. Informasjonsserien nr. 8/1999, Høgskolen i Lillehammer.
- Rekdal, Bjarte (2001) 'Perspektiver på chatting.' i: *Oppvekst og IKT*, Konferanserapport: Generasjon-n 2000. Informasjonsserien nr. 13/2001, Høgskolen i Lillehammer.
- Rørhus, Kåre (1991) 'Heimføring eller verdensborger? Om ungdom i dagens bygde-Norge.' i: Werner og Lundby. *Rapport nr 5*, Institutt for medier og kommunikasjon, Oslo.
- Turkle, S. (1995) *Life on the screen: Identity in the age of Internet*. Phoenix, London.
- Vaagland, Jorid et al. (2000) Kulturpolitikken og de unge. *Rapport nr 19*, Norsk kulturråd, Oslo.

Regional litteratur

Eva-Marie Syversen

Det kunne vel være morsomt at se Kreaturene igjen
der hjemme i Bastuen, du Carl?
Aa de krøtterne der heime, de staa inkje så lenge
stille at en kan faa mjelke dem.

Fra "En Husmannsgutt" av Harald Meltzer

Regional litteratur har vært en del av europeisk litteratur siden antikken. Ulike aspekter ved den har dominert i ulike historiske epoker; mytologiske, terapeutiske, dekorative, allegoriske eller emansipatoriske. Den regionale litteraturens betydning henger ikke bare sammen med hvordan og med hvilke intensjoner den har blitt skrevet, men også med hvordan den har blitt lest og forstått.

Regional litteratur - nasjonal lesning

På 1800-tallet ble regional kultur, ikke minst litteratur, brukt som materiale i nasjonsbyggingen. Felles for norsk og svensk nasjonsbygging er at den langt på vei var et estetisk-litterært prosjekt, der regionalt orientert litteratur spilte en viktig rolle. I Norge har denne perioden blitt kalt poetokratiets tid.¹

Ved unionsoppløsningen i 1905 fikk interessen for regional litteratur en ny oppsving både i Norge og Sverige. For Norges vedkommende innebar selvstendigheten en fornyet interesse for det folket som utgjorde den nye nasjonen. Det foregikk en litterær kartlegging av landet, ifølge litteraturforskeren Jørgen Bukdahl (1926). Olav Duuns Namdals-romaner, Falkbergets Røros-romaner og Oskar Bråtens Oslo-romaner - bare for å ha

---

¹ Historikeren Ernst Sars brukte denne betegnelsen først. Siden er den blitt tatt opp igjen av mange litteraturhistorikere.

nevnt noen - var regionallitteratur og samtidig selve den norske litteraturen ved begynnelsen av det 20. århundret.

Også i Sverige gav begivenheten i 1905 anledning til en nasjonal fornyelse. Det ble nødvendig for svenskene å spørre etter en ny nasjonalfølelse uten stormaktspretensjoner. Dermed ble regionen eller bygda også i Sverige modell for en tidsmessig svenskhet i de første åra etter unionsoppløsningen. Et eksempel på det er en bokserie om svenske landskap som ble utgitt i 30-åra, der boka *Dalarna som svenskt ideal* (1937) inngår. Her skriver Gustav Näsström om hvordan landskapet i Dalarna og dalfolkets antatt beskjedne og strenge livsførsel for mange svensker ble noe ”specifikt svensk”(s12).

Selv om regional litteratur spilte en viktig rolle under nasjonsbyggingen, så var det også en stor del av den som ikke passet inn i forestillingene om det nasjonale. Den ble dermed marginalisert for lang tid framover.

Regional litteratur - regional lesning

I globaliseringens tid skapes forståelsesformer og fascinasjonsobjekter av andre enn poetene. Men globaliseringen innebærer nødvendigvis også en *desentrering*, og dermed en ny våkenhet for litteraturens stedstilknytning (Griswold 1998). Regional litteraturforskning utfordrer i dag det etablerte nasjonale paradigmat i studiet av litteratur. Regionale grenser har i mange tilfeller utgjort ei ny og fruktbar ramme for refleksjoner omkring forfatterskap, litteraturhistorie, litterære emner og motiver, sjangrer, uttrykksmåter/retorikk og tverrfaglige kulturstudier.

De regionale grensene kan være mer eller mindre omfattende enn nasjonalstatens grenser, eventuelt gå tvers over flere land. Skåne er et eksempel på en region innenfor nasjonalstatens grenser, som nylig har fått sin egen litteraturhistorie. Professor Louise Vinge som stod i spissen for forskerteamet som skrev *Skånes litteraturhistorie* (1996/97), skriver i en kommentar til dette prosjektet at det var et teoretisk spørsmål om litteraturforskningens materiale og grunnproblemer som fikk henne til å interessere seg for regional litteratur. Hun stilte seg spørsmålet:

”Kan man inom den självklara nationale avgränsningen (som inte er så självklar ändå, när man börjar tenka efter) följa lokala eller regionala traditioner, samband som inte blir synliga när man i en litteraturhistorisk framställning behandlar nationen eller språkområdet som helhet?”²

Dette spørsmålet melder seg også i forbindelse med den riksgrenseoverskridende region som av og til kalles det indre av Skandinavia³, i gamle kilder også Alvheim eller Älvhemmet⁴, det vil si landet mellom elvene Glomma og Klaraelven. Finnes det norsk-svenske, indreskandinaviske litterære forbindelser som er blitt usynlige, først ved at riksgrensen kom til å gå tvers igjennom et sosialt, kulturelt og geografisk enhetlig landskap, og dernest ved nasjonsbyggingens selektive holdning til den regionale litteraturen i de respektive land?

Kultur og nomadisk identitet

Den skogfinske kulturen er et eksempel på en regional kulturell impuls som ikke så lett fant rom for seg i nasjonsbyggingsprosjektene i Sverige og Norge. Den skogfinske kulturen er også et uttrykk for det grenseoverskridende regionale fellesskapet som har eksistert i det indre av Skandinavia under skiftende rikspolitiske regimer. Dermed representerer den skogfinske kulturen både det typiske ved mye av den regionale kulturen, samtidig som den er en særegen kulturell arv.

Litteraturforskeren Riita Kontio påpeker i en avhandling om litteratur på Nordkalotten at ”Et menneske kan ha ulik identitet til ulike tider, til og med motsatte identiteter samtidig”⁵. En slik nomadisk identitet finner hun i ”tekster skrevne på majoritetsspråk (...) der minoritetens synspunkt kommer fram enten i innholdet eller mellom linjene”⁶. Skogfinske

---

² *Skånska läsningar* (1999) s9

³ Etter Rolf Jacobsens dikt ”I det indre av Skandinavia”, 1992

⁴ ”Grenseregionalt samarbeide”, Rolv Edberg, *Norden i samarbeid* (1969), red.: Halldor Helldal

⁵ www.isl.uit.no/nordlit/. s2

⁶ S.st. s8

forfattere skriver i hovedsak på majoritetens litteraturspråk (norsk eller svensk). Mange forfattere som skriver lesverdig om det skogfinske, er ikke sjøl skogfinner. Allmenn litteratur, for eksempel regional litteratur, kan ha tilfeldige innslag av det skogfinske som kan være interessante bidrag til belysning av skogfinske kulturelle sammenhenger. En nomadisk identitet innbyr til en leserholdning som tar høyde for at tekster kan overskride forfatterens og tekstens eget sosiale og språklige utgangspunkt og gi lyd til stemmer som først høres når de leses.

Naturalisme og folkelivsskildring

Et eksempel på regional litteratur der teksten overskrider forfatterens eget sosiale og språklige utgangspunkt er boka *Politinotitser. Smaabilleder af folkelivet* (1862) av Harald Meltzer. Tekstene i denne boka er i utgangspunktet politiforhør av personer i samfunnets randsoner nedskrevet i forhørsprotokoller. Sjangeren legger opp til at spørsmål og svar skal være så nøyaktig nedtegnet som mulig og det fordres en nøktern og skarp observasjonsevne i referat og skildring. Meltzer utvikler imidlertid en litterær teknikk som går ut på å oppfylle disse sjangerkravene til overmål. Han *litterariserer* politiforhøret. Skildringer av for eksempel utseende og klesdrakt kommer til å omfatte langt mer enn det som er nødvendig for politikammerets arkiv, men uten at han oppgir den nøkternt observerende stilen.

Hans Benklæder, som nok havde tilhørt hans Fader i mange Aar, vare af den Beskaffenhed, at en Sæk med to Huller i Bunden til at stikke Benene igjennem, og med diverse overflødige Huller rundt om paa alle kanter andetsteds vilde have gjort samme Nytte. Hans Overkropp var pint ind i en liden violet Fløyels Jakke med blanke Knapper. Det vil sige, Knapperne havde engang været blanke, men det var meget længe siden; og Fløyelen havde vist engang været violet, men det var ligesaa længe siden; thi nu var Knapperne broncefarvede, og Fløielen spillede i gulbrune og

rødbrune ubestemmelige Farver. Paa Albuerne og under Armene saaes dog Spor af fordums Glands. Paa Benene havde han et Par Sko, der efter Dimensionerne at dømme havde tilhørt den samme (som) hans Benklæder havde tilhørt. Uagtet de havde havt hele Natten til at tørres i, vare de dog saa opblødede og gennemtrukne af Vand, at dette for menneskelige med Sko og Strømper udstyrede Ben mindre behagelige Element sivede ud af dem paa flere Kanter og efterlod en vaad Flæk paa Gulvet hver gang de berørte det. (*Beskrivelse av Carl Olsens ytre i "En Husmannsgutt". Se nedenfor. 1912:118*)

Den meltzerske "interesseløse" nøyaktighet i skildringene av folk i samfunnets randsoner var tydeligvis både lærbar og fruktbar, og ulike forfattere tok den i bruk og utviklet den videre. I litteraturhistorien omtales Meltzers *Politinotitser* som uten sidestykke i samtida og som de første ansatser i norsk litteratur til den brede strømmingen som kom til å gå under betegnelsen "naturalismen" 20 år senere⁷, med representanter som Amalie Skram og Christian Krogh⁸. Naturalismen var en alvorlig og moralsk utfordrende diktning med et skandaløst tilsnitt, noe som tiltalte store deler av den lesende samfunnseliten, og den ble derfor innlemmet i det høylitterære borgerlige kretsløpet.

Men naturalismens triumf i 1880-årene innebar samtidig et nederlag for den særlige muntlige samtalekunsten som Meltzer hadde gitt en litterær form. Det improvisatoriske språkmesterskapet hos mange av dem som befant seg i samfunnets ytterkanter, kunne ikke uten videre overtas av andre, uansett hvor skrivekyndige de var. Den rike variasjonen i de ulike stemmenes modulasjon, den underfundige argumentasjonen, de overrumplende resonnementene og de karnevalistiske og fantastiske språklige elementer var fremmed for skrivende folk som ikke hadde daglig samvær

---

⁷ Hans Jæger: *Illustreret Norsk Litteraturhistorie* (1896)s362

⁸ Harald Meltzer kom senere i familieforhold til Christian Krogh gjennom sin kone Karine (Kaja) Lasson som var Oda Kroghs tante.

med dem som behersket dette. Et eksempel på en gatens retor er Gustaf Adolf Lifengreen fra Runneby i Sverige som blir innbrakt på politikkammeret i Christiania for å ha forårsaket spetakkel:

Jag gjort Spektakel, go`herre! Nei, det kan jag visst inte gjöra. Jag amuserar mig mycket bra, när jag ser på spektakel, och jag har sjelf i två år varit employerad ved theatern i Stockholm, men inte som acteur, och jag har aldri varit med i spektaklet, det har jag inte alls, nådig herr polismästare (...)" "Politifullmægtig!" "Ja! Goa herr polisfullmægtigen har full skäl till att säga, att jag er full, förskräckligt, ja, jag kan säga mäktigt full, herr fullmäktig, hm!" "De er beskjenket, mener jeg." "Är jag beskänkt? Ser jag ut som den, der skulle hafva fått nogot til skänks? Jag äger min själ, hvarföre jag ødmjukast tackar honom, som er polismästare övfer oss alla; jag äger min kropp, som inte är at tacka för; jag äger dessa mina klädespersedlar (klädesplag), som är: mina byxor, min bonjour, min halsduk, min skjorta och dertill min hatt och denna min käpp, som jag allt har köpt för mina egna penningar, och äger jag ett enda sandskorn mer i hela verlden, än jag här har på mig, så har jag stulit det, och herrn kan straffa mig som röfare. Kan så go`herrn säga att jag är beskjänkt? (*Fra "En lystig Gesel" s 28/29*)

Hos naturalistene forfalt ofte denne folkelige talekunsten til å bli noen få innslag av syrlige replikker som et kjennetegn ved særlig forherdede kriminelle.

Politifullmektig Harald Meltzer hadde noen forutsetninger framfor andre skrivende folk på den tiden når det gjaldt denne formen for (sam)talekunst: Han hadde daglig samvær med dem som behersket den, og han hadde politimannen og juristens yrkesmessige trening i nøyaktig rapportering.

Det kan også være at nettopp hans maktposisjon mobiliserte folks muntlige formuenhet på en spesiell måte.

Meltzer fikk ingen arvtakere på dette muntlig-retoriske feltet innenfor det ”seriøse” kretsløpet, om da ikke Kjartan Fløgstads forfatterskap kan nevnes i denne sammenheng. Fløgstad selv nevner imidlertid aldri Meltzer som litterært forbilde. Isteden holder han fram antikkens Mennippos, renessansen pikareskroman, barokkens Rabelais og moderne latin-amerikansk litteratur som viktige inspirasjonskilder. Hele denne tradisjonen kunne også inngå som forløpere til Meltzers politinotiser, om vi byttet ut moderne latinamerikansk litteratur med Charles Dickens.

Det var den regionale litteraturen som kom til å ta opp den muntlig-retoriske arven etter Meltzer. Her kan nevnes Mathias Skeibrok fra sørvestlandet⁹ og Adolf Skramstad¹⁰ fra Hedemarken som eksempler. Begge disse forfatterne eksellerer i folkelig samtalekunst i bøkene sine. I den nasjonale litteraturhistorien har denne typen litteratur gått under navnet folkelivsskildringer. Folkelivsskildringer har av mange blitt oppfattet ”som en begrensende og nedvurderende beskrivelse - hvilket betyr at det hefter implisitte kvalitetsnormer ved begrepet”, skriver professor Per Thomas Andersen.¹¹ Han skriver også at det ikke er mulig å gi noen rimelig teoretisk begrunnelse for at den ble oppfattet slik.

Mens den retoriske løssluppenhet ble forvist av naturalismen, som dermed ble en svært alvorlig litteratur, har det sosiale alvorret i folkelivsskildringene på sin side som oftest blitt oversett av den nasjonale litteraturkritikken. I vår tid opplever vi imidlertid en oppblomstring av interessen for rikdommen og variasjonen i det muntlige språket som kan bidra til fruktbare nylesinger av folkelivsskildringene.

---

⁹ *Sannferdige skrøner*

¹⁰ Fortellingene om Lars Stenpokker

¹¹ *Norsk litteraturhistorie*, 2001:313. Andersen lar folkelivsskildring og heimstaddikting bety omtrent det samme.

”En Husmannsgutt”

Et eksempel på litteratur der det skogfinske er et tilfeldig innslag, er fortellingen ”En Husmandsgutt” i *Politinotitser*. Harald Meltzer er 38 år når fortellingen skrives, cand. jur. og politifullmektig i Christiania. Han kommer opprinnelig fra handelsborgerskapet i Bergen. I embets medfør møter han Carl Olsen, 10 år og husvill, av skogfinsk herkomst fra en utarmet husmannsplass i Grue. Det er Harald Meltzer som i egenskap av forhørsleder, har hånd om utformingen av teksten om dette mildt sagt asymmetriske kulturmøtet. Spørsmålet er om en slik tekst likevel kan ”overskride” dette utgangspunktet og leses på en måte som gir viktige bidrag til innsikt i en regional kulturell sammenheng, og kanskje en skogfinsk kulturell sammenheng.

Fortellingen ble først offentliggjort i Christianiaposten i begynnelsen av 1850-årene. I august 1862 ble fortellingen utgitt i bokform sammen med 23 andre fortellinger. Boka ble oversatt til svensk i 1863 med tittelen *Små taflor ur folklivet*. I 1864 ble den oversatt til finsk med tittelen *Poliisi-historioita* av D. Airakasinen. Utvalgte fortellinger ble oversatt til tysk og offentliggjort i *Züricher Post* i januar 1889. I 1876 ble akkurat denne fortellingen, ”En husmannsgutt”, plukket ut av samlingen og oversatt til fransk med tittelen ”L’enfant d’un paysan tenancier” og offentliggjort i et sveitsisk litterært tidsskrift. I Norge har boka kommet ut i mange opplag, fra 1884 også med illustrasjoner. Den foreløpig siste utgaven kom i 1976 med forord av professor Willy Dahl. Den ligger nå på internett. Fortellingen er altså lest på mange språk, og i Norge er den lest så å si uavbrutt siden den kom ut. Likevel må teksten sies å tilhøre den marginaliserte delen av den nasjonale litteraturen.

Carl Olsen blir fulgt til politistasjonen i Christiania av vekteren natt til 1. mai 1852 fordi han ikke har noe sted å sove. Dagen etter blir han brakt opp fra husvillarresten til kontoret, og politifullmektigen får høre hans historie. Carl forteller om familien sin som består av mor, far, eldstesøsteren Inger som tjener borte, og småsøsknene Elen på 6 år og lillebroren på 4 år. Noen måneder i forveien hadde faren i familien fått beinet amputert i en ulykke. Dermed kunne han ikke arbeide, og nøden ble etter hvert akutt hjemme i

Bastuen¹² under Samuelsemuren i Grue Finnskog. Til slutt så foreldrene ingen annen råd enn å sende han fra seg dersom han ikke skulle sulte i hjel. Han hadde vandret gjennom mange bygdelag sør i Hedmark og i Akershus før han kom til Christiania. Politikammeret ser til at han blir plassert i den såkalte Redningsanstalten. Senere blir han medhjelper i Johan Dahls bokhandel i Christiania en tid før han får plass på Sjømannsskolen ved marinebasen i Horten. Etter en tid rømmer han fra skolen. Fortellingen slutter slik: ”Efter hvad der er Politikammeret berettet, vandrer han nu med et taterfølge, dels i Sverige, dels her i Landet”.(s129)

Samfunnsklasse, individ, etnisitet

Fortellingen er utstyrt med en fortale. Den handler om den stadige forverringen i husmennesenes kår og hvordan dette virker inn på barnas oppvekstvilkår. Særlig er Meltzer opprørt over den uforstandige og urettferdige kritikk som svedjebrukerne i skogsbygdene er utsatt for.

Husmændene have været Landets Pionerer. Med Øxen, Hakken og Spaden have de gaaet fremad og trængt ind i Skov og Udmark, gjort lyst mellem Træerne, ryddet op i Urene og gravet i Myrene. Naar saa to eller flere Generationers Slid og utrættelige Arbeide har af øde Strækninger skabt dyrket og kultiveret Jord, er Gaardmannen ofte kommen, har jaget Husmanden bort og enten lagt hans Plads ind under Hovedgaarden eller af den dannet en egen Gard. Husmanden har da mattet trække dybere ind i Skoven og længere ud i Ødemarken og begynde paanyt igjen at hugge, hakke og spade for at erobre nyt Land fra en gold natur (...)¹³. Men med deres voxende Arbeide og stigende Savn er ikke kommen forøget erkjendelse

---

¹² ”Bastuen” er et navnet på plassen Carl Olsen kommer fra og vel beslektet med, men ikke det samme som fellesnavnet ”bastuen”

¹³ Jmf. Universitetslektor Gabriel Bladhs konferanseinnlegg 09.01.02 om føydaliseringsforholdene for skogfinnene.

af deres Fortjenester. Tvertimod, Klagerne over dem tiltage i samme Forhold som deres slette Kaar. Især høres høirøstede Klager over dem fra Skovbygdene. De hugge ned forfode stort og smaat, tage ikke i betænkning at fælde Skovens bedste træer, blot for at faa brænde. De ere Skovens Ruin, heder det. (s116-117)

Selv om Meltzer her kommer med en kritikk av den kunnskapsløse og negative omtalen av skogsplasser og svedjebruk, understreker han ikke spesielt at denne gruppen av husmenn har en særlig næringsmessig og kulturell arv, utover anerkjennende omtale av svedjebrukernes ferdigheter når det gjelder å kultivere villmarka. Når Carl Olsen senere i teksten deklamerer Fadervår på finsk for ham, kommenterer Meltzer heller ikke dette i form av bakgrunnsopplysninger om den finske arven i skogsområdene, men lar det finske språket være et individuelt karakteriserende trekk ved Carl Olsen.¹⁴ Det kan tyde på at for Meltzer så var det slik at kulturarv og etnisitet var underordnet både samfunnsklasse og individ. Tittelen på fortellingen, ”En husmannsgutt”, peker i samme retning.

Maktens protokoller

Selv om den sosiale indignasjon kommer tydelig til uttrykk i denne fortellingen, så er det kanskje tematiseringen av språkets rolle i maktpillet som er det mest interessante i ”En Husmannsgutt”. Når fullmektigens spørsmål blir for nærgående, er det bøkene som fanger Carl Olsens oppmerksomhet.

Her gav en Forhørsprotokoll, som laa paa Pulten
Guttens Tanker en anden Retning, og han vedblev:
”Men det var en stor Bog, som du har der, det går
vel mest et helt Ark Papir i hvert Blad i den. Søster

---

¹⁴ 1912-utgaven har et tillegg der Anders Krogvig kommer med noen realopplysninger til de ulike tekstene. Her skriver han blant annet: ”Omkr. 1624 indvandrede der *Finner* (Kvæner) over Sverige og slog sig ned i de øde Skogstrækninger i Solør, - siden da kaldet ”Finskogen”. Da de levede i stadig Fiendskab med Nordmændene, beholdt de længe sit eget sprog og sin egen Skik. Nu har de for længe siden blandet sig med den norske Befolkning”

min, hun Inger, hun er 18 Aar, hun; hun tjener hos Futen hjemme, hun, ikke hos gamle Futen Nissen, for han er død, han, ved du vel, men Fuldmægtigen hans, Strøm, som kom i hans Stelle saalænge. Der er det store Bøger der hjemme hos Futen, kan du tro. (s 121)

Carl Olsen kommer stadig med digresjoner under forhøret: ”Pludselig afbrød han sin Beretning og sagde kry: ”Du har sagtens mange Bøger, men Katekisma har du inte lel.” (s124) Det blir etter hvert tydelig at det er visse smertepunkter i beretningen som det er maktpåliggende å unnvike:

Han havde længe øiensynligen været yderlig kjed af alle de Spørgsmaal, der forelagdes ham og havde søgt at adsprede sig paa forskjellige Maader, dels ved at blade i de Bøger, som laa paa Pulten, dels ved at beføle og betragte de andre Sager, som fandtes der. (s 126)

Store deler av forhøret blir dermed en en slags verbal kappestrid mellom forhørslederen og Carl Olsen om hva slags samtale dette skal være. Ordensmakten har retten på sin side, blant annet til å bestemme hva samtalen skal handle om. Til å hjelpe seg med dette har ordensmakten store bøker og forhørsprotokoller, altså *skriftspråket*. Skriftspråket er maktens kode. Carl Olsen yter motstand ved å dreie samtalen inn på selve denne koden, altså skriftspråket: forhørsprotokollen, store bøker, ”et helt Ark Papir i hvert Blad”.¹⁵ På sitt eget vis oppdager Carl Olsen den siden så berømte sentens om at ”the medium is the message”¹⁶ Denne innsikten gir en særlig attraksjonsverdi til de materielle betingelsene for denne maktens kode: ”blade i de Bøger”. ”beføle og betragte de andre Sager” (sannsynligvis skrivesaker).

---

¹⁵ Med ”et helt Ark Papir ” mener antakelig Carl Olsen det papirformatet som vanligvis brettes slik at det blir flere sider, eller ”Blad”. Forhørsprotikollen er tydeligvis så stor at en side er det samme som et helt ark.

¹⁶ Marshall McLuhan: *Understanding Media. The Extension of Man* (1964)

Carl Olsen har forstått hvilken arena denne kampen utkjempes på: ”Nu lod han til ikke at kunne dy sig længere; thi han greb en Avis og gav sig til at læse med en forbausende Hurtighed og ustandselig Iver” (s126). Her følger et lengre avsnitt der Carl Olsen tar den språklige føringen, og det er *det muntlige språket* som er hans banehalvdel. Han går inn i ringen med det han har, både fysisk og kulturelt. Han leser avisteksten og ”pustede og blæste som en ung Hval”, og ”... så dog så stolt ud, da han var færdig (med å lese, min tilf.), som om han vilde sige: ”Her ser du Karl, som kan sine Ting” (s127). Når politifullmektigen spør om han forstår det han leser, må han parere og finner straks grepet som holder politifullmektigen i sjakk. ”Hertil svarede han kjækt: ”Jeg har lært at læse jeg; jeg har inte lært at forstaa. *Daja gonsina bohoe somikea?* Forstår du det, du?” Nei, hvad betyder det?” (s 127)

Den finskspråklige kulturbakgrunnen blir det avgjørende støtet i et språklig selvforsvar. Når han deklamerer Fader vår på finsk, ser det ut til at han har gjort rent bord: ”*Ise meide joka don daivasa (...)* Det gaar inte an at vende om (oversette, min tilf.) Amen paa Finsk, for det er det samme som paa Norsk. Men nu vil jeg ned i Drengstuen din igjen og faa lidt Middagsmad, før jeg gaar igjen”. (s127)

Det levende ordet

Carl Olsen har klart seg på egen hånd gjennom vintermånedene 1852 uten å ta skade verken fysisk eller psykisk. Hans følelsesliv, årvåkenhet og mentale nærvær i samvær med andre er helt uskadd. Det er nærliggende å tenke på et annet barn i nordisk litteratur i samme utsatte situasjon, på samme alder og på samme tid (1846), nemlig ”Den lille piken med svovelstikkene” av H.C. Andersen. Begge tekstene omtaler blant annet fottøyet til barna. Men her kommer også ulikhetene mellom disse to tekstenes ”universer” til syne. Utsnittene er symptomatiske for tekstene som helhet. I ”Den lille piken med svovelstikkene” omtales fottøyet slik:

Ja, egentlig hadde hun hatt tøfler på seg da hun gikk hjemmefra, men hva hjalp det? Det var noen riktig svære tøfler, så store at moren hennes hadde

brukt dem den siste tiden, og den lille piken mistet dem da hun skyndte seg over gaten, akkurat i det to vogner fór forbi i voldsom fart. Den ene tøffelen klarte hun ikke å finne igjen og den andre tok en gutt og løp sin vei med (...) Og der gikk den lille piken med de bare, små bena, som var røde og blå av kulde.” (s 339)¹⁷

I ”En Husmannsgutt” skildres det på denne måten:

Derved falt han Øine paa de store, vaade Sko, der nu opptog alle hans Tanker en Stund. Han gav sig til at stelle paa de Baand, hvormed de ligesom Sandaler vare fæstede til benene for at hænge ved disse, hvilket de ikke kunde gjøre uden at være bundne fast, og sagde halvhøit, efter at have stelt med dem en Stund: ”De vare da temmelig gode, da jeg gikk hjemmefra, men nu tar de til at blive daarlige og hullede, *men så gaar Vandet lige fort ud som ind*” lagde han til (min uth.). (s 120-121)

Den mest åpenbare forskjell mellom disse to tekstutsnittene er fortellerholdningen. I ”Piken med svovelstikkene” er det fortelleren som fører ordet hele tida. Tilværelsen er ond og meningsløs og døden blir den eneste utveien. I ”En Husmannsgutt” trer fortelleren rett som det er tilbake og overlater ordet til Carl Olsen. Og Carl Olsens finner mening selv i de tarveligste ting – eller kanskje først og fremst der, om meningen er aldri så absurd for den vedtatte rasjonaliteten. Men denne typen meningsskapende virksomhet demonstrerer samtidig det absurde i en rasjonalitet som tolererer at barn må kjempe for livet hver eneste dag, – uten å si det heller rett ut. Klartekst er i det hele tatt farlig for sånne som Carl Olsen.

Forfatteren Kjartan Fløgstad har ofte skrevet om hvordan ellers velmenende sosialt engasjerte forfattere bare fordoblet elendigheten når de beskrev den direkte og ”uten omsvøp” (som det ofte heter i rosende

---

¹⁷ H.C. Andersen: Samlede *eventyr og historier*, Den norske Bokklubben 1985

kritikker), og samtidig utelot denne vitale språkkunsten. Fløgstad omtaler i denne forbindelse det såkalte ”løyndespråket”.¹⁸ Et viktig trekk ved løyndespråket er ”nevneforbudet”, at en ikke må nevne tingene med deres rette navn. Da kan alt håp være ute. Derfor er det nødvendig å lære seg en indirekte uttrykksmåte. Ikke bare kan en på den måten gjøre sitt til for å unngå ulykker. En kan også slå en kile inn i den vedtatte rasjonaliteten som bare latteren kan forsonne.

På politifullmektigens spørsmål om de har ku i Bastuen, bryter Carl ut i overgIVEN latter og regner opp alle de dyra de ikke har. Jo, forresten, sier han, rotter har de.

det tør hende, det er nok af dem, og det dem som grove er au, for de kræker op på Krakkene, som vi smaa ligger paa om Natten, og traakker og klorer os i Øinene. Men jeg har inte hørt, at det gaar an at faa Melk af Rotter”, lagde han til, saa at hans Øine tindrede af Glæde (s 122)

Det hadde vært noe, å temme de store og plagsomme rottene til å stå på bås og gi melk! Carl Olsen maner fram ”latterlige” forestillinger som likevel på sitt vis er mer meningsfulle enn den direkte beskrivelsen av tilstanden i Bastuen, og som til og med kan åpne for øyeblikk av lykke.

Et minnesmerke

En litterær setting der overklassefolk møter de fattige var ikke uvanlig i samtidens litteratur. Den dominerende tendensen var at en skulle vise barmhjertighet overfor de fattige. Et eksempel på det er Hanna Winsnes' *Aftnerne paa Egelund* (1852) der velgjørenhetsarbeid overfor de fattige holdes fram som en del av den borgerlige oppdragelsen. Men som vi har sett, så skiller Meltzers fortellinger seg fra denne litteraturtypen på særlig

---

¹⁸ Fra Svale Solheims doktorarbeid *Nemningsfordomar ved fiske* (1949), her hentet fra omtalen i *Ved Roma port*, (Oslo 1994), Kjartan Fløgstad

tre områder; for det første ved en uttalt sosial indignasjon.¹⁹ For det andre utmerker han seg ved en omfattende, detaljskildring av fattigdommens uttrykk, som dermed åpnet for en ny og bred litteratursjanger i vårt språkområde, nemlig naturalismen, samtidig som denne skrivemåten tjener som verdifull dokumentasjon. For det tredje er Meltzer enestående ved at slike som Carl Olsen selv suverent får føre ordet i lange strekk.

Forfatteren Harald Meltzer legger også for dagen en dyp personlig fascinasjon for mennesket Carl Olsen. Slik blir fortellingen også et litterært portrett, et minnesmerke over en bestemt person, og ikke bare en eksemplarisk fortelling.

Med ”En Husmannsgutt” har Harald Meltzer skapt et monument over Carl Olsen fra Samuelsemuren i Grue Finnskog som har overlevd dem begge i over 100 år. Av mange grunner bør denne teksten bli et fast innslag i skolebarns lesning både i og utenfor regionen, om den ikke har vært det før. Meltzer har ikke gjort det skogfinske til noen hovedsak i skildringen av ham, men han har gitt det en tydelig plass. Er så portrettet en del av den skogfinske kulturen? Jeg synes fremdeles det er vanskelig å gi noe klart svar på det. Det er fortsatt et åpent spørsmål. Men teksten er i allfall et betydningsfullt eksempel på regional litteratur i det indre av Skandinavia.

Litteraturliste

Andersen, Hans Christian (1985). *Samlede eventyr og historier*. Stabekk : Den norske bokklubben.

Andersen, Per Thomas (2001). *Norsk litteraturhistorie*. Oslo : Universitetsforlaget.

Fløgstad, Kjartan (1994). *Ved Roma port*. Oslo : Samlaget.

Griswold, Wendy og Harald Engelstad (1998). ”Literary Regionalism in Norway and the United States”. *Comparative Social Reserch* 17:129-175.

Helldal, Halldor (1969). *Norden i samarbeid*. Oslo : Fabritius

---

¹⁹ Meltzer fulgte godt med i sosialpolitikken og var vel kjent med Eilert Sundts skrifter, og også med forarbeider og debatter om lover som angikk sosiale forhold. Hans far var forøvrig stortingsmann fra 1814. (*Norsk Biografisk Leksikon*)

Jæger, Henrik (1896). *Illustreret norsk litteraturhistorie*. Kristiania : Bigler.
Meltzer, Harald (1912). *Politinotiser*. København.
Norsk biografisk leksikon (1923-83). Red.: Edv. Bull, Anders Krogvig,
Gerhard Gran. - Oslo : Aschehoug.
Näsström, Gustaf (1937). *Dalarna som svenskt ideal*. Stockholm :
Wahlström & Widstrand.
Skånes litteraturhistoria (1996-97). Red. Louise Vinge. Malmö : Corona
Vinge, Louise (1999). *Skånska läsningar*. Malmö : Corona.

Åsta Holth og den skogsfinske kulturen

Randi Brenden

Åsta Holth vart født "ein synndag i februar 1904". "Skaraonge," sa far hennes. "Hå var det du skulle utrette, som hadde det så brått om?" skal mor hennes ha sagt da dottera kom til verda fleire veker tidligare enn mora hadde rekna det ut. Ho hadde det brått om seinare også, Åsta: "Sakene har stått og hoppa og venta på meg. Skunn deg, skunn deg, nå du er ferdig med dette lyt du gjera detta!" (Holth 1979, 8) Som 75-åring klaga Åsta over at ho ikkje strekte til for alt ho ønskte å gjøre: "Det er berre det at eg burde vera trillingar. Da kunne ei ha ofra seg for husfliden, ei skulle ha gard og kuer, og ei skulle skrive og måle." (Holth 1979, 186)

Det er eit utvida kulturomgrep som passar i eit foredrag om Åsta Holth og den skogsfinske kulturen: Kultur står da for dyrking av jord, men også for utvikling av samfunnsorganisasjon og livsformer. "Hennes interessefelt var stort, men i alt hun var med på, var det hele tida det å gjøre det beste for Finnskogens folk som var hennes ledestjerne," skriv Rolf Rønning om Åsta Holth. (Rønning 2001, 207)

Sin etniske bakgrunn vart Åsta tidlig klar over. I barndommen var samlinga i den daglige skumringstimen – slanketimen – fylt med forteljingar, historie(r) og segner. Full av forventningar og pågangsmot drog så den unge Åsta ut i den store verda: "Og måndagen etter konfirmasjonen drog eg til Grue, til hovudsokna, i fyste husposten min. Eg var ikkje femten år enda. [...] Men her fekk eg kjenne hoss det er å vera ein minoritet i eit framandt land. [...] Vi var norske nok, trudde vi, vi feira søttande mai og song Ja, vi elsker av fullt hjarte. Men Grue var Bygda og Grue Finnskog var Skogen, og bygdefolket og skogsfolket hadde aldri likt kvarandre. Vi sa "bagger" om dei med same forakt som dei sa "finner" om oss. Vi tykte dei var hovne, overlegne. Vi var tyste og blyge og misunte dei at dei var så frie og sjølsikre. [...] Eg veit ikkje om eg kan kalle det rasehat. Det var vel den evige motsetnaden millom den vesle og den store,

millom den rike og den fattige. I alle fall, eg vantrivdes. [...] Eg ”finska” - det hadde eg ikkje visst før. Den fine finske melodien i dialekten vår var til å le av og herme. [...] Ikkje berre eg, heile Finnskogen måtte vera ein grå flekk, eit folk av mindreverdige.” (Holth 1974a, 109–110)

Åsta let seg ikkje knekke. Ho visste tidlig at ho skulle bli til noe. Hagearkitekt, portrettmålar, bildevevar – det var mangt ho hadde lyst og evner til å gi seg i kast med. Så var det forfattar ho vart, først i Oslo mens ho sleit for føda som hushjelp og på kontor, seinare på Finnskogen, etter at ho hadde vendt heim att og bygd seg hus på ein snipp av farsgarden. Ho hadde vore ute i verda og sett så pass mye at ho visste å verdsette skogsfinnekulturen, og i dette arbeidet brukte ho både skrivemaskina og vevstolen.

Kåsøren Åsta Holth nådde mange som kanskje elles ikkje ville ha komme i kontakt med diktinga hennes. Norsk Folkeferie arrangerte bussturar ”over Svullrya til Torsby i Värmland”, på Finnetunet varta Åsta Holth opp med kåseri om ”Finnskogen og finneinnvandringa på 1600-talet”, og saman med svigerinna serverte ho Finnskog-mat til turistane. (Holth 1979, 140–142)

Det som har gjort forfattaren Åsta Holth mest kjent, er dei to trilogiane som bygger på slekta hennes. Farsslekta var reint finsk, og alle tre romanane i den trilogien utspelar seg på Finnskogen. Morsslektstrilogien begynner med gullsmedgesellen som kjem til Oslo, men etter kvart møtes dei to slektene på Finnskogen. I dette foredraget vil eg ta for meg stamfaren og stammora på farssida, slik vi møter dei i Kornet og freden, og seie litt om finnekulturen slik han blir skildra her. Eg har også lyst til å dvele litt ved den einaste barneboka Åsta Holth skreiv; her kjem arbeidet for skogsfinnekulturen i moderne tid sterkt fram. Eit lite blick på novellene og på dikta Åsta Holth skreiv frå skogsfinsk miljø, håpar eg det også blir tid til.

Fem år på Nuttilla

Mange av oss har vore vant til å tenkje svibruk og urørt skogsmark i samband med dei finske innvandrarane ein del av oss stammar frå. Maud Wedin peikar på at stoda ikkje alltid var slik: ”Vissa skogsfinnar slog sig också ner på gamla gårdar som betecknades som öde”. (Wedin 2000, 13) I *Fem år på Nuttilla* skildrar Åsta Holth ein familie som tar opp denne skogsfinske tråden når dei slår seg ned på den aude og forfalne garden Nuttilla. Handlinga går føre seg i vår tid, dvs. i Noreg etter krigen, og familien drar frå hovudstaden til Finnskogen for å skaffe seg betre livskår der. Gjennom arbeidet med å få garden på fote att, blir interessa for det skogsfinske vekt. Parallelt med strevet for å trygge vilkåra for barna går arbeidet med å gjenskape den gamle skogsfinske kulturen.

Fem år på Nuttilla er ei av dei Åsta Holth-bøkene som har vorte minst omtalt. Da boka kom ut i 1957, var det tydeligvis ikkje vanlig å melde barnebøker i media. Interesse vekte boka likevel, og ho vart dramatisert av NRK og sendt i fjernsyn som ein serie på fire ”bygdeglimt” i 1977, med reprise i 78–79 og i 1980.

Ideen bak *Fem år på Nuttilla* samanfatta ein ung lesar på denne måten: ”Åsta vil at alle skal bu på Finnskogen, og alle skal ha ku.” (Geir Kristoffersen i samtale med meg.) I korte drag er dette handlinga: Enkja Mari Nevjen bur i byen saman med dei tre barna sine, fjortenårige Hanne og tvillingane Rønne og Knut på 10. Pensjonen etter ektemannen strekker ikkje til for å halde liv i familien, og i byen får den ufaglærte kvinna bare tilfeldig og dårlig betalt husarbeid. Ho er bunde i strevet med å skaffe seg og sine det daglige brød, og livet i byen er prega av hardt slit og sagn. Som kontrast til dette ørkeslause slitet står lengten etter Finnskogen, sentrert i drømmen om Nuttilla.

Så flytter altså familien frå byen og til landsbygda, til Finnskogen, der Mari har vakse opp, for å forpakte gamle vanskjømte Nuttilla. Ho dyrkar jorda, ryddar nytt land, slit og strevar for å nå målet sitt: Garden skal bli hennes. Barna tar med liv og lyst del i dette arbeidet, og Knut, som er rørslehemma etter å ha vorte råka av poliomyelitt som liten, tar i meir enn han sikkert har godt av. Fem år har Mari Nevjen gitt seg sjølv til å greie oppgåva, og ved utgangen av boka vender hovudpersonen seg direkte til

lesaren: ”Eg trur eg kjøper Nuttilla. Dei gilde ungane mine har fortent det, har dei ikkje?” (Holth 1957, 152)

Boka er realistisk når det gjeld skildringar av arbeid, men har også element av eventyr: Lik Askeladden treng Mari Nevjen gode hjelparar for å nå måla sine. Hjelparane Mari får, er først og fremst ekteparet Busvik (Kari og Busen) og den unge finnen Heikki. Desse tre hjelper til med praktisk arbeid, og med økonomi (Busvik-paret kjem opphavlig som betalande gjester til Nuttilla) og med å gjenskape den skogsfinske kulturen. Busen finn ut korleis han skal få liv i den gamle røykstua på garden, og Kari leiter og får fram den gamle Finnskog-bunaden. Rolla Heikki spelar i familien Nevjen, er mangslungen. Han tar tunge tak på garden, og han blir tillagt eigenskapar som styrke og forstand på både dette og hint. Mari veit å rose han og smigre han og helsar han velkommen med orda: ”Du veit ikkje kor fortapt ein er utan mann i huset mange gonger.” (Holth 1957, 102) Det er Heikki som blir tiltrudd den vanskelige oppgåva å reise til marknaden i Kongsvinger og kjøpe hest. Ein annan gong er det tømmermannsevnene hans Mari appellerer til: ”Du Heikki som er kar og har greie på det, er det noko av tømmeret der i jordet som høver til golvplankar?” (Holth 1957, 92) Da Mari Nevjen til sist får hjelp av agronomen Harald Teigen, kan ho overlate det tyngande ansvaret for gardsdrifta og oppdyrking av ny jord til han. Dermed kan kvinna sjølv sette kreftene sine inn på eit anna felt: gardsturismen, som ho nå får høve til å vidareutvikle.

Noen meiner det er avlegs å sjå på samanhengen mellom liv og litteratur hos ein forfattar. Men Hos Åsta Holth er samanhengen mellom det livet ho levde og dei tekstane ho skreiv, ofte så iaugefallande at det ville vere rart å ikkje peike på han. Eg har alt nemnt at Åsta Holth lik romanpersonen Mari Nevjen drog frå byen og attende landsbygda der ho blant anna dreiv ein liten gard, med innleigd hjelp, og ho kåserte og las opp frå bøkene sine når det kom turistar til Svullrya. I romanen er det ikkje bare Mari, men også hjelparane Busvik som utfører ein del av det Åsta Holth gjorde da ho hadde komme attende til Finnskogen. I det verkelege livet er det Åsta Holth som gjenskaper den gamle Finnskog-bunaden, og ho er i høg grad med på å gjenreise interessa for kulturlivet, for mat, for tradisjonar, for historie.

Unni Sørli seier i ein kort omtale av *Fem år på Nuttila* (i si hovudoppgåve om Åsta Holth og Finnskogtrilogien): ”Boka er en høysang til natur og bygdeliv, arbeid og arbeidsglede. Personene har sterke fellestrekk med forfatteren sjøl. De er fulle av pågangsmot og aktivitet.” (Sørli 1977, 23)

Dikting om stamforeldra

To år før *Fem år på Nuttila* kom ut i 1955 (sitata er frå *Lanterneutgåva*, 1977), hadde Åsta Holth fått sitt litterære gjennombrot med romanen *Kornet og freden*, første band i dei to slektstrilogiane. Vi møter her skogsfinneparet Pål Tyyskiäinen og Kerttu Mullikka og etterkommarane deira. Samstundes som trilogiane er ei slektssoge, er dei også ei historie om overgrep mot minoritetar, om undertrykking og utbytting. På detaljplanet finn vi skildringar av korleis dei finske innvandarane levde på Finnskogen frå dei kom dit på 1600-talet og eit par hundre år framover. I dei to neste bøkene i trilogien, *Steinen blømer* (1963; 1978) og *Kapellet* (1967; 1978) følgjer Åsta Holth farsslekta si gjennom slit og strev fram til dei blir sjølveigande bønder.

Mennene i romanen er av to typar. Den eine er ein drømmar og ein kunstnar, den andre typen ein slitar. Vi skal her sjå på den første typen, og slik presenterer Åsta Holth han som blir stamfar til slekta:

”Pål Hindriksson Tyyskiäinen aksla skinnfellen av seg, strekte armen ut og opna røykomnsdøra. Det var vel endeleg att ei glo under oska? Han kara med ei tyriflis, små raue stjerner dukka opp inne i omnsmørkret. Han pirka dei varsamt ihop, stødde eine hånda i golvet for å rekke nærmare og bles med lange pust. Rommet var ikkje større, han kunne ligge på brisken og tenne opp i omnen. Lyset kom ned gjennom røykcholet i taket. Ville han ha meir lys, kunne han skyve til side ein liten lem i veggjen over sengebrisken, der var det ein glugge så stor som halve hånda hans. Han brukte den når han vakta rev på åte om vinteren. [...]

Godt å ligge her og kjenne røyken eggjande i nasen og veta at ein trong ikkje stå opp før det var godt og varmt, før stugudøra måtte stenges. Veta at ein kunne ligge så lenge ein sjølv ville. (Holth 1977, 9) [...] Kva kava folk etter forresten? Dei sleit frå morgon til kveld så lenge livet vara. Hadde dei det betre enn han, Pål Hindriksson? Han levde frå hånd til munn, han jakta og fiska og sov og drog seg. Han hadde Svarten til selskap og hjelp. Ikkje gjekk Pål på beina sine der han kunne komma fram på hesterygg. Men - ein skulle som sagt hatt kvinnfolk under fellen. Var det ikkje for det, at med kvinnfolk følgde så mye slit og ansvar. Dei ville ha smør i buttar og mjølk i holkar. Men snart var han viljug til å betala prisen, det kjende han.” (Holth 1977, 10–11)

Pål blir innkalla av presten til katekisering. Finnen er ingen kyrkjegjengar, men han er både boklærd og klok nok, og han har ingen problem med å svare for seg. Derimot kan han ikkje dy seg for å spele storkar i kyrkja, og han gjør eit godt inntrykk på kyrkjelyden såvel som på presten:

”Så endeleg var han ferdig til å gå inn. Han hadde rekna ut å komma inn som den siste. Ver så god, verdige kjerkeleyd, her kjem Pål Hindriksson Tyyskiäinen. Verdig og spenstig opp mellom stolradene. Han er høgare enn alle finnar og dei fleste nordmenn. Han er fin i tøyet og ser kven som helst i auga. (Holth 1977, 36) [...] Pål steig fram i midtgangen. [...] Ikkje ein einaste gong sette presten han fast. Pål kunne nok meir enn fadervåret. Presten vart blidare og blidare, og til sist tok han Pål i hånda. Og så var det Pål synte seg som den store mannen. I flotte vendingar takka han presten for denne "oförglömlige" stund, og spurde om han ikkje fekk gi kjerka ei aldri så lita gave til

gjengjeld. Og så gikk han fram og la tre sølvdalarar på alteret. Ingen trong veta at det var dei siste og einaste sølvdalarar han åtte. Og ingen trong heller veta at han angra med same han hadde gjort det. Men det var berre ei lita stund. Alltid skulle han vel klare å skaffe seg nye slike.” (Holth 1977, 40)

Pål har gjort inntrykk på den sterke, vakre ungjenta Kerttu, og det blir klart at dei skal ha kvarandre. Ekteskapet set for ei stund litt fart i Pål:

”Men vi lyt gifte oss før hausten, Kerttu. Det er ikkje bra å vera åleine. Ikkje får ein gjort noen verdsens ting. Ikkje får eg fellt bråte, ikkje bygt hus – for det er likesom inga meining i det. Og så mye drikking som det blir... Kerttu nikka at ho forstod.” (Holth 1977, 41)

”Så vakkert det nytømra huset lyste mot den mørke skogveggen. Det er heimen min, tenkte Kerttu. Her er eg husmor. Tenk at det hadde hendt nå, det ein hadde drømt om sea ein var småjente. Ho hadde heim og mann. Det var trygt og godt å tenke på det. Og slik ein mann – og slik ein heim –. Ikkje alle hadde tregolv i alle rom, men det hadde Kerttu. Det var av kløvningar, dei var glatt-telgde med øks. Ho skulle skure med sand og bartvugu. [...] Ikkje alle hadde glas i lysgluggane, men det og hadde Kerttu! Fire grøne, uklare ruter. Det var strømkvervlar og luftblærer i dei, det ein såg gjennom dei fekk dei underlegste former.” (Holth 1977, 50)

I si hovudoppgåve om kvinnesynet i denne trilogien viser Olav Hasli at det er Kerttu som må ta dei tyngste taka på garden: ”Kerttu sine umenneskelege arbeidsoppgåver er særleg nøye skildra. [...] Kerttu ønskjer framgang på garden og sett alle kreftene sine inn på det. Pål vil heller vera kunstar enn bonde.” (Hasli 1979, 10)

Vi kan sjå på ein av dei mange episodane der kunstnaren får overtaket over bonden:

”Kerttu fekk korga av og skunde seg inn. Det var mattid, og Pål kom vel inn, våt og kald, og ville ha litt varmt i livet. Han dreiv vel på for å få matbua ferdig. Det gjorde nok ikkje Pål. Han sat på omnsbenken og telgde på ein trebolle. Han hadde funni så fint emne. Og slik som det regna, kunne han like gjerne gjera den bollen ferdig. Kerttu sukka. I dag var det trebollen. I går var det så fint jaktver. I morra var det alltid eitt eller anna da og. Det spøkte for at ho vart utan matbu til vinteren. Ho sa ingen ting. Gikk berre i gang med å få eld på gruva.” (Holth 1977, 55)

Kerttu ser opp til mannen sin, samstundes som ho ser kor liten han og kan vere. Ho er klar over at det er han som har den formelle makta i heimen, men den reelle er det likevel ho som har. Den store, sterke mannen er svak på mange punkt. Ho narrar han til å reise vekk da ho ventar barn (han ville ha vore i vegen under fødselen), og da den gamle hesten må takas av dage, er det ho som utfører denne gjerninga også; ho sparar mannen sin for slikt som ho veit han har vanskeleg for å tole. Da dottera Inkeri får ein rik friar, er det Kerttu som pressar gjennom det giftarmålet, sterkt i strid med Påls vilje. Kerttu er meir enn nøgd med at Inkeri hamnar på ein stor gard og skal sleppe å slite slik som ho sjølv har gjort.

Kvinnestyrken Kerttu viser, går igjen hos kvinnene etter henne. Det trengs ei sterk kvinne i heimen, ei kvinne som kan ta eit ekstra tak om det knip, med pågangsmot og humør som ei viktig side av personlegdomen. Ei slik kvinne er Anne; ho slår i hel ein varg med bare møkkagreipet da det vesle barnet hennar og buskapen er i livsfare.

Kva sa kritikarane?

Rolf Rønning meiner det var modig av Åsta Holth å basere diktinga si på den skogsfinske bakgrunnen ho sjølv hadde: ”På den tida Åsta skrev romaner, som fikk gode kritikker, og høstet gjeve litterære priser, var ikke skogsfinsk kultur noe man gjerne slo i bordet med. Selvfølgelig var det Åsta som våget *det spranget!*” (Rønning 2001, 207)

Det blir ikkje tid her til å gå nøye inn på kritikken av *Kornet og freden* – han er omfangsrik og spenner frå ein karakteristikk som ”ikke altfor merkverdig[...men] hederlig underholdingsroman” (signaturen E.Ch i Aftenposten 9.11.1955) til ”eit verdfullt kulturhistorisk dokument om livet og lagnaden åt ein minoritet i landet vårt, samstundes som det er ei gripande forteljing om striden for eit menneskeverdig liv.” (Nils Hellesnes i Firdaposten 4.12.1955)

I denne samanhengen har eg likevel lyst til å plukke ut ei spesiell bokmelding som underbygger Rolf Rønnings påstand om mot: I Morgenposten (upolitisk, 25.10.1955) etterlyser Kjell Krogvig meir om ”bakgrunnen for denne store finske folkeforflytningen” og han legg for eigen del for dagen noen fordommar: ”Finnene er som bekjent et stridbart folk, de går ikke av veien for en krig. [...] Det er vel sannsynlig at det mer var kornet enn freden som lokket dem ut på vandring.”

Skogsfinnekultur i noveller

I åra 1935-1940 livnærte Åsta Holth seg i hovudsak gjennom å skrive noveller, først og fremst for *Magasinet*, men også for *Allers*, *Hjemmet*, *Illustrert* og diverse julehefte. Noen av dei beste novellene handlar om skogsfinnar og skogsfinnekultur.

Åsta Holths historieinteresse stoppar ikkje ved finnane slik dei er etter at dei har kome til Finnskogen. I novella ”Pionerer” (*Magasinet*, 48/1939) skildrar ho Lauri og Kaisa Laitinen, som har det tungt og vanskelig i heimlandet sitt og derfor vel å dra vestover: Det unge paret bur på ein liten plass i Rautalampi, men sidan det er ufred og fare for at Lauri må tene som soldat for tsaren, legg mannen ut på langferd vestover, til Värmland,

der han ryddar nytt land og set opp ei stue. Så går han attende og hentar Kaisa, som har svolte og slite vondt, og som rørt beundrar den vesle stua og den knøttvesle rugåkeren Lauri har fått til av såkornet han bar med seg i skinnvotten heile den lange vegen frå Rautalampi til Laitila ved Rykisjärvi på Finnskogen.

”Pionerer” er også publisert i *Gamle bygdevegen*, saman med elleve forteljingar frå Finnskogen. I tittelnovella blir den gamle bygdevegen skildra som ein smygande orm og som eit skrøpelig bindeledd mellom skogen og bygda, mellom dei finske svibrukarane og nordmennene. Her er anekdotar om finnane og trolldomskunstane deira. Her er noveller knytt til den finske studenten Carl Aksel Gottlund og til personar i Åsta Holths ættetavle. Her er sterke og kloke kvinner som kan stå imot øvrigheita, og som veit kva dei vil. Eit lysande eksempel er Marit Karhinen i ”Salt”, ho nektar å skrive under på eit uforståelig dokument skogeigaren Anker legg fram for finnane i Grue sokn, og dermed må ho gjøre vendereis til Honkamäk utan såkorn og salt. Dokumentet som dei andre finnane skriv under på, viser seg å vere ei fråskrivning av eigeomsretten til den jorda dei har dyrka opp. Novella ”Harde tider” skildrar ein familie som ikkje har vore like sterke og kloke som Marit Karhinen, og som dermed har mist retten til jorda dei dyrkar. Heime hos Marja er det ikkje mat, så ho må plukke syreblad som ho kokar suppe av til ungane sine, og i dei svoltne barna utviklar det seg eit hat mot bygdefolket. Mistrua er stor på begge sider, og bygdefolket vil få vekk finnane, som blir skulda for å trolle. ”Baggane” samlar seg og drar til skogs for å rive ned finnstua, og ein av nordmennene blir skoten; dermed får stua stå. Det er den vaksne Marja-sonen Trond som skyt og drep nordmannen. Slutten i novella peikar framover mot ei tid da nordmenn og finnar vil stå saman, da hatet dei i mellom er borte.

Skyte gjør også Vaisisgubben ; han ”skaut si eiga dotter for at det skulle bli god daue i børsa hans!” (Holth 1944, 8) Novella ”Jeftas dotter” fortel historia om denne gubben som ikkje lenger greier å felle vilt fordi ”det fans ikkje daue i børsa”. (Holth 1944, 50) Han skaffar seg ei ny børse på krita (betaler med skinnen av to uskotne bjørnar) og er så uheldig at den første han møter når han skal ”skyte inn” nybørsa si, er dottera Marja, som kjem

glad og syngande i mot han - men ho må bøte med livet, sameleis hunden, som vart drepen fordi han ikkje var den første som møtte gubben.

Novella "Tomasdagen" er ei kjærleiksnovelle, der motivet er det klassiske for vekebladnoveller: Jente møter gut, dei blir forelska, men store problem må overvinnas før dei kan få einannan. I "Tomasdagen" er hindringane av klassemessig og etnisk art. Pennil Lehtinen kjem frå ein gard inne på Finnskogen, Honkaharju (norsk: Furuåsen), mens Per Ufset er storbonde-son frå Kongsvinger-traktene. Det er ei vakker midtsommarnatt dei møtes på dans ved Glomma, møtet blir intimt, og famntaket får følgjer. Men odelsguten slår handa av finnejenta, som fresande utfordrar han: " – Du får komma til Finnskogen Tomasdagen – tør du!" (Holth 1944, 218). Mye mot si vilje legg Per ut på ein fem mil lang tur på ski, utan veg eller løype, og kjem fram til førjulsfesten på Honkaharju. Etter ein hard og blodig kappestrid mennene i mellom blir det forsoning mellom dei to elskande, med bryllaup i sikte i det novella sluttar.

Handlinga i "Tomasdagen" går føre seg i ei tid der finnar og nordmenn kan møtas til dans, men der finnane framleis held sterkt på sin eigenart og på langt nær er integrert i det norske samfunnet. Den finske unge kvinna har ikkje tileigna seg dei eigenskapane som ville vere sjølvsaute hos ei norsk jente, slik Per ser det. Pennil talar spottande til mannen, samstundes som ho avslører kor såra ho er: " – Hadde du garden med deg i natt au? sa ho hardt. Je au har gard. Iso! (Stor.)" Det plagar Per at Pennil viser kor tungt ho tar det: "Ei norsk jente ville ha slege det bort i spøk, tenkte Per. Ho ville aldri bedt for seg eller synt han at ho var såra. Det pinte han at Pennil ikkje tok det så overlegent." (Holth 1944, 77)

Det som opphavlig tiltrekker Per, er at Pennil ser annleis ut enn dei norske jentene: "Dansen på Trongrudsalen, der Pennil hadde skilt seg ut frå dei andre med den framande bunaden sin, dei tjukkeste og lengste flettene han hadde sett i sitt liv, og det rare halvnorske språket. Og bjørkeliene ned mot Glomma etterpå om natta. Det stripete foldeskjørtet hennes låg som ei veldig vifte utover graset. Serken lyste som snø inni den stutte blå kofta. Fint kledd var dei, finnegjentene. Ho hadde tvinna flettene sine om halsen hans og sagt: – Tenk om je strøypte deg! Og auga hennes hadde vøri så

rare. Som om ho mente det.” (Holth 1944, 76) Bakgrunnen skremmer også: ”Han minte seg sjøl om at ho var av eit anna folk, ei ætt som ingen visste noko om. Truleg hadde dei løti rømt frå Finland. Tjuver og kjeltringer for alt det han visste. Mor hennes røykte sikkert pipe og dreiv med trolldomskunster.” (Holth 1944, 76)

I fleire samanhengar, også i *Gamle bygdevegen*, skriv Åsta Holth om Halteguten, felespelaren som selde sjela si til Puken for å lære å spele. Fela han spela på, vart kalla Porkkala-fela, og med denne fela i hendene fekk Halteguten evner mange kunne misunne han: ”Sorg og glede flaut om kvarandre frå strengene som Puken hadde rørt ved, over heile Finnskogen gret og song Porkkala-fela.” (Holth 1944, 20)

Politikaren Åsta Holth

I perioden 1948-1963 var Åsta Holth kommunestyrerepresentant for NKP. Da ho vart intervjuva i samband med 80-årsdagen sin (Mørkhagen, Nationen 1984), oppsummerte ho sitt politiske syn. Heile livet har ho innsett at kommunismen har vore det rette, sa ho og peika på at ”menneskenes hjelpsomhet overfor hverandre, som var naturleg i gamle dager, blir satt i system.” Eit slikt samfunn er det langt på veg ho har skildra i finnesamfunnet, i livet finnane imellom, i det samfunnet nordmennene har så vanskelig for å godta. Men ho viser også enkeltmenneske som sterke, stolte individ, og skildrar deira kamp mot urett.

Som skildrar av Finnskogen fyller Åsta Holth på sett og vis den rolla ho antydgar for seg sjølv på 1940-talet, i essayet ”Finnskogen”.(Magasinet 2/1943) Om det rike stoffet som fins i heimtraktene hennes, seier ho her: ”En Finnskogens Selma Lagerlöf ville finne sagn nok å bygge på, men det ble om slitets kavalerer.”

”Presidenten er død,” skreiv Ottar Fyllingsnes i Dag og Tid 25.mars 1999, ni dagar etter at Åsta Holth var død. Han viser til at ho var utnemnt som president på livstid for den årlige tre dagar lange Republikken Finnskogen, og han seier: ”Åsta Holth opplevde å verta både profet og president i si eiga heimbygd.”

Eit dikt om dei finske innvandrarane kan tene som avslutning på dette foredraget. Det er henta frå Porkkalafela (Holth 1946, 11-12):

Utvandring

Konten tynger på sliten rygg
næverskomila er drug.
Ein pose med salt, kanskje ein med bygg,
ein større med dyrebar rug.

Kua sliten og støl i band,
sliten av endelaus veg.
Folk og dyr gjennom framandt land.
Tusen på tusen steg.

Bakom blir nye miler lagt.
Næverskomila er lang.
Maten minker, ei ku blir til slakt.
Vegen er tung og vrang.

Bakom ligg tusen sjøars land.
Næverskomila er tung.
Framover, seigt over land og strand
stamper dei, gammal og ung.

Langt fram er målet: Skog og jord,
framandlands rike skog.
Orda har gått. Så store ord:
Der er det rom for din plog.

Myrer med jarn som ingen eig,
jord du kan rydde i fred,
Gavmild skog kring din sjølrudde teig,
villt du kan legge ned.

Tungt er å dra frå sjøarnes land.
Næverskomila er drug.
Men vona lyser for kvinne og mann.
Ein stad skal dei så sin rug.

Tanken elder, gir kveik i blod,
Viljen i årerne glør:
Ein stad skal nye ætter gro
Frå røtter som rivs og blør.

Litteratur:

- Berg, Solvår og Sletten, Kristin Thorson (1975). *Åsta Holths liv og forfatterskap*. Hovedoppgave ved Statens Bibliotekskole, Oslo
- Blom, Ida og Gro Hagemann (red.) (1977). *Kvinner selv... Sju bidrag til norsk kvinnehistorie*. Aschehoug, Oslo
- Brenden, Randi (1991). Kan Olav Duun, så kan je. Intervju med Åsta Holth, *Dag og Tid* 19.12.
- Brenden, Randi (1994). Åsta Holth og Finnskog-finnane. I *Syn og Segn*, s.75-81
- Brenden, Randi (1996). Åsta Holth og dei finske innvandrarane. I *Finnkultur* nr.2-4
- Brenden, Randi (1998). Sterke kvinner og svake menn? Åsta Holths novelle "Tomasdagen" i gynokritisk perspektiv. I *Norsk litterær årbok*, Oslo
- Fyllingsnes, Ottar (1994). Kommunist, javisst! I *Dag og Tid* 10/2
- Fyllingsnes, Ottar (1999). Presidenten er død. I *Dag og Tid* 25/3
- Gjems, Sven R. (1994). Åsta Holth fyller 90 år. I *Aftenposten Morgen* 13.2
- Gvåle, Gudrun Hovde (1974). Historie og fiksjon i Åsta Holths Finnskog-romanar. I *Norsk litterær årbok*, Oslo
- Holth, Åsta (1929). *I Luråsen: spel i tri vendingar*. Noregs Boklag, Oslo
- Holth, Åsta (1931). *Gurigjenta: ingenting i tri vendingar*. Noregs Boklag, Oslo
- Holth, Åsta (1934). *Byjåla: spel i tri vendingar*. Noregs Boklag, Oslo
- Holth, Åsta (1935). *Vegen fram: spel i 3 akter*. Noregs Boklag, Oslo
- Holth, Åsta (1944). *Gamle bygdevegen: Finnskog-fortellinger*. Rosén Forlag, Oslo
- Holth, Åsta (1946). *Porkkalafela: dikt*. Aschehoug, Oslo
- Holth, Åsta (1955). *Kornet og freden: roman*. Gyldendal, Oslo
- Holth, Åsta (1957). *Fem år på Nuttila: barnebok*. Norsk Barneblads forlag, Oslo
- Holth, Åsta (1958). *Gullsmeden: roman*. Gyldendal, Oslo. Lanterneutgåve 1977
- Holth, Åsta (1963). *Steinen blømer: roman*. Gyldendal, Oslo. Lanterneutgåve 1978
- Holth, Åsta (1967). *Kapellet: roman*. Gyldendal, Oslo. Lanterneutgåve 1978

- Holth, Åsta (1971). *Presten: roman*. Gyldendal, Oslo
- Holth, Åsta (1974a). Den gongen. I *Det første halvsekel*. Bilder fra norsk barndom. Gyldendal, Oslo
- Holth, Åsta (1974b). "Tore" og "Arbeid" I Irene Iversen (red.): *Noveller fra Arbeidermagasinet*. Pax Forlag, Oslo
- Holth, Åsta (1975). *Johannes: roman*. Gyldendal, Oslo
- Holth, Åsta (1976a). Arbeid. I *Sirene* nr 5
- Holth, Åsta (1976b). Hoss eg ser på meg sjølv som forfattar og hoss andre ser meg. I *Sirene* nr 5/1976
- Holth, Åsta (1979a). *Piga: sjølvbiografi*
- Holth, Åsta (1979b). Sjå deg attende. I Kari Skjøsberg (red.): *Hvor var kvinnene? Elleve kvinner om årene 1945-1960*. Oslo
- Holth, Åsta (1980). Overtid. I Inger Lise Breivik (red.): *Kvinner i nynorsk prosa*. Det Norske Samlaget, Oslo
- Holth, Åsta (1982a). *Ei minnebok: dikt*. Gyldendal, Oslo
- Holth, Åsta (1982b). *Nådens år: noveller*. Arbeidern Forlag, Spydeberg
- Holth, Åsta (1984). En røverhistorie. I Sølvi Foseide m.fl. (red.): *Arme riddere og tilslørte bondepiker*, Pax Forlag, Oslo
- Holth, Åsta (1984). *Fattigmanns kokebok . Årbok frå ei liten gard: roman*. Gyldendal, Oslo
- Holth, Åsta (1987). *Volva: roman*. Gyldendal, Oslo
- Holth, Åsta (1990). *Den blå hesten: roman*. Solørforlaget, Namnå
- Holth, Åsta (1998). *Røgden sjø* (musikkuttrykk): kantate, musikk av Ragnar Söderlind
- Jørgensen, Arne (1999). *Åsta Holth. Nekrolog*. I Dagsavisen, 26.3
- Lishaugen, Roar (2001). Frå gjømma på Leiråker. Arkivet etter Åsta Holth.. I *Solør-Odal. Tidsskrift for lokalhistorie og kultur*, nr. 1
- Mørkhagen, Sverre (1984). Forfatter med hjertet i Finnskogen og Moskva. I *Nationen*, 13.2
- Synnestvedt, Trond C. (1997). *Åsta Holths "Finnskog-trilogien": en resepsjonskritisk analyse*. Hovedoppgave ved Høgskolen i Oslo, avd. for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag
- Sørli, Unni (1977). *Åsta Holth og Finnskog-trilogien. Biografi og en analyse av Finnskogromanene med hovedvekt på Kornet og freden*. Hovedoppgave i norsk litteratur, Universitetet i Oslo

- Tønnesson, Stein (1976). Hun er forfatter, kommunist og småbruker på Finnskogen. – Samtale med Åsta Holth. I *Røde skoger. Skogsarbeidere forteller fra klassekampen på landsbygda*, Oslo
- Wedin, Maud (2000). *Rapport från förprosjektet: Skogsfinsk kultur i Norden*, på oppdrag av Hedmark fylkeskommune juli 2000

Litteraturkritikk i dags- og vekepressa:

- Brenden, Randi (1987). Volva frå Finnskogen. I *Dag og Tid* 12/11
- Ch., E. (1955). Livet i Finnskogene. I *Aftenposten* 9.11.
- Hellesnes, Nils (1955). Åsta Holth: Kornet og freden. I *Firdaposten* 4.12.
- Krogvig, Kjell (1955). Fra Finnskogene i gamle dager. I *Morgenposten* 25.10.

Stedsnavn og identitet

Tuula Eskeland

Innledning

Stedsnavnene er tradisjonelt sett en del av bygda man snakker om, navnene hører til et visst miljø. De fleste av oss hører til et sted og har en sosial eller kulturell identitet som vi oftest presenterer ved hjelp av språket. Ofte blir det konstatert at identitet er vanskelig å definere. I forbindelse med stedsnavn, siktes det vanligvis med identitet, etter min mening, til en slags hjemfølelse, tilhørighet til en eller annen bygd.

I forhold til stedsnavnene har de fleste både kollektive identitetsbilder og personlige identitetsbilder. Av de kollektive kunne det nevnes stedsnavnet *Paris* som de fleste av oss knytter stereotype bilder og tanker til: Eiffeltårnet, Triumfbuen, typiske franske restauranter og gatekafeteriaer osv.

Nå har jeg tenkt å behandle stedsnavn fra navngivningens synspunkt og undersøke hvordan identiteten kommer til uttrykk i denne prosessen, med eksempler fra et språkkontaktområde i Norge, de norske finnskogene og med stedsnavn i litteraturen.

Navnetilblivelse/navngivning

Et liv uten stedsnavn ville antagelig være problematisk. Stedsnavn er et viktig element i vårt daglige liv. Ved hjelp av stedsnavn kan vi snakke om de stedene som er nødvendige for oss. Navn og sted hører sammen, helt uavhengig av hvordan og på hvilket språk navnet er dannet. Navnet er et minne om et sted og opplevde inntrykk.

Stedsnavnene er sosiale signal for samhörighet. Man kan ha forskjellige navne- og kretsnavn: den nærmeste kretsen rundt en person, nabokretsen, kretsen rundt en by, Hamar, Hedmark, Øst-Norge, Norge osv. Jo flere navn man deler med noen, desto større er samhörigheten. Vår verden blir også mindre hele tiden. Vi kan spørre oss om hva som skjer med menneskenes forhold til stedsnavnene, når verden forandrer seg.

I navnegranskingslitteraturen snakker man ofte om navngivning og skiller her mellom primitiv og organisert navngivning (Benson 1976), folkelig og offisiell navngivning (Kiviniemi 1976).

For å få en klarere terminologi bør man egentlig skille mellom *navnetilblivelse* og *navngivning*. *Navnetilblivelse* innebærer helt nøytralt, som termen angir, at et navn kommer til, uansett hvordan. Normalt skjer dette spontant. Navnetilblivelsen baserer seg på en opplevelse av den aktuelle lokaliteten, og den kan også skje i form av en prosess. Det spontant oppståtte navnet beskriver denne lokaliteten på en eller annen måte. Men navnetilblivelsen kan også være bevisst, dvs. noen gir et navn til noen eller til noe. Denne typen navnetilblivelse kan da kalles *navngivning* og foregår ved at navnene gis på dåpslignende måte til en lokalitet, f.eks. til gater og bygninger.

Man gir navn til et område, fordi man har behov for et navn på stedet, og dette beror på menneskenes kommunikasjonsbehov. Navnebehovet varierer mye, og ofte er lokalitetens nyttefunksjon av betydning. Navnedannelsen skjer i samsvar med de normer og navngivningsmodeller som hersker i språksamfunnet.

Navngivningsmodellene representerer forskjellige idéer ut fra individuell oppfatning av stedene og forskjellige språklige uttryksmåter for disse idéene. Disse idéene har for det meste vært like i alle språk og i alle tider, bare bruken av dem har variert etter stedets kvalitet og navngivernes kultur (Kiviniemi 1980: 4). For å gi navn, må man også kunne danne navn.

Navnene er lakoniske, språklig økonomiske uttrykk som har vært tydelige i en ofte relativt liten navngiverkrets. Navnenes informasjon blir vanligvis

uttrykt med ett, av og til med flere ord, og derfor kan opplysninger være vanskelige å tolke senere, eller dette kan av og til forårsake feiltolkninger. På enkelte områder er stedsnavnene de eldste skriftlige kilder på både språklige og ikke-språklige fenomen. Nettopp fordi stedsnavnene er korte lakoniske uttrykk, bevarer de – slik diktene gjør – sin form og sitt innhold lenger enn annet tradisjonsmateriale.

Den finske stedsnavnforskeren Kurt Zilliacus sier at navneforskningen fremfor alt er kulturforskning, og at navneforskerens oppgave er å forske på navn som kulturfenomen og prøve å undersøke hva navngiverne har ønsket å si med navn og hvordan de har valgt å gi uttrykk for dem (Zilliacus 1973: 22). Han hevder (ibid. 24) at navneforskningen er meningsfull bare når den tar utgangspunkt i navngivernes synspunkt, deres situasjon og verdensbilde. Navnegranskeren har det eksisterende navnet som utgangspunkt når han analyserer og tolker navnet. Det er sjelden man har kjennskap til den spontane navngivningssituasjonen. Navneforskeren vet ofte lite om hvordan navnet virkelig har oppstått, men han forsøker å komme frem til navngivningsgrunnen.

Stedsnavnfunksjonene

Den norske navnegranskeren Peter Hallaråker (1997: 161–174) sier at stedsnavn har flere funksjoner. De fungerer først og fremst som et praktisk kommunikasjonsmiddel, og de er adresser i terrenget eller til steder hvor menneskene bor. De forteller samtidig også om språket, naturen og topografi, og er på den måten uttrykk for sosialt fellesskap og identitet. De er en viktig bærer av miljøidentitet og personlig identitet.

Hvis en skulle prøve å løse opp et stedsnavn i ulike funksjoner eller komponenter, kunne man si at det inneholder et kommunikasjonsmiddel, en språklig komponent og en psykologisk komponent, og muligens også en kreativ komponent. Kommunikasjonskomponenten, adressefunksjonen, kan inneholde både en lokaliseringskomponent og en beskrivende komponent. Den kulturhistoriske, sosiale og psykologiske komponenten utgjør tilsammen det en kunne kalle identitetsfunksjonen.

Hallaråker sier videre at av alle de funksjonene et stedsnavn kan ha, er den praktiske funksjonen, adressefunksjonen, overordnet alle andre. Bostedsnavn var og er adresser til steder der folk har bodd og bor i dag. Største delen av tradisjonelle naturnavn er adresser i terrenget.

Stedsnavnene utgjør et sentralt språklig materiale både fra et rent språkstrukturelt synkront og et diakront synspunkt. Stedsnavnene inneholder ofte mer eller mindre glemt språkstoff, slike ord som er gått ut av bruk i dialekten som ofte er en viktig identitetsfaktor for et lite språk- eller dialektsamfunn. Den språklige funksjonen stedsnavnene har, kan også være uttrykk for lokal kultur og sosialt felleskap.

Stedsnavnene inneholder mange lokalitetsappellativer som forteller mye om topografi, vegetasjon, fauna osv. Den topografiske funksjonen er nær knyttet til den språklige funksjonen.

Stedsnavnene forteller ofte om den materielle og den immaterielle kulturen til et folk og har derfor den kulturhistoriske funksjonen. De skaper også sosialt samhold og har oftest den sosiale og psykologiske funksjonen. Til slutt sier Hallaråker at navngivning er en slags form for folkedikning, dvs. i muntlig diktform. Stedsnavnene kan tolkes som konsentrerte uttrykk for naturopplevelser, i form av komprimerte tekster, dvs. fantasifunksjonen ved stedsnavnene.

Ifølge Peter Hallaråker har de fleste stedsnavnene to hovedfunksjoner: En praktisk kommunikasjonsfunksjon som omfatter navnet som adresse, det språklige innholdet i navnet og topografien, og en identitetsfunksjon som omfatter navnet som kulturhistorie, navnet som uttrykk for sosialt felleskap og det psykologiske innholdet et navn har.

Som nevnt tidligere er stedsnavn lakoniske, språklig komprimerte tekster som beskriver lokalitetene ved navnetilblivelsen. Oftest er de nøytrale beskrivelser som *Svarttjernet*, *Storgaten* osv., men de kan også inneholde emosjonelle og ideologiske komponenter. Følelsesladningen kan være enten positiv eller negativ. Det emosjonelle kommunikasjonsbehovet kommer best frem når man gir tilnavn. Vi kjenner godt til de positive

tilnavnene *Nordens Paris* for Tromsø, *Rosenes by* for Molde, *Tigerstaden* for Oslo og *Østersjøens datter* for Helsinki.

Menneskene har ofte sterke meninger om hva som er pene navn og hva som er stygge navn. Og mange reagerer meget kraftig mot bruk av stedsnavn de mener er stygge. Dette henger klart sammen med det at stedsnavnene er en viktig del av språket og vårt personlige ordforråd.

I den offisielle navngivningen i forskjellige land kan man slik den svenske navneforskeren Sven Benson (1987) sier, skille mellom to store hovedlinjer, to ideologier eller doktriner:

1. Stedsnavnene betraktes som en ukrenkelig del av den felles kulturarven, og Benson kaller denne retningen for den kulturbevarende eller den tradisjonelle retningen
2. Stedsnavnene er i statens tjeneste og er underordnede statens interesser, og retningen kalles for sentralistisk eller rasjonalistisk.

I Norden har man ofte den kulturbevarende eller tradisjonelle innstillingen til stedsnavn ved at man betrakter navnene som en del av kulturarven, som utgjør den ideologiske basen for stedsnavnsrøkt.

Mange eksempler i dagens Norge angående skrivemåten av stedsnavn viser at i den kulturbevarende retningen pågår det jevnt uendelige diskusjoner og tvister om navneprioritering og skrivemåter av navn. Men det fins mange navneproblem også når det gjelder den andre retningen, dvs. i den sentralistiske eller rasjonalistiske retningen. Noen bevisste forandringer av stedsnavn kan være ideologisk motiverte. I diktaturstater gis ofte navn etter politiske personer i indoktrinerende hensikt. Dette skjedde i nazi-Tyskland og senere også i østblokklandene. Stedsnavn blir da brukt i statlig ideologisk hensikt, og ved navneendringer går stabiliteten og kontinuitet tapt pga. ideologisk ekstremisme. Det har skjedd at noen navn har måttet tåle flere omdøpninger i løpet av de siste hundre årene.

Personnavnene *Lenin* og *Stalin* er typiske eksempler på navn som har inngått i mange stedsnavn, spesielt i Øst-Europa. *St. Petersburg* ble grunnlagt i 1703, i 1914-1924 hette byen *Petrograd*, i 1924 ble navnet

Leningrad innført og slik hette byen inntil 1991 da byen fikk igjen navnet *St. Petersburg*. Den russiske byen *Tsaritsyn* fikk et nytt navn *Stalingrad* i 1924, men det ble igjen byttet ut med *Volgograd* i 1961 etter Stalins død i 1953 (Harling-Kranck 1992: 182). I Riga i Latvia har f.eks. et gatenavn gjennomgått flere politiske og ideologiske forandringer: Under den russiske tiden hette gaten *Aleksandra iela* ”Aleksandersgaten”, så *Brivibas iela* ”Frihetsgaten”, etterfulgt av *Adolf Hitlers StraÙe*. Etter krigen ble gaten igjen til ”Frihetsgaten”, og så på 1950-tallet til ”Leningsgaten”. I dag heter gaten ”Frihetsgaten” (i samtale med Sirkka Paikkala, Forskningscentralen för de inhemska språken, våren 2001).

Disse forandringene har som sagt vært vanlige f.eks. i Sovjetunionen etter oktoberrevolusjonen og i Øst-Europa på begynnelsen av 1990-tallet pga. de store politiske forandringene. I Norden har man stort sett ikke hatt noe ideologisk begrunnet bytte av stedsnavn. I Finland er det noen unntak, spesielt gatenavn i Helsinki som viser spor av politiske, men også historiske omsvingninger. Finland ble selvstendig i 1917 og etter det forsvant mange russiske gatenavn i Helsinki, men flere av dagens gatenavn i den finske hovedstaden vitner om tsartidens russiske keiserlige familienavn, selv om det er mange i dag som ikke har kjennskap til opprinnelsen av navnene: bl.a. *Mariegatan*, *Mikaelsgatan*, *Sofiegatan* og *Helenegatan*. Flere slike navn ble byttet ut med finske navn i den store forfinskningsperioden, f.eks. ble *Nikolajgatan* i 1926 til dagens *Snellmansgatan* (Harling-Kranck 1992:185). Bygninger fikk også byttet sine russiskinspirerte navn til finske navn: *Keiserlige Alexanders-universitet* ble til *Helsingfors universitet* og hovedkirken i Helsinki hette først under tsartiden *Nikolaikirken*, ble til *Storkirken* i begynnelsen av 1940-tallet og kirken heter i dag *Domkirken* pga. at Helsinki ble til by med bispesete. Her kan vi også vise til overgangen fra *Det kongelige Fredriks universitet* til *Universitetet i Oslo*.

Stedsnavn i litteraturen

I skjønnlitteraturen kan forfatteren bruke stedsnavnene som et naturlig uttrykk for den opplevelsesverdi det er meningen at leserne eller tilhørerne skal få. Navnene kan bli brukt som ekte navn, enten fra et fremmed og

fremmedspråklig miljø eller fra det lokale miljøet. Men navnene kan også være fiktive, og dette er muligens det mest vanlige i skjønnlitteraturen.

Den finlandssvenske dikteren og navneforskeren Lars Huldén (1994: 35) har sett nærmere på stedsnavn i litteraturen og sier at det i den finske sentrallyrikken relativt sjelden brukes stedsnavn. Romantikken på 1800-tallet, særlig nasjonalromantikken, brukte stedsnavn som element i diktspråket. Lars Huldén presenterer Zachris Topelius' dikt "Islossingen i Ule älv" (1856, med mine uthevinger) der fossene med finske navn representerer de nasjonale kreftene:

Sömnlös ryter i ljusnad majnatt
Ämmäs våg uti snövitt svall.
Öfverlistad med aldrig kufvad,
Först förkunnar hon vinterns fall.
Och så reser sig **Koivukoski**,
Kastar trotsande bojan af,
Klämd med brak uti tjugo forsar,
Svindlar isen i **Niskas** graf.

Det er ikke sikkert at Topelius' lesere på den tiden forstod navnenes etymologiske innhold, men navnene har fungert som stedsnavn med fremmed klang i hans diktning. Det er flere forfattere som har brukt denne effekten i diktingen. Navnene fungerer like godt, om man forstår dem eller ikke.

Navn med fremmede elementer er ofte en effekt i romantisk diktning. Den svenske dikteren Dan Andersson fra de svenske finnskogene bruker mange finske stedsnavn i diktningen sin. Dan Andersson var født dypt inne i Finnskogene i Dalarna. Det sies også at det lå noe nesten eksotisk fremmedartet og magisk over klangen i de finske stedsnavnene i hans dikt og viser: *Lasso, Luossa, Karigos, Kanga, Pajso, Kerrore, Matto, Paljakka*.

Dan Andersson (1987: 196, med mine uthevinger) skriver i det første verset i diktet "Sång till västanvinden":

Åh, dansa, sommerstorm med djupa orglars brus
og dansa hem til **Lotalam** och **Stenbrobergets** håll!
Smek barndomsdalen, strake vän, i julis heta ljus
när **Mattao** och **Luossa** färgas röda i kväll.

Henning Howlid Wærp (1997) har studert stedsnavnene i sin avhandling *Diktet natur* hvor han bl.a. skriver om den norske finnskog-dikteren Hans Børli. Wærp sier at Børli ved siden av Rolf Jacobsen trolig er en av de fremste stedsnavnbrukere i nyere norsk poesi. ”Hele 20 dikt har et stedsnavn i tittelen, og navn er et viktig innslag i en lang rekke dikt; nærmere 200 forekomster av stedsnavn kan en finne spredd rundt i hans lyrikk” (Wærp 1997: 319).

Sigrun Glomsås kan muligens også kalles for finnskog-dikter fordi hun er oppvokst i Kongsvinger og i dag bor i de svenske finnskogene. Hun debuterte i fjor høst med diktsamlingen *Spell* (2000: 23, 25, med mine uthevinger) hvor hun et par steder bruker noen finske stedsnavn, men også et finsk fornavn som effekter i diktene.

Vi ror ut til **kjerringholmen akkusaari**
svenske barnestemmer over vannet holi
holi ho - hånd som vinker, lommetørkle
uten monogram (**inkeris** I er ei furu).

I et annet dikt:

Balagombo, moltemyr med vanningshull
for elg. Landingsstripe for det ukjente.
Befruktet indisk kvinne uten visum
dypper tærne leende i sverige. Krummes
embryo, bendes blikket, ser du
baksiden også: fenomenet gjennomtrengt
tilslutt fortrenget - vrenses skinnet
av elgen med traktor, som ei høne.
Balagombo.

Et språkkontaktområde, de norske finnskogene

Jeg skal til slutt ta Finnskogene som et eksempel for å se på forholdet identitet og stedsnavn fra et navngivningsperspektiv i et språkkontaktområde i Norge.

Det blir ofte hevdet at kulturen dør hvis språket blir borte fra et område. Her i Norge har man et område hvor den særegne og egne kulturen lever meget sterkt selv om det såkalte levende språket, finsk, mer eller mindre er borte. De norske finnskogingene hører i dag til de nasjonale minoritetene i Norge ved siden av kvenene, jødene, romani og taterne.

Finnskogenes historie

På slutten av 1500-tallet kom det mange finner fra Øst-Finland, særlig fra Karelen, Savolaks og Midt-Finlands skogsområder, til Sverige og videre over til Øst-Norge. Disse innvandrerne kom ikke til bebodde områder, men til de øde skogtraktene i Värmland i Sverige.

De norske finnskogene ligger i den østlige delen av Hedmark som grenser mot Värmland i Sverige. Dette er et granskogsområde som strekker seg fra Trysil i nord til Kongsvinger i sør, og omfatter et sammenhengende areal i form av et rektangel på ca. 30 kilometers bredde og ca. 200 kilometers lengde. Området ble befolket og ryddet fra begynnelsen av 1600-tallet av finske kolonister som allerede på 1500-tallet hadde vandret fra Savolaks og Tavastland i Midt-Finland til Värmland i Sverige. Fra den vestre delen av Värmland fortsatte finnene langs det helt ubebodde sammenhengende skogbeltet videre til Solør i Norge. En lite markert grense var ikke noen hindring for videre flytting vestover. Grensen ble først i 1751 formelt fastlagt i sin nåværende trasé.

De første finnene på de norske finnskogene kom trolig til Grue Finnskog i 1620-årene, og bosetningen spredte seg derfra mest sør- og nordover, men også vestover.

Den østlige delen av disse norske grensetraktene ble kalt for *Finnskogen: Vinger Finnskog, Brandval Finnskog, Grue Finnskog, Hof Finnskog, Åsnes*

Finnskog og *Våler Finnskog*. Fra disse områder spredte bosetningen seg til *Trysil*-traktene, og noen finner flyttet videre innover og vestover i landet så langt som det var tilgjengelig granskog.

De østfinske innflyttere har satt språklige spor etter seg både i Värmland og på Finnskogene i Norge. Det finske språket var levende til begynnelsen av 1900-tallet, og mange finske stedsnavn minner om den gamle finske bosetningen. Også andre deler av denne skogfinske kulturen er bevart helt til vår tid; dagens landskap og bygningsmiljøer bærer preg av denne kulturen.

Den østfinske koloniseringsvirksomheten som nådde Midt-Skandinavia, baserte seg overalt på svedjebruk i barskogstrakter. Svedjebruk er en eldgammel teknikk for kornproduksjon ved hjelp av ild. Det var den mest effektive måten å skaffe mat og levemuligheter på. Svedjebruk er kjent overalt i verden, og finnene var de siste i Europa som systematisk skaffet seg åkerland på denne måten. Den form for svedjebruk som ble brukt på Finnskogene på 1600-tallet heter *huuhta* 'storsvedjebruk'. Denne odlingsteknikken trengte næringsrik granskogsmark, dvs. gammel granskog. Næringsformen er arealkrevende fordi prosessen er en engangsforeteelse. Finnskogene var egnet for dette svedjebruket, fordi *huuhta*-metoden er tilpasset urørte granskogsområder.

Finnemannntallet 1686 viser at det bodde finner i de perifere bosetningsområdene på Østlandet, hvor det ifølge Kristian Østberg var finnebosetning i ca. 40 kommuner (Nesholen 1990:71). Dette manntallet var de norske myndighetenes forsøk på å få oversikt og kontroll over skogfinnene. Allerede på midten av 1600-tallet hadde det kommet klager over finnene. I 1648 krevde man i en forordning at alle "Skow-Finder" måtte ut av landet eller leve på vanlig vis. Forordningen ble gjentatt i 1673. *Finnemannntallet 1686* er mer omfattende enn et vanlig manntall, fordi et manntall vanligvis er en fortegnelse over alle voksne menn i et gitt område, mens *Finnemannntallet 1686* gir opplysninger om både menn, kvinner og barn. Dagens utgave av *Finnemannntallet 1686* (1990) inneholder et utførlig saks-, stedsnavn- og slektsnavnregister. Det ble i alt manntallsført 1.065 "rene" finner og 160 "halvblods", i alt 1.225 finner i Norge (Bjørshol

1987: 32). *Finnemanttallet 1686* viser at det var meget få som opplyste at de var født i Finland og hadde flyttet direkte fra Finland til Norge. Dette stemmer med at de fleste skogfinner i Norge først hadde flyttet til Sverige, og neste generasjonen hadde så flyttet videre til Norge.

Som oftest ble skogfinnene i Sør-Norge bare kalt for ”finner” til langt inn på 1900-tallet. Begrepet *finne* er nok i større grad brukt lenger frem i tid av storsamfunnet og forfattere utenfra, enn av skogfinnene. I perioder har de har nok dels vært påvirket av at det ikke har blitt opplevd positivt å bli stemplet som annerledes, og dels har gruppen selv hatt større og klarere innsikt i at den ikke kan karakteriseres i samme bås som ordinære finner. I noen forbindelser kan man imidlertid treffe på flere andre begreper brukt om den samme folkegruppen: ”rugfinner”, ”savolaksfinner”, ”svedjefinner” eller andre. Befolkningen kaller ofte seg for ”finnskoginger”.

I dag er de finske etterkommerne oppe igjen av en bølgedal. Fra en situasjon der man fornektet eller forsøkte å skjule sin finske avstamning, har det nå blitt vendt til noe positivt å være ”finnskoging”, eller av finneslekt. Endringene har skjedd både på det personlige og kollektive plan. Når man skal få rede på eller vurdere den kulturelle identiteten for denne gruppen i dag, vil det derfor være avgjørende hvilke begreper man bruker. På Finnskogene vil man som sagt i dag identifisere seg som 'finnskoging'. I dette ligger en identitetstilhørighet til den kulturelle gruppen som går på tvers av kommunegrenser, regiongrense og riksgrense, og som er sterkere enn tilhørigheten til den enkelte administrative kommune – slik som befolkningen i regionen ellers vanligvis vil identifisere sin tilhørighet. I begrepet 'finnskoging' ligger en bevisst og sterk identitet og tilhørighetsfølelse til den gruppen som har bakgrunn i den skogfinske kulturen og den utvikling denne kulturen har gjennomlevd frem til i dag. I tilhørigheten til gruppen 'finnskoging' ligger også et bevisst samhold overfor dagens storsamfunn og den situasjon som de senere års samfunnsutvikling har skapt for disse utkantstrøkenes muligheter og fremtid.

Noen eldre personer fortalte i 1990 at deres foreldre konsekvent snakket finsk seg imellom. Særlig ble det finske språket dengang brukt når det

skulle snakkes om noe som skogfinnene ikke ville at barna skulle forstå. På 1920-30-tallet ville ikke foreldre at barna skulle lære finsk. Det finnes ennå noen få som kan noe finsk, en del ord, begreper, ramser osv. Språket er i dag bevart i områdets stedsnavn. Området hadde norske navn bare på større elver, sjøer og større høyder før finneinnvandringen. Finnene hadde først og fremst behov for å navngi sine nærmeste omgivelser. Derfor fikk mange bosteder, åkrer, tjern, skogområder, bekker, bakker, odder, øyer osv. finske navn som er i flittig bruk i dag.

Den skogfinske kulturen i Skandinavia er ofte fra finsk synsvinkel blitt sett som en reliktkultur, der de mange historiske tradisjonene er bevart som kulturelle relikter i en mer alderdommelig form enn i utvandringssområdet, Finland. Den skogfinske kulturen har selvfølgelig også utviklet seg – den har gjennomgått en utvikling av sitt eget innhold og dels tatt opp i seg elementer fra skandinavisk kultur i ulike tider. Som resultat av dette er det også skapt helt nye kulturelementer som ikke finnes verken i finsk eller skandinavisk kultur.

I 1821 gjorde finnen Carl Axel Gottlund en stor innsats for å hjelpe finnene på Finnskogene til å holde på og utvikle sin finske kultur. Han etablerte bl.a. en nærmest regulær bokhandel for finsk litteratur og finske aviser på Finnskogene. Han forsøkte også på å etablere den norsksvenske Finnskogene som et eget herred på tvers av riksgrensen. Herredet skulle sikre det skogfinske bosettingsområdet vilkår for å kunne opprettholde det finske språket og videreutvikle den finske kulturen i området. Gottlund ble mistenkeliggjort for sine hensikter, han ble arrestert, og planene strandet.

Gjennom de siste ca. 150 årene har de skogfinske bosetningene i Skandinavia vært gjenstand for forskning og dokumentasjon fra finske forskere - foruten norske og svenske. Forskningen har vært innrettet både mot språk, historiske tradisjoner og kulturell minoritet. Dette har resultert i et stort materiale i mange arkiver både i Finland, Sverige og Norge.

De siste årene har det utviklet seg økende interesse for Finnskogene og finnekulturen. I 1942 ble Gruetunet museum og Finnetunet etablert. 1950 ble det reist et minnesmerke over Carl Axel Gottlund som blir kalt for

”skogfinnernes apostel”. Fra 1970 kan man snakke om starten på en aktiv og omfattende revitaliseringsprosess på Finnskogene. I 1970 ble det reist en minnestein ved riksgrensen på Grue Finnskog som inneholder i alt 431 finske slektsnavn over finnene som innvandret til Finnskogene. Samtidig startet ”Finnskog-dagene” et årlig tredagers arrangement som presenterer kultur, historie og nåtid på Finnskogene. Det finnes også en vandringsled, Finnskogleden, som slynger seg på kryss og tvers gjennom hele Finnskogens lengderetning og gjennom mange bevarte miljøer.

Som eksempel på et bevisst og konkret identitetsmarkerende element kan man se konstruksjonen av finnskogbunaden for noen tiår siden.

På Finnskogene er det etablert en rekke organisasjoner og foreninger i tilknytning til finnekulturen, f.eks. Solør-Värmland Finnkulturforening i 1958, Foreningen Finnskogen i 1985 og Stiftelsen Finnskogen i 1992.

Navnetilblivelse

Stedsnavnene på Finnskogene er blitt til i tre forskjellige perioder. Frem til 1600-tallet, før finneinnvandringen, hadde området norske navn, både naturnavn og kulturnavn, for det behovet befolkningen hadde der. De norske bøndene utenfor Finnskogene brukte området til seterdrift etter Svartedauden, og derfor fikk en del større steder slike navn som er tradert til i dag. Det har antagelig også vært norske navn på mindre lokaliteter, men de har gått tapt, fordi en ikke hadde bruk for dem eller at finnene erstattet dem med sine navn. På slutten av 1600-tallet og frem til midten av 1800-tallet var navngivningen hovedsakelig finsk, og senere ble en norsk navngivning dominerende.

Det har etter all sannsynlighet vært en del språkkontakt mellom finnene og nordmennene i et tidlig stadium etter innvandringen. Vi vet nemlig at finnene brukte de norske makronavnene, navn på større og viktige steder i sin omgivelse, bl.a. navn på større vassdrag og høyder, f.eks. sjøen *Røgden* og elven *Rotna*. Finnene har antagelig brukt disse navnene i en finsktilpasset språkform.

Skogfinnene hadde fremfor alt behov for å sette navn på sine nærmeste omgivelser, på små steder i sitt nærmiljø: bekker, tjern, hauger, myrer, teiger og åkrer. Det er også naturlig å anta at flere finnegårder har hatt finske navn enn det finnes igjen i dag. Den skriftlige traderingen av gårdsnavn har skjedd av nordmenn, og derfor har en del av disse navnene enten fått et forklarende tillegg *-torp*, som i *Hytjanstorpet* i stedet for det finske *Hyytiälä*, eller navnet er byttet ut med et norsk navn, med *Lauvhaugen* som tidligere het *Räisälä*.

Finsk navngivning pågikk på Finnskogene helt til en del samfunnsmessige forandringer – først og fremst veibygging og skoleverket – knyttet området nærmere bygda, og disse faktorerne satte i gang en relativt rask fornorsking av Finnskogene. Navngivningen begynte å bli norsk rundt århundreskiftet, da navngiverne ikke lenger aktivt kunne bruke de finske navnelementene i sin språkbruk. Det kunne hende at navngiverne på den tiden brukte de eksisterende finske navnene i navngivningen uten å ha større kjennskap til det finskspråklige navnematerialet. Det er vel under denne perioden det oppsto navn som *Pekkaborråbekken* (fi. mannsnavn *Pekka*, fi. *puro* 'bekk' og no. *bekk*).

De nye finske navnene på Finnskogene

Majoriteten av de finske stedsnavnene har blitt til i forbindelse med den finske innvandringen til de norske finnskogene. På midten av 1900-tallet oppstod en s.k. fjerde navngivningsperiode, da menneskene på Finnskogene ønsket å gi finske navn til husene og hyttene sine. Den nye navngivningen er sprunget ut av befolkningens behov for å vise sin tilhørighet til Finnskogene, til Finland og sine finske røtter. Interessen for det finske, og fremfor alt for de finske særtrekkene på Finnskogene, har økt de senere årene, og beboerne vil vise sin kjennskap til sin spesielle historie. Navngivningen har foregått på en helt annen måte enn den gamle navngivningen. Finnskogingene har bevisst ønsket å gi en viss type navn til sitt hus eller sin hytte.

Navngivningen kan sies å ha foregått på forskjellige måter. Meget vanlig er at et gammelt finsk navn på en nærliggende naturlokalitet, f.eks. en myr eller en bekk eller på en gård, er blitt brukt til et hus- eller hyttenavn:

f.eks. *Maivansva* (fi. *majava*, *majavan* 'bever' og fi. *saari*, savol. dial. *soar(i)*, *suar(i)* 'holme') etter en holme *Maivansva* i den nærliggende elven, og *Paalala* var et annet finsk navn på gården *Tysketorpet*. Navnet *Paalala* er blitt brukt til en ny hytte i nærheten av gården. Mange nye finske navn er blitt til på den måten at et nærliggende norsk naturnavn er direkte blitt oversatt til finsk: f.eks. *Kiviniemi* (fi. *kivi* 'sten' og fi. *niemi* 'nes') er navnet på en hytte ved neset *Steinnabben*. Andre lignende navn: *Kelkkalahti* (fi. *kelkka* 'kjelke' og fi. *lahti* 'vik') ved *Kjelkevika*, *Moustasuo* (fi. *musta* 'svart' og fi. *suo* 'myr') ved *Svartmyra*. En del av et gammelt finsk navn blir brukt for navnet på et nytt hus: f.eks. *Liukoisen* heter en hytte i dag etter en del av et finsk stedsnavn (etter opplysninger av eieren) i Gottlunds dagbok (fi. slektsnavn *Liuk(k)oinen*, *Liuk(k)oisen* i sammensetning *Liuk(k)ois-*). Noen navn er dannet slik at en del av et norsk navn er brukt i oversettelsen til finsk: f.eks. hyttenavnet *Kuikkala* (fi. *kuikka* 'lom' og fi. lokalitetssuffiks *-la/ -lä*), hytten ligger ved *Lomtjernet*. Enkelte navn er finske nydannelser som sikter på stedets topografi: f.eks. hyttenavnet *Borromæki* (fi. *puro* 'bekk' og *mäki* 'bakke'), stedet ligger ved en bekk og et berg. Navnet kan også være dannet til eierens navn: f.eks. *Einola* (fi. mannsnavn *Eino* - eieren heter Einar - og fi. lokalitetssuffiks *-la/-lä*). Noen få navn er frie finske nydannelser: f.eks. hyttenavnet *Mottila* (fi. *mutti* 'nevegrøt' og fi. lokalitetssuffiks *-la/lä*).

De fleste nye finske navn opptrer i dag i riksfinske former, selv om gamle finnskogformer av de finske navn heller ikke er noen sjeldenhet.

Noen navn er blitt konstruert av en person med nedarvete kunnskaper i finsk, i andre tilfeller har leksika og ordbøker vært til hjelp. Dette er også grunnen til at mange navn er forsøkt skrevet på dagens normaliserte finsk, men navngivernes språkkunnskaper har ofte vært av varierende kvalitet. Finske ord er ofte feilskrevet, f.eks. ville et navn som *Moustasuo* på finsk blitt skrevet i formen *Mustasuo* (fi. *musta* 'svart' og fi. *suo* 'myr'). Av og til når navnene er oversatt fra norsk, gir oversettelsene et ikke-finsk resultat, f.eks. *Ikaläpo* av norsk *Aldershvile* (fi. *ikä* 'alder' og fi. *lepo* 'hvile'), en slik sammensetning er noe merkelig i finsk.

Forskningsoppgaver

Finnskogene har vært av interesse for forskning både i Finland, Norge og Sverige helt fra i slutten av 1700-tallet. Området er kulturhistorisk interessant, fordi området har gjennomgått store forandringer i løpet av noen få hundre år, altså en relativt kort periode. For det andre har landskapet i området gjennomgått en voldsom forandring på grunn av finnenes spesielle næringsvei, svedjebruket. Og for det tredje stammer en stor gruppe navn ennå i dag - etter at språket mer eller mindre er utdødd - fra et fremmedspråk, minoritetsspråket finsk. I dag kan de finske stedsnavnene fortelle om områdets historie, om finnenes næringsgrunnlag, om deres språk, dialekt- og slektstilknytning, men også om det området de flyttet fra. Disse faktorerne gjør det mulig å undersøke i dybden den tidsmessig relativt nære prosessen som har pågått på Finnskogene, og gjør også sitt til at området er spennende for tverrfaglig forskning.

I den tverrfaglige forskningen kan ikke bare de finske, men også de norske stedsnavnene brukes for å vise den kulturhistoriske prosessen som har pågått i dette området. Selv om det i løpet av et par århundrer har skjedd en sterk tilpasning til den omgivende majoritetskulturen, er det fremdeles mulig å spore mange kulturtrekk som viser forbindelsene med den finske kulturen. Navnene i dag forteller ikke den fulle historien om den omgivende kulturen, og derfor er det viktig å dra inn et bredere kulturhistorisk materiale, også for å gjøre navnetolkningen sikrere. Med hjelp av stedsnavnene, de finske og norske, kunne man belyse flere sider av områdets kulturhistorie som muligens ikke kommer direkte frem i andre kildetyper. Eksempelvis svedjenavnene kombinert med kulturgeografiske, historiske og fremfor alt pollenanalytiske undersøkelser kunne antagelig få frem mye interessant og nyttig materiale for den kulturhistoriske kartleggingen av området.

Stedsnavn har man tradisjonelt samlet og forsket på basis av intervjuer med gamle ”ekte” informanter. Ungdoms og barns navnekunnskap har vært et forsømt forskningsfelt. Sosio-onomastisk navneforskning er et ganske nytt fagfelt både i finsk og nordisk forskning.

Jeg har begynt å studere barnas navnekunnskap på Finnskogene for å undersøke hvordan stedsnavnene, både finske og norske, blir overlevert i dagens samfunn. Finnskogene er et spennende område. Det er interessant å få frem hvordan navnene på et spesielt område viser tilknytning til en kultur og historie som så pass mye avviker fra den omgivende majoritetskulturen. Barna på Finnskogene får undervisning på skolen i sin spesielle historie og kultur. Jeg har begynt å intervju barna på barneskolen og ønsker med dette prosjektet undersøke om det er mulig å få informasjon om navnekontinuitet på Finnskogene.

Konklusjon

Stedsnavnene fungerer ofte som et enestående vindu inn til historien og fortiden, men uttrykker også vår tids historie. De kan fortelle om ting og tider som det ofte ikke fins noe annet materiale om. Om vi kan tolke navn eller ikke, betyr ikke stort for forbrukeren; de uklare og språklig fremmede navnene fungerer like godt som navn som de såkalte gjennomsiktede navnene.

Menneskene har interesse for stedsnavn, og de fleste er meget engasjert i navn i sin bygd og omgivelsene rundt dem. De viser sitt engasjement ofte i dagspressen ved å uttale sin mening i forskjellige navnesaker. Det er absolutt ikke likgyldig hva stedene rundt dem heter og hvilke former navnene blir skrevet i.

Litteratur

Andersson, Dan (1987). *Visor och ballader*. Stockholm.

Andersson, Thorsten (1976). Olika gruppers namngivning. *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder*. (= Rapport från Nordiska samarbetskommitténs för namnforskning (NORNAs) symposium i Hanaholmens kultursentrum den 25-27 april 1975. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 472. Meddelanden från Folkkultursarkivet 4.) 89-97. Helsingfors.

- Benson, Sven (1976). Psykologiska och sociologiska aspekter på tillkomsten av ortnamn. *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder.* (= Rapport från Nordiska samarbetskommitténs för namnforskning (NORNAs) symposium i Hanaholmens kultursentrum den 25-27 april 1975. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 472. Meddelanden från Folkkultursarkivet 4.) 43-48. Helsingfors.
- Benson, Sven (1987). Ortnamnsvård i ett internationellt perspektiv. *Aktuella frågor inom ortnamnsvården. Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg 2.* Göteborg.
- Bjørshol, Naty Aasne Svingjom (1987). Finnekulturen i Sør-Norge ... *en gräns av annat slag .... Finnskogen/Finnbygden.* 30-39. Elverum.
- Eskeland, Tuula (1994). *Fra Diggasborrå til Diggasbekken. Finske stedsnavn på de norske finnskogene.* Avhandling for dr.art.-graden. Institutt for østeuropeiske og orientalske studier. Det historisk-filosofiske fakultetet. Universitetet i Oslo.
- Finnemanttallet 1686* (1990). Utgitt for Kjeldeskriftfondet av Erik Opsahl og Harald Winge. Oslo.
- Glomsås, Sigrun (2000). *Spell.* Dikt. Otta.
- Hallaråker, Peter (1997). *Innføring i stadnamn.* Innsamling og gransking. Universitetsforlaget.
- Harling-Kranck, Gunilla (1992). Gatunamnen avspeglar vår historia. *Nordisk tidskrift.* 2/1992. 181-187.
- Huldén, Lars (1994). Ortnamnens opplevelsevärde. *Ortnamn värd att vårda. Föredrag från Riksantikvarieämbetets symposium Ortnamnskultur.* Stockholm 5-7 maj 1993. 32-37.
- Kiviniemi, Eero (1976). "Om namngivningens sociala bakgrund och systematiska karaktär". *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder.* (= Rapport från Nordiska samarbetskommitténs för namnforskning (NORNAs) symposium i Hanaholmens kultursentrum den 25-27 april 1975. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 472. Meddelanden från Folkkultursarkivet 4.) 49-58. Helsingfors
- Nesholen, Birger (1990). "De norsk-svenske finnskogene i Solør og Värmland". *Oknytt. Mellannorrländska finnbygder* 1-2. 70-82.

- Nordmann, Petrus (1888). *Finnarne i mellersta Sverige*. Akademisk afhandling. Helsingfors.
- Zilliacus, Kurt (1973). Kulturen och namnskicket. *Synvinklar på . Meddelanden från Folkkultursarkivet*, nr. 1. *Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland* nr. 454.) 7-24. Helsingfors.
- Wærp, Henning (1997). *Diktet natur*. Natur og landskap hos Andreas Munch, Vilhelm Krag og Hans Børli. Oslo.

Flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter

Mostafa Pourbayat

Innledning

Spørsmål knyttet til internasjonal migrasjon og etniske relasjoner har fått stadig økende aktualitet globalt og nasjonalt. Dagens internasjonale migrasjon kjennetegnes ved stor språklig, kulturell, religiøs og sosial variasjon og sammensatte relasjoner mellom ulike mennesker.

Den økonomiske og teknologiske globaliseringen fører også til kulturell og sosial globalisering og mennesker kommuniserer og samhandler i økende grad med andre mennesker som har ulik kulturbakgrunn eller forskjellige livserfaringer.

Hedmark fylkeskommune vil legge vekt på kontinuerlig arbeid som styrker kulturell og sosial integrasjon av innvandrere. Å identifisere inkluderende og ekskluderende mekanismer, samt iverksettelse av tiltak som kan sikre innvandrernes deltakelse og bedre bruk av deres ressurser i samfunnets ulike områder, vil være et viktig perspektiv. Det er også viktig å unngå marginalisering og sosial ekskludering. Kompetanseheving og kunnskapsformidling om flerkulturalitet, etniske relasjoner og samhandling mellom ulike minoriteter og majoriteten er viktig for å øke toleranse og trygghet på individ- og samfunnsnivå.

Erfaringer både fra Europa og Norge viser at den nye situasjonen som er preget av kulturelt mangfold, ikke er en midlertidig og forbigående situasjon. Utfordringen vil derfor knytte seg opp mot strategisk satsing på program som styrker en felles sosial tilhørighet og forebygger både ekskludering og marginaliseringer i denne sammenheng.

Bakgrunn

Opprettelsen av flerkulturelt senter har sin bakgrunn fra handlingsplanen ”Utfordringer i det flerkulturelle Hedmark”. Fylkesutvalget vedtok i sitt møte den 22.09.98, sak 0115/98, at handlingsplanen inngår som et tiltak i Fylkesplanens Handlingsprogram.

I følge ovennevnte handlingsplan skal et flerkulturelt senter opprettes ved Norsk Utvandremuseum.

I fylkesplanen for Hedmark 2001 –2004, Regionalt utviklings- og handlingsprogram, er det vedtatt at opprettelsen av flerkulturelt senter skal gjennom et forstudium som settes i sammenheng med nasjonale minoriteter og internasjonalt arbeid. Målet med forstudiet har vært å klargjøre hva tiltaket vil innebære, identifisere usikkerhetsområder og suksessfaktorer så tidlig som mulig i forhold til effektmål.

Å styrke samhandling mellom majoriteten og ulike etniske grupper og økt toleranse og dannelse av felles sosialtilhørighet kan ikke forventes av isolerte tiltak, men av tiltak som inngår i et programområde med helhetlig perspektiv. Fylkeskommunens vedtatte mål og visjon i handlingsplanen forutsetter at strategisk og helhetlig perspektiv ivaretas og sammenhenger mellom ulike utfordringer, fenomener, behov og iverksettelse av tiltak identifiseres.

Politisk grunnlag

Nasjonalt:

St. melding nr. 17 (1996–97) *Om innvandring og det flerkulturelle Norge*, legger til grunn at det norske samfunnet har vært og i økende grad vil være flerkulturelt. Kulturelt mangfold er berikende og er en styrke for fellesskapet. På alle områder må det legges til rette for åpenhet og dialog, samhandling og nyskapning.

Regjeringens politikk har som utgangspunkt:

- kulturelt mangfold er berikende og en styrke for fellesskapet.
- Det må legges til rette for åpenhet og dialog, samhandling og nyskaping.
- Rasisme og diskriminering er i strid med våre grunnleggende verdier og må motarbeides aktivt.
- Innenfor rammen av norsk lov og grunnleggende menneskerettigheter har alle innbyggere rett til å hevde sine verdier, følge kulturelle tradisjoner, og praktisere sin tro.
- Alle, uansett bakgrunn, skal ha like muligheter, rettigheter og plikter til å delta i samfunnet og bruke sine ressurser.
- Likestilling, deltakelse og integrering er en forutsetning for at samfunnet skal få full nytte av innvandreernes ressurser og erfaringer.
- Sosiale forskjeller skal motvirkes.

Regionalt:

Hedmark fylkesting har vedtatt som målsetting å gjøre Hedmark til en antirasistisk sone. Dette innebærer at fylkeskommunen i sine virksomheter skal prioritere informasjon og annet arbeid som kan virke holdningsskapende og motvirke diskriminering som følge av fremmedfrykt og fremmedfiendtlighet. Det skal legges til rette for flerkulturell forståelse gjennom skoleverket og gjennom utveksling av internasjonale kontakter. Fylkeskommunens planarbeid skal legge til grunn prinsippet om likeverd uavhengig av hudfarge, religion og kulturbakgrunn.

-Visjon og mål:

Hedmark – fylket der alle, uansett bakgrunn, har like muligheter, rettigheter og plikter til å delta i samfunnet og bruke sine ressurser. Hedmark fylkeskommune skal gjennom sine virksomheter arbeide aktivt for at visjonen blir innfridd.

Behov for nærmere utredning:

Bakgrunnen for dette utredningsarbeidet er mangel på en tilstrekkelig konsekvensanalyse av tiltaket som er nødvendig i forhold til både politisk beslutning, framdrift av tiltaket og måloppnåelse.

I følge handlingsplanen *Utfordringer i det flerkulturelle Hedmark*, skal flerkulturelt senter opprettes ved Norsk Utvandrer museum.

Mangel på definisjon av tiltakets funksjon, innhold og konsekvens- og usikkerhetsanalyse utløste behovet for at opprettelsen av flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter skulle utredes nærmere.

Realisering av det politiske vedtaket forutsetter at tiltaket utredes nærmere og flere elementer som behov for et flerkulturelt senter, innhold, funksjon, organisatorisk tilknytting og økonomiske konsekvenser belyses sett fra ulike vinkler. Dette for å identifisere ulike usikkerheter, risikofaktorer, samt avklare hvilke løsningsforslag som kan styrke måloppnåelsen.

I denne sammenheng ble det satt i gang en drøftingsprosess der følgende institusjoner / organisasjoner deltok i prosessen:

Høgskolen i Hedmark

Norsk Utvandrer museum

Glomdalsmuseet

Innvandrerrådet i Hedmark

Innvandrerorganisasjoner i Hedmark

Hedmark fylkeskommune, kompetanseenhetene Regional Utvikling og Forvaltning.

Saken ble belyst og drøftet gjennom to drøftingsmøter. I tillegg skal tiltaket drøftes av innvandrerorganisasjoner i Hedmark.

I Hedmark eksisterer flere lokale innvandrerorganisasjoner som er blitt stiftet som frivillige organisasjoner i forskjellige kommuner. Virksomhetsområder for disse organisasjonene består hovedsakelig av markering av

kulturelle høytider og tilbud om sosial-, og kulturaktivitet til sine medlemmer innenfor egne kulturer.

Behov for et flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter

Flyttebevegelser på tvers av landegrenser har bidratt til moderne oppvekstmiljøer der barn og unge møter et større kulturelt og etnisk mangfold enn tidligere, og dette skaper nye utfordringer. Utfordringene som ikke er forbigående, kan oppfattes både komplekse og sammensatte. Dette stiller krav til nye kunnskaper, kompetanse og løsninger.

Vi trenger bedre innsikt i hvordan kulturell og etnisk variasjon i det norske samfunnet generelt og i lokalsamfunnet spesielt, får betydning for alle, særlig barn og ungdom.

Utfordringene knyttet til samhandling mellom majoriteten og ulike minoriteter i det norske samfunnet forutsetter kunnskaper om sosiale relasjoner og kulturelle erfaringer, samt produksjon og formidling av kunnskap til andre individer som sosiale deltakere.

Det er derfor behov for utvikling og iverksettelse av tiltak som kan bidra å styrke tverrkulturell kommunikasjon, utvikle nye holdninger, og bidra til utvikling av en felles sosial tilhørighet uansett kulturbakgrunn og livsformer.

De erfaringene Hedmark fylkeskommune har fått gjennom kompetanseutviklingsprosjektene og andre tiltak, har gitt oss kunnskap om utvikling, iverksetting og modeller for implementering av kompetansehevingstiltak som et grunnleggende element. Det strategiske målet er å yte likeverdig tjeneste og tilbud til alle uansett bakgrunn, alle skal ha like muligheter og plikter, samt bedre bruk av innvandrernes ressurs og kompetanse. Det vil derfor være nødvendig å øke kompetansen i forvaltningen både regionalt og lokalt. Særlig bør man gripe fatt i førstelinjen innenfor utvalgte fagsektorer som skole, helse og sosial. Områder for næring og ulike private sektorer bør være et vesentlig område.

Opprettelsen av flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter betraktes derfor som et grunnleggende ledd i et strategisk programområde for å styrke tjenesteyternes kompetanse/ kunnskap innenfor ulike profesjonsområder. Senteret skal fungere som et verktøy/hjelpemiddel for profesjonsyttere med hovedvekt på kompetanseutviklingsperspektiv hvor majoritets- og minoritetsperspektivet og forskjellige fenomener vil bli hovedtemaer.

Opprettelsen av et flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter med majoritets- minoritetsperspektiv anses også som et grunnleggende tiltak for å styrke gjensidig toleranse, respekt. Forankring, systematisering og institusjonaliseringsarbeidet knytter produksjon, bevaring og formidling av fakta og kunnskaper til ulike institusjoner, og individer vil spille avgjørende rolle i forhold til måloppnåelse.

Innvandrerbefolkning

Ved inngangen til 2000 talte innvandrerbefolkningen i Norge 282 500 personer, og utgjorde dermed 6,3 prosent av hele landets befolkning. Hele 65 prosent av innvandrerbefolkningen kommer fra ikke-vestlige land, mens 35 prosent har bakgrunn fra vestlige land.

Ved inngangen til 2000 talte innvandrerbefolkningen i Hedmark 6 557 personer, som representerte 50 forskjellige nasjonaliteter. Tabellene til høyre og nedenfor viser oversikt over innvandrerbefolkningen i Hedmark:

Europa	4 213
Asia	1 656
Afrika	376
Nord- og mellom Amerika	174
Sør Amerika	135
Oceania	14

Største grupper med innvandrerbakgrunn bosatt i Hedmark:

Vestlige land	
Sverige	1054
Jugoslavia	749
Danmark	551

Ikke- vestlige land	
Vietnam	735
Iran	395
Somalia	223

(Statistikk: SSB)

Undersøkelser fra Statistisk sentralbyrå viser at holdningene til innvandring og innvandrere har endret seg lite fra 1999 til 2000. Over 90 prosent mener at innvandrere bør ha samme mulighet til arbeid som nordmenn, mens det er noe økende skepsis til at Norge skal ta imot like mange flyktninger og asylsøkere som i dag. Ser vi utviklingen på 1990-tallet under ett, viser resultatene av undersøkelsene at holdningene til innvandring og innvandringspolitikken gjennomgående er blitt noe mer positive.

Internasjonalt Kultursenter og Museum (IKM) ble stiftet i 1994 i Oslo. Virksomhetsområdet for dette senteret består av å samle inn, bevare, dokumentere og formidle materiale som belyser ulike kulturformer, kulturelt mangfold, kunst og tradisjoner i dagens Norge.

Mål

Målet med opprettelsen av flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter er å arbeide for å styrke kompetanse og kunnskap hos ulike profesjonsyttere/yrkesgrupper og interessenter innenfor majoritet – minoritet fagområde.

Styrking av gjensidig respekt og toleranse, samt fremme forståelse og samhandling mellom majoriteten og de ulike etniske minoriteter er et annet mål. Oppbygging av barn og ungdoms bedømmelseskraft og handlingsferdighet i et multikulturelt samfunn og internasjonale samhandlings-situasjoner, forutsetter systematisering og institusjonalisering av formidling av fakta og kunnskaper om kulturelt mangfold.

Senteret skal gjennom sitt arbeid legge vekt på kompetanseutviklingsperspektivet knyttet til flerkulturalitet og samle inn, bevare og formidle dokumenter og materiale som belyser ulike kulturformer og tradisjoner i dagens multikulturelle Norge og Hedmark.

Det skal legges vekt på senterets formidlingsfunksjon med et historisk og spesielt samtids- og framtidsperspektiv med tanke på deltakelse og integrasjon.

Rolle og innhold

Senterets hovedrolle er formidling av fakta, kunnskaper gjennom litteratur, dokumenter og annet materiale med både historisk- og samtidsperspektiv. Innsamling, bevaring og formidling av erfaringer og overføringsverdier fra ulikt forskningsarbeid, prosjekter og aktiviteter innenfor norsk innvandrings- og integreringspolitikk, særlig kommunalt integreringsarbeid, vil være et av satsingsområdene for senteret.

Et helhetlig perspektiv hvor formidling av kunnskaper vil inkludere nasjonale minoriteter, samisk kultur og etnisk minoriteter, vil være et viktig perspektiv som kan underbygge en unik institusjon som brukes også av forskermiljøer.

For å fremme samhandling, styrke gjensidig toleranse og forståelse, samt formidling av informasjon, kunnskap og dokumentasjon, forutsettes at flerkulturelt senter skal legge vekt på følgende innhold:

- Senteret skal fungere som en møteplass og et kunnskaps- og kompetansesenter for hedmarkinger med majoritets- og minoritetsbakgrunn og å fremme samhandling. I formidling av kunnskaper og i aktiviteter er samhandlingsaspektet viktig, slik at senteret ikke bare blir for majoritetsmedlemmer som skal ”informeres om minoritetene”.
- Formidling av kunnskap ved å opprette fast utstilling, kunstutstillinger, kunstnerisk aktivitet (teater, konserter), og faglig aktiviteter (foredrag, kurs).
- Formidling av fakta og kunnskap til brukere i ulike kommuner. Senteret bør være i stand til å arrangere vandretstillinger/ aktiviteter også i andre områder av fylket.
- Nettverksoppbygging, koordinering av aktiviteter og formidling av erfaringer/ overføringsverdier på feltet, betraktes som en viktig funksjon for senteret.

- Samling, bevaring og formidling av erfaringer og overføringsverdier fra arbeidsfeltet.
- Samling og formidling av informasjon om aktiviteter ved bruk av EDB, som er i gang.
- Fremme samarbeid mellom ulike aktører på feltet, særlig museene, bibliotekene og Høgskolen i Hedmark, med hensyn til videreutvikling og bedre bruk av senteret. Ideen om et forskningssenter bør vokse fram i samarbeid mellom museene, høgskolen og ev. andre aktører.
- Senterets aktiviteter og formidlingsarbeid skal henvende seg spesielt til barn og unge. Skolene og barnehagene i fylket betraktes derfor som viktige arena for ulike aktiviteter og utstillinger.

Det er naturlig å se moderne innvandring i sammenheng med nasjonale minoriteter og migrasjonshistoriske perspektiver. Formidling av kunnskap om innvandring/utvandring og ulike nasjonale minoriteter samt samisk kultur, betraktes som et viktig tiltak for å styrke kunnskapen om kulturelt mangfold.

Når et historisk perspektiv skal brukes for å fremme toleranse og forståelse, bør det også være sentralt å skape bevissthet om Hedmarks flerkulturelle røtter, hvem som var gårsdagens hedmarkinger, hvem som er hedmarkingene i dag, og hvem som er morgendagens hedmarkinger.

Organisatorisk tilknytting

Gjennom utredningsprosessen er det blitt lagt vekt på å belyse i hvilken grad og hvordan den tiltenkte rollen for flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenteret kan ivaretas, og hvordan formidlingen kan realiseres på en optimal måte. Det er også naturlig å stille spørsmål om organisatorisk tilknytting i sammenheng med økonomiske og administrative konsekvenser. Valg av ulike modeller vil føre til ulike økonomiske konsekvenser i forhold til både realisering og framdrift av senteret.

I følge handlingsplanen ”*Utfordringer i det flerkulturelle Hedmark*”, opprettes flerkulturelt senter ved Norsk Utvandremuseum. Den vedtatte handlingsplanen har verken definert senterets innhold eller funksjon. Handlingsplanen ga ikke rom til å belyse flere løsningsalternativer til organisatorisk tilknytting. Ideen om opprettelse av et flerkulturelt senter som et kunnskaps- og kompetansesenter burde utredes ut fra flere løsningsalternativer for å identifisere både svake og sterke sider av ulike alternativer. Hovedhensikten med utredningsarbeidet har vært å avklare hvilken løsning som kan sikre tiltakets målsetning og effekt i forhold til fylkeskommunens visjon og behov for nye kunnskap om samfunnsprosesser og fenomener.

I følge fylkesplan for 2001- 2004, *Regionatl Utvikling og handlingsprogram*, skal tiltaket utredes nærmere og sette det flerkulturelle Hedmark i sammenheng med nasjonale minoriteter og internasjonalisering. Begrepene flerkulturalitet og kulturelt mangfold gjelder fagligsett og samfunnsmessig for alle kulturer med tilhørighet til det norske samfunnet. Inkluderingsperspektivet, kompetanseutvikling og formidling av kunnskap om ulike etniske minoriteter, nasjonale minoriteter og urbefolkning vil styrke det helhetlige perspektivet.

Utredningsarbeidet har forsøkt å avklare følgende spørsmål:

- hvordan bør arbeidet organiseres slik at måloppnåelse i forhold til målsetting blir optimal?
- hvilket løsningsalternativ kan sikre og underbygge det helhetlige perspektivet i forhold til majoritet - minoritet, nasjonale minoriteter og urbefolkning?
- hvilket løsningsalternativ vil føre til mindre økonomisk belastning ?
- i hvilken grad har den tiltenkte institusjon kapasitet og muligheter som kan brukes til å integrere et flerkulturelt senter?

Spørsmålet vedrørende organisatorisk tilknytting utredet ut fra to løsningsalternativ dvs. opprettelse av senteret ved Norsk

Utvandrer-museum på Åkershagan, og integrering i Glomdalsmuseet i Elverum. Begge institusjonene som deltok i drøftingsprosessen er svært positive i forhold til opprettelse av flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter, og de ovennevnte institusjonene er svært positive til at senteret kan legges under deres institusjoner.

Arbeidsform

Flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter bør organiseres som et prosjekt med tiltenkt innhold og rolle. Hensikten med organisering av arbeidet som et prosjekt er å prøve ut senterets formidlingsfunksjon og identifisere u-avdekkede utfordringer i forbindelse med integrering av kunnskapssenteret i hovedinstitusjonen. Prosjektet skal evalueres, og evalueringsrapporten legges fram til politisk behandling med sikte på videreføring av tiltaket som et permanent kunnskaps- og kompetansesenter.

Vi har ideer om at Hedmark fylkeskommune bør betraktes som prosjekteier, og følgende institusjoner/aktører inviteres til deltakelse og samarbeid:

Hedmark fylkeskommune
Høgskolen i Hedmark
Statens Utdanningskontor i Hedmark
Utlendingsdirektoratet
Glomdalsmuseet
Innvandrerrådet i Hedmark
Norsk Utvandrer-museum

Konklusjon

Fylkesutvalget har vedtatt handlingsplanen ”Utfordringer i det flerkulturelle Hedmark” og opprettelsen av et flerkulturelt senter er et tiltak fra ovennevnte handlingsplan.

Den gjennomførte konsekvensanalyse og nærmere utredning av tiltaket er et kvalitetssikringsarbeid som har ført til avklaring av usikkerhets-elementer.

Fylkesadministrasjonen mener at flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter er et tiltak som vil spille en viktig og effektivt rolle i forbindelse med kompetanseutvikling og formidling av nye kunnskaper til ulike yrkesgrupper, barn og ungdom. Tiltaket anses som et ledd i fylkeskommunens satsingsområder for flerkulturelt arbeid.

Flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter bør opprettes som et prosjekt for å utprøve senterets funksjon og effekt. Prosjektet skal evalueres og rapport legges fram til politisk vurdering med tanke på og plan for videreføring og forankring av flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter som et permanent tiltak.

Ideelt sett burde et framtidig flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter kunne trekke inn både Norsk Utvandrer museum og Glomdalsmuseet til å belyse migrasjonshistorie, prosesser, ulike fenomener og samfunnsprosesser knyttet til majoritet- minoritetsproblematikken og integrasjonsprosesser. Men dette spørsmålet kan og bør tas opp av respektive aktører ved konsolideringsprosessen i forbindelse med museumsreformen.

Bakom ligg tusen sjøars land

Skisse til et forskningsprogram

Thor Ola Engen

Bakom ligg tusen sjøars land.
Næverskomila er tung.
Framover, seigt over land og strand
stamper dei, gammal og ung.¹

Innledning

Den store aktiviteten blant såkalte fritidsforskere² vitner om at det eksisterer et behov for forskning om skogfinsk kultur. Likevel har behovet i liten grad blitt fanget opp av de akademiske institusjonene, i hvert fall i Norge. I etterkant av konferansen *Kulturell identitet og regional utvikling* (heretter Finnskogskonferansen) har undertegnede derfor forsøkt å formulere et forskningsprogram. Skjelettet av dette programmet skal presenteres her, men la meg først se på bakgrunnen.

Fylkeskommunalt initiativ

Den 8. desember 2000 la den norske regjeringa fram Stortingsmelding nr. 15 (2000-2001), *Nasjonale minoriteter i Norge*, som i følge stortingsmeldingens egen tekst var

---

¹ Fra diktet *Utvandring*, hentet fra Holth, Åsta: *Porkkalafela*. Dikt. Aschehoug, Oslo 1946:11-12.

²² Se for eksempel boken *Det skogfinska kulturarvet*, redigert av Maud Wedin med støtte av Lars-Olof Herou og Lennart Stenham og utgitt av Finsam & Finnbygdens Förlag, Falun 2001.

1. ei oppfølging av at Norge i 1999 ratifiserte Europarådets ramme-konvensjon om vern av nasjonale minoriteter, og
2. ei oppfølging av Handlingsplan for menneskerettigheter, der en gjennomgang av politikken overfor nasjonale minoriteter er et av tiltakene. Når det gjelder hvilke grupper som går inn under betegnelsen de nasjonale minoritetene i Norge, nevner Stortingsmeldinga kvenene, romanifolket, skogfinnene, rom (sigøynerne) og jødene, som alle har det til felles at de har over hundre år lang historie i Norge. Kvenene, romanifolket og skogfinnene kom imidlertid til syne i Norges-historia alt på 1500- og 1600-tallet. Stortingsmeldinga er dessuten
3. den første helhetlige gjennomgangen av prinsippene som skal ligge til grunn for den norske statens politikk overfor de nasjonale minoritetene, og
4. ei drøfting av en del generelle minoritetspolitiske spørsmål som har konsekvenser for hele det felta regjeringa kaller politikk for et kulturelt mangfoldig samfunn.

For å oppfylle nye målsettinger i minoritetspolitikken må også regionale og lokale myndigheter være aktive.¹ Dette kan være bakgrunnen for at Hedmark fylkeskommune engasjerte seg spesielt i forhold til den skogfinske befolkningsgruppen, som har sitt kjerneområde på Finnskogen i Hedmark og Värmland. Hedmark har også engasjert seg i relasjon til romanifolkets behov, i og med forslaget om et eget dokumentasjonssenter på Glomdalsmuseet. I relasjon til den skogfinske kulturens behov og interesser ble det fra fylkeskommunens side formulert følgende:

”De østlige kulturspor i norsk og skandinavisk kultur har vært lite påaktet. Samisk og i senere tid kvensk kulturhistorie har fått oppmerksomhet på akademisk nivå. *Det er sterkt behov for å*

---

¹ I kapittel 2.5 i Stortingsmelding 15 heter det at : ”staten Noreg har skrive under ulike internasjonale menneskerettskonvensjonar og har gjennom dette teke på seg plikter overfor minoritetane. Regjeringa vil likevel understreke at kommunar og fylkeskommunar har den same plikta som staten til å vere med på å oppfylle dei minoritetspolitiske forpliktingane som Noreg har teke på seg. Dette tyder mellom anna at omsynet til dei nasjonale minoritetane skal vere med i dei politiske vala som må gjerast lokalt. Noko tilsvarande kan ein seie om fristilte statlege institusjonar, som universiteta, høgskolane og NRK. Overfor staten sine eigne institusjonar kan det dessutan vere aktuelt å gi særlege styringssignal gjennom konsesjonsvilkår og tildelingsbrev.”

komplettene kunnskapen om de østlige kulturelementene gjennom å forske på den skogsfinske kulturarven mens det ennå er tid. Gruppens status som nasjonal minoritet blir et forsterkende argument. Økt fokus på og kunnskap om finnekultur vil bidra til å gi ikke minst Finnskogregionen et identitetsmessig løft som kan være grunnlag for egen samfunns- og næringsutvikling.”

Med dette som utgangspunkt innledet fylkeskommunen et samarbeid med Høgskolen i Hedmark og Universitetet i Karlstad. Høgskolen i Hedmark har et miljø på minoritets- og kulturforskning. En spesifikk kompetanse på skogsfinsk kultur er likevel ikke etablert verken ved Høgskolen i Hedmark eller noen annen norsk forskningsinstitusjon. Universitetet i Karlstad har imidlertid førstekompetanse på feltet, og også et periodisk studietilbud.

Samarbeidet førte til at Hedmark fylkeskommune, Høgskolen i Hedmark og Karlstads Universitet fikk støtte fra Norges forskningsråd til et forprosjekt, med målsetting om å stimulere forskning om den skogsfinske kulturen i Norge. Det viktigste delmålet til forprosjektet var å utvikle en nordisk forskningskonferanse, som altså fikk tittelen *Kulturell identitet og regional utvikling*. Målet med konferansen var i sin tur tresidig. For det første ønsket samarbeidspartnerne å framskaffe et materiale som kunne gi grunnlag for et forskningsprogram knyttet til den skogsfinske kulturen. For det andre ønsket en å inspirere og motivere ansatte ved institusjoner i Värmland og Hedmark til å interessere seg for slik forskning. Og endelig var målet også å inspirere til en type forskning som kunne gi ”...Finnskogregionen et identitetsmessig løft som kan være grunnlag for egen samfunns- og næringsutvikling”. Det materialet som ble lagt fram på Finnskogskonferansen og som er publisert foran, ligger i all hovedsak til grunn for det forskningsprogrammet som er sammenfattet nedenfor.

Forskningsbehov

Eksisterende forskning om skogsfinsk kultur har i hovedsak hatt sin forankring i kulturvitenskapene, noe de fyldige presentasjonene på konferansen illustrerer (se presentasjonene til Bladh² og Wedin.³ Disse viser videre at det ikke er gjort så rent lite forskning på den skogsfinske kulturen, særlig av svenske og finske forskere. Likevel mener Wedin at grunnforskningen om den skogsfinske kulturen er mangelfull. Ettersom den norske innsatsen dessuten er ytterst beskjeden, er forskningsstatusen i seg sjøl en begrunnelse for å initiere ytterligere forskning. Stortingsmelding 15 rommer imidlertid sentrale formuleringer som setter feltet inn i et minoritetspolitisk perspektiv, og som dessuten er knyttet til internasjonale konvensjoner. Føringene i stortingsmeldinga er derfor såpass forpliktende rent politisk, at det er rimelig om det minoritetspolitiske perspektivet er grunnleggende både for tenkningen bak og innretningen av et forskningsprogram for skogsfinsk kultur.

Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter og Handlingsplan for menneskerettigheter

Den mest grunnleggende forskriften i det internasjonale minoritetsvernet er artikkel 27 i FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter. Denne slår fast at personer som tilhører etniske, religiøse eller språklige minoriteter har rett til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, vedkjenne seg og utøve sin egen religion eller bruke sitt eget språk. Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter inneholder dels minimumsnormer for statenes politikk overfor nasjonale minoriteter, dels mål som statene forplikter seg til å arbeide for å nå. Statene skal legge forholdene til rette for at personer som tilhører nasjonale minoriteter skal kunne gi uttrykk for, holde oppe og utvikle sin egen identitet, sitt eget språk og sin egen kultur, samtidig som minoritetene skal ha rett til full og effektiv deltaking i storsamfunnet. En slik politikk innebærer at statene er forpliktet til å arbeide for å sikre at minoritetene blir likestilte med majoritetsbefolkningen, både formelt og i praksis.

---

² Se foredraget *Forskning om skogsfinnar och finnskogar i Skandinavien* av Gabriel Bladh.

³ Se foredraget *Dokumentation och källor i skogsfinsk forskning*, av Maud Wedin

Fornorskning og assimilering

Disse prinsippene har Norge sluttet seg til. Den nye politikken må imidlertid sees i lys av at Norge en lang periode har ført en streng fornorskingspolitikk overfor gruppene. Assimileringspolitikken var rådende i store deler av Europa og i Nord-Amerika fra midten av 1800-tallet, men i Norge varte den lenger enn i de fleste land det er rimelig å sammenligne seg med. Dette kan ha sammenheng med at utviklinga fram mot et sjølstendig Norge opp gjennom 1800-tallet og på begynnelsen av 1900-tallet, bygde opp sterke nasjonalistiske strømninger som fikk djupt rotfeste i det norske samfunnet. Og denne nasjonsbygginga hadde som forutsetning én kultur, ett språk og ett folk. Nasjonalismen og nasjonalstatsideologien ga således ikke rom for minoriteter. Alle grupper utenom ”det nasjonsbærende folket” ble ”fremmede”.

Men assimileringspolitikken var likevel ikke lik overfor alle gruppene. ”Høydepunktet” i politikken overfor kvener og skogfinner var riktignok bestemmelsene (1902) om at salg av jord bare måtte skje til norske statsborgere som kunne snakke, lese og skrive det norske språket, og som brukte dette til daglig. Dette kan være noe av bakgrunnen for at samiske og kvenske familier tok norske slektsnavn. Et spesielt trekk ved kvenene og skogfinnene er at de i tillegg var *grenseminoriteter*, med de utenriks- og sikkerhetspolitiske implikasjonene som lå i dette. Det er en skjebne som kvenene og skogfinnene har delt med mange nasjonale minoriteter, både i Europa og ellers i verden.

Men ellers brukte den norske staten først og fremst kulturpolitiske midler overfor kvener og skogfinner, med fornorskingsarbeidet i skolen som kjerneaktiviteten. Virkningen av politikken var likevel at holdningen til kvenene som en mindreverdige minoritet festet seg i det norske samfunnet og etter hvert også blant kvenene sjøl. Politikken medvirket således til den tilbakegangen som kvensk kultur har opplevd i de siste par generasjonene. Jødene, rom og særlig romanifolket ble i perioder av norsk historie utsatt for en hardere politikk. Blant tiltakene var utestenging fra riket, regulær forfølgelse og endog forsøk på utrydding. Steriliseringa av personer fra romanifolket og den stramme innvandringspolitikken Norge førte overfor rom og jøder i mellomkrigstida, bekrefter dette. Så sent som i

mellomkrigstida hendte det at et norsk kommunestyre voterte over et forslag om forfølgelse og skyting av ”omstreiferne” i bygda.

I etterkrigstida har en så i økende grad framhevet verdier som kulturelt og etnisk mangfold og menneskerettigheter. Den nye politikken som Stortingsmeldinga introduserer, innebærer at statene er forpliktet til å arbeide for å sikre at minoritetene blir likestilte med majoritetsbefolkningen, både formelt og i praksis. Generelt påpeker Stortingsmeldinga derfor at ”...regjeringa vil arbeide for eit samfunn som fremmar dei føresetnadene som er nødvendige for at personar som tilhøyrrer minoritetar skal kunne uttrykkje, halde oppe og vidareutvikle sin identitet, både innanfor si eiga gruppe og i møte med resten av samfunnet. (...) Videre slår den fast at ”Regjeringa seier seg (...) lei for den fornorskingspolitikken som har råka alle dei nasjonale minoritetane, og vil på staten sine vegner be om orsaking for den måten minoritetane er blitt behandla på.”

Også forslaget til et norsk forskningsprogram om skogsfinsk kultur, som denne artikkelen bygger på, har derfor kulturforskning som utgangspunkt. Det utvides imidlertid også til å omfatte regionalforskning, i samsvar med oppdragets punkt 3 over. Forslaget antyder videre at en ved å velge identitetsforskning som en overordnet paraply, kan oppnå å forene både innfallsvinkler fra kulturforskningen og fra regionalforskningen i et overgrepene perspektiv, og samtidig også åpne for annen forskning, for eksempel humanistisk forskning. I denne artikkelen vil jeg likevel begrense meg til å presentere det aspektet som har med kulturforskning å gjøre.

Minoritetsperspektivet betyr imidlertid ikke at en kan begrense seg til en forskning som kan knyttes til IMER-forskningen mer allment. Som Wedin påpeker, har forskningen hittil ikke maktet å favne finnskogskulturen som helhet. Det er derfor også behov for en forskning som nærmer seg feltet fra en videst mulig synsvinkel, og med flest mulige fruktbare perspektiver. Det bør derfor planlegges for en type kulturforskning i vid forstand, som dessuten også er tverrfaglig.

For å følge opp denne intensjonen har jeg valgt å strukturere forskningsbehovene ved hjelp av et *Skjema for kulturanalyse*. Dette ble riktignok i sin tid (Engen 1985, Engen 1989) utviklet for å hjelpe lærere å analysere kulturer som grunnlag for sin undervisningsplanlegging, men skjemaet kan også være hensiktsmessig når det gjelder å få oversikt over forskningsbehov, særlig når dette skal skje i bredden og tverrfaglig. Dette skyldes at skjemaet på en anskuelig måte viser hvordan kulturen kan defineres i et videst mulig perspektiv. Forskningsområder og problemstillinger kan videre avledes av skjemaets indre logikk, også i de tilfellene områder ikke er tematisert eksplisitt. Det betyr at den enkelte interesserte forsker ut fra sin faglige synsvinkel og uten grundig forhåndskjennskap til feltet i bredden, kan formulere avgrensede problemstillinger som samtidig bidrar til et samlet bilde av den skogsfinske kulturen.

Skjema for kulturanalyse og kulturbegrepet

I leksikon finner vi at opprinnelsen til ordet kultur har med dyrking og utvikling å gjøre. I landbruket kultiverer en vekster og beiteområder, i selskapslivet kultiverer en manéer, mens en i åndslivet kultiverer for eksempel ord, toner eller bilder. Den hverdagslige anvendelsen av kulturbegrepet er likevel gjerne knyttet til litteratur, musikk eller bildende kunst. I denne avgrensede bruken av kultur ligger det ofte en målestokk eller verdiskala innebygd, en målestokk som litteraturen eller kunstverkene bedømmes etter, men uten at standarden blir eksplisert. Derfor gjenspeiler denne bruksmåten et verdiorientert eller et normativt kulturbegrep, der skalaen for tildeling av verdi er *gitt*, og kultur er nært knyttet til bedømmerens subjektive oppfatning av det sanne, skjønne, gode og rette (Klausen 1970, Engen 1989).

I samfunnsvitenskapen foreligger det i følge Ehn og Löfgren (1982)⁴ et hundretalls definisjoner av kultur. Felles for dem er gjerne at de bruker termen beskrivende for de kunnskaper, vurderinger og praksiser som ei gruppe mennesker har felles, gjerne som kollektive bevissthetsformer. Samfunnsvitenskapens kulturbegrep innebærer at kultur først og fremst blir

---

4. Ehn, B. og O. Löfgren: Kulturanalys. Malmö: Liber 1982:13

sett i motsetning til natur. Kultur blir i videste forstand alt det skapte, i motsetning til naturen som ikke er skapt, i hvert fall ikke av mennesker.⁵ Dette kulturbegrepet ble i sin tid operasjonalisert av Arne Martin Klausen,⁶ med bakgrunn i det han kaller universelle behov, det vil si behov som går igjen i alle samfunn, uavhengig av tid og sted. Klausen⁷ benevner disse behova slik:

1. **Behov for energi til å opprettholde livet.** Med dette tenker han på hvordan folk livnærer seg ved å utnytte de ressursene som finnes, og hva slags teknikk (teknologi) de har utviklet for å utnytte ressursene.

2. **Behov for å føre livet videre.** Dette refererer til de ulike samlivsformene mennesker har utviklet for å sikre at "slekt skal følge slekters gang". Særlig viktig er familie og slektskap, men også mønstre for sosial omgang i større målestokk hører med.

3. **Behov for å beskytte livet og andre verdier.** Dette behovet er grunnlaget for det vi med en vid betegnelse kan kalle politisk virksomhet og politisk organisering. Samfunnsutviklinga må styres, avgjørelser må tas på vegne av fellesskapet og beslutninger må settes ut i livet. Eiendom må beskyttes både mot indre og ytre fiender, og omsetning av verdier må reguleres.

4. **Behov for å vite noe om og forklare livet og døden,** dvs. de mest grunnleggende spørsmåla om vår forståelse av betingelsene for menneskelig eksistens.

Men om disse fire behovsgruppene er universelle, har måtene de tilfredsstilles på, en nærmest uendelig variasjonsbredde. Allment er for eksempel nærings- og yrkeslivet et samfunns svar på behovet for å overleve. Men den formen nærings- og arbeidslivet tar, blir preget av de konkrete betingelsene som foreligger, først i form av naturlige og menneskelige ressurser, men

---

⁵. Enerstvedt, R.: Menneske som virksomhet. Oslo: Tiden 1982, ss. 175-76

⁶. Klausen, A.M.: Kultur, variasjon og sammenheng. Oslo: Gyldendal 1970:37ff.

⁷. Klausen, A.M.: Kultur, variasjon og sammenheng. Oslo: Gyldendal 1970: 32

deretter også i form av historisk oppsamlede og overleverte kunnskaper og forestillinger. Det er derfor ingen mekanisk sammenheng mellom behov på den ene sida og de formene for behovtilfredsstillelse som utvikles på den andre. Den fellesmenneskelige fantasi og skaperkraft, utholdenhet og innsatsvilje etablerer visse historiske bestemte løsninger, og disse formidler mellom de universelle behovene og den aktuelle tilfredsstillelsen av dem.

Det beskrivende kulturbegrepet forutsetter således at et samfunns ”løsninger” på de fire universelle behova til sammen danner dets kultur. Men dermed kan de universelle behova også nyttes som prinsipiell ramme for å definere og beskrive kulturen. For det første gir de mulighet for å avgrense fire brede kulturnivåer, ett for hver behovsgruppe, og dermed også fire vide begrepskategorier for en kulturanalyse. For det andre kan vi innenfor hvert enkelt kulturnivå avgrense nærmere bestemte virksomheter eller gjenstander, og dermed antyde nærmere bestemte kulturelle ytringer en kan feste seg ved i analysen.

Skjema for kulturanalyse er videre utstyrt med et sett av stikkord på hvert nivå, som leder brukerens oppmerksomhet mot trekk som kan være gjenstand for både særskilt undersøkelse og innbyrdes sammenlikning. Stikkordene i skjemaet er valgt ut med henblikk på valg av pedagogisk innhold i barnehage og skole, og er derfor på ingen måte skreddersydd når det gjelder å identifisere områder for forskning. De er likevel tilstrekkelig tilpasset dette behovet til å antyde mulige forskningsområder, og ikke minst til å illustrere hvordan skjemaet kan fungere som strukturerende ramme. Den kompetente forsker vil naturligvis ikke ha noen problemer verken med å supplere stikkordlisten ut fra sine egne faglige preferanser, eller med å omsette stikkordene på forskbare temaer.

La meg derfor bare referere stikkordlisten for å illustrere det allmenne poenget. På nivå 1 er de sentrale stikkordene natur og ressurser, dernest nærings- og yrkesliv, teknologi og redskaper. I den forbindelse er det også nevnt sosiale klasser, som riktignok mer logisk hører hjemme på nivå 2. Videre er det anført stikkord som kommunikasjon (av typen samferdsel), merkedager og fritidsaktiviteter, underforstått i tilknytning til naturårets vekslinger og arbeidslivet. På nivå 2, sosial organisasjon, er de viktigste

stikkordene familie og slektskap, navn, bomiljø og innredning, mat og klær, kommunikasjon (av typen samværs- og omgangsformer), foruten høflighet sed og skikk. Videre er omsorg for eldre, sjuke og barn en egen kategori, sammen med utdanning og helse. Også på dette nivået er merkedager og fritid angitt, men her er det de som er knyttet til den sosiale organisasjonen av kulturen, som er aktuelle.

På nivå 3, politisk organisasjon og politiske institusjoner, er stikkordene demokrati og folkestyre, staten og kommunen, militærvesen, politi og rettsvesen, tradisjonell visdom og fysisk fostring. Her er utvalgsregisteret preget av den pedagogiske bruken, men ved å endre perspektivet og omformulere, ser vi de generelle fenomenene. På nivå 4 er det religion, livssyn og ideologi som sammen med vitenskap og kunst er hovedstikkordene, mens massekommunikasjon, tradisjoner og skikker er supplerende stikkord, fordi de fungerer som førteoretiske forklaringer i det moderne samfunn (se Engen 1989).

Delen som utgangspunkt

Skjema for kulturanalyse forutsetter at utgangspunktet for analyse er *delen*, begrepsfestet ved termen *lokalkultur*. Hensiktsmessigheten av dette begrepet er naturligvis problematisert i den sammenhengen det ble lansert (Engen 1989), men for vårt formål her er det tilstrekkelig å slå fast at lokalkultur er en bredt inkluderende kategori for de forskjelligste varianter av del-, sub- og/eller motkulturer i et samfunn. Lokalkultur som generell term kan således nyttes både om en norsk eller svensk bygdekultur, men også om kulturer som er avgrenset på grunnlag av ikke-romlige trekk som etnisitet, alder- eller for eksempel kjønn. Således kan lokalkulturbegrepet brukes både om Finnskogskulturen, som er en geografisk avgrenset skogsfinsk kultur knyttet til Finnskøgen i Värmland-Solør, og om en abstrahert syntese av flere skogsfinske kulturer, i Sverige og/eller Norge, eller for den saks skyld også i Finland. Lokalkultur nyttet i den siste betydningen innebærer i tilfelle komparasjon av lokalkulturer i den første betydningen.

Hva som skal legges til grunn for å avgrense lokalkulturen, er avhengig av hva som til enhver tid er utgangspunkt og mål for analysen, i det heller ikke en lokalkultur kan betraktes som en avsluttet enhet med lukkede grenser. Men på den andre sida kan den heller ikke avgrenses på helt vilkårlig grunnlag. Den bør enten utgjøre en eller annen form for definerbar enhet, eller ha et potensiale for å bli en slik en enhet.

Eldre forskning i kulturanalytisk perspektiv

At utgangspunktet for analyse er delen, innebærer at det fortrinnsvis skal gjennomføres særskilte studier med utgangspunkt i ett eller flere av stikkordene i skjemaet. For å illustrere dette poenget, kan vi først ganske grovt kategorisere noe av den forskningen som har vært gjort om den skogsfinske kulturen i henhold til skjemaet, og deretter peke på noen udekkede forskningsbehov som kommer til syne i dette perspektivet. Deretter kan vi også formidle de idéene til nye prosjekter som ble presentert på Finnskogskonferansen.

Ifølge Bladh (2002b) har flere studier allment behandlet *skogfinnenes bosetninger* og liv i Skandinavia. Dette gjelder Petrus Nordmanns, Sven Lönborgs og Richard Brobergs arbeider i Sverige og Kristian Østbergs arbeide i Norge. Dette er m.a.o. studier som først og fremst hører hjemme på nivå 1 og 2 i skjema for kulturanalyse. Det samme gjelder også studiene av bosettingshistorien i sammenheng med finnebygdenes etablering, som er et annet stort forskningsområde.

En tredje gruppe arbeider er de som har berørt skogfinnene som del av et større område. Flere regionalgeografiske arbeider har for eksempel behandlet finnebygder, og beskrevet *befolkning, bebyggelse, landskap og næringsliv* i disse områdene. Av slike studier nevner Bladh Helge Nelson, Sigvard Montelius, Ernst-Ture Ström, Ingvar Jonsson, Richard Gothe samt Yngve Nilsson og Gabriel Bladh. I Norge finnes det en stor og rik bygdeboktradisjon med lokalhistorisk preg, og også et vidt spekter av lokalhistoriske tidsskrifter med bidrag av denne typen. Dette er altså også studier som stort sett hører hjemme enten på nivå 1 eller nivå 2.

En fjerde kategori bidrag som Bladh trekker fram, er spesialstudier f.eks. av *språkets karakter*, *finske stedsnavn* eller skogfinnenes *bebyggelsestyper*. Av eldre forskere nevner han Nils Keyland, Albert Hämäläinen, Ilmar Talve, Väinö Salminen, Julius Mägiste, Lauri Kettunen og Pertti Virtaranta. Dette er temaer som sprer seg over mange av nivåene i skjemaet, men også her med tyngden på nivå 1 og 2. For øvrig har opptegnelser av runedikter, besvergelses og trollformler vært et stadig tilbakevendende tema. Dette er en forskning som for en stor del hører hjemme på nivå 4.

Nye studier

Denne svært grove kategoriseringa viser at det er visse sider av den skogfinske kulturen som har vært gjenstand for særlig oppmerksomhet, mens andre aspekter i større grad har vært oversett. Ved hjelp av skjema for kulturanalyse kommer dette også visuelt til uttrykk. Det er imidlertid ikke dermed sagt at de nivåene og stikkordene som er fylldigst undersøkt, er fulldekket. Både Bladh og Wedin påpeker at det hefter mangler ved en del av de studiene som er utført, slik at de bør suppleres med ny forskning. Wedin går så langt som til å hevde at grunnforskningen om den skogfinske kulturen er mangelfull, og at dette krever at mye av det ofte ganske rike kildematerialet bør gås gjennom på nytt, fra bunnen av, sjøl om dette naturligvis er meget både arbeids- og tidkrevende. I tillegg understreker Bladh at det fortsatt er slik at mange eldre spørsmålsstillinger om flyttingens årsaker, forløp og mønster ikke er tilstrekkelig utredet, men at nye metoder og nytt materiale i dag kan gi nye innsikter i dette.

Også Pertti Virtarantas oversikter over språk- og tradisjonsinnsamlingen som er publisert i konferanserapporten *Värmlandsfinnar* (1986), er mangelfull. Grunnen til dette er at den stort sett består av *material-innsamlinger*, som ikke har vært problematisert ut fra noen bestemt spørsmålstilling. Det samme gjelder opptegnelsene av runedikt, besvergelses og trollformler som foreligger i ulike arkiv (se over). Her ligger det altså et ferdig innsamlet materiale og venter på framtidens forskere. Særlig bør det være av interesse for finskspråklige forskere.

Opptegnelsene av runedikt, besvergelses- og trollformler bør interessere også andre. Som Jens-Ivar Nergård viste i sitt foredrag på Finnskogskonferansen, er et beslektet materiale observert og samlet inn blant samene. Med det tolkningsperspektivet Nergård presenterte på dette materialet, ligger det til rette for nye og interessante innfallsvinkler. Samtidig ser vi at det ligger til rette for sammenlikninger for eksempel mellom et skogsfinsk og et samisk materiale. Dette bringer oss imidlertid over til et annet hovedpunkt i programforslaget, nemlig behovet for sammenlikning eller komparasjon, som jeg vil komme tilbake til nedenfor.

Først vil jeg peke på at det på Finnskogskonferansen også ble presentert en del nye prosjektideer, relativt uavhengig av kjennskap til den spesifikke forskningshistoria. Under arbeidstittelen *Interaksjon mellom natur og kultur hos skogfinner, kvener og døler*, presenterte Terje Motrøen en studie der naturgrunnet i Tornedalen, Indre Troms, Østerdalen og på Finnskogen skulle vurderes som grunnlag for ressursbruk og bosetning for skogfinner, kvener og døler. Dette prosjektet hører hjemme på nivå 1 i Skjema for kulturanalyse. Det gjør også prosjektet *Elg som næring*, som ble presentert av Torstein Storås, der visjonen er å få til ”*høgare verdiskaping i jord- og skogbruk gjennom satsing på ressursen elg.*”

Lilja E.K. Palovaara Søberg, lanserte en prosjektidé med tilknytning til mat, kultur og matkultur, som vel hører hjemme på nivå 2 i Skjema for kulturanalyse. Med musikkvitenskapen er vi imidlertid på nivå 4 i Skjema for kulturanalyse. Her må vi derfor plassere *Atle Lien Jenssens* foredrag om *skogsfinsk folkemusikk*.⁸ Det samme gjelder et prosjekt om Finnskoglitteraturen, som i følge *Kaisa Maliniemi Lindbach*, et lite utforsket område innenfor norsk litteraturvitenskap. Et grunnlag for videre undersøkelse av dette feltet foreligger imidlertid i hennes avhandling, *Kvenlitteratur i nord. Med spesielt blikk på Idar Kristiansens romaner* som ble levert ved Universitetet i Tromsø i 2001, og som også har et underkapittel om finnskoglitteratur, sammenliknet med kvenlitteraturen.

---

8 Atle Lien Jenssen: Skogsfinsk musikk – noen momenter fra et kontinuerlig arbeide med tradisjonsdokumentasjon og kulturformidling på Finnskogen i Hedmark og Värmland i perioden fra 1982 og fram til i dag.

Av forfatterskap som er aktuelle for utforsking i denne sammenhengen, er Åsta Holth (1904—1999) sentral, ettersom hun både kalte seg og ble kalt finnskogforfatter. Og det var henne *Randi Brenden* satte i fokus i foredraget *Åsta Holth og den skogsfinnske kulturen*. Også *Lars Anders Kulbrandstad*, tok utgangspunkt i Åsta Holth,⁹ ved å invitere oss til å lese hennes såkalte finnskogstrilogi med sosiolingvistiske briller. Sidsel Lie¹⁰ var opptatt av muligheten for å finne både ”kulturavtrykk” og uttrykk for elevers tenking, virkelighetsforståelse, verdihierarki og partisipasjonsmønster i deres tekster og bilder. En kombinert tekst- og bildeanalyseguide utarbeidet for dette formålet mente hun også kunne utnyttes i den skogsfinnske sammenhengen. Alle disse idéene plasserer seg på nivå 4.

Eva Marie Syversen,¹¹ lanserte begrepet regional litteratur som en innfallsport til forskning på finnskogslitteraturen, og foreslo å betrakte den skogsfinnske kulturen som et eksempel på en regional kulturell impuls som ikke så lett fant rom for seg i nasjonsbyggingsprosjektene i Sverige og Norge. I globaliseringens tid har det imidlertid vokst fram en ny våkenhet for litteraturens stedstilknytning, som innebærer en ny aktualitet også for Finnskogslitteraturen, mente hun.

Med utgangspunkt i bestemte stikkord i Skjema for kulturanalyse, kan vi altså på den ene sida blinke ut andre fag enn de eksplisitt kulturanalytiske som aktuelle instrumenter i den skogsfinnske forskningen, og på den andre sida også fokusere på aspekter ved kulturen som er særlig interessante sett fra disse fagenes synsvinkel. Slik kan vi initiere en rekke kasusstudier som riktignok beskriver avgrensede aspekter ved helheten, fortrinnsvis slike som ikke er beskrevet tidligere. Her er det egentlig bare fantasien som setter begrensninger. Og slike kasusstudier kan i neste omgang danne basis for mer syntetiserende prosjekter, som har kulturen som helhet som objekt.

---

⁹ Lars Anders Kulbrandstad: Skjønnlitteratur som vindu – Åsta Holths finnskogstrilogi lest med sosiolingvistiske briller. *Konferansebidrag på konferansen om Kulturell identitet og regional utvikling, Høgskolen i Hedmark, Hamar 09.01.2002.*

¹⁰ Sidsel Lie: Elever i dialog med religionenes og livssynenes fortellinger slik det kommer fram i deres verbale og visuelle uttrykk. *Konferansebidrag på konferansen om Kulturell identitet og regional utvikling, Høgskolen i Hedmark, Hamar 09.01.2002.*

¹¹ Eva-Marie Syversen: Regional litteratur.. *Konferansebidrag på konferansen om Kulturell identitet og regional utvikling, Høgskolen i Hedmark, Hamar 09.01.2002.*

Men samtidig er det også slik at enhver kausanalyse kaster et visst lys over den helheten den tilhører, enten indirekte gjennom de implikasjoner analysen rommer, eller direkte, ved at analysen relaterer seg artikulert til kulturen som kontekst. Dette innebærer at komparasjon er en del av vitenskapens generaliserende natur, enten den er artikulert eller ikke.

Her og Der

I skjema for kulturanalyse er det imidlertid lagt vekt på betydningen av komparasjon. Som vi ser av figur 1, er kolonne tre markert med stikkordene Her og Der og Før Nå Senere, og stikkordene sentralkultur, industrikultur og folkekultur. Dette er ment å antyde at kulturell sammenlikning kan være vel så vesentlig for framgang i forskningen, som isolerte analyser av delen i og for seg, sjøl om det ene naturligvis forutsetter det andre.

Dette poenget er både understreket og illustrert av Bladh, som påpeker at den skogsfinske kulturen i den tidlige forskningen svært ofte ble sammenliknet med den finske rikskulturen (eller finske lokalkulturer). Nettopp fordi skogfinnerne var isolert fra opprinnelsesområdet, kunne det innsamlings- og dokumentasjonsarbeid som ble gjennomført av språkforskere og etnologer, gi grunnlag for *komparasjoner* mellom utflyttingsområdene i Finland og innflyttingsområdene i Norge og Sverige. Dette førte imidlertid til at den finske forskningen hadde en tendens til å fokusere på genuint finske kulturtrekk, for eksempel av skogfinnerne som svibrukere, på bekostning av skogfinnerne som tømmerhoggere og fløtere, som ville innebære komparasjon med de omliggende bygdekulturene. Et annet aspekt ved dette er en tradisjon der relasjonene mellom svensker og finner gjerne har blitt tolket i et konfliktperspektiv og ut fra en nasjonalistisk farget historieskriving. Dette har ført til at finske forskere har betont den urett svenskene har begått mot finnerne. Dette illustrerer dermed at den

skogfinske kulturen av finske forskere i det minste indirekte¹² ble betraktet som en lokalkultur som sto i relasjon til den finske sentralkulturen, men også til den svenske.

Denne fokuseringa har imidlertid ført til at så vel motsetninger innen gruppen finner som sosiale forskjeller i samfunnet generelt, i stor utstrekning er blitt oversett i forskningen, hevder Bladh 2002. Videre har den hatt mindre fokus på samhandling og gjensidig utbytte mellom finner, nordmenn og svensker. Slike prosesser kan imidlertid studeres for eksempel i relasjon til framveksten av jernbruksbevegelsen i Sverige, og tømmerhandelen i Norge, som hver på sin måte grep inn og endret betingelsene for liv og bosetting i finnebygdsområdene, og dette er akulturerings- eller assimileringforløp som gjorde seg gjeldende allerede fra slutten av 1600-tallet. De er imidlertid fortsatt utforsket bare i begrenset grad, og her har ny forskning en oppgave og en utfordring.

Bladh påpeker videre at utviklinga av skogfinsk kultur har vært forskjellig i Norge og Sverige, bl.a. fordi den nasjonale jordbrukspolitikken har gitt forskjellige forutsetninger for bosetting og liv på Finnskogen i de to landene. Ett viktig aspekt ved forskningen er derfor å undersøke skogfinnene og finnebygdene i Skandinavia innenfor den konteksten som de nærmeste politiske og økonomiske strukturene danner, hevder Bladh. Hvordan ytrer for eksempel moderniseringen og de nasjonalromantiske strømningene seg på Finnskogen? Hva skjer når skogfinnen i Kalneset blir en god norsk patriot, mens Jussi på Juhola føler tilhørighet til Sverige? Her er det mulig å studere akulturerings- og assimileringprosesser over flere generasjoner, og for eksempel også språkskifte (jf. Kulbrandstad over).¹³

---

¹² Finske forskere på denne tid hadde utviklet ”den finske stammeideologi” der alle finske folkeslag også utenfor Finland ble tegnet i et felles etnisk og kulturelt bilde, alle med livets rett, selv om de nå levde splittet og delvis var undertrykt av andre statsmakter. En slags sentralmyte i dette bildet var at finnene var det nordlige Europas urgamle agrarpionerer, med kvenene som de aller nordligste representanter, en tese som naturligvis skulle tjene som legitimering av deres rett til landet (se Einar Niemi: Forskning om kvenene: politikk og vitenskap, oppdagelse og gjenoppdagelse. *Konferansebidrag på konferansen om Kulturell identitet og regional utvikling, Høgskolen i Hedmark, Hamar 10.01.2002.*

¹³ Se også Kenneth Hyltenstam: Språks sociopolitiska dynamik – med eksempel på globala trender från det svenska minoritetsspråkslandskapet. *Konferansebidrag på konferansen om Kulturell identitet og regional utvikling, Høgskolen i Hedmark, Hamar 09.01.2002.*

Fokuseringa av Värmland-Solør fra forskernes side, som innebar å gjøre Finnskogen til et idealbilde på en "allmenn" skogsfinsk kultur, har også bidratt til å understreke konfliktperspektivet. Samspeilet med samfunnet rundt gjorde imidlertid at den skogsfinske kulturarven i mange andre lokaliteter, men også på Finnskogen, ble utviklet til en blandingskultur, der for eksempel betegnelsen värmlandsfinsk gjenspeiler det særskilte kulturmøtet som formet de spesielle kulturtrekkene i dette området (Bladh 2002). Det er derfor behov for intensivert forskning i andre finnebygdsområder, både for å skape et bilde av den skogsfinske kulturen mer allment, og for å belyse akultureringsprosessens mekanismer og forløp. Slik kan en avdekke betingelser og mekanismer for tilpasning mellom majoritet og minoritet.

Igjen illustrerer dette at den skogsfinske kulturen kan betraktes som en lokalkultur, men i relasjon til tre ulike nasjonale kulturkretser, og at problematikken med skogfinnerne i Skandinavia derfor kan studeres ut fra helt forskjellige sammenhenger og utgangspunkter, slik Bladh ganske riktig understreker. Dette kan derfor kaste ytterligere lys over akultureringens mekanismer og betingelser. Dette gir dermed en rekke oppslag til ny og supplerende forskning også innefor områder og temaer som allerede har vært gjenstand for betydelig oppmerksomhet fra forskernes side. I norsk sammenheng er det ikke minst behov for tydeligere å belyse forholdene i finnekoloniseringsområdene utenfor Solør, som via mange bygder vestover i Hedmark og Oppland strekker seg helt inn i Nordmarka utenfor Oslo og til Buskerud.

Før og nå

Komparasjon er imidlertid viktig også langs en annen akse for sammenlikning, i det lokalkulturens Her og Nå også bør settes inn i et historisk lys. Dette er viktig både av hensyn til minoriteten og storsamfunnet eller majoriteten. Som Trond Berg Eriksen påpeker, kan "De som ikke kan huske fra en periode, eller lider av hukommelsestap, (være) fremmede både for seg selv og andre". Ifølge Simecka kan også hele folk

og hele generasjoner lide en slik skjebne,¹⁴ noe som ikke minst gjelder skogfinnene og andre nasjonale minoriteter. I Stortingsmelding 15 er det da også understreket at staten skal legge forholdene til rette for at personer som tilhører nasjonale minoriteter skal kunne *gi uttrykk for, holde oppe og utvikle sin egen identitet, sitt eget språk og sin egen kultur*, samtidig som de skal ha rett til full og effektiv deltaking i storsamfunnet. Når regjeringa videre beklager den fornorskingspolitikken som alle de nasjonale minoritetene har vært utsatt for, vil en måte å rette opp noe av skaden på, være å støtte forskning som beskriver de prosessene som har funnet sted, som grunnlag både for å forstå dagens kulturelle situasjon, og for minoritetenes videre identitetsarbeid. En kollektiv hukommelse fordrer ikke bare tradering internt, men også historisk forskning.

For storsamfunnet kan historisk komparasjon være viktig av flere grunner, som allerede er nevnt over. Dessuten kan vi føye til et argument som har med historiefagets egenart å gjøre. Samtidsforskeren studerer et landskap der både figur og bakgrunn er i bevegelse. For å gripe spenningen mellom kontinuitet og forandring må nåtiden derfor omgjøres til fortid, og løpende prosesser holdes fast. Man må gjennomføre den umulige øvelsen det er å tre ut av landskapet, eller i det minste skape tilstrekkelig distanse til å kunne fokusere. Historien kan hjelpe oss i denne øvelsen, slik at vi ikke vil bli nærsynte og hjemmeblinde i vår egen periode, hevder Knut Kjeldstadli og Grete Brochmann.¹⁵ Hovedspørsmålet fra denne synsvinkelen kan for eksempel være: Finnes det mekanismer og prosesser knyttet til kulturmøter og det som i dag kalles etniske konflikter, som danner mønstre gjennom historien?

---

¹⁴ Eriksen, T. Berg: Budbringerens overtak. Oslo: Universitetsforlaget 1987:48. Simencka, M.: De svarte hull. Den historiske hukommelses forvandlinger. I. Samtiden, 3, 1985.

¹⁵ Knut Kjeldstadli og Grete Brochmann: 1000 års innvandring til Norge. I: *Aftenposten*, 26. mai.2002

Helhet og del – sentrum og periferi

På Finnskogskonferansen formidlet Ottar Brox¹⁶ en hypotese om at det som skjer i samfunnets periferi er viktig for forståelsen av samfunn som helhet. Han hevdet at det på mange måter til og med er lettere å forstå for eksempel norsk historie, om en tar de viktige prosessene i periferien i betraktning, fordi utviklingen i periferien speiler og forstørker visse sentrale tendenser ved utviklinga i samfunnet som helhet.

Det var den amerikanske historikeren Fredrick Jackson Turner som opprinnelig fremmet denne hypotesen. Han utmyntet begrepet *frontier* – grenselandet – om det feltet der den euroamerikanske bosettinga gikk over i indianernes villmark. Det som foregikk i dette feltet mente han hadde en helt avgjørende innflytelse på USAs økonomi, politikk, sosiale struktur og det som populært refereres til som ”kultur”. I følge Brox mente Turner videre at livet i frontier-regionen hadde skapt en amerikanertype med bestemte verdier og karakteristika, og en befolkning som også skapte institusjoner ut fra de frontier-erfaringene og den mentaliteten som oppsto i strevet med å ”brøyte seg rydning”. Av de karakteristika som Turner nevner, er oppfinnsomhet og styrke, sjøltillit og en viss råskap i manérer, individualisme og høy vurdering av likhet og demokrati. *Amerikaneren*, slik vi kjenner og oppfatter ham, er *skapt* i nettopp dette feltet, og slett ikke i de gamle New England-statene eller på slaveeierens plantasjer, hevder Brox med Turner.

Når dette perspektivet på forholdet mellom sentrum og periferi overføres til Norge, er det imidlertid ikke nødvendigvis det Turner sa om *frontier-kulturen*, eller den mennesketypen livet på grensen til villmarka genererte, vi skal feste oss ved. I følge Brox er det viktige med Turners modell at etableringa av nye bruksenheter på tidligere ubebygde område i vårt land, har vært en viktig byggestein i det vi ofte refererer til som ”den norske

---

¹⁶ Ottar Brox: Bureising, periferivekst og forholdet mellom samfunnsklassene. Foredrag på konferansen om *Kulturell identitet og regional utvikling*, Høgskolen i Hedmark, Hamar 09.01.2002.

likheten". At vi imidlertid også kan tolke Turner mer bokstavelig, har jeg vist i en annen sammenheng.¹⁷

Både Einar Niemi og Gabriel Bladh fremmet posisjoner beslektet med den Brox la fram. Niemi hevdet at tendenser i minoritetssamfunnet speiler tendenser i majoritetssamfunnet, og at vi ved å forske på minoriteten også oppnår å rette et indirekte søkelys mot majoriteten.

Bladh poengterte at forekomsten av finner i Värmland-Solør riktignok kan synes ganske perifer i alle betydninger av ordet. Men ved å sette den inn i en større sammenheng, kan den gi nye perspektiv på fenomener av både nasjonal og internasjonal interesse.

Komparativ forskning

Dersom det er slik at utviklingen i periferien eller hos minoriteten speiler og forstørrer visse sentrale tendenser ved utviklinga i samfunnet som helhet eller hos majoriteten, kan vi gjennom historiske og komparative analyser av periferi og / eller minoritet spore kildene til mange av de holdningene og verdiene som den dag i dag preger den norske debatten om det flerkulturelle samfunnet. Dette gjelder ikke minst framveksten av likhetsidealet, ettersom likhet og pluralitet nødvendigvis må befinne seg som poler på en og samme kulturelle akse, og fordi vekt på likhet motvirker pluralitet. Dette betyr at bygdene på og rundt Finnskogen vil være særlig interessante undersøkelsesobjekter, fordi det var nettopp prosesser som assimilering, integrering og segregering som ble realisert i møtet mellom den norske bygdebefolkningen og norske myndigheter på den ene sida, og de finskættede innvandrerne på den andre.

Som vist tidligere, var assimileringspolitikken overfor minoriteter rådende i store deler av Europa og i Nord-Amerika fra midten av 1800-tallet. Nasjonsbygginga i Norge i denne fasen hadde som forutsetning én kultur,

---

¹⁷ Thor Ola Engen: *Og bakom synger skogene. Om regionbygging, identitetsbygging og universitetsbygging i Innlandet*. I: Retvedt, Ole og Klaus Jøran Tollan: *Kollokvier. Høgskolen i Hedmark 2002*.

ett språk og ett folk. Nasjonalismen og nasjonalstatsideologien gav således ikke rom for minoriteter. Men hvordan ble denne assimileringssideologien praktisert lokalt, og hvilke virkninger hadde den på minoritetsmedlemmene? Dette er spørsmål som kan studeres i den skogsfinske sammenhengen og bidra til å kaste lys over holdningstendenser som fortsatt eksponeres.

Videre kan vi spørre om hvordan de assimilerende prosessene var i Sverige, og hvilke faktorer det eventuelt var som påvirket til ei anna utvikling der i landet? Kan dette i tilfelle bidra til å forklare eventuelle forskjeller mellom landene i dag? Ett særskilt materiale som kan bidra til å kaste lys over dette, finnes i forarbeidene til det nesten 1000 sider store manuskriptet Gottlund laget for Riksdagen i Stockholm i 1823, som omhandler den politiske aktiviteten på 1820-tallet, da det foregikk en etnisk mobilisering med sikte på å opprette et Finnskogens herred i Värmland-Solør.

Gjennom det perspektivet Brox lanserer, ser vi altså at forskning på den skogsfinske kulturen blir av mer allmenn interesse, også når det gjelder generelle og høyst dagsaktuelle problemstillinger knyttet til migrasjon, inkludert ulike akultureringsforløp og deres relasjoner til varierende betingelser av kulturell, juridisk og økonomisk art, både nasjonalt og internasjonalt.

Finsketniske innvandrergrupper

Dette resonnementet inviterer imidlertid til å utvide det komparative perspektivet, på minst to måter. For det første er det nærliggende å sammenlikne skogfinnernes akultureringsforløp over tid med andre innvandrergrupper av finsk opphav i Norge, nærmere bestemt kvenene. Men det er heller ikke urimelig å inkludere Tornedalsfinnene i Sverige i et slikt komparativt bilde, eller for den saks skyld også Sverige-finnene. Dette har den fordel at en kan studere hvordan grupper med beslektet opprinnelse tilpasser seg under ulike naturlige og historiske vilkår, slik Terje Motrøen antyder i sitt prosjekt, eller hvordan de uttrykker seg litterært, slik Kaisa Lindbach berører i sin avhandling om kvenlitteratur i nord.

Dette er en tilnærming for eksempel Einar Niemi gjorde seg til sterk talsmann for på Finnskogskonferansen. Fordi vi i dag vet relativt mye om kvenens historie i Norge, ligger det til rette for å starte med komparasjon, hevder Niemi.¹⁸ Riktignok skal vi fortsette med kasusstudier, men ambisjonen for framtida bør være et større prosjekt, flerdisiplinært innrettet, med komparative perspektiver, der kvenske og skogsfinnske tema, kanskje også tornedalfinske, er trukket inn, og med ambisjoner om metodiske og teoretiske nyvinninger. Denne forskningen vil også i framtida møte store utfordringer i skjæringsfeltet mellom vitenskap og politikk. Den etnopolitiske og minoritetspolitiske dimensjonen er blitt skjerpet i de senere åra. Det skapes forventninger om ”nyttig” forskning både fra myndighetshold og fra minoriteten selv. For eksempel vil der også i framtida være en kamp om historien og den ”rette” tolkning, fordi historien oppfattes som viktig både for oppgjør med fortidas urett og for fordeling av goder og rettigheter i dagens og framtidens samfunn. Etikk i forskningen blir ikke mindre viktig under slike forhold. Av spørsmål som videre kan stilles, nevnte Einar Niemi i debatten på Finnskogskonferansen forholdet til politikk, som kvenene i nord har vært veldig opptatt av, mens en på Finnskogen synes å ha hatt liten interesse i denne retningen. Er det virkelig slik, eller mangler vi bare undersøkelser, spurte Niemi.

Også slike spørsmål kan studeres med bakgrunn i den etniske mobiliseringen på Finnskogen på 1820-tallet. Den gangen ble alle kravene fra skogfinnene avvist, i første rekke av politiske grunner, sannsynligvis fordi regjeringa fryktet at konsekvensene kunne bli finsk separatisme i grenseområdene. Men var dette virkelig siste gangen skogfinnene gjorde forsøk på etnisk organisering? Betyr det i så fall at de ga etter for assimilierungsstrategien, eller øvde de motstand på andre måter? Hvordan forholdt de seg for eksempel til fornorskingsarbeidet i skolen, som var kjerneaktiviteten, og hvilke virkninger hadde deres strategier på elevenes læring og utvikling? Ikke minst skolehistoriske og kirkehistoriske dokumenter fra Solør og Värmland kan være viktige kilder når det gjelder å belyse dette. Men samtidig belyses også mer allmenne sider ved den

---

¹⁸ Einar Niemi: *Forskning om kvenene: politikk og vitenskap, oppdagelse og gjenoppdagelse. Konferansebidrag på konferansen om Kulturell identitet og regional utvikling, Høgskolen i Hedmark, Hamar 10.01.2002.*

nasjonale minoritetspolitikkenes mekanismer og betingelser. Slik aktualiseres igjen Ottar Brox' påstand om at det som skjer i samfunnets periferi har krav på minst like stor interesse som det som foregår i sentrum.

Andre nasjonale minoriteter

Det andre perspektivet på komparasjon som kan være aktuelt, er å sammenlikne skogfinnenes erfaringer og rolle i akultureringen med to andre befolkningsgrupper som er lokalisert i det samme geografiske området, nemlig urbefolkningen sørsamer og den nasjonale minoriteten romani. Når det gjelder den sørsamiske befolkningens interesser, har Engerdal kommune og Elgå oppvekstsenter tatt viktige initiativ, sammen med nabokommuner i Norge og Sverige. Her er Høgskolen i Hedmark forespurt om å sette i gang et lærerutdanningstilbud for søkere med sørsamisk tilknytning i Norge og Sverige.

Sjøl om det ikke finnes noen sikre tall på hvor mange som tilhører *romanifolket* i Norge i dag,¹⁹ vet vi at ganske mange har og har hatt base i Glomdalsfjøret. Dette er vel noe av bakgrunnen for at det er vedtatt *opprettet et senter for dokumentasjon og formidling av kulturen og historia til romanifolket ved Glomdalsmuseet i Elverum*. Det er således den samme bygdebefolkningen av norsk opprinnelse både skogfinnene og romanifolket har hatt kontakt med.

Også romanifolket har naturligvis et legitimt krav på en kunnskapsbase for sin sjølførståelse og norske historie. Dette er også blitt sterkt understreket av representanter for folket.²⁰ Men i tillegg vil et åpenbart tema for sammenlikning mellom skogfinner og romanifolket være den assimileringspolitikken som ble ført. Mens skogfinnene stort sett ble berørt av kulturpolitiske tiltak, omfattet tiltakene overfor romanifolket bl.a.

---

¹⁹ Stortingsmelding 15 anslår antallet til noen tusen personer. I følge talspersoner for romanifolket på en konferanse om nasjonale minoriteter i Norges forskningsråd den 13. mai 2002 er et slikt tall ei kraftig undervurdering av antallet. Bare på Karmøy er det et par tusen av romanislekt, hevdet en debattant.

²⁰ Bl.a av Cathrine Tangen, RFL, Robert Rydberg, RIO og Linda Aleksandersen, LFR på konferanse om nasjonale minoriteter i Norges forskningsråd den 13. mai 2002. Men alle understreket at forskningen må skje i samarbeid med folket.

utestenging fra riket, regulær forfølgning, steriliseringa av personer og endog regelrette forsøk på utrydding.²¹ Gjennom systematisk forskning kan en sammenlikning med skogfinnene kaste lys både over de mer grunnleggende mentalitetene i den norske etniske befolkningen på den ene sida og de generelle prosessene som var i virksomhet på den andre. I denne sammenhengen kan Brox' påpeking av at den norske likhetstanken oppsto i grenselandet mot villmarken aktualiseres som et tveegget sverd.

Fruktbarheten av å drive komparasjon mellom etniske grupper på denne måten, ble ellers understreket i foredraget til Knut Kjeldstadli²² på Finnskogskonferansen, der han brukte nettopp de fem nasjonale minoritetene til å lage begrepsmessige skiller mellom *løse (etniske) kategorier* og *tett organisert grupper*, og til å snakke om ulike grader av assimilering og tilpasning. Kjeldstadli hevdet således at romanifolket og skogfinnene synes å representere hver sin pol på en skala fra marginalisering, som innebærer å være på utkanten av flertallssamfunnet på den ene sida, til assimilering som innebærer å være gått helt opp i samfunnet, på den andre. Det substansielle innholdet i en slik påstand bør nok diskuteres nærmere, særlig når det gjelder skogfinnene. Men uansett er det bare gjennom komparasjon en kan skille mellom grader av etnisk gruppedanning, og bare gjennom komparasjon en kan analysere både hva etnisitet betyr for folks tilpasning og sjølførståelse, og under hvilke betingelser den mobiliseres.

Nyere innvandrergupper

En kan imidlertid utvide denne typen komparative studier med ytterligere en dimensjon, og inkludere ikke bare de nylig innvandrede Sverige-
finnene, men også andre nye minoritetsgrupper. Det siste er illustrert i

---

21 I perioden 1996-2000 ble det gjennomført et program om romanifolket og det norske samfunnet. Resultatene fra disse prosjektene er oppsummert i Hvinden, Bjørn: Storsamfunn og minoritet. Sammendrag av resultatene fra delprogram om romanifolket (taterne) og det norske samfunnet. Oslo: Norges forskningsråd 2001. Noen resulater er også publisert i Hvinden, Bjørn (red.): Romanifolket og det norske samfunnet. Fagbokforlaget 2000.

22 Knut Kjeldstadli: Norsk innvandringshistorie. Har folk før i tida opprettholdt seg som egne etniske grupper? Foredrag på konferansen om Kulturell identitet og regional utvikling, Høgskolen i Hedmark, Hamar 09.01.2002.

prosjektet: *Kulturmøter i det indre av Skandinavia*, som er planlagt i et samarbeid mellom Flerfaglig gruppe for minoritetsstudier ved Høgskolen i Hedmark, og fire forskere ved Høgskolan i Dalarna. Gjennom tverrfaglig forskning ønsker denne gruppa å rette søkelyset mot de mange kulturmøtene som preger og har preget det indre av Skandinavia, ikke bare de skogfinske innbyggerne, men også de nye minoritetene – innvandrere og flyktninger fra mange forskjellige land.

Særlig er gruppen opptatt av minoritetenes møte med offentlig virksomhet, og ønsker å studere innvandrerfamilien i forhold til akuttmottak i helse og omsorg og i forhold til skole og barnehage. Et annet aspekt ved prosjektet er foreldrerollen. Med erfaringer og verdier fra andre kulturer skal foreldrene tilpasse sin oppdragelse også til lokale verdier, krav og forventninger. Hvordan håndterer de foreldrerollen i sitt nye lokale miljø, og hvilke strategier og nettverk har de til rådighet i håndteringen av dette? Et siste aspekt ved prosjektet er knyttet til språklæring. Det å beherske de nye omgivelsenes språk regnes som en forutsetning for å kunne bli integrert og fungere godt i samfunnet. I prosjektet er det planlagt å rette fokus mot språklæringshistorien til voksne som opplever at de har lyktes med sin innlæring av det nye samfunnets språk, og utforske hvilke fellestrekk vi kan finne mellom disse beskrivelsene.

Grenseforskning

Fordi både kvener og skogfinner var *grenseminoriteter* åpner det seg enda et perspektiv, som absolutt bør påaktes, noe Roy Jacobsen illustrerer i sin roman *Grenser* fra 1998. Fordi kvenene og skogfinnene deler skjebne med mange nasjonale minoriteter, både i Europa og i verden ellers, er grenseproblematikk (border) et perspektiv som bør være langt framme i forskningen. Også den kan bidra med en kunnskap som kan være viktig også langt ut over den regionale sammenhengen. Dette kan imidlertid forstås på minst to måter.

Å stille spørsmål om hvilken betydning grensen har hatt og har når det gjelder utviklinga av kultur, er én tilnæringsmåte. Den kan følges opp med spørsmål av typen: Hvordan påvirker grensen formene for

entreprenørskap, inntektskapning, industri, jordbruk, service, kunnskapssektoren, reiselivet etc.? Utvikles det grenseoverskridende samarbeidsformer i form av foreningsliv, organisasjoner, myndigheter, uformelle nettverk etc.? Kan man se grensen som en barriere eller som identitets-skapende?²³

En annen tilnæringsmåte kan imidlertid formuleres i forlengelsen av Ottar Brox' hypotese om *frontier* og identitet, som forutsetter at livet i grenselandet mot villmarken bidrar til å fostre en særskilt mentalitet og en særskilt identitet. Sjøl om denne hypotesen er utformet med tanke på USA og nordamerikansk kultur og identitet, har vi sannsynliggjort at den også kan nyttes i Norge, eller særlig der. Den kan videre brukes i den mer overførte betydningen av *the frontier* som basis for for eksempel likhetstenkningen i norsk mentalitet, slik Brox antyder, men også i den bokstavelige betydningen, der *frontier* sees på som direkte kilde for bestemte kulturelle egenskaper hos nordmenn, sjøl om de ikke er like høgt respekterte som i USA.

Pedagogisk forskning

Paasi (2002) påpeker at alderen mellom 18 og 25 er særlig viktig i sosialiseringprosessen, når det gjelder å overta et verdensbilde. I en slik sammenheng vil utdanningssystemets håndtering av identitetsdanningsprosesser ha stor betydning, også på lågere trinn i skolesystemet. Som Paasi (2002) uttrykker det, kan "Regional and local education materials (...) create images of regions in an effective way. In Finland, for instance, *kotiseutuopetus*, education on native localities, or *Heimatkunde*, has always been a significant element in the geographic education in primary schools." Dette er naturligvis ingen ny tanke i Norge som har hatt fagene Heimkunnskap og Heimstadiære på timeplanen svært lenge, og som har hatt lokalkulturorientering som et tungt perspektiv, særlig de siste tiårene.

---

²³ Jf. inter-reg-søknaden Utvikling og omstilling i grenseregionene, Beskrivelse av et forskningssamarbeid mellom *Østlandsforskning*, *Høgskolen i Hedmark*, *Høgskolen i Lillehammer*, og *Karlstad Universitet*.

Men kanskje må innholdet både i denne strategien og i de nevnte fagene omdefineres, slik at det utvikles både en didaktisk tenkning og læremidler som kan sette skolefagene i stand til å håndtere denne utfordringen. Her kan den såkalte Hamar-modellen være et godt redskap (se Berg og Engen 1987, Engen 1989, Aasen og Engen 1994).

Avslutning

Forskningsprogrammet om skogsfinsk kultur tar altså utgangspunkt i tilnæringsmåter knyttet til kulturforskning i vid forstand. I det dokumentet som denne artikkelen bygger på, er det imidlertid antydnet at perspektivet bør utvides til ikke bare å omfatte regionalforskning, men også det en kan kalle identitetsforskning. Den siste tradisjonen er dessuten egnet til å forene innfallsvinkler fra kulturforskningen og regionalforskningen i et overgripende perspektiv, samtidig som den også åpner for bidrag fra humanistisk forskning.

At identitetsforskningen kan forene bidrag fra kultur- og regionalforskning, innebærer dermed også at den kan danne en felles diskusjonsarena for forskere med høyst ulik bakgrunn både når det gjelder problemstillinger, forskningsobjekter og metoder. Det betyr videre at et forskningsprogram med utgangspunkt i den skogsfinske kulturen, kan representere en mulighet for å danne nye forskerfelleskap og nye nettverk. Dette innebærer en velkommen anledning til både å utvikle samarbeidsrelasjoner og utvikle forskningsstrategier som kan innordnes oppgaven å bygge et Innlandsuniversitet, som er et felles langsiktig mål for de tre høgskolene i Hedmark og Oppland. Denne utfordringen er imidlertid diskutert i en annen sammenheng.²⁴

---

²⁴ Thor Ola Engen: Og bakom synger skogene. Om regionbygging, identitetsbygging og universitetsbygging i Innlandet. I: Retvedt, Ole og Klaus Jøran Tollan: *Kollokvium. Artikler om utdanning*. Høgskolen i Hedmark, Avdeling for lærerutdanning, 2002.

KULTURELL IDENTITET OG REGIONAL UTVIKLING

Fredag 11.01.02. Hotell Victoria, Hamar.

Paneldebatt/diskusjon

Utgangspunktet for paneldebatten var å få innspill til et forskningsnotat som skal utarbeides i forlengelse av konferansen. Panelet besto av et utvalg innledere på konferansen samt Birger Nesholen og Ove Berg. Leder av debatten: Tor Ola Engen, Høgskolen i Hedmark

Kari Nilssen:

Ga en kort bakgrunn for fylkeskommunens engasjement og essensen av forprosjektet for "Skogsfinsk kultur i Norden" og de 5 satsingsområdene som var diskutert i den sammenheng. Forprosjektet ble utarbeidet 1. halvår 2000 av prosjektleder Maud Wedin og en rådgivende styringsgruppe på oppdrag av HFK. Styringsgruppen besto av representanter for HFK, Landstinget i Värmland, Regionrådet for Glåmdalen og norske skogsfinske organisasjoner. Forprosjektet skulle ha en ydmykhet overfor de skogsfinske interessentenes vurdering av behov og sette dette videre inn i en nordisk sammenheng. Det foreligger en hovedrapport fra forprosjektet med gruppens anbefaling og en temarapport om dokumentasjon som redegjør for Gruetunet museums skogsfinske samlinger. Gruppen la fram en anbefaling om satsing på 5 områder:

- Dokumentasjon som den viktigste
- Forskning
- Grenseregionalt skolesamarbeid
- Institusjonsutvikling for skogsfinsk kultur
- Turisme

Fylkeskommunens hovedutvalg for kultur vedtok høsten 2000 å gå videre med tre av de anbefalte: dokumentasjon, forskning og skolesamarbeid.

Maud Wedin:

Maud var prosjektleder for forprosjektet ”Skogsfinsk kultur i Norden” og viste til prosjektrapporten som gir et klart bilde av behov. Hun tok utgangspunkt i den modellen hun hadde lagt fram dagen før (sportsbilen) for å belyse dokumentasjon og forskning omkring skogfinner.

Akademisk forskning om skogfinner finnes ikke i Norge (bortsett fra henne selv som arbeider i Trondheim, men med svensk materiale) hvis en ser bort fra språkforskningen. I Sverige er de også få, bortsett fra Gabriel Bladh. Hvordan finner vi miljøet som skal fremme forskning? Hvor finner vi møteplasser? Eks. FINNSAM. I Sverige har de en sterk base i fritidsforskningen, i Norge er det noe slektsgransking. En er helt avhengig av den dokumentasjonen som finnes i museer og arkiv. Her er det dessverre for lite ressurser. Her ligger en bra mulighet til å få til forskning siden ”bagasjen” finnes. Men vi må ha en startnøkkel og bensin. Utfordringen er hvordan komme i gang, få penger, finne personer etc. Det er viktig at den spredde situasjonen beholdes, men vi må få til møteplasser.

Gabriel Bladh:

1. Dels skogsfinneforskning (jfr Maud), dels skogfinner som tematikk i 3 land.
2. Finnskogforskning. Värmland, Solør og grenseområdet mellom Norge og Sverige.
3. Komparativ finsk minoritetsforskning (kvener, Tornedalsfinner og skogfinner m.fl).

Finnskogforskning er viktig:

1. som del av den nordiske kulturhistorien
2. i forhold til bruk av naturressurser
3. i forhold til spørsmål om kulturell forandring og identitet

I Norge er det behov for grunnforskning i forhold bosettingshistorie, bygningshistorie m.m. Det er en sterk kobling til bevaringsforhold, kulturlandskap, skjøtsel av områder og fysisk forvaltning.

Hva hendte fra 1800-tallet med de 30.000 finsktalende? Språkbytteprosessen. Det har vært ulike faser i samfunnsutvikling og identitet. Her gis det åpning for tverrfaglig forskning. Generelt har det vært en nær kobling til regioner. Håper at Høyskolen i Hedmark ser dette som et satsingsområde. Det er nødvendig med en regional/lokal forskning. Det er et potensiale for videreutvikling mellom Universitetet i Karlstad og Høyskolen i Hedmark om grenseregion-spørsmål. Dette hindrer ikke komparativ forskning på Nordisk basis.

Det er nå viktig å få tilgjengeliggjort materialet (fra Gruetunet), og viktig å få fram et nettverk mellom ulike aktører og møteplasser for fritidsforskning. Til høsten er det kurs om finnskogens kulturhistorie ved universitetet i Karlstad.

NB: Skogfinsk forskning må integreres i generell akademisk forskning. En trenger nye perspektiver. (-er redd for for begrensede forskningsmiljøer) Skape en ”både/og-situasjon”.

Einar Niemi:

Stilte spørsmål ved hovedhensikten ved seminaret. Forsto etterhvert at målet var å bidra til ytterligere stimulering av skogfinsk kultur i ”dette” området. Trodde i utgangspunktet at ambisjonen var annerledes,- at dette området skulle ses i en større sammenheng.

Tok utgangspunkt i modellen til Maud Wedin. Tror det er farlig å fortsette med det triangelet. (dokumentasjon - fritidsforskning – forskning). Dokumentasjonen vil fortsette av seg selv. Det er et hovedarbeid for institusjonene. Vi behøver ikke bekymre oss over det. Det samme gjelder fritidsforskningen og slektsgranskingen. Her ligger iboende drivkrefter. Nå er det en oppadgående bølge omkring slike spørsmål. Det problematiske er den akademiske forskningen. I Norge har skillelinjene mellom de 3 mer og mer forsvunnet. (Det er for eksempel akademikerne

som skriver bygdebøker). utfordringene er å utvikle en akademisk forskning som integrerer alt. Når integrasjon blir det viktigste stikkordet holder ikke den oppdelte modellen. Det er livsfarlig å fortsette noen dokumentasjon uten noen teori. Vi bør dokumentere ut fra klare forskningsmål. Det må bli en teoristyrte dokumentasjon.

Ambisjonen er å utvikle forskningen. Det er umulig å få penger til prosjekt uten en akademisk institusjonsforankring. (Der er vanskelig for museene – i så fall må det stå en høyskole bak.) Det må være doktorand (minimum mastergrad) for å få penger. Dokumentasjon er en nødvendig forutsetning, men ikke tilstrekkelig. Det må være forskning.

Beklager at perspektivet blir for snevert. Når en tenker på all den dokumentasjon som finnes på Finnskogen. Finnskogen roper etter komparasjon med kvenforskningen, tornedalsforskningen etc. Ambisjonen bør være komparativ. Vi har 3 kulturområder som klart har en felles basis. Flerfaglige prosjekter er nødvendig. Må nå lykkes i et prosjekt som integrerer ulike fag. Det er et stort potensiale i en integrert flerfaglig komparasjon.

Konklusjon; Hev blikket! Forskningen har vært forskjellig i sør og i nord. (Samfunnsforskningen har stått sterkt i nord. I sør har vi ingen samfunnsforskning siden 1823, men en har vært opptatt av bygningskultur og landskap). Vi kan lære så mye av hverandre.

Randi Brenden:

Skjønnlitteraturen faller ofte utenfor. Ønsker tverrfaglighet der også skjønnlitteraturen er viktig. Videre må lokal litteratur med i større grad.

Ove Berg:

Tror ikke på noen regional utvikling uten at vi har noen kulturell identitet. Han vil skape identitet i Sør-fylket. Her har identitetsfølelsen ikke vært stor.

Skogfinnene har vært ekstremt gode til å tilpasse seg det norske. (Derfor vet vi lite siden 1823). Den dårlige selvfølelsen kan også være forskernes skyld.

To eksempler:

- 1) Middelalder- balladene som ble samlet inn av Ludvig Mathias Lindemann i 1860-årene. Han samlet mange ballader fra Solør, men det som ble publisert var fra Telemark og Vestfold. At han hadde vært i Solør ble ikke nevnt i publikasjonene. Eksempel på at en bevisst er blitt holdt utenfor. (Balladene fra Solør er i dag gitt ut av Ove Berg.)
- 2) Runesangene på Finsk. Dette er lydfestet materiale som ble nedtegnet i 1905. Materialet har vært svært vanskelig å få ut .

(her har noe falt ut, kanskje, på Elisabeths tekst – det del oppfører seg litt rart) Oslo (p.g.a prioriteringer og økonomiske rammer). Mener at basen bør være en høgskole. Det er naturlig her i Hedmark p.g.a Finnskogen. Støtter Niemi i at det er viktig at en får et videre perspektiv og samarbeider med kvenforskningen og annen finsk forskning. Hun understreket at dagens finner også er viktige. Denne gruppen er det forsket lite på i Norge. (mer i Sverige)

Birger Nesholen:

Dokumentasjon og bakgrunnen for dokumentasjonen er avhengig av det temaet en forsker på. Hva er det behov for kunnskap om? Forskningen som har vært til nå er tradisjonell. Det er lagt liten vekt på ”selvfølgeligheter” som det ikke finnes dokumentasjon på. Mange perspektiver har ligget nede. Det er et bilde av kulturen og kulturens innhold som passer staten. Lite fokusert på utvikling, tilpasning osv. Det er utrolig lite dokumentasjon på dette. Han ser det nødvendig å ta denne diskusjonen. Flere hovedgrupper må i fokus: - tematiske ting, - statiske, -innsatser på geografisk basis. Finnskogen har fått en urettferdig stor oppmerksomhet som har satt mye annet på Finnskogen i skyggen.

I det komparative både innefor skogsfinske kulturer, svenske finnbygder og i Skandinaviske finsk-urgiske kulturer og i Finland, Estland og Russland, kan en finne mange nye interessante spørsmål. En ny vinkling på skogsfinsk kultur er nødvendig. Selv har han arbeidet 25-30 år med skogsfinsk kultur. Det er spennende med et tilbakeskuende perspektiv. Hva burde jeg ha gjort midt på 70-tallet? Ville ha vært å samle dokumentasjon som nå er borte og som ikke lar seg dokumentere igjen. Folk og kulturminner som dør. Forfallet av bygninger er utrolig, den fysiske dokumentasjonen forsvinner i felt (også magi). Dokumentasjon og forskning må bli en større integrert virksomhet i framtida.

Høgskolen i Hedmark vil kunne være et naturlig arnested for forskning og utvikling av personer som kommer til å arbeide med finnskogforskning. En langsiktig målsetting er nødvendig. Det holder ikke med 2-3 årige prosjekter.

Det må bli et opplegg for en prosess som gir mulighet for en organisk vekst som kan arbeide innen forskning. Det er få personer som kan arbeide med det i dag. Vi må ikke være for utålmodige. Vi må først få til et miljø med bred forankring. Høgskolen bør utarbeide en programerklæring. Utvikling av kunnskap i lærerkollegiet er nødvendig for langsiktigheten. Høgskolen i Hedmark må bli en større del av miljøet og miljøer som arbeider med beslektede miljøer. Det må være en kvalitetssikring på virksomheten. Det er viktig at folk på Finnskogen kjenner igjen seg selv. Ofte trekkes raske slutninger. Det må være en virkelighetskontroll!

(Det ble vist til Meltzer som ble omtalt i Eva Marie Syversens foredrag.)
Nesholen påpekte at Meltzer har misforstått fundamentale ting i den skogsfinske kulturen.

Jens-Ivar Nergård:

Viktig at en bygger opp et så bredt seminar som dette. Forskning – hva er hensikten? Må tjene noe mer som f.eks ta vare på den skogsfinske kulturarven. Forskningen må også utvikles. Han er skeptisk til den teoristyrte forskningen til Einar Niemi. Forskningen må ikke bare være teoretisk. En må lage praktiske og konkrete kontekster for forskningen.

(men for all del lære mye av den ypperlige forskningen Niemi representerer). Det er viktig med dialogen lokalt. En bør bry seg først med det som forsvinner, og la det som kan vente ligge. Det er mye muntlig tradisjon som må sikres (levende materiale). Må få fram mangfoldet innen litteratur, musikk osv.

Komparasjon må tjene en hensikt der om å ta vare på noe. Forsknings- og dokumentasjonstilnærming krever en nærhet til det skogsfinske miljøet. Det er behov for å lage en kontekst både for forskning og dokumentasjon. Dette er en spennende situasjon der en starter fra ”skrætsj”. I dokumentasjon kan en først ta for seg det materiale som forsvinner først – resten kan vente. Tverrfaglighet er viktig.

Anssi Paasi:

He was surprised to see the deep interest for Finnskogen and comparative research. He focused on the huge potential material that could be used. Motives for research: dokumentation, folklore, cultural maintainance, schoolprojects, regional business development, academic research, institutional contexts. We must try to avoid that the research material are spread in private research chambers. There are different motives: regional, national an international. We must give something to an international audience. Identity is a key word. Comparative research is nessesary. Place name research have many political aspects. The special context is important.

Han er overrasket over å se dybden i skogsfinsk forskning? Og det enorme materiale som er potensiale for forskning. Det må stilles noen viktige spørsmål om motivene i forskningen.

- Er det dokumentasjon?
- Er det å fremme folklore og kulturarv?
- Er det å sikte mot business/næringsutvikling og regional utvikling?
- Er det institusjonelle rammer og utvikling av fellesskap som er motivet?

Komparativ forskning og tverrfaglige elementer er viktig, men identitetsbegrepet / identitetsforståelse må reflekteres og konseptualiseres kontinuerlig i forskningen.

Grenser, regiongrenser og landegrenser er et annet viktig element nå og her.

Diskusjon:

På grunn av lange innspill fra panelet ble det dessverre nesten ingen tid til diskusjon. Kun 2 representanter kom til orde.

Staffan Fenander, Torsby Finnkulturcentrum:

Tok utgangspunkt i begrepet etnisk minoritet. Er svært kritisk til begrepet, og ser dette som et problem. En skogsfinsk minoritet finnes ikke, men en skogsfinsk kulturarv. Han var glad for at fylkeskommunen brukte begrepet historisk minoritet.

Det er snakk om gjenvekkelse mer enn revitalisering. Kulturkonservatisme. For mye romantisert i Norge. Den skogsfinske kulturen er for lite satt inn i samfunnet. Hva hender i dag? Hvordan oppfatter folk seg på Finnskogen i dag? For lite nærtidsforskning.

Vi må løfte opp komparasjonsbegrepet. (All forskning er for analytisk). Forskningen må anvendes i vår tid og formidles ut fra det. Hva er Finnskogen i dag?

Øyvind Jahr, Østlandsforskning:

(Antropolog. Jobbet 25 år i India.)

Østlandsforskning vil gjerne på banen. De innehar stor grad av tverrfaglighet. Har studert det utsendte materialet med stor interesse, men leser her mye mellom linjene. Er redd det ligger mange bremseklosser for muligheter. Viser til s. 8 i rapporten. Synes det er et håpløst utgangspunkt at den dokumentasjonen som foreslås ikke kan gjennomføres i samarbeid med svenskene. Fylkeskommunen bør gripe fatt i dette, og få til gode samarbeidsprosjekter. Dette er ikke noe Telia/Telenor, her er det ingen norsk eller svensk side. Det er for mye motkrefter i samarbeidet.

Strukturelle årsaker til samarbeidsproblemene – interessemotsetninger. Vi blir nødt til å drøfte forutsetningene for det gode samarbeid.

Sentrum/periferi modellen var god på 60-tallet. Kritiserer fylkeskommunen for å ha overlatt for mye til periferien.

Merknad til bibliografien i rapporten. Denne er mangelfull. Trakk fram en magistergrad fra 1984 om bygninger på Finnskogen og viste til flere andre rapporter som ikke sto der. Hva er kriteriene? Slip of the pen eller seleksjon?

Tor Ola Engen takket for verdifulle innlegg fra panelet og salen. Et godt utgangspunkt for videreutvikling.

Om foredragsholderne

Harry Petter Andreassen

Dr.philos, førsteamanuensis ved Høgskolen i Hedmark, Avdeling for skog- og utmarksfag.

Gabriel Bladh

Universitetslektor i kulturgeografi ved Karlstad universitet. Bladh har publisert arbeider om Finnskogen, kultur/natur-relasjoner, skogshistore og kulturlandskapsforskning.

Ottar Brox

Pensjonert professor fra universitetet i Tromsø og seniorforsker på NIBR. Han har gitt ut 15 bøker om distriktsproblemer, innvandringsdebatt, samfunnsforskning og allemannsretten.

Thor Ola Engen.

Høgskoledosent ved Høgskolen i Hedmark, Avdeling for lærerutdanning.

Tuula Eskeland

F. 1943, fil.kand. i 1972 i nordisk, romersk litteratur og estetikk og moderne litteratur ved universitetet i Helsinki og dr.art. i 1995 i finsk ved Universitetet i Oslo med avhandlingen "Fra Diggasborrå til Diggasbekken. De finske stedsnavnene på de norske Finnskogene". Undervist i finsk som fremmedspråk ved universitetet i Oslo 1978-1992 og ved universitetet i Tromsø 1999-2002 som amanuensis og førsteamanuensis. Forskningsstipendiat for Norges Forskningsråd 1992-1994. Fungerer som nordisk tolk og oversætter. Forskningsområdene spenner fra stedsnavn og identitetsforskning til minoritetsspråkforskning

Hege Gundersen

Cand.scient., stipendiat ved Høgskolen i Hedmark, Avdeling for skog- og utmarksfag.

Kenneth Hyltenstam

Professor i tospråklighet ved Stockholms universitet. Han har publisert artikler og bøker om tema som minoritetsspråksforhold i Sverige, flerspråklighet og utdanning i utviklingsland.

Knut Kjeldstadli

Dr. philos, professor i moderne historie ved Universitetet i Oslo.

Jens-Ivar Nergård

Dr.philos, professor i pedagogikk ved Universitetet i Tromsø.

Einar Niemi

Professor i moderne historie ved Universitetet i Tromsø. Han er hovedredaktør for Historisk tidsskrift og medlem av Det norske vitenskapsakademi. Niemi har en omfattende publikasjonsliste som inkluderer arbeider om migrasjon, minoritetshistorie, regionhistorie og regionalisme.

Anssi Paasi

Professor i geografi ved universitetet i Oulu. Hans forskningsfelt er sosial og historisk konstruksjon av territorialitet, nasjonalisme og romlig identitet samt faghistorie. Paasi har publisert i de fleste viktige geografiske tidsskrift og skrevet bøker om temaet kulturell identitet og regional utvikling.

Tor Selstad

Professor i geografi ved Høgskolen i Lillehammer. Han har mange publikasjoner innen feltet regional utvikling og næringsutvikling.

Torstein Storaas

Førsteamanuensis ved Høgskolen i Hedmark. Dr. Scient i terrestrisk økologi og har publisert en rekke arbeider innenfor feltet viltforskning og vilt som næring.

Maud Wedin

Wedin er tilknyttet Mitthögskolan i Sverige og Universitetet i Stockholm. Hun er doktorand i geografi ved NTNU. Hun er aktiv innenfor FINNSAM. Wedin var hovedredaktør av boka "Det skogsfinska kulturarvet" fra 2001.